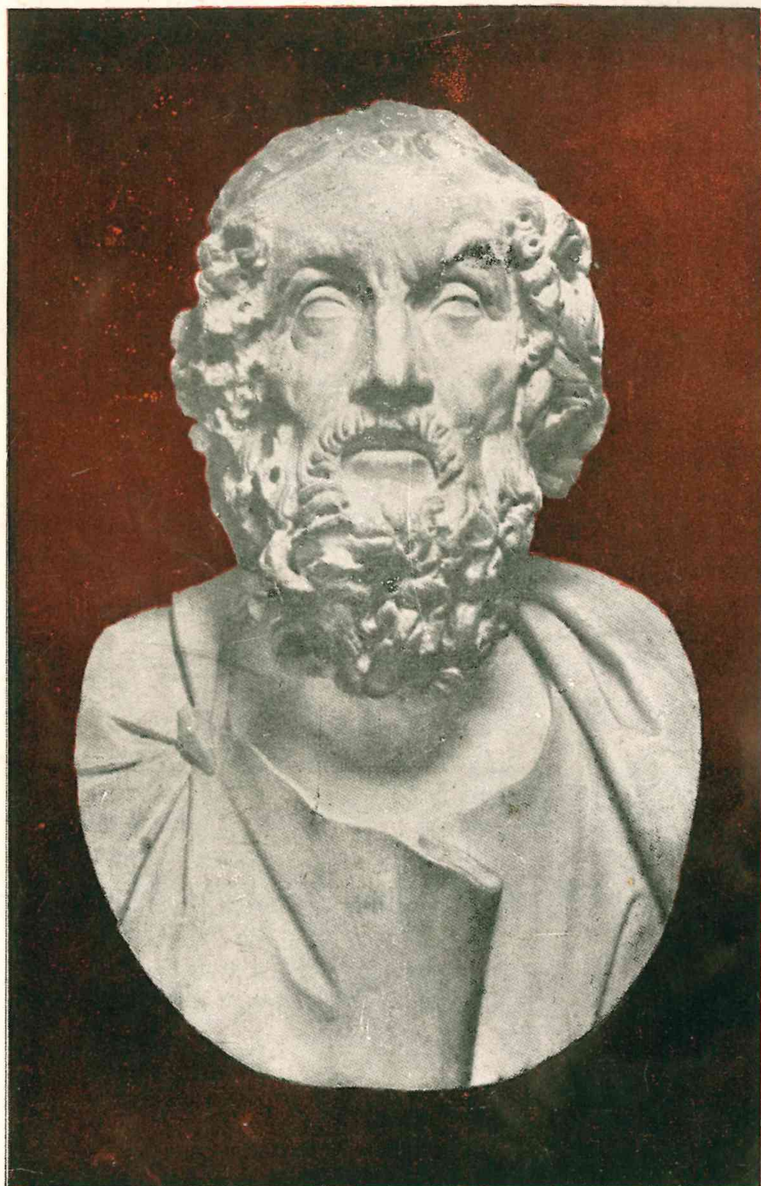
J. AMBRAZEVIČIUS, J. GRINIUS

I

VISUOTINĖ LITERATŪRA

HOMERAS

JUOZAS AMBRAZEVIČIUS IR JONAS GRINIUS

VISUOTINĖ LITERATŪRA

PIRMOJI DALIS

KETVIRTAS LEIDIMAS

VALSTYBINĖ LEIDYKLA
KAUNE

Išspausdinta 1942 metais. Leidinio Nr. 82.
Ats. red. V. Petronis. Tiražas 6.000 egz.
Spaudė Valstybinė „Šviesos“ sp. Kaune.

ĮVADAS

L i t e r a t ū r a

Dažnai vartojamas literatūros vardas. O ką jis reiškia? Dažnai skaitomi iki išnakčių literatūros veikalai. O kodėl? Ne kartą vienos knygos laikomos ant stalo, o kitos po stalu, ant kelių. Tos ant stalo — sako vyresnieji — esančios geros, skaitytinos, tos antrosios neskaitytinos. O kada gi literatūros veikalas geras?

Ir klausimų eilė nusidriektų toliau, bet atsakytina bent į suminėtus pagrindinius.

Literatūra

L i t e r a t ū r o s vardą, kaip aiškina kalbininkai, sudarę romėnai Cezario laikais graikiškam gramatikos vardui pakeisti. Tada jis reiškęs skaitymo ir rašymo mokslą. Tik nuo vidurinių amžių juo imta vadinti knygos. Mūsų laikais literatūra šiaip nusakoma: *visa žmogaus dvasios kūryba, išreikšta raštu ar žodžiu, yra literatūra.* Tos kūrybos vaisius yra *literatūros veikalas.*

Lit. kūrinys

Literatūros veikale skaitytojai įsivaizduoja, nelyginant, atskirą naują pasaulį. Jame, kaip ir tikrame gyvenime, mato gamtos ar žmonių, kaimo ar miesto, pramanytą ar tikrą aplinką — *foną.* Fone sukinėjasi žmonės — stipravaliai, ištižėliai, protingi, jausmingi, dori, pasileidėliai, karštuoliai, flegmatikai. Jie vadinami *veikėjais,* o jų būdo ir nusiteikimų atvaizdavimas *charakteristikomis.* Tie žmonės mąsto, jaučia, siekia ko nors, kovoja, laimi ar žūsta. Iš tų jų gyvenimo įvykių nuaudžiama *fabula, intriga, siužetas.* Skaitydamas randi spiečius *minčių, idėjų;* liūsti, džiaugies, piktinies ar kitokiai *nuotaikai* pasiduodi.

Taigi veikalo sudedamosios dalys yra *fonas, charakteriai, siužetas, idėjos, nuotaika.*

Į jas ir tenka atsižvelgti, nagrinėjant literatūros veikalą.

Tos sudedamosios dalys ne kiekvienam veikale lygiai svarbios. L y r i n i a m e dalyke autorius išreiškia savo pergyvenimus, jausmus, mintis, norus, kurios nors priežasties pažadintus.

Lyrikoj netenka ieškoti nei veikėjų, nei fabulos, tik *nuotaikos*, jos *priežasčių, išraiškos būdų*.

Jau kitko žiūrima e p e ir d r a m o j. Čionai autorius su savais jausmais yra taryt pasislėpęs. Šitie du žanrai vaizduoja šalia autoriaus esantį gyvenimą. Dėl to epo ir dramos pasaulis, sakoma, objektyvus, lyrikos subjektyvus. Čionai jau svarbu ir fonas, ir charakteriai, ir intriga. Tik epo pasaulis yra *įvykiai*, o dramos — *veiksmai*, kur susiduria priešingos jėgos ir kyla kova. Epo įvykiai eina lėtai, plačiai, dramos — greitai, siaurai, kondensuotai.

Lyrika palygintina su ežeru, kurio lygų paviršių kažkas iš vidaus sukrečia, suripuliuoja, subanguoja, suaudrina. Epas tai lygumomis plaukianti upė — rami, plati. Drama — kalnų krioklys. Tiesa, konkrečiame veikale tie trejopi žanrai dažnai esti sumišę.

Autorius ir skaitytojas

Nors epinis ir draminis pasaulis, sakoma, objektyvus, bet jame vis tiek atsispindi a u t o r i a u s pažiūros ir nusiteikimai.

Savo kūrybine pasaulėžiūra autorius užkrečia ir skaitytoją. Skaitytojas ne tik savo žinias padidina (kaip iš mokslo veikalo), ne tik grožisi veikėjų gyvumu, natūralumu, kompozicijos darnumu, stiliaus atitikimu, jis ir nusiteikia taip, kaip veikalas jį sugestionuoja (pastūmi). Su autorium jis mato pasaulį esant idilišką, elegišką, tragišką, komišką... Ir ne kartą veikalas taip pavergia, kad skaitytojas pats nori idiliškai pagyventi, pats nuleidžia rankas gyvenimo kovose, pats nori kovoti su gyvenimu, nors ir žūtų.

Veikalas daro tokį stiprų įspūdį dėl to, kad jis atsiliepia ne tik į skaitytojo protą, ne tik į jausmą, bet iš karto į visą žmogaus *asmenybę* su jos svarbiausiomis dvasios galiomis — protu, valia, jausmais, vaizduote, juslėmis.

Todėl literatūros veikalo įtaka visuomenei nepaprasta. Ir estetiniam skoniui, ir religijai, ir dorovei, ir patriotizmui, ir socialumui stiprinti ar naikinti. Ji naudinga kaip Turgenevo „Medžiotojo užrašai", paskatinę greičiau panaikinti baudžiavą, kaip Maironio „Jaunoji Lietuva", gaivinusi lietuvių patriotizmą. Ji teigiama, kaip Sofoklo „Antigona", kaip Goethės „Auf dem See", kurie sužadina gryną, malonų pasigrožėjimą žmogiškumu. Ji žalinga, kaip vidurinių amžių nuotykių romanai, iškraipę

skaitytojų vaizduotę; kaip bulvariniai romanai, nuodiją dorovę. Dėl to tam tikros knygos esti draudžiamos skaityti; vienos, kad gadina estetinį skonį; kitos, kad nuodija dorovę, sėja žalingas visuomenines idėjas...

Taigi ne kiekvienas veikalas, kuris rodosi „įdomus", yra jau meniškas.

Iš gero literatūros veikalo laukiama, kad jis *sužadintų estetinį pasigrožėjimą ir praturtintų skaitytojo asmenybę.* Kūrinio vertė

Estetinio pasigrožėjimo gali duoti veikalas, parašytas bet kuria tema, artima žmogaus gyvenimui: karžygių kovos, piemenų gyvenimas, aristokratų ir darbininkų šeimos likimas, pavasario džiaugsmas, religijos pergyvenimai, krašto nelaimės ir t.t. Bet estetinį įspūdį susilpnina, kada žmogišką gyvenimą vaizduojant nukrypstama nuo žmogiškumo, kada žmoguje autorius mato tik vienas blogybes arba tik vienas gėrybes, tik vienas aistras, tik vieną protą, kada vaizduojamas siauras, tik autoriui teprieinamas pasaulis.

Estetinio pasitenkinimo nebus, jeigu veikalas kreipsis tik į skaitytojo smalsumą gausingais nuotykiais (kriminalinių nuotykių pasakojimai!), tik pikantiškomis temomis (bulvariniai romanai!).

Estetinis pasigrožėjimas nebus pilnas, jeigu veikalas kreipsis tik į skaitytojo protą (pseudoklasikai!) arba tik į vienus jausmus (sentimentalistai!). Veikalas gali prabilti į vieną ar kitą galią, bet neturi visiškai nustelbti kitų. Antai, klasikų veikaluose prasikiša protas, romantikų — jausmai ar vaizduotė, tačiau daugely jų kūrinių vyraujanti galia derinasi su kitomis.

Reikia, kad vaizduojamas dalykas autoriaus visa žmogiškąja asmenybe būtų *pergyventas ir sugestyviai žodžiu ar raštu išreikštas dailia meniška forma.*

Tik tada, kai autorius p e r g y v e n a tai, ką rašo, jis daros nuoširdus ir skaitytoją įtikina (pergyvena ne būtinai realiai; gali ir intuicija pergyventi!). S u g e s t y v i a i bus išreikšta ten, kur autorius imponuos skaitytojui savo išraiškos paprastumu ar puošnumu, lakumu ar depresija, aistringumu ar sąmojingumu, aiškumu ar miglotumu, vaizdingumu ar muzikalumu, spalvingumu ar plastiškumu...

Tai sugestyviai f o r m a i autorius pasigauna kompozicijos ir stiliaus priemonių. Kontrastais, paralelizmais, gradacijom ir

kitomis *kompozicijos* priemonėmis autorius veikalą daro *įvairų*, bet sykiu *vieningą*, nelyginant kaip gamtos paveiksle slėnis dar labiau pabrėžia kalvos aukštumą ar atvirkščiai. Gausingomis *stiliaus* priemonėmis — epitetais, palyginimais, tropais, sintaksinėmis figūromis, ritmika, aliteracijomis, asonansais... — išpuošia veikalo formą ir žavi skaitytoją, kaip atskiros spalvingos žolelės plačioje lankoje džiugina žiūrėtojo akį. Ir visos tos stiliaus priemonės tarnauja sudaryti bendram įspūdžiui, kurio siekia visas veikalas: didingas, ramus Homero epas prabyla ištęstiniais plastiškais, realistiniais palyginimais, tuo tarpu romantiškasis Novalis miglotais, muzikaliais simboliais.

Į stiliaus priemones praverčia ypačiai įžvelgti norint sąmoningai susekti veikalo formas.

Literatūros veikalas leidžia ne tik estetiškai grožėtis, bet ir kitaip praturtina skaitytojo asmenybę. Antai, praplečia jo žinojimą. Iš veikalo atspėjame kiek apie patį autorių: kokie dalykai jį domino, kokia jo vaizduotė, koks jo temperamentas, mokėjimas žodį valdyti. O kad paaiškėtų, kodėl autoriaus kūrinys toks, dar dirsteltina į a u t o r i a u s g y v e n i m ą, į sąlygas, kuriose klostėsi jo kūrybinė dvasia.

Tautinė literatūra

Pažįstame ir t a u t o s b e i e p o c h o s gyvenimą. Juk jeigu Homeras rašo apie karžygius, tai dėl to, kad jo meto Graikijoj tebevyravo karžygių luomas ar dalis vertėsi jūrininkyste, kaip matyt iš „Odisejos“. Tautos ir epochos dvasia atsispindi kartais net veikalo smulkmenose, nes rašytojas gi yra savo tautos ir savo amžiaus vaikas. Jis negali nusikratyti savo žemės, savo tėvų, aplinkos įtaka. Joje gyvendamas kūrėjas pastebi, pajaučia ir iškelia aikštėn savo tautiečių ir savo epochos giliausius charakterio bruožus. Parodydamas, kaip jie mąsto, jaučia, reaguoja į gyvenimą, jis kuria t a u t i n ę literatūrą. Kiekvienas didis kūrėjas pirmiausia yra tautinis kūrėjas. Per tautą jis žengia į žmoniją.

Visuotinė literatūra

Ir tikrai! Nors tautos skiriasi savo gyvenamomis vietomis ir charakteriais, nors dėl interesų ir skersakiuojasi, tačiau tas nekliudo joms grožėtis viena kitos didžiausiais rašytojais. Tai dėl to, kad įvairių tautų atstovai vis tiek lieka žmonės su žmogiškais jausmais ir rūpesčiais. Ar yra tautų, kurios neturėtų priešų ir su jais nekariautų, o nukariavę nedžiūgautų? Ar ne visos tautos gyvena šeimomis, kuriose kaitaliojas šeimos džiaugs-

mai su rūpesčiu? Ar yra tautų, kurios nepažintų dievybės, jos negarbintų ir negalvotų apie gyvenimą po mirties? Ar yra pagaliau tauta, kurios žmonių širdyse nekovotų meilė ir neapykanta, džiaugsmas ir liūdesys, aistra ir protas? Vis tai dalykai, kurie literatūrose mirguliuoja įvairiomis formomis išreikšti, bet jie savi visiems žmonėms, visiems laikams. Taigi *forma čia esti individuali, tautinė, o turinys visuotinis.*

Tokius kūrinius skaitydamas, žmogus ne tik grožisi, ne tik pažįsta dvasią tautos, iš kurios yra kilęs veikalas, bet giliau pažįsta iš viso žmogaus dvasią, giliau pažįsta ir save patį.

Kas paseka literatūros augimą įvairiose tautose, paseka apskritai žmogaus ir žmonijos dvasios augimą. Ir mato, kad vienos tautos literatūrai turi įtakos kitos tautos literatūra. Jeigu nebūtų buvę Homero, Vergilijaus, Šekspyro, pasaulio literatūra būtų nuriedėjusi kitais keliais. Vienoje epochoje daugiau įtakos daro viena tauta, paskui jos saulė leidžiasi, įeina nauja tauta su naujais kūriniais ir duoda naują toną. Dėl to ir šitos visuotinės literatūros istorijos verta apžvelgti ne visi veikalai, ne visos tautos, o tik tos ir tie, kurie davė visuotinės vertės dalykų ar padarė įtakos savo epochai ir kitoms kartoms pasaulio literatūroje. Lit. istorija

Šiandien, kada geležinkelis, lėktuvas, telegrafas, radijas, panaikino susisiekimo kliūtis, tautų bendravimas didėja. Greičiau jos keičiasi literatūros naujienomis, lengviau daro viena kitai įtakos. Bet seniau, kada dar pradėjo rutuliotis Europos literatūra, naujasis pasaulis dar nebuvo atrastas, o ir atrastas dar neturėjo kuo pasirodyti — buvo nekultūringas. Senojo pasaulio paslaptingieji Rytai buvo atitverti nuo Europos. Jie (kinai, persai, indai, arabai, žydai) buvo sukūrę savas literatūras, ypačiai išplėtoję religines, davę puikių herojinės literatūros paveikslų (indai), bet jos greičiausiai nedaug buvo padariusios įtakos Europos literatūrai. Tik su vidurinių amžių kryžiaus karais artimųjų Rytų kultūra pradėjo sroventi į Europą, o Tolimųjų Rytų, Indijos, literatūra grožėtis ir sekti imta tik 18 amžiuje. Ligi tol Europos literatūra augo, palyginti, skyrium.

Pirmiausia savą literatūrą Europoje sukūrė graikai. Nors jie laisvės neteko, bet jų kultūrą pasiskolino romėnai ir patys kūrė graikų pavyzdžiu. Graikų ir romėnų literatūros yra pa-

daras pagoniškosios kultūros, jau išmirusių tautų. Jas vadiname antikine literatūra.

Pagoniškąją kultūrą pakeičia krikščioniškoji. Graikų ir romėnų vietoj stoja dar besiformuojančios tautos — ispanų, prancūzų, vokiečių, anglų, italų. Jų literatūra plėtojas tais pačiais periodais kaip ir bendroji dvasios kultūra, vadovaujant čia vienai, čia kitai tautai.

Vidurinių amžių literatūroj reiškiasi stipri Bažnyčios įtaka. *Renesanso* amžiuje grįžta antikinė dvasia; dominuoja italai; savarankiškai žengia ispanai ir anglai. Vieną amžių vėliau (XVII a.) antikinės literatūros formas atgaivina prancūzų *klasicizmas*. Vadovaujamos rolės prancūzai nepaleidžia ir *šviečiamajam amžiuje* (XVIII a.). Tik su *romantizmu* vėl prasimuša anglai ir pirmusyk vokiečiai. Su romantizmu grįžtelta ir prie krikščioniškosios religijos, nuo kurios buvo nutolęs šviečiamasis amžius. 19 a. išradimai ir socialiniai luomų santykiai gimdo *realizmą ir natūralizmą* su materialistine pasaulėžiūra; šalia anglų, prancūzų išeina visuotinėj literatūroj pirmąsyk rusai. Į naujausią literatūrą įžengia skandinavai, ima reikštis amerikiečiai, indai. Nuo materialistinio pasaulio supratimo literatūroj grįžtama prie idealizmo.

Literatūros gyvenime, kaip apskritai dvasios gyvenime, reiškiasi nuolatinė dinamika su potvyniais ir atoslūgiais. Žmonės, kartos ir net tautos dingsta, bet jų sukurtasis produktas palieka.

Rabindranath'as Tagore, tos kūrybinės dinamikos reiškėjas, giliausiąją priežastį ir galutinį tikslą taip taria:

> Kai Tu sakei man dainuoti, tai širdis, rodos, galėjo trūkti iš džiaugsmo . . . Aš žinau, kad gėriesi mano dainomis. Aš žinau, kad galiu ateiti pas Tave tik kaipo dainius.
>
> Apsvaigęs nuo dainos linksmybių, aš užmirštu pats save ir vadinu tave savo draugu, kurs esi ir mano viešpačiu . . .
>
> Tesurenka visos mano giesmės krūvon visas įvairias kryptis į vieną srovę ir bėga į tylumos jūras viename pasveikinime
>
> TAU

PIRMAS SKYRIUS

ANTIKINĖ LITERATŪRA

GRAIKŲ LITERATŪRA

Graikai

1. Gyvenamosios vietos. Graikų tėvynė — Balkanų pusiasalis. Pažvelgę į žemėlapį, matom, kaip Balkanų pusiasalis išbėgęs į Viduržemio jūrą mažesniais pusiasaliais ir iškyšuliais, it rankovėmis, pabiręs daugybe salų salelių, ypač rytų pietų pusėje, Jonijos jūroje. Vandenys išplovę, išvingiavę sausumą tiek, kad nedidelio ploto Graikija turi ilgesnius krantus nei didžiulė Ispanija. Tokiam krašte tik plaukyk: uostai puikiausi, paklysti nebaisu, nors ir su primityviais laivais. O ir klimatas skatina judrumą, energiją: skaisčios, saulėtos dienos, jūros drėgmės vėsinamos. Jūra

Márga ir pačiam pusiasalyje. Pliki kalnai, nuo kurių atšoka pietų saulės spinduliai, kaitaliojas su vešliais slėniais ir daubomis, besikaitinančiomis saulėje, kalnų užuovėjoje. Tokiam krašte tik ir verstis čia medžiokle, čia gyvulininkyste, čia žemės darbu, čia prekyba, namų pramone, jūrininkyste, čia vaisių auginimu. Sausumos įvairumai

Įlankos ir kalnai suskaldė Graikiją ir jos gyventojus į tris didžiules dalis: šiaurės, vidurio ir pietų. Šiaurė nuo vidurio atitverta kalnais, ir jų gyventojai susisiekdavo tik siaura juosta, pajūriu, Termopilų pakrante, o pietūs su vidurine Graikija tik Korinto sąsmauka.

Kiek marga gamta, tiek margas, įvairus, turtingas ir žmonių charakteris, jų materialinis bei dvasinis gyvenimas ir jų kūryba.

2. Gyventojai. Graikai patys vadinosi helenais, o gyvenamąjį kraštą vadino Helada. Tik romėnai primetė jiems graikų vardą, kuriuo vadinosi Epiro gyventojai. Helenai

Helenai yra atskilę iš to paties indoeuropiečių kamieno, iš kurio yra išriedėję ir atklydę į Pabaltijį lietuviai. Nežinia tiksliai, kuriais laikais atkilę į Balkanų pusiasalį helenai išstūmė arba sunaikino čia jau gyvenusias tautas, patys nusiyrė dar į

aplinkines salas, ypačiai pietų rytų pusėje; kiti pasiekė Sicilijos salą, Italijos pietų pakraščius, Afrikos šiaurę, Prancūzijos krantus. Ir kontinente ir kolonijose ta judri, energinga tauta įsigyveno, įsigalėjo, tačiau vienos galingos politinės valstybės ji nesudarė. Teritorijos suskaldyti, graikai gyveno atskiromis giminėmis, kiekvienas brangindamas savo laisvę, dėl jos vienas

Helenų giminės

su kitu dažnai kovodami. Iš tų kovų labiausiai iškilo karingi *dorėnai* pietuose, jausmingi, švelnūs *eoliečiai* šiaurės rytuose ir gyvenimo džiaugsmo ir fantazijos kupini *jonėnai* rytuose. Tik persų karuose baisus pavojus netekti laisvės subloškė kelias gimines bendram darbui. Pavojui tačiau praėjus, graikai vėl nemokėjo išlaikyti politinės nepriklausomybės ir pakliuvo visiškai romėnų valdžiai. Valstybės išlaikymo idėja jiems mažiau rūpėjo. Stipriau juos siejo bendra *kalba, religija* ir *menas.*

3. Kalba ir religija. Nors graikų kalba buvo suskilusi tarmėmis (jonėnų, dorėnų, atikiečių, eoliečių), bet visi vienas kitą

Kalba

suprasdavo. Gyva, skambi, lanksti, turtinga ji puikiausiai tiko turtingam dvasios gyvenimui reikšti ir poezijoje ir filosofijoje.

Lygiai, kaip kalba, turininga buvo jų religija. Kaip kalboje graikai turėjo atskiras tarmes, taip religijoje kiekviena gi-

Dievų gausybė

minė ar net apylinkė turėjo savus dievus globėjus. Tačiau iš pradžių visi graikai garbino įvairialypes gamtos galybes: saulę, medžius, akmenis . . . , o ilgainiui ėmė garbinti būtybes, kurios valdo tuos gamtos reiškinius. Susidarė daugybės dievų kultas (politeizmas). Seniausio monoteizmo (vieno Dievo tikėjimo) teliko tik pėdsakai mituose. Visų graikų tikėta aukščiausiąjį dievą Dzeusą, kuris valdo ir tvarko mažesnius dievus, deives ir žmones. Tik viršum visų dievų ir žmonių viešpatauja galingas, paslaptingas Likimas-Moira, kurio teisingo lėmimo negali išvengti nei dievai nei žmonės.

Savo dievus graikai prasimanė pagal žmogaus pavidalą: įsivaizduodavo tokius, kaip žmones, tik daug galingesnius, iš-

Dievų žmogiškumas

mintingesnius, gražesnius ir nemirštamus. Graikai nukėlė dievus iš dangaus į žemę ir, garbindami juos, pagarbino žmogų su jo dorybėmis ir ydomis. Vis dėlto tai jau didelė religijos pažanga, palyginti su indais ar aigiptiečiais, kurių dievai buvo baisybės: daugiarankiai, su gyvulių galvomis. Graikų laki fan-

tazija ir įgimtas grožio pajautimas savo dievus apvilko ne baidyklių, bet žmonių pavidalais, kuriuos parodė skulptūroje ir poezijoje.

4. Poezijos užuomazga ir raida. Graikų, kaip ir kitų tautų, poezijos ir iš viso meno užuomazga glūdi religijos apeigose. Dievams aukojant dainuodavo dainius, vadinamas *aoidas*, garbindamas dievų žygius, kurdamas tokiu būdu jų *mitus*. Bet graikų auka dievams būdavo ir žmonių puota, į kurią karaliai kartais sukviesdavo savo tarybos narius, o kartais ir visus piliečius. Čia aoidai dainuodavo ne tik apie dievus, bet ir apie pusdievius ar žmones herojus. Šitaip buvo kuriami herojų padavimai. Į tą aoidų kūrybą dėjosi visa tauta: visų giminių dainiai. Su nerimstančiais vienoj vietoj aoidais ir judriais jūrininkais dievų ir karžygių mitai keliavo iš miesto į miestą, iš salos į salą, augdami, plėsdamiesi.

Aoidas

Dievų ir herojų mitai

Ilgainiui giesmė užleidžia vietą recitavimui, deklamavimui; dainius pameta kankles, kuriomis skambindavo savo dainai; dabar jis ima į rankas lazdą, papuoštą laurų pluoštu, ir nuo jos vardo epinių pasakojimų pasakotojas vadinamas *rapsodu*.

Rapsodas

Tokiu būdu iš religinės poezijos išauga tautinės graikų literatūros užuomazga. Ir nors politinės galybės graikai neįstengia išlaikyti, bet jų įgimtas grožio pajautimas, gyvastinga energija, laki fantazija ir stiprus protas nukariauja pasaulį visų sričių proto ir fantazijos kūryba: *menu* (poezija, skulptūra), *filosofija, mokslu*.

Meno pirmavimas

Graikų genijus literatūroje reiškiasi per kelis šimtus metų, sušvisdamas čia epu, lyrika, drama, čia jau mokslo kūryba.

a) E p a s. Anksčiausiai graikų didybė reiškiasi epo srityje. Jonėnai, dorėnai, pradėję himnais ir mitais, sukuria *herojines poemas:* „Iliadą" ir „Odisėją", o vėliau Heziodas — *didaktinę* poemą. Epo amžius — X—VI prieš Kristų.

b) L y r i k a. Tuo pat metu, kaip epas, kyla ir lyrika, bet viršūnę pasiekia truputį vėliau — VII—VI amžiuose. Didžiausi atstovai — *Archilochas*, Tirtėjas, Simonidas, *Sapfo, Pindaras.*

c) T r a g e d i j a. V—IV amžius, kada intelektualinio gyvenimo centras pereina į Atenus. Atstovai — *Eschilas, Sofoklas, Euripidas.*

d) K o m e d i j a. Komedijos žanras tobulėja tuo pačiu periodu, kaip ir drama. Atstovai — *Aristofanas* ir vėliau Menanderis.

e) L i t e r a t ū r o s   m o k s l a s. V—IV a. iškyla ir didieji mokslo atstovai: istorikai (Herodotas, Tukididas, Ksenofonas), retoriai (Lyvijas, Demostenas), filosofai (Platonas, *Aristotelis).* Šiuodu filosofai yra kartu literatūros mokslo (poetikos) kūrėjai.

Graikų literatūros žemėlapis

I. GRAIKŲ HEROJINĖS POEMOS

Homeras

O kad dievų ir žmonių pasibaigtų kivirčai ir pyktis...,
Kurs pradžioje malonus, neva lašančio korio saldumas,
Bet širdyje jisai vyrų išauga į baisiąją ugnį.
Iliada, XVIII, 107—10.

... nėra meilesnio
Daikto už gimtąją šalį ir tėvus, nors tu kuo geriausiai
Ir turtingai pragyventi galėtum toli nuo tėvynės.
Odiseja, IX, 32—34.

1. Poemų autorius

Homeras

Pirmieji mums likę graikų poezijos paminklai yra „Iliados" ir „Odisejos" poemos. Jos kilusios X—VIII amžiuje. Padavimai sako, kad „Iliadą" ir „Odiseją" sudėjęs aklas dainius rapsodas *Homeras.* Senovė tuo neabejojo, ir niekas nedrįso Homero neigti. Bet vėliau jau patys graikai nežinojo, kur yra Homero tėvynė, ir net septyni miestai (Smirna, Colofonas, Salaminas, Rodos, Chios, Argos, Atenai) ėmė dėl jo ginčytis. Karaliai teiravosi net orakulų. II a. prieš Kristų du graikų gramatikai jau tikrino, kad „Iliada" esanti sukurta vieno poeto, „Odiseja" — kito.

Liaudies ar individualinė kūryba?

Naujaisiais laikais yra dvi nuomonės: vieni mano, kad poemas parašė vienas asmuo, kiti — kad jos yra liaudies kūrinys, tik vėliau nusiklausytas ir surašytas. Prancūzas Abbé d'Aubignac XVII amžiaus gale pirmasis, o paskiau vokiečių filologas W o l f a s ėmė teigti ir išrodinėti antrąją nuomonę (1795). „Iliada", girdi, esanti tik palaidų giesmių lipdinys, be aiškaus plano ir vieningumo, taigi, ne vieno žmogaus sukurta. O Homero vardas reiškiąs neregį; ir Homero rapsodija esanti ne kas kita kaip rinkinys neregio dainų, dainuojamų galiūnų rūmuose. Tokią daugybę dainų — nurodinėja jie — vienas žmogus ir nebūtų galėjęs išlaikyti atmintyje, o rašto anais laikais dar nebuvę. Tik paskiau tas liaudies daininininkų giesmes surašęs vienas asmuo, sutvarkęs jas bent paviršutiniškai. Vokietis Lach-

manas net suskirstė „Iliadą“ į 19 dalių, jo manymu, sudėtų įvairių giesmininkų. Dabar vėl daugiau surandama išrodymų, kad poemos iš liaudies giesmių yra sukurtos atskiro asmens.

Nors trūksta išrodymų Homerą buvus gyvą žmogų, kuris sukūrė šitą veikalą, mums vis dėlto nekliūva grožėtis puikiausia pasaulio poema, kuri išgyveno arti trijų tūkstančių metų ir nėra užmiršta milijonų veikalų tarpe.

Grožėtis ima noras ypačiai tada, kai suprantam ir pajaučiam, kiek čia pasireiškė genijaus *fantazijos lakumas* (galia, kurianti veikalui fantazijos pasaulio vaizdus), *gyvenimo pastabumas* (galia, renkanti realaus gyvenimo medžiagą), *harmoningumo pajautimas* (galia, kur poeto fantazijos ir realųjį pasaulį sujungia į organišką vienetą). Šitų kuriamųjų galių pajėgumas iškyla tada, kai pažvelgiam į kūrėjo *vaizduojamąjį pasaulį* (dievai ir žmonės), į supintą iš to pasaulio įvykių *fabulą*, į būdą tiems įvykiams vaizduoti ir jiems tarp savęs sujungti *(kompoziciją)*, pagaliau į žodžio meną — *stilių*. Tada tik paaiškės veikalo grožis ir jo *reikšmė* graikų ir pasaulio literatūrai.

2. „Iliados“ fabula

Mūza, dabar tu rūstybę Achilo Pelido dainuoki,
Baisią rūstybę, kur suteikė skausmo Achajams be galo.
Sielų daugybę geriausiųjų vyrų į Hado valstybę
Tamsią išvarė, o kūnus šunims ištąsyti paliko
Ir vanagams sudraskyti — valia tokia buvo mat Dzeuso.

Šiais sunkiais žodžiais paskelbiama dvilypė poemos tema: Achilo rūstybė ir jos baisūs padariniai. — Iš kur kilo toji rūstybė? kaip ji reiškėsi? kokie jos vaisiai? kuo ji baigėsi? — tai klausimai, į kuriuos atsakymo turim laukti iš autoriaus, plėtojančio suminėtą temą.

Trojos karas

a) R ū s t y b ė s p r a d ž i a. Trojos (Iliono) karaliaus Priamo sūnus Paris, beviešėdamas pas Menelają, pagrobė jo žmoną, gražiąją Eleną. Menelajas, padedamas brolio Agamemnono, telkiamas visų graikų, surengė karo žygį į Troją atkeršyti ir Elenos atsiimti. Devynerius metus išstovėjo graikai prie miesto sienų. Veltui. Dešimtųjų metų nuotykiais ir prasideda „Iliada“.

Chriseidos pagrobimas

Plėšdami aplinkinius gyventojus, kad turėtų kuo misti, vieną sykį paima achajai į nelaisvę Apolono kunigo Chriso dukterį, vardu Chriseidą. Kaip karo grobį ją atiduoda vyriausiajam vadui, tautų ganytojui Agamemnonui. Veltui belaisvės tėvas atvyksta, maldaudamas grąžinti jam dukterį. Kietos širdies Agamemnonas išvaro senį iš stovyklos. Apolono tarnas skundžias savo dievui, maldaudamas achajams bausmės. Išklauso

Apolonas: pasiunčia maro strėles į achajų stovyklą. Iškrinta achajų mulai, šunes greitakojai, suliepsnoja laužuos kareivių lavonai. Suprato narsusis Achilas, kad tai dievų rūstybė. Baltarankės Heros įkvėptas sukviečia vyriją. Čia neklystantis pranašas Kalchas apskelbia: kai švytriaakę merginą grąžinsime tėvui šventikui, tada išmaldausim dievų malonės. Nenoromis, Achilo spiriamas, atleidžia Agamemnonas savo gražiąją belaisvę, bet už tai pareikalauja sau Achilo belaisvės Briseidos, laikydamas Achilą svarbiausiu savo nuostolio kaltininku. Achilas įžeistas. Nuskriaustas. Tas, kuris kėlė ant savo pečių sunkiausią karo naštą, turi atiduoti teisingai pelnytą ir achajų paskirtą karo grobį! Ir kardu būtų atmokėjęs narsusis Achilas tautų ganytojui Agamemnonui, jei švytriaakė deivė Atenė nebūtų sulaikius jo rankos. Deivės valios pakluso karžygys, pasitraukė į savo stovyklą ir ramiai, nors skaudama širdimi, leidžia išvesti mieląją Briseidą. Bet jo širdyje suklesti baisi rūstybė achajams dėl jų neteisingumo. Jis maldauja savo dieviškąją motiną, jūrų deivę Tetidę, nelaimių achajams (I g.). O jis pats nė piršto nepakels tose nelaimėse jiems padėti. Jis keršija neveiklumu, dėl to ilgam pranyksta iš scenos.

Dievų bausmė

Kivirčas dėl Briseidos

b) Achajų vargai. Išklausė tuoj griausmavaldis Dzeusas baltkojės Tetidės maldų: sutiko pasiųsti nepasisekimus achajams kovose su trojiečiais.

Menelajo ir Pario dvikova

Tik pasitraukė Achilas iš kovos lauko, tautų ganytojas ir be jo tarias apveiksiąs trojėnus ir atimsiąs gražiąją Eleną (II g.). Bet pabodo karas ir gražiaauliams achajams ir Priamo kareivoms. Susitaria ginčą baigti nuskriaustojo Menelajo ir skriaudėjo Pario dvikova: katras laimės, to Elena ir jos turtai. Susirėmė. Paris partrenktas, jau Menelajas bus jo nugalėtojas, bet Pario globėja deivė Afroditė apgaubia jį neregima migla ir nuneša iš kovos lauko į miegamąjį. Veltui Menelajas ieško priešo, veltui Agamemnonas reikalauja Elenos (III g.). Išdavikas Pandaras, Atenės sukurstytas, sparnuota strėle sužeidžia Menelają ir tuo sulaužo paliaubas. Ir vėl atsinaujina vargingos kovos. Apolonas ir Arejas drąsina trojiečius, Atenė — achajiečius. Iškyla figūra narsaus Diomedo. Slenka dienos su garbingomis dvikovomis, kariuomenių susirėmimais, slaptais puolimais, paliaubomis, laidotuvėmis. Vienodos tos kovos, vienodi ir palaidi jų aprašymai, kaip palaidi esti apskritai dienos darbai. Tačiau ir šitam vienodume bei palaidume randi tam tikro ritmo, kokio

Vargingos kovos

matyti jūrų bangavime. Čia graikai su Diomedu, it jūros, kovos bangą siūbtelia prie Trojos sienų, čia jau Hektoras su Pariu, žilojo Priamo sūnus, ritina achajus atgal prie jūros, čia susidaužia dvi didžiosios bangos — achajų Ajaksas su Trojos Hektoru. Ir saulė leidžias, o vienas antro nenuveikia. Naktis nuramina kovas. Bet tame kovų protarpy suskamba vėl pagrindinės temos garsai, kaip likimo fanfaros: ar atiduoti achajams karo tikslas — Elena, ar dar bausti achajai naujomis bausmėmis už neteisingumus Achilui? Elenos neduos, o Agamemnonas jau siūlo bėgti metus Troją. Tik karžygių sutremtas nulenkia savo galvą ir siunčia pasiuntinius Achilo kviesti į kovą. Bet veltui. (IV—IX). Dzeusas savo pažadą nubausti achajus vykdo smarkiau. Visas kovos frontas svyra prie achajų laivų. Svyra vis baisiau ir galingiau. Jau nebepadeda achajams dievai; visus dievus Dzeusas smarkiomis bausmėmis pašalino iš kovos lauko; o Apolonui jau net leidžia iš Olimpo nusileisti ir vadovauti Trojos kareivoms. Išgąsdinti jau subėga achajai į užtvaras; užtvaros pralaužtos; prie laivų; jau vėlu net sėsti į laivus ir pabėgti; jau taisos trojiečiai laivus padegti. Dar smūgis, ir achajai bus visai sutriuškinti (X—XV).

Achilas atsiprašinėjamas

Ir poemos autorius dabar į sceną vėl įveda Achilą. Achilas nenori, kad achajai visai žūtų; jis nori tik juos „pamokyti". Tad dabar jis leidžia savo mylimiausiam draugui Patroklui pasiimti jo šarvus ir kareivas ir išvaduoti achajus iš nelaimės. Net skubina jį, tik draudžia stoti į dvikovą su Hektoru. Pats jis neina: rūstybė dar jam nepraėjus. Kaip baisiai įžeista jo garbė, tokios didžios aukos reikia jam permaldauti. Ir toji auka bus jo bičiulis Patroklas.

Patroklo žygis ir mirtis

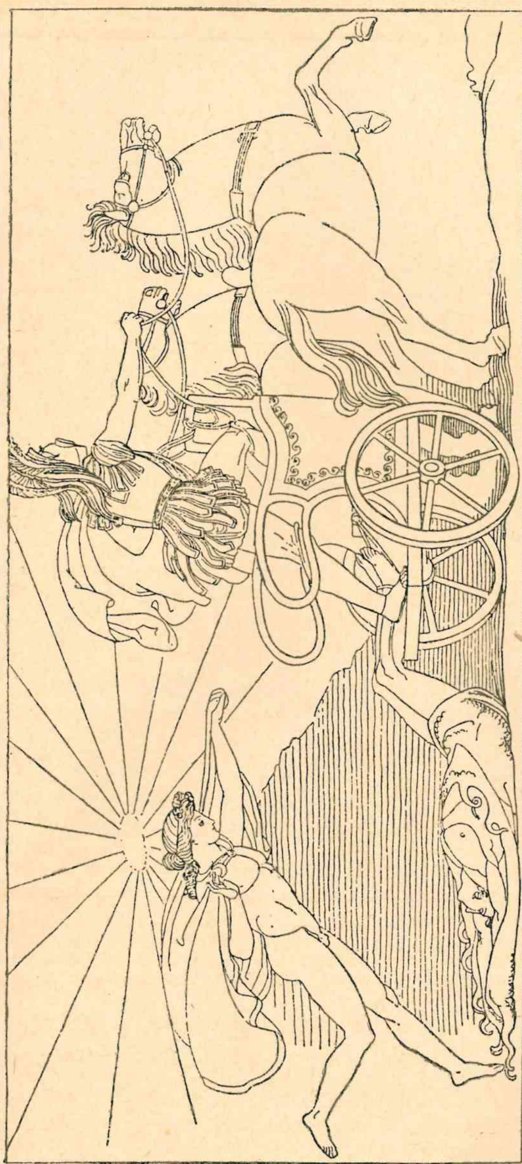
Kaip sakalas, išsiveržė Patroklas į kovos lauką. Pabūgo priešas, pamatęs didvyrį su Achilo šarvais. Pabėga. Patroklas, karo garbės apsvaigintas, veja, naikina, visai pamiršęs draugo įspėjimą. Bet čia Apolonas jį trenkia: nuginkluoja; čia kareiva iš užpakalio jį sužeidžia; čia pagaliau baisus kare Hektoras jį nužudo, šarvus nuvelka. O gal ir lavoną būt išniekinę, jei nebūt iš stovyklos išbėgęs Achilas ir perkūnišku riksmu išbaidęs trojiečius (XVI—XVII).

c) Achilo rūstybė Trojai. — Žuvo Patroklas, mylimasis Achilo draugas. Achilo skausmas toks didelis, kad karžygys užmiršta ir įžeidimą ir pažadą atkeršyti achajams. Jo

gailestis nustelbia išdidumą, ir Achilas eina į vyriją, pareiškia, kad daugiau jis nebesirūstinąs. Jis vieno dabar tetrokšta: atkeršyti Patroklo nužudytojams; visa kita jo neramina: jis šaltai priima Agamemnono atsiprašymą; jam vistiek, kad grąžino Briseidą, kad didžias dovanas sudėjo. Jis nevalgo, negeria, rauda Patroklo ir laukia dienos, kurią atkeršys jo mirtį. Jis antru kartu kreipiasi į motiną, kad parūpintų jam šarvus, nes jo šarvais jau Hektoras dėvi (XVIII). Taika su Agamemnonu

Lig tik išaušo, ima savo dieviškuosius žirgus, kurių vienas žmogaus balsu jam pranašauja artimą mirtį (XIX), ir, kaip viesulas, leidžiasi į kovą. Griauja karžygius, kaip vėtra pušis; Achilas kovoje kerta ir žmones ir nemirtinguosius. Su jo rūstybe sukyla visos žemės ir Olimpo jėgos: susiremia žmonės, sulekia dievai į kovą; jau jie ne tik drąsina kareivas — ir patys tarp savęs kovoja. Taip perkūno trenksmų, žaibo švysčiojimų, ištisam gamtos jėgų chaose švaistos baisusis, nesužeidžiamas rūstybės ir keršto apjakintas Achilas. Tokios kovos „Iliadoje" dar nebuvo (XX—XXI).

Trojėnai jau už vartų. Paliko tik dieviškasis Hektoras. Veltui tėvai šaukia jį už sienų gelbėtis. Jis bent vienas stovės dėl Trojos garbės. Kaip audros protarpy nutyla vėjas ir lietus, kad dar smarkiau perkūnas sutrenktų, taip čia nutilo kovos garsai, ir visų akys susmigo į du karžygius. Jau keliasi audra. Susitinka Achilas su Hektoru. Hektoro širdis neišlaiko: jis Hektoro mirtis leidžiasi bėgti apie pilį. Triskart apibėga. Veidmainė Atenė, apsimetus broliu jaunėliu, prikalba Hektorą išdrįsti ir stoti į kovą: jis padėsiąs. Sustoja. Žiūri į karžygius iš aukštos pilies trojėnai. Sužiuro ir Olimpas. Dzeusas ima svarstykles: katras laimės? Hektoro lėkštė pakyla: jam mirtis. Kovą pradėjo. Veidmainė Atenė pasitraukia nuo Hektoro ir padeda Achilui. Pasitraukia nuo Hektoro ir Apolonas. Jėgos jau nelygios, ir Hektoras krinta, maldaudamas Achilą sugrąžinti tėvams ir Trojai jo kūną. „Kad man tik leistų širdis, aš pašėlęs tuojau tave patį visą supiaustęs suėsčiau už tai, ką esi man padaręs", rūsčiai atsako Achilas ir, pririšęs lavoną prie savo vežėčių, velka pro pilį, kur alpsta tėvas ir močia, rauda ištikimoji Andromacha. Parvežęs Achilas pameta lavoną šunims ir paukščiams skernagiams draskyti (XII).

Achilas velka Hektoro kūną

Atkeršyta. Ar tokio keršto norėjo Achilas, kai susipyko su Agamemnonu? Ir kuo pavirto jo rūstybė?— Neteko mylimiausiojo bičiulio, išžudė gausybę karžygių, išniekino doriausią trojėną, kuris jam nieko blogo nepadarė ir kurio mirtim jis dėlto neužliejo savo širdies skausmo dėl draugo mirties. Kada viskas sugriauta, širdis pradeda atsileisti. Jau susitaikė Achilas su achajais. Metas susitaikyti ir su Priamu.

d) Rūstybės atoslūgis. — Nukovęs Hektorą, Achilas laidoja Patroklo kūną. Rengia žaidimus jam pagerbti ir kiekvieną dieną velka aplink kapą Hektoro lavoną. Tokio

Priamas Achilo stovykloje

išniekinimo net dievai negali pakęsti. Dzeusas įsako Tetidei atkalbėti sūnų nuo to žiaurumo, o Priamui vykti į achajų stovyklą sūnaus kūno išpirkti. Naktį sočiai pavalgęs, pagėręs ilsėjos su draugais Achilas. Prasiveria durys, ir, niekieno nepastebėtas, įeina senelis Priamas, apkabina karžygio kojas, bučiuoja

rankas, kurios jo mylimuosius sūnus išžudė, ir maldauja grąžinti sūnaus lavoną vardan Achilo tėvo, kuris taip pat gal laukia sūnaus pargrįžtant. Ir savąjį tėvą Achilas atsiminė ir Patroklą, susigraudino ir pakėlė senelį nuo žemės, pasodino į kėdę, vaišinti ėmė, žilos jo galvos ir barzdos jo žilosios pagailęs. O ryto metą atidavė tėvui sūnaus lavoną, nuplautą, tepalais iškvėpintą, ir pažadėjo dvylika dienų neiti į kovą, kad nelaimingoji Troja palaidot galėtų savo didvyrį. — Laidotuvių aprašymu baigiama poema.

3. „Iliados" kompozicija

Meno veikalas turi būti vieningas: jo sudedamosios dalys viena su kita taip susiglaudusios, kaip namo sienojai, kaip plyta su plyta, cemento sujungta. Jeigu vieną dalį išimsi ar pakeisi, jau pasikeis ir veikalo pavidalas, kaip atsiras skylė ar pašlis namas, jeigu išimsi vieną sienojį, plytą. Sustos ir nebesimegs pasakojimas, kaip sustos mechanizmas be ratelio.

Vieningumo reikalas

Ar taip darniai ir vieningai yra sudaryta „Iliados" poema? Ar sudedamosios dalys tinkamai pina fabulą? Ar kokių dalių nėra nereikalingų ar per maža? — Poemos pasakojimo dalys pinamos į fabulą, kurioje vienas įvykis, kabindamasis už kito, kaip tų ratelių danteliai, varo nuotykius pirmyn. Ta fabula plėtojama nuosekliai. Pasakoma pirmiausia, iš kur ir kaip atsirado Achilo rūstybė. Mechanizmas užsuktas. Dabar jau prasideda tos rūstybės vaisiai — graikų nelaimės. Kadangi nelaimės kilo dėl to, kad Achilas pasitraukė iš kovos, tai visai nuoseklu, kad Homeras jo kurį laiką visai neišveda į sceną. Ką čia jis veiks, juk jis turi būti pasyvus; jau tas vienas jo pasyvumas veiksmą plėtoja. Jo reikšmė tokia, kaip žmogaus, kuris, drauge ritinęs akmenį į kalną, staiga atitraukia savo rankas. Sunkenybė pradeda ritintis žemyn, nors ir laikoma dar likusių! Ir juo toliau, juo ji labiau prislėgs tuos, kurie stengias ją sutūrėti. Ir achajų nelaimės gražiai laipsniškai juos spaudžia; prispaudžia į galą taip, kad jie jau dairosi pabėgti, ima šauktis Achilo pagalbos. Tačiau nelaimės juos prispaus ir vėl atleidžia, tarytum tam, kad duotų jiems bent dvasią atgauti, o paskui dar labiau juos prispaustų. Sakysim, Menelajas dvikovą laimėjo, bet naudos nėra; Diomedas nuvijo trojiečius į pilį, bet vėl jie

Fabulos nuoseklumas

atsispyrė ir dar smarkiau sumušė achajus; Agamemnonas, kaip liūtas, išgąsdino priešą, bet pats netrukus jau sužeistas, ir trojiečiai įsiveržia į achajų stovyklą.

Laipsniškai pašalinama ir Achilo rūstybė. Trojiečių suspaustas Agamemnonas siunčia pasiuntinius pas Achilą, kad rūstybę numalšintų. Achilas nepermaldaujamas. Mato jau baigiančias žūti achajų galybes — tebepyksta. Tik kai išgirsta draugą žuvus, Achilas meta pykęs. Pirmąjį pyktį užmiršta; prasideda nauja rūstybės banga: kerštas trojiečiams. Tik dabar ji reiškias jau aktyviai pačiam Achilui dalyvaujant. XVI g. pasirodo, o XVIII jau vėl viskas sukas apie jį. Kaip pirmojoj daly, taip ir čia vėl jo rūstybės vaisiai pasakojami: didžiausia kova, kurioj dalyvauja visas gamtos gaivalas, dievai ir žmonės; kova, kokios dar „Iliadoj" nebuvo; jos aukščiausia viršūnė — Hektoro nužudymas. Net ir po Hektoro mirties rūstybė Achilui dar nepraėjo. Ji atslūgsta tik su Priamo atsilankymu, lygiai kaip pirmoji su Patroklo žuvimu. Dvi rūstybės — abidvi staiga pakilusios, abiejų vaisiai laipsniškai auga, abidvi staiga atslūgusios. Bet kaip gražiai jos yra sujungtos tarp savęs: pirmosios rūstybės vaisius (Patroklo žuvimas) yra priežastis naujai rūstybei (Hektoro mirčiai).

Taigi fabula laipsniavimais ir kontrastais (antitezėmis) auginama gražiai ir nuosekliai.

Antrinių epizodų palaidumas

Bet klausimas: ar veikalo kompozicijoje neliko plyšių ir ar nepridėta nereikalingų dalykų? Taip. Mes nesužinom, kas atsitiko su Troja, su Elena, su Achilu, o tuo tarpu tankiai į fabulos tarpus prikamšiota antrinių epizodų (laivų katalogas II g., Odisejaus nakties žygiai X g., daugelio kovų aprašymai . . .). Tai tik palaidi pasakojimai, kaip palaidi paprastai dienos darbai ir nuotykiai. Ir dar blogiau — jie neproporcingai ištįsę, aprašymai vienas į kitą panašūs, o kai kur net vienas kitam priešinas. Šitas reiškinys ir davė pagrindo tvirtinti, kad „Iliada" yra tik atskirų giesmių rinkinys. Tie antriniai epizodai tik prilipę prie pagrindinės fabulos, kaip deimančiukai prie besisukančio rato, nors patys yra gražūs, bet ir trukdo fabulos rutuliojimąsi. Sakome dėl to, kad „Iliadai" trūksta vieningumo.

Epizodų grožis

Poemos grožis iškyla atskiruose epizoduose. Juose randi mokėjimą scenas sudaryti (Menelajo ir Pario dvikova); iškyla

mokėjimas pastebėti ir žmogiškuosius jausmus (Hektoro atsisveikinimas su Andromacha); mokėjimas negyviems daiktams suteikti poezijos reikalaujamo gyvumo judrumo (Achilo skydas).

a) Menelajo ir Pario dvikova. Šios dvikovos paveiksle Homeras puikiai moka suskirstyti į savo vietas dvikovos dalyvius, kad vienas antro neužstotų ir kad neliktų tuščios paveiksle vietos. Būtent, atvaizduoja dvikovos žiūrėtojus, dvikovos tikslą ir priežastį, pačius kovotojus. Visą paveikslą nudažo dar taikos pasiilgimo nuotaika.

Žemai „Trojos kariai ir variarūbiai danajai dabar susisėdę taikingai, kiti sustoję, skydais pasirėmę, ietis į žemę įsmeigę". Žiūrėtojai

Kitoj pusėj, aukštoj Trojoj, yra kitas žiūrėtojų būrys — seniai. Iš čia palenkęs galvą ir žilasis Priamas. Į jį „baltu šydu, kaip sidabro migla, susisupsčius Elena žengė iš rūmų, nubraukusi ašarą graudžią nuo skruosto". Tai pats kovų kaltininkas ir tikslas. Tikriau, kovų kaltininkas yra jos grožis, kurio Homeras ir nesiima aprašyti. Jis tik parodo, kokį įspūdį daro ji seniams. „Deivė tikra, kaip sau norit, žiūrėkit, gražesnės nematėt", ima šnibždėtis seniai, Elenai pasirodžius. Dėl grožio graikai kovoja. „Bet kad ir tokia skaisti ta gražuolė, lai plaukia laivais ji ten, kur jos kraštas, o mums ir vaikams lai neteikia ji nelaimių", atsidūsta seniai. Nelinksma ir Elenos nuotaika. Kai atsiminė tėvynę, brangius tėvelius, pamatė kovos lauke buvusį vyrą, nubraukė nuo skruosto ašarą: būtų verčiau pasirinkus sunkiąją mirtį, nei vyrą pametus ir su Pariu į čia atbėgus. Elena

Nelinksma ir apačioj kovos lauke. Po dvikovos priesaikos achajai ir trojėnai tiesia rankas į dievus ir rūsčiai užkeikia karo kaltininką:

Tėve, galingasis Dzeuse . . . ,
Kas šito kruvino karo iš jų kaltininkas tikrasis,
Lai jisai žūva nukautas ir Hado tamsybėn keliauja,
To tegu smegens ištyška ant žemės, kaip vynas iš taurės,
Smegenys jų ir vaikų, o pačias svetimi tegu valdo.

Tik šiurkščios, per devynerius metus vargo nukamuotos, krauju nulašytos kareivio lūpos tegali taip žiauriai linkėti, tokiais šiurkščiais natūralistiškais žodžiais prabilti.

Dabar jau stoja vienas prieš kitą ir kovotojai, Menelajas su Pariu. „Akys žaibavo jiems baisiai, rūsčiai jie kratė ietis, įpykę labai ant kits kito". Ir koks gėdingas finalas: Paris atgabenamas į savo miegamąjį, neištesėjęs kovos ir pažado. Koks pyktis kyla Elenai, kad deivė verčia eiti ją vėl pas tą suvedžiotoją. Nukreipus veidą į šalį, negalėdama net į jį žvelgti, Elena „tą vyrą begėdį plūsti pradėjo: Kovotojai

Paris

„Drėbė į ugnį jis varį nelankstų ir baltąjį šviną, brangųjį auksą, taipogi sidabrą..." Ir nukalė didžiulį skydą, visą papuošė, „daug gan meno vaizdelių iškaustė, buklingai sumanęs". Ir pasakoja, kokie tie vaizdeliai. Čia ir saulė su žvaigždėmis dangumi keliauja, ir vestuvių pokylio dainos kyla į dangų, čia ir susiginčijusių piliečių teismas, karo žygis, juodo arimo vagos virsta, siūbuojančius javus piovėjai dagoja, moters rengia pabaigtuves, čia ir kaimenės ganosi, o liūtai užpuola, ir liaudies žaidimai, kur giesmininkas kanklėmis skambina.

Forma

Visas čia graikų taikos meto gyvenimas atvaizduotas. Statiškas, nejudąs papuošalas čia sudinamintas taip, kaip jis išeina iš kūrėjo rankos (in statu fieri), nuolat kitėdamas, nuolat augdamas. Šitokiu aprašymu negyvam daiktui suteikiama daug gyvumo, kurio poezija taip siekia.

4. „Odisejos" fabula

Troja išgriauta, Priamas ir jo didvyriai išžudyti, Elena grąžinta Menelajui, likę gyvi achajai jau sugrįžę namo. Tik vienas Odisejus dar nepasiekė savo tėviškės, nors jau dešimtus metus klaidžioja dievų persekiojamas. Poema ir imasi apdainuoti jo grįžimą:

Tema

Vyrą pagarbinki, Mūza, prityrusį vargo didžiausio,
Ilgąmet jūroje vargusį, šventąją Troją išgriovus.

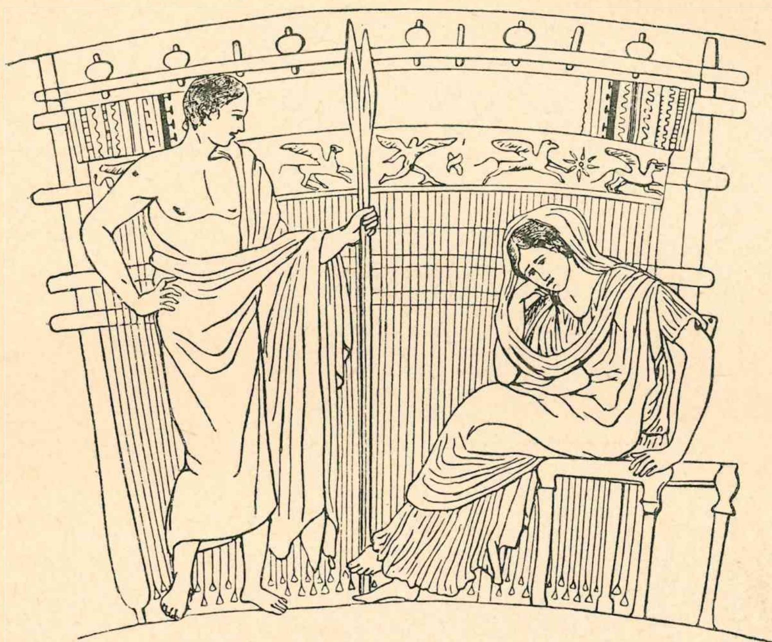
Bet čia dar tik viena temos pusė: tik jo nelaimės jūroje. O poemos yra ir antra dalis: kaip Odisejus laukiamas tėviškėje.

Odisejus pas Kalipsę

Laukimas Itakėje

Dešimti metai baigiasi, kai Troja išgriauta, o Odisejus vienas yra kalinamas deivės Kalipsės Ogigijos saloje. Nori deivė jį vyru sau padaryti, žadėdama meilę ir nemirštamybę, bet Odisejus traukias į jūros krantą, žvelgia į tolį, kad bent dūmą iš tėviškės pamatyt gautų: paskui ramiai numirti galėtų. Tuo tarpu Itakėj, Odisejaus tėviškėj, laukia nesulaukdama ištikimoji žmona Penelopeja, jaunasis sūnus Telemachas, ištikimi senieji tarnai. O turtas vėjais eina: Itakės turtuoliai jaunikiai netiki, kad Odisejus grįžtų, ir peršas paliktai žmonai. Kol ji nesutinka, puotauja nedorėliai jos rūmuose, naikina jos gera.

Bet artinas didvyrio ir šeimos kančioms galas. Aukštajam Olimpe Atenė maldauja galingąjį Dzeusą, kad teiktųs grąžinti daug kenčiantį vyrą tėvynėn. Pritarė Dzeusas. Parišus po kojų gražiausias papėdžias, šviesiaakė Atenė skrieja į Itakę pas Telemachą, kad eitų jis tėvo ieškot ir garbės pats įsigytų (I g.).

Telemachas ir Penelopeja prie staklių

Atenės įkvėptas Telemachas sušaukia vyriją ir prašo apginti jį nuo jaunikių ar bent duoti laivą, kad jis galėtų plaukti tėvo ieškoti. Niekas balso nepakelia prieš galingesniuosius. Tada deivė Atenė surado reikiamą laivą ir jūrininkų būrį, ir Telemachas nuplaukia pirma pas Nestorą, paskui pas Menelają (II g.). Išgirsta čia naujasis herojus apie Trojos karo dalyvių likimą; sužino garsių žygių savo tėvo, kuris dabar laikomas Kalipsės nelaisvėj. Su tomis žiniomis rengias Telemachas jau grįžti. Tuo tarpu jaunikiai taisos patykoti jo ir nudaigoti (III—IV g.).

Telemacho kelionė

Dzeusas, Atenės skatinamas, įsako Kalipsei paleisti Odisejų. Gaila dievaitei tokio šaunaus vyro, bet klauso vyresniojo dievo. Pataria pasidirbdinti keltą. Odisejus iškeliauja. Rami jūra, kelionė laiminga. Tik staiga pakeliui pamato keleivį Poseidonas. Sujudina vandenis. Keltas sudraskytas. Jau mirtis Odisejui, tik jūrų deivė Leukoteja pasigaili: duoda jam raištį, kad nenuskęstų bangose. Po dviejų dienų jūra išmeta didvyrį vos gyvą į krantą. Maloninga Atenė jam užpila miego saldaus, ir Odisejus, lapuos įsikasęs, giliai įmiega (V g.).

Feakų saloj

Kalipsė išleidžia Odisejų

Rytą Feakų karalaitė Nauzikaja, per sapną Atenės įkvėpta, važiuoja su tarnaitėmis žlugto skalbti. Išskalbusios žaidžia. Triukšmaudamos pažadina Odisejų iš miego. Didvyris maldauja pagalbos. Nauzikaja jį aprengdina, pasotina ir pataria kreiptis į tėvą Alkinojų (VI g.). Odisejus, deivės globėjos vedamas, ateina į Alkinojaus rūmus, miglos pridengtas; apkabina karalienės Aretos kojas ir maldauja pagalbos. Pasipasakoja, kaip jis patekęs iš Kalipsės nelaisvės į Feakų žemę (VII g.). Ryto metą sušaukta vyrija nusprendžia duoti keleiviui laivą, rengia žaidimus, kelia puotą, kurioje dainuoja aklas dainius Demadokas. Kada jis ima dainuoti apie Trojos karą, kaip gudrusis Odisejus sugalvojo medinį arklį Trojai paimti, svečias klausytojas neištveria: uždengia savo veidą apsiaustu ir pravirksta. Pastebėjo Alkinojus. Klausia, ko gailaująs (VIII g.). „Esmi Odisejus, tėvo Laerto sūnus"! prisipažįsta keleivis ir pasipasakoja savo nelaimes, kurios jį su draugais ištiko kelionėj iš Trojos.

Odisejaus pasipasakojimas

Pakeliui išgriovė Kikonų pilį, ėmė puotauti, bepuotaujančius juos išžudė, tik nedaugelis ištrūko ir laivais atkeliavo pas taikiuosius Lotofagus, kurie maitinasi gėlių maistu, priverčianciu tėvynę užmiršti. Tik jėga Odisejus prispiria savo draugus išplaukti. Pakliūva pas vienakius milžinus Kiklopus, kur Poli-

femas suėda kelis achajus (IX g.), į Eolo salą, vario siena aptvertą, kur Eolas vaišina achajus, suriša ir atiduoda achajams į maišą vėjus, kad nekliudytų jūromis plaukti. Jau netoli Itakės krantai, bet smalsuoliai achajai atriša maišą, ir ištrūkę vėjai nubloškia juos atgal į Eolo salą. Pasipiktinęs Eolas dabar juos atstūmė. Į septintą dieną pamato jie Laistrigonų žemę, kur milžinai žmogėdros suskaldo uolomis laivus ir jų pačių daugybę suryja. Tik Odisejaus laivas pasprunka, ir verkdami pabėgėliai priplaukia Kirkės salą, kur Odisejaus draugai paverčiami kiaulėmis. Bet Odisejus, Hermio pamokytas, priverčia deivę atversti juos vėl žmonėmis. Metus čia gėrė valgė. Bet savo krašto pasiilgę leidžias toliau. Kirkės patartas Odisejus nusileidžia į Hado valstybę teirautis savo likimo (X g.). Hado valstybėj susitinka su karo draugais, su narsiuoju Achilu, kuris labiau norėtų pas ūkininką gyvas bernu būti, nei Hado tamsumose karalium. Pranašas Teiresijus nusako jo ateitį: jei nepalies Helijaus jaučių, sveiki parplauks, jei užgaus, tik vienas Odisejus pasieks gimtąjį kraštą. O ir parvykęs jis dar turės keliauti, kol suras žmones, kurie nepažįsta laivo ir irklo, kurie nevartoja valgyje druskos; tada sudėjęs aukas Poseidonui ramiausiai sulauks gyvenimo galo savo tautoje (XI g.). Vėl jūroje. Tėvynės pasiilgę priplaukia sirenas. Kas jų dainų paklauso, amžinai nenor nuo jų skirtis ir žūva. Odisejus užlipdo draugams ausis vašku, save liepia pririšti prie laivo stiebo ir laimingai pavojaus išvengia. Priplaukia baisybę šešiagalvę Skilę, kur nutraukia nuo laivo šešis draugus. Nuo jos ištrūkę, išvargę achajai išlipa Helijaus saloje, kur ganosi dieviški jaučiai. Nors įgrasina Odisejus jaučių neliesti, nors priesaika jie savo pažadus tvirtina, bet neištesi: piauja Saulės galvijus, kurių net kepamos mėsos mūgia, grumodamas nelaime. Per šešias dienas linksmai skerdė Helijaus jaučius. Bet vos išplaukia į jūrą, Dzeusas trenkia žaibu galinguoju, šipuliais sueižėjo laivas, o visi achajai pradingo. Tik Odisejus, laivo stiebą apžergęs, per devynias dienas blaškytas jūroj, išmetamas į Ogigijos salą, kur gyvena nimfė gražkasė Kalipsė (XII g.). — Baigia Odisejus savo nelaimių pasakas.

Odisejus tėvynėj

Gausiai apdovanoję išleidžia feakai garbingą keleivį laivu, kurs pats kelią suranda. Megantį iš nuovargio didvyrį iškelia feakai Itakės žemėj, dovanas sudeda, leidžias atgal. Bet pakeliui juos pamato Poseidonas ir feakų akivaizdoje laivą paverčia uola. O Odisejus pabudęs bučiuoja gimtąją žemę (XIII g.). Paverstas

Pas Eumajų

Atenės nuskurusiu elgeta, eina pas Eumajų, „ganytoją dievišką kiaulių“ (XIV g.), o ryto metą deivė globėja parveda iš kelionės ir Telemachą, laimingai išvengusį jaunikių spąstų (XV g.). Čia Odisejus, atgavęs karžygišką grožį, duodas pažįstamas sūnui, ir abudu tariasi keršyti jaunikiams (XVI g.). — Elgeta Odisejus, Eumajaus vedamas, grįžta į pilį. Niekas jo nepažįsta, tik susijaudinimo ašara išsirita herojui, kai nuo kiemo pakyla senas šuo ir, pažinęs savo poną, ima vizginti uodega, mėgina prieiti, bet, senatvės palaužtas, sukrinta negyvas. — Rūmuose jaunikiai puotauja. Sėdas keleivis ant slenksčio, išmaldos laukdamas. Niekina jį jaunikiai, tyčiojas, tik doroji Penelopeja ir jaunasis Telemachas jį užtaria (XVII—XVIII g.). — Vakaras. Telemachas išneša ginklus iš salės. Keleivį Odisejų pakviečia Penelopeja: ar bekeliaudamas negirdėjęs ko apie Odisejų herojų. Daug girdėjęs, — pasakoja keleivis, — kitados pats Odisejų vaišinęs, dabar jis netrukus sugrįšiąs ir atkeršysiąs jaunikiams (XIX g.). — Rytą vėl puota. Jaunikiai spiria Penelopeją pasirinkti vieną iš jų ir ištekėti. Penelopeja imasi paskutinės gudrybės; atneša Odisejaus lanką: kas iš jo prašaus pro dvylika žiedų, bus jos vyras. Veltui jaunikių pastangos. Paima lanką elgeta Odisejus, ir strėlė prazvimbia pro visus žiedus (XX—XXI g.). Prasideda didžios žudynės; krinta visi jaunikiai ir nedorėliai tarnai bei tarnaitės (XXII g.). Išžudęs jaunikius, Odisejus liepia išvalyti salę, pakviečia Penelopeją. Susitinka. Tik dabar Penelopeja pažįsta savo vyrą, bet dar ne metas laime džiaugtis (XXIII g.). — Rytą Odisejus iš namų traukias pas tėvą Laertą, nes žuvusių jaunikių giminės rengia keršta. Bet Olimpo dievams jau gana kivirčų, ir jie lemia susitaikinti karaliui su didikais:

Savo namuose

Bausmė jaunikiams

Taika

Jis pasiliks jų valdovas, o jųjų vaikų užmušimą
Mes užmirštin atidėsim ir meilę tarp jų atgaivinsim
Tokią, kaip buvo pirma: lai taika ten ir laimė težydi.

5. „Odisejos“ kompozicija

Poemos vieningumas

„Odiseja“ yra vieningesnis veikalas nei „Iliada“. Daugumą epizodų čia jungia viena grandis — *tas pats herojus Odisejus*. O to herojaus darbams ir žygiams vieningumo suteikia jo pagrindinis siekimas — *į tėvynę, pas Panelopeją, sūnų*. Jam atsako Itakėj likusių Penelopėjos ir Telemacho siekimai. Tačiau

poemos medžiaga nėra vienoda. Kaip dvilypė yra „Odisejos" tema, taip lengva skirti ir dvejopi pasakojimai: *fantastinės herojaus kelionės jūrose ir realistiniai Itakės gyvenimo paveikslai su Odisejaus grįžimo žygiais.*

Dvejopi pasakojimai

A. Kelionių pasakojimai. — Žygdarbiai pas Kiklopą, pas Lotofagus, pas Laistrigonus, pas Kirkę, į numirėlių šalį, Eolo saloje, Skilė, Charibdė ir kt. yra ištisos pasakos, kuriose dar atsispindi mitologija ir bendri visų tautų pasakoms požymiai. Čia žmogus susiduria su nežmoniškomis būtybėmis — pusdieviais herojais, baidyklėmis, milžinais. Paprastas žmogus žūtų kovoje su jais, tik herojus, gerųjų dievų ar dvasių padedamas, visur laimi. Kai jau didvyris apveikia kokį dievą, tada tas dievas tampa jo patarėju, padėjėju (ar nerastume tokių pat motyvų lietuvių pasakose?). Žmogui gelbsti gerosios dvasios, kurios nuolat patarinėja, bet žmogus ne visada paklauso ir tada nusipelno jų nemalonę (Eolas), arba pasielgs būtinai priešingai, nekaip bus patarta (Helijaus jaučiai) ir paklius į nelaimes. (Ar nerastume lietuviškų pasakų su panašiais motyvais?).

Pasakų elementas

Labiausiai skaitytojų mėgstami yra pasakojimai apie Odisejų pas Kiklopą ir pas Kirkę. Jie patraukia iš karto skaitytojo dėmesį, suintriguoja ir neatleidžia tos intrigos ligi galo.

a) Odisejus pas Kiklopą. — Kartu su Odisejum ir jo draugais žvalgais po Kiklopo urvą ir stebies jaukia, taikinga gyvulių augintojo būkle: krepšiai sūrių prikrauti; milžtuvės pieno primilžtos, užtvaruos bliauja gražūs, mažyčiai ėriukai ir ožiukai. Taip jauku, tačiau širdis skatina bėgti. Bet argi Odisejus klausys bailios širdies balso?! Jau matai achajus nurimus, kuriantis ugnį, vaišinantis svetimu geru ir laukiant šeimininko iš ganyklos. Staiga subilda žemė, kaip perkūno trenkta: tai Polifemas trenkė prie urvo angos parsineštas malkas. Baimės pagauti achajai jau lenda į kampus. Bet vėl ta baimė atslūgsta, kada Kiklopas suvaro gyvulėlius į urvą, ima juos melžti, raugia sūrius, kaip rūpestinga šeimininkė.

Baimė ir viltis

Odisejus

Prie šitokio darbo pamatęs argi manysi jį karingai nusiteikus. Pamato Polifemas svečius ir paklausia, kas jie per vieni, bet taip rūsčiai, kad achajams sudrebėjo krūtinėse širdys. Veltui Odisejus gudriai kalba apie Dzeuso palankumą keleiviams ir ragina būt šeimininką maloningą ir dosnų. Užuot atsakęs į tuos įtikinėjimus, milžinas „pašoko staigiai, galingomis rankomis stvėrė po draugą ir trenkė į žemę, kaip kokius šunyčius: smegenys jųjų ištiško ir sutepė žemę aplinkui. Juos sukapojęs dalimis, pasidarė jis sau vakarienę. Rijo jis juos, kaip liūtas, kalnuose užaugęs, nelikdamas nieko: nei kaulų, nei jų vidurių, nei mėsos...

Baisenybę
Tokią pamatę, mes ištiesėm, klykdami, šaukdamies Dzeuso,
Savo į dangų rankas. Ir suspaudė mums dvasią silpnybė.
Didelį pilvą Kiklopas prikimšęs žmogienos, užgėrė
Pieno saldaus, o paskui išsitiesęs sau tarpe avelių
Greitai užmigo.

Kaip čia primityviai žiauriai vaizdinga, ir kaip jaudinies dėl to, kas bus toliau. — Ar pulti ir kardu aštriuoju perverti krūtinė miegančiam baisybei? Bet tada nebeišbėgsi: urvo anga užversta didžiausia uola, ir gyvas jame supūsi, o nežudysi miegančio — po vieną visus suės, nes žmogiena jam labai patikus. — Ir prasideda kova — kaip paprastai pasakose — tarp negudraus milžino ir gudraus žmogelio. Kas laimės: ar kumštis, ar galva? O dar įdomiau — kaip?

Jėgos ir gudrumo kova

Rytą supusryčiauja milžinas kitus du draugus. — Bet juoksis tas, kas juoksis paskutinis. — Odisejus suranda urve medį didumo, kaip laivo stiebas, kurį Polifemas buvo parsinešęs lazdai (koks tad turi būti jos savininkas!); atkerta jo galą, pasmailina, apdegina ir vėl paslepia. Kai vakare baisybė parginęs surijo kitus du draugus, Odisejus jam duoda kelis dubenius vyno. Viltis atgyja, kai Kiklopas nusigeria. Jis net pažada Odisejui malonę, klausdamas jo vardo. Ir milžinas nori pasirodyti gudrus, sąmojingas. Bet niekai jo gudrumas prieš Odisejų. Skaitytojas jau džiaugias, kai, klausiamas vardo, Odisejus pasisako Nieku vadinamas. Skaitytojas juokias Kiklopo kvailumu, kai tas lengva širdimi patiki Odisejaus prasimanymais, bet ir stebis žiauria jo malone: suėsti Odisejų paskutiniuoju. Bet tam žiaurumui atsako kitas, Odisejaus surengtas Kiklopui, kai jis miegančiam girtam milžinui ima svilinti akį. Rodos, girdi, kaip žarija pavirtęs rąsto smaigalis gręžias į milžino akį: užuodi jos degėsius — ir šiurpas nukrato (IX, 360—380). O Homeras aprašo tai ramiausiai, nesikarščiuodamas, lyg turėdamas laiko dar palyginimams parinkti. — Subaubia iš skausmo milžinas. Susibėga kaimynai. Bet kvailokas gi tas milžinas: susibėgusiems skundžias, kad jį nuskriaudęs niekas. Ir visi išsiskirsto. Nelaimė praeina. Bet intriga dar ne visai atleista. Pamažu vėl ji tempiama. — Rytas. Sėdas Kiklopas prie angos, kad nepasprukt ų kaltininkai. Apčiupinėja kiekvieno avino kuprą, kad neišjotų raiti. Koks jis kvailutis! Kodėl jis neapgraibo apačios, o jo žudytojai po avinų pilvais kybo. Bet čia jis mums jau ne tik galingas, ne tik žiaurus, ne tik kvailas, — jis net pasigailėtinas: kaip jis nuoširdžiai kalba su avinu — kaip koks piemenėlis, kuriam avinas yra brangiausias bičiulis (IX, 420—5). Kaip nuskriaustas, šaukias jis į tėvą Poseidoną keršto Odisejui:

Lai tad vėliausiai pargrįžta, draugų šitų savo nebtekęs,
Svetimo krašto laivu ir atranda namuose nelaimių.

Baigta pasaka, bet kartu kaip ji gražiai sujungta su kitomis poemos dalimas: šita pasaka yra priežastis daugelio tolimesnių Odisejaus nelaimių: *jį persekioja Poseidonas, kad išsvilino /sūnui akį.*

Kova su moteriškais burtais

b) Kirkės pasaka. — Kiklopo pasakoj Odisejus turėjo nugalėti fizinės jėgos milžiną, o Kirkės pasakoj jam tenka susidurti su gražia, bet klastinga ir žiauria burtininke, kuri nepasigaili nė savo moteriškojo grožio, kad pavergtų sau žmogų. Herojui tenka nugalėti visos kliūtys. Žinoma, jis vienas žūtų taip, kaip ir kiti. Bet jam vis padeda dievai. Dirbk pats, pasitikėk dievų parama ir išlipsi iš kiekvienos bėdos, tarsi kalbėte kalba Odisejaus žygiai. Kai Kirkę nugali, ji daro visa, kas tik naudinga herojui: norinčiam išvykti ji pataria nusileisti į Hado valstybę savo ateities sužinoti; ji pataria, kaip išvengti sirenų, Skilės, Charibdės ir kt. nelaimių. Tai pasakos motyvas, bet kartu ir kiek jis reikšmingas moraliniam gyvenime: apgalėtą aistrą gali sėkmingai įkinkyti į naudingą darbą.

Od. tėviškumas

Šitoj pasakoj ir Odisejus parodytas simpatingas. Kiklopo pasakoj jis pasirodė gudrus, o čia jis jau tėviškas. Žūsta jo draugų dalis pas Kirkę. Odisejus juosias kardu, eina jų ieškoti ir vaduoti, nors likusieji gyvi, kelius apkabinę, maldauja bėgti nuo tos baisios salos. Jis palieka tada visus ir eina vienų vienas. Kirkę nugali. Dabar ji paklusni, ima vaišinti savo nugalėtoją, bet tas nei valgo, nei geria, kol jo draugai kiaulėmis paversti. Ir koks tų vargšų džiaugsmas ir dėkingumas: džiaugsmu ėmė verkti, net rūmai skambėjo. Bet ar visuomet tą Odisejų atsimins? — Tol, kol nelaimėj, o paskui jo įsakymų ir nepaklausys.

Pasakos nuotaika

Kiek Kiklopo pasakoj kova su fizine jėga buvo atvaizduota šiurkščiu realizmu, humoru padažytu, tiek Kirkės pasakoj jausti daugiau švelnumo ir pačiam pasakojime. O su kitais epizodais sujungiama panašiu būdu: šičia išpasakojama, kokios nelaimės dar laukia ir kaip su jomis kovoti.

Pasakojimų sujungimas

Kelionės pasakojimai nėra tokie palaidi, kaip „Iliados" epizodai. Jie yra įdėti, kaip mozaikos paveikslas, į tam tikrus rėmus. Tie rėmai — pakliuvusio pas feakus pasipasakojimas. Tačiau ir rėmai ir pats mozaikinis paveikslas yra glaudžiai sutapę. Ir rėmai ir paveikslas yra, taryt, sumauti, kaip žiedai ant piršto, ant vieno *veikėjo*, visur srovena ta pati *idėja* — pasiilgimas tėvynės, visur reiškias ta pati *kliūtis* — Poseidono rūstybė. Pagaliau pati rėmų spalva — nuotaika gražiai suderinta su pasakų baisumais, paslaptingumais: vakaro sutemos; karalienė, svečiai susėdę prie židinio; visi nutilę, sakytum, kvapą sulaikę, net dieviškąjį dainių Demadoką — tą tikrąjį meno skelbėją — pamiršę, tik Odisejaus pasakojimų įsiklausę. Ar gali būti patogesnis momentas pasakoms?! Ar jos būtų tokios įtikimos, jeigu pasakotų kokis trečias asmuo, o ne tas pats, kuris tas nelaimes pergyveno?!

Net kaip gražiai parinktas momentas toms pasakoms sekti. Jei atvykęs pas feakus Odisejus būtų ėmęs savo nuotykius pasakoti, ar juo būtų kas patikėjęs. Čia padaryta kitaip. Vos atvykusį svečią Areta klausia, kas jis esąs. Odisejus išsisukinėja. Tik kada per puotą Demadokas ima dainuoti apie medinį arklį, apie dieviškojo Odisejaus gudrumą ir narsumą, Odisejus uždengia savo veidą ir verkia. Pastebėjo karalius, susidomėjo tuo paslaptingumu ir klausia, ko verkiąs. Jau visi juo susidomi. Paruošta dirva ir jo pasakojimams.

Čia Homeras pasirodo tobulas kompozicijos menininkas.

B. Odisejus Itakėje. Itakės gyvenimo pasakojimai jau nieko fantastiško neturi, jei neskaitysim dievų kišimosi į kasdienius žmonių gyvenimo reikalus. Čia atvaizduotas realus Itakės gyvenimas su jo darbais, pramogomis, politine tvarka, šeimos sudarymo papročiais, luomais, — tai, kas „Iliadoje“ tegalėjo būti tik Achilo skyde, tolimoje perspektyvoje, tarsi dalykas, kuris maloniai vaidenasi karo nuvargintiems žmonėms. Šito gyvenimo ramybę čia drumsčia tik karaliaus Odisejaus negrįžimas. Jis duoda akstiną ramiame kasdieniame gyvenime intrigai sudaryti.

Realistinis elementas

Šitos realistinio gyvenimo temos lengva skirti trys dalys: 1. kaip gyvena Odisejaus palikta šeima; 2. kaip Odisejus grįš ir atkeršys jaunikiams; 3. kaip susitiks grįžęs su žmona.

Šitos temos dalys nėra dėstomos viena po kitos, kaip kelionės nuotykiai, bet supinamos viena su kita; veiksmas vyksta paraleliškai. Pirmoji temos dalis — aprašomoji — kaip palikta šeima gyvena, kaip Penelopejai peršasi jaunikiai, kaip jie naikina turtą, o Penelopeja su Telemachu tik kęsti tegali. Tik paskiau Telemachas iš pasyvumo pereina į aktyvumą, ir tada prasideda intriga. Aukščiausias jos laipsnis, kada jaunikiai susibaudžia jį nužudyti. Šitoji dalis yra jau apie Telemachą, dėl to kai kas ją vadina Telemachija. Jos pasakojimai vis dėlto daugiau tik papildo „Iliados“ poemą: pasakoja apie Trojos didvyrių likimą.

Antroji ir trečioji temos dalys yra jau lyg kokios dramos: ir kerštas ir susitikimas su žmona eina dramišku augimu, kaip audra, kuriai kylant kiekvieną minutę smarkėja vėjas, kol prakiūra lyti ir perkūnas sutrenkia, arba kaip po apsiūkusios

Dramiškumas

dienos — giedroji: kiekvieną minutę daugiau pragiedrulių, kol saulė sušvinta ir ima šildyti.

a) Kerštas. — Kerštas jaunikiams ir nedorėliams tarnams kyla pamažu: kaip debesis aptraukia dangų. Jauti tvanką, išgirsti dundenant, visi gyviai ima nerimti, o paskui jau ir audra, kuri viską sunaikina. — Jaunikiai puotauja. Nenujaučia, kad Telemachas jau tarias su Odisejum dėl jų gyvybės ir mirties. Ateina Odisejus į savo pilį. Čia jį, šeimininką, užgaulioja net piemenys, tarnaitės, jaunikiai svaido jį kaulais, suoleliais. Nukenčia dieviškas herojus, susivaldo, tik širdyje jam kraujas skriaudos ir kursto didesnę pagiežą. Bet sudundena griaustinis kad ir iš tolo: šiurpas nukrato ne tik elgetą Irą, bet ir jaunikius, kada pamato iš po skurlių tvirtus, galingus raumenis, o užgauliojančioms tarnaitėms tarė pora žodžių, ir jų keliai jau dreba iš baimės. Tvanku

Rytas. Susirenka jaunikiai į paskutinę puotą. Nematoma audra artinas. Jaučia ją visi. Tik jaunikiai per daug užpylė akis sau nedorybėmis, kad ją suprastų artėjant. Jie tik labiau iršta. Nerimsta

Palada Atenė jaunikiams
Protą sumaišė: pradėjo jie baisiai kvatoti pablūdę.
Juokėsi jie ir kvatojo, net jiems atsimainė ir veidas.
Mėsą pradėjo jie ėsti dar žalią. Akis jiems užpylė
Ašaros. Širdis vienok jiems sopėjo, linksmai bekvatojant.
Tąkart pakilęs už skobnio jiems Teoklimenas pasakė:
„Jūs nelaimingi, jūs žūsit! Jūs galvos miglose prapuolė,
Ir nesimato jūs kelių žemai... Aš girdžiu jūsų verksmą;
Ašaros tek jums per veidą. Aptaškytos jau sienos,
Ir nuo skersinių matau kraują lašant... Šešėlių miglotų
Priemenę pilną ir kiemą matau, kurie bėg į Erebo
Tamsiąją šalį. O saulė aptemo, aplinkui tamsybė".

Ir bėga iš namo pranašas šaukdamas: „Girdžiu aš nelaimę ateinant baisią, kurios negalėsit išvengti nė vienas iš jūsų". O tie nedorėliai tik kvatojas, rengdamies patį Odisejų parduoti. Šiurpu dėl tokio apjakimo nedorybėse, kurios taip suėdė jų kaulus, kaip sielvartas Penelopejos dvasią buvo pakirtęs: ir jie netiki, kad Odisejus galėtų čia pasirodyt.

Metas jau veikti. Įkvepia norą į širdį šviesakė dievaitė Atenė protingai Penelopejai duoti jaunikiams Odisejaus lanką. Veltui jie tempia. Prašo tada jo išmėginti Odisejus. Suūžė pykčio pritvinkusios jaunikių širdys: kaip jis, elgeta, rungsis su jaisiais. Bet paima Odisejus lanką. Dar nešauja. Dar, kaip dainius kankles, žiūrinėja, mėgina. Nudūzgė strėlė. „Širdys jaunikių tuomet sudrebėjo, ir veidas nublanko". Dzeusas tuo tarpu iš dangaus sugrūmojo griaustiniais rūsčiausiai. Nudžiugo Odisejus. Bet dar nežudo. Dar pasirodo kas esąs. Dar juos kankina laukimu, sarkastiškai siūlydamas jiems kitokią puotą. Tarė ir antakius rūsčiai sutraukė. Gudrus Telemachas, vario žibėdamas ginklais, atsistojo greta savo tėvo. Ir nėra išsigelbėjimo. Maldos dovanoti, pažadai atsiteisti — niekas negelbsti. Sugrūmoja Audringa puota

Baimė aptemdė jų protą: pradėjo po salę daužytis
Jie lygiai karvės po lanką kad laksto, kad sparvos apsėda,
O Odisejus su savo draugais, lyg būrys sakalų kad
Kreivanagių, kumpanosių, nuo kalno atskridę užpuola
Mušti paukščius, o tie krinta būriais išsigandę ant žemės.
Triukšmas ir riksmas pakilo didžiausias: jų smagenys taškės,
Kraujas jų aslą užpylė ir sienas aptaškė aplinkui.

Tik dainininkas Femis ir skelbikas Medontas, Telemacho užtariami, išmaldavo sau gyvybę. Baigės puota: visi jaunikiai kraujuose ir purvuose ištaškyti guli krūvomis, kaip žuvys. Kovos lauke tarp lavonų daugybės matai Odisejų, „visą kraujais nutaškytą, nuo dulkių ir prakaito juodą. Buvo jisai panašus į liūtą, kurs jautį sudraskęs, kelias ramiai ir nueina — krūtinė jo, snukis, žandai jo — kruvina viskas: baisu pažiūrėti".

Vaizdai ne švelnesni, kaip „Iliadoj".

Po audros lengvėja. Sušvinta pragiedruliai, ir saulė pasirodo: Odisejus susitinka su Penelopeja.

b) O d i s e j a u s s u s i t i k i m a s s u ž m o n a. Odisejus tėvynėje, bet dar neatgavęs savo namų ir žmonos. Elgetos skraiste prisidengęs, turi slapstytis. Jame kovoja šalto proto diktuojamas atsargumas ir širdies noras pasisakyti žmonai. Paklauso proto, ne veltui jis gudraprotis. Ir duodasi pažįstamas tik palaipsniui. — Štai pas kiauliaganį jis tik išgirsta ir pamato, kaip jis laukiamas, paskui jau pasisako sūnui, nors tam sunku patikėti tėvo nuo pat mažens nematčius. Penelopeja dar nieko nežino. Eina pas ją Telemachas ir pasakoja, kad Odisejų laikanti Kalipsė, toliau Teoklimenas — kad Odisejus savoj žemėj kur besislapstąs, nes taip jam pasakęs pranašingas paukštis. Susitinka jau salėj akis į akį prie jaunikių. Toliau — vakaras; kalbas Penelopeja su keleiviu, o jis toks panašus į Odisejų. Bet netiki atsargioji moteris jo žodžiais apie Odisejų; ženklo reikalauja. Gal tas keleivis tik koks sukčius prašalaitis, Odisejaus ir nepažįstąs. Kada įsitikina, kada išgirsta priesaiką netrukus Odisejų grįšiant, verkia iš džiaugsmo, nors dar negali išvyti iš galvos minties, jog Odisejus žuvęs. Čia Odisejus dar nesiduoda pažįstamas. Dar ne metas. Ir kada senutė Euriklė, jo buvusi auklė, beplaudama jam kojas, iš rando jį pažįsta, jis prisaikdina ją tylėti. Tik žuvus jaunikiams senė kvatodama bėga pas savo valdovę linksmos naujienos pranešti. Penelopeja netiki: dievai kokie išžudę jaunikaičius, bet ne Odisejus: „Achajon jis grįžti negali: jis žuvęs"! Per daug jau nelaimė įsėdo į jos širdį, kad galėtų išeiti. Bet nusileidžia Penelopeja į salę. Čia susitinka tėvas, motina ir sūnus. Visi tyli. Laukia akis nuleidęs Odisejus, ką sakys išmintinga žmona. Ilgą ji laiką tylėjo: širdis jai iš rūpesčio alpo — ar jis, ar ne jis. Net Telemachas, nesuprasdamas motinos širdies, skaudžiais žodžiais ima prikaišioti: „Motina mano, nebūk tu beširdė, ar proto nustojai? kaip sutinki tu pagrįžusį tėvą?... Tavo širdis už akmenį, tur būt, kietesnė yra". Tik kada Odisejus atspėja paslaptį lovos, kurią žinojo tik juodu dvieje — žmonos „širdis

Tik gandai

Pirmas susitikimas

Abejonės

sudrebėjo ir kojos... Balsiai pravirkusi, puolė prie vyro ir jį apkabino. Ėmė bučiuoti jam veidą ir galvą. Abudum graudu pasidarė: verkti Odisejus pradėjo, prispaudęs prie savo krūtinės žmoną, nelaimių prislėgtą, bet jo nepamiršusią niekad... Būtų čia juodu saldžiai beraudodamu Aušrą sutikę, jeigu nebūtų sumanius kitaip šviesiaakė Atenė". Džiaugsmas

6. Homero dievai ir žmonės

„Iliada" ir „Odiseja" yra vyresnioji ir jaunesnioji seserys. Abidvi vaizduoja tą patį graikų gyvenimą, besiskiriantį tik dešimties metų tarpu. Tik vienoj atsispindi daugiau karo meto graikai, antroj — taikos meto.

Abiejose poemose veiksmas varomas dviem plotmėm: dangaus ir žemės, dievų ir žmonių gyvenime.

a) D i e v a i. — Iš žemės pasaulio Homeras nukelia skaitytoją į dievų sritį. Parodo čia abiejose poemose tuos pačius dievus. Aukštajam Olimpe matai griausmavaldį Dzeusą, kitų mažesnių dievų ir deivių apsuptą, besipykstantį su jais, besibarantį, smarkiai bebaudžiantį arba vėl atleidžiantį savo vaikams, jiems meiliai besišypsantį, kartais nusileidžiantį auksiniais ratais tvarkos padaryti žmonių tarpe ir apsireiškiantį perkūnais ir žaibais. Čia ir jo žmona Hera; čia jo svarbiausi vaikai — Palada Atenė, mokslo, karo deivė, Afroditė, meilės deivė, Apolonas, meno dievas; čia Poseidonas, jūrų valdytojas. Šalia jų pinas daugybė nimfų, nereidų, pusdievių. Visiems jiems Homero fantazija suranda žmogiškuosius pavidalus: jie kaip žmonės, su visomis žmogaus dorybėmis ir jo biauriausiomis ydomis: pasileidimu, kivirčais, peštynėmis, pavydu, meile ir neapykanta. Dievai nulemia ir žmonių darbus: arba padeda ar sukliudo. Vieniems žmonėms simpatizuoja vieni dievai, kitiems kiti. Kad dievai žiūrėtų aukštojo teisingumo, o ne simpatijų, to dar nematyti. Tik vienas nepažįstamas Likimas, kuriam Homero fantazija nemokėjo nė pavidalo sugalvoti, lieka amžiais teisingas: už gera atlygina, už bloga baudžia. „Odisejoj" ir pats dievų gyvenimas švelnesnis, palyginti su iliadiškiais, jie daugiau sudvasinti, suabstraktinti.

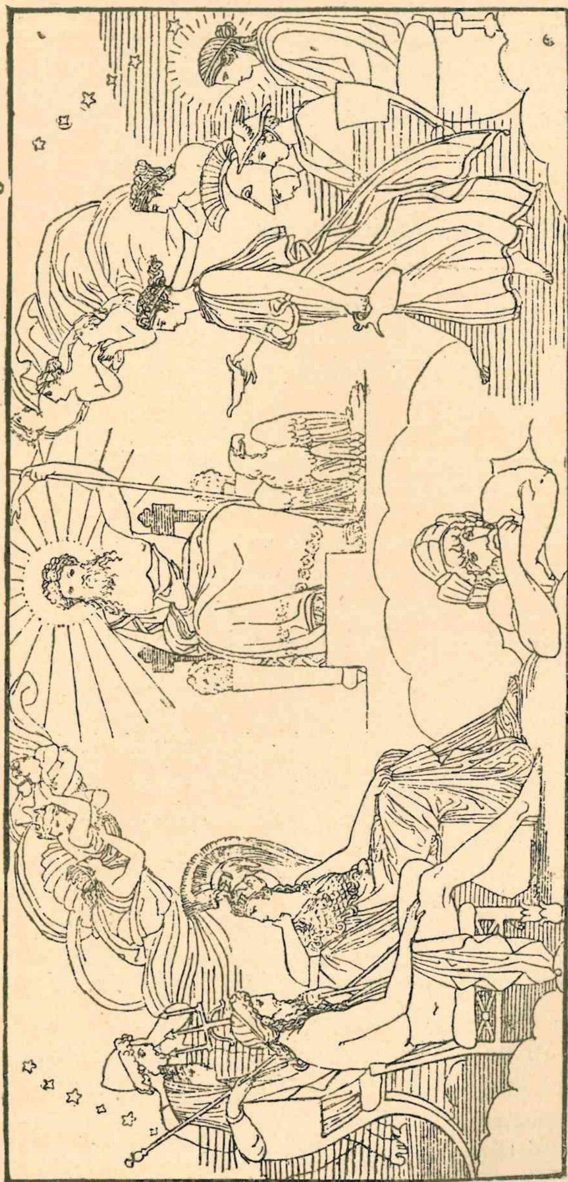
Dievų hierarchija

Žmogiškumas

Likimas

b) Ž m o n ė s. — Žmonių Homeras praveda mums pro akis ištisas armijas. Daugiausia tai aukštojo luomo atstovai, aristo-

Karo ir taikos žmonės

Dzeusas dievų tarpe

kratai; net tarnai yra garbingo kilimo (Eumajus, Euriklė). Tik „Iliada“ pažvelgia į juos karo metu, „Odiseja“ — taikos. Dėl to „Iliadoje“ daugiausia karo narsuoliai, kuriuose reiškias karo entuziazmas, ir tik retkarčiais prasiveržia pasiilgimas ramaus gyvenimo. „Odisejoj“ šitas ramus šeimos gyvenimas yra visų turimasis arba siekiamasis džiaugsmas. Dėl to „Iliados“ Homeras išveda į sceną ir apiberia skaidria šviesa karo herojus, o „Odiseja“ tuos pačius žmones (Nestorą, Menelają) parodo puotas ar vestuves keliant, šeimos laimės gaubiamus. Čia daugiau vietos skiriama ir šeimos centro — moterų — paveikslams. „Iliados“ žmonių karingumą ir „Odisejos“ taikingumo dvasią parodo ir skirtingi svarbiausieji veikėjai: Achilas ir Odisejus.

Achilo dvasios pagrinde — jausmas. Širdim jis gyvena. O jo širdis ne plati, bet gili: jei myli ką, tai atiduoda visą širdį; jis karštai myli draugą, tėvą, o labiausiai karo garbę; ne dėl pinigų ir turto jis atkeliavo į Trojos karą. Jei Achilas ko nepakenčia, tai nė kiek jam širdies neparodo (Hektoro nužudymas). Bet tik ateik pas jį su nuoširdžiu žodžiu (Priamas), jis atsileis. Jis dar nepažįsta diplomatijos, dėl to tiesus, atviras ir teisingas. Jo širdis dar nesugadinta; ji galinga, kaip vulkanas, bet protas ir valia, palyginti, per silpni tokiai širdžiai. Net savo veiksmų nemoka kontroliuoti. Antai, kada dėl jo rūstybės žuvo Patroklas, jis prakeikia rūstybės sėklą, bet pats nepasijunta, kad jau dega nauja rūstybės ugnimi. Ir kada toje ugnyje žūva minios karžygių, nieku jam nenusikaltęs Hektoras, kada Priamas rauda sūnaus lavono, apkabinęs jo kojas, tada Achilas pajaučia, kad rūstybė ir kerštas niekados neužgesins žmogaus sielvarto, dvasios troškulio, tik dar labiau jį padidins. Tada gilios prasmės įgauna iš jo lūpų išskridę žodžiai:

Achilas

O, kad dievų ir žmonių pasibaigtų kivirčai ir pyktis,
Kurs net ir vyrą protingą suerzina, atima protą,
Kurs pradžioje malonus, neva lašančio korio saldumas,
Bet širdyse jisai vyrų išauga į baisiąją ugnį.

Kitoks yra Odisejus. Tai praktiškojo proto, gudrumo žmogus; sumanus, atsargus (dėl to neatviras, niekam teisybės nesakąs), bet smalsus, apgaulingas, draugus mylįs, jais besirūpinąs; bet tiek, kiek tas jam nekenkia (Kirkė ir Skilė), be to, dar — pasileidęs. Simpatingas yra Odisejus savo didžia meile žmonai ir dar didesniu tėvynės pasiilgimu. — Achilas rodės idealistas, entuziastas jaunuolis, Odisejus — praktikas, realistas, subrendėlis. Nors tai karo žmogus, bet kariškais dalykais jis mažiau domis; jis smalsus, kur kas gyvena, kokie augalai auga. Jame prasimuša jūrininko dvasia. Tai jau vėlesnės graikų kultūros atstovas.

Odisejus

Nesudėtinga dvasia ir kitų Homero žmonių, vyrų ar moterų. Kiekvienas jų apdovanotas pastoviu vienu kuriuo charakterio bruožu: Agamemnonas — karališkas didingumas; Diomedas — viena narsybė; Nestoras — praktiškas protingumas; Patroklas — kūdikiškas nuoširdumas; Hektoras — gero vyro, tėvo, kario paveikslas; Andromacha — mylinti žmona ir motina; Paris — išlepėlis, lengvabūdis; Elena — aistros moteris, kurią tik

Charakterių paprastumas

amžius ir nelaimės atveda į tikrą kelią; Penelopeja — viena ištikimybė vyrui; Nauzikaja — besprogstanti mergaitės jaunystė.

Charakterių visuotinumas

Paprasta, nesudėtinga jų dvasia, kaip paprastas, primityvus jų gyvenimas ir papročiai. Juose reiškiasi ir spiria veikti tik pačios prigimties įdiegti jausmai, instinktai: meilė, neapykanta, savisauga ir t.t. Bet šie jausmai yra visiems žmonėms ir visais amžiais bendri, dėl to ir šiandien mes Homero žmonėmis žavimės ar jų neapkenčiam.

7. Homero stilius

Epiškas objektyvumas

Išsiplėtimas

Poemos parašytos hegzametru. Suskirstytos kiekviena po 24 giesmes. Homeras pasakoja apie herojus visai ramiai, objektyviai, nesijaudindamas jų pasisekimais ar nelaimėmis. Kartais net užsimiršta, palikęs jiems pavojų gresiant, ir ima pasakoti apie kokią nors smulkmeną (pal. Odisejaus kojų plovimą ir rando istoriją). Šitas jo užgriebimas vis naujų dalykų, išsiplėtimas charakteringas abiem poemom. Išsiplėtimo, žodingumo pasitaiko ir stiliaus priemonėse, ypačiai epitetuose, palyginimuose, pakartojimuose.

Epitetai

Palyginimai

Realizmas

Tam tikri žodžiai turi savo nuolatinius epitetus: aušra raudonpirštė, žodis sparnuotas, mirtis juodoji, miegas saldus, Odisejus gudraprotis, dievaitė šviesiaakė (pal. lietuviškas dainas!). Epitetus Homeras taip pamėgęs, kad kalba apie dangų žvaigždėtą vidury dienos, greituosius laivus, kai jie ištraukti ant kranto, apie skardžiabalsius skelbėjus, kai jie tyli, ir t.t. Ir palyginimuose autorius dažnai susižavi dalyku, su kuriuo lygina, dėl to jo palyginimai labai ilgi. Kartais jie sulaiko net pačią veiksmo eigą, atitraukia skaitytoją nuo pagrindinio dalyko. Tačiau jie turi kitą gerąją pusę: ir epitetai, ir palyginimai, ir apskritai stiliaus priemonės yra paimtos iš realaus, daiktiško, primityvaus gyvenimo, ir dėl to jos gyvos, plastiškos, kupinos primityvaus, naivaus realizmo. Nuo jų ir poemos dvelkia žiauriai realia ar naiviai sentimentalia, herojiškai didinga senovės dvasia. Ypačiai ta dvasia jausti „Iliados“ herojų dialoguose.

„Odisejoj“ stiliaus priemonės jau ne tokios gausios ir, palyginti, jau nublukusios, lyg kūrėjo fantazija jau rodytųs beišsenkanti. Dėl to sakoma: kiek Achilas yra geresnis už Odisejų, tiek „Iliada“ yra gražesnė už „Odisėją“. „Iliada“ — saulė, „Odiseja“ — mėnuo. Bet juk esama žmonių, kurie mėnesį mėgsta labiau nei saulę. Lygiai mūsų laikais dažniau mėgstama „Odiseja“ dėl fabulos nuoseklumo ir fantastiškų nuotykių.

8. Homero poemų reikšmė

Graikams Homero poemos buvo jų politinio, kultūrinio, religinio, šeimos ir visų kitų gyvenimo sričių veidrodis, enciklopedija, juo labiau, kad graikai savo šventųjų knygų, kaip indai, persai, žydai, ir neturėjo. Iš Homero nuo VI amžiaus vaikai mokėsi skaityti ir žavėtis sentėvių didžiadvasiškumu. Graikų gyvenimui

Poemos nulėmė ir tolesnę graikų literatūros raidą. Jomis sekdami, daugybė aoidų sudėjo naujas poemas, lyg jų tęsinius ar priedėlius ar visai naujo turinio veikalus.

Tikrai „Iliada" nebuvo užtenkamai atvaizdavusi Trojos karo priežasties, pirmųjų devynerių metų, Achilo žuvimo, Trojos pilies išgriovimo ir kt. „Odiseja" taip pat nėra baigta: kas toliau dėjos su Odisejum, nežinia, nors jam ir išpranašauta, kad dar ilgai turėsiąs keliauti, kol susitaikysiąs su Poseidonu. Šitas spragas ir ėmėsi papildinėti kiti aoidai. Susidarė ištisa eilė pasakojimų apie Troją. Jie ir vadinami Trojos ciklu (ratu, rinkiniu). Tą Trojos ciklą (įskaitant ir Homero poemas) sudaro šie pasakojimai: 1. Kiprija (apie karo priežastį); 2. Iliada; 3. Etiopida (apie Achilo žuvimą); 4. Mažoji Iliada; 5. Apie Iliono išgriovimą; 6. Grįžimas iš Trojos; 7. Odiseją; 8. Telegonija (kaip Odisejus žuvo). Ciklai

Šalia Trojos ciklo išaugo dar Tebų ciklas, Argonautų.

Ciklinių epų kūrėjai buvo tik sekėjai, pamėgdžiotojai. Jie poeto talentu negalėjo susilyginti su Homeru. Visu kuo pamėgdžiodami, jie pagaliau susilaukė *satyros* (Margitas), kurią Aristotelis aukštai vertina, bet kuri, deja, yra pradingusi. Satyra

Epopejos ir jų sekimai gausiai davė medžiagos ir tragedijai. Net lyrikai turėjo įtakos. Dėl to Homerą graikai vadina poezijos tėvu.

Homero garsas iškeliavo ir už Graikijos sienų. Pirmieji romėnai sumanė pasidaryti romėniškas „Iliadą", „Odiseją", ir nusižiūrėjęs į jas Vergilijus parašo „Eneidą". Renesanso laikais (1488 m.) paskelbiamas Homero kūrinys, ir nuo to laiko jo vardas ligi šiol garsus ir garbingas. Klasicizmo, o ypačiai pseudoklasicizmo laikais tautos rūpinosi susikurti savas poemas Homero pavyzdžiu. Homeras virto tobulu nurodymu, kokia turi būti herojinė poema: žmonės, įvykiai, stilius. Pamėgdžiojo net smulkmenas: graikų poemų paveikslu visi pradėdavo žodeliu — *giedu*. Poemų sekimai

Poemos nenustojo literatūrinės vertės ir mūsų laikais. Ne tiek jomis sekama, kiek apskritai gėrimasi jų grožiu. Jose poezijos forma išreikštą pamatom savęs dalelę: būtent, žmones tų pačių gyvenimo vargų kankinamus (karo, tautų ir šeimų ne- Poemų visuotinumas

santaikos), tais pačiais jausmais gyvenančius (pavydu, kerštu, pykčiu, meile draugų, tėvų, moters, vaikų, žmonos, tėvynės, ištikimumu...). „Iš žmoniškai jaučiančios širdies teka jo dainos, ir dėl to jos visuomet tekės į žmogiškąsias širdis" (Herderis). „Juo daugiau gėrėsimės Graikijos poezijos stebuklu, juo geriau tarnaus Homero kūrinys tam, kas yra kiekvieno tikrojo meno tikslas: žmogaus dvasiai augti ir tarpti" (Šilkarskis).

Pagalvoti. — 1. Trys žmonos: Elena, Andromacha ir Penelopeja (kuo jos panašios ir kuo skirias?). — 2. Tėvas ir sūnus (palygintina, kokie santykiai tarp Hektoro ir Astianakso, Laerto ir Odisejaus, Odisejaus ir Telemacho). — 3. Motina ir sūnus (pagal Penelopejos ir Telemacho santykius). — 4. Ponai ir tarnai. — 5. Darbas — ne gėda (pagal Nauzikają ir Penelopeją). — 6. Kaip atsikeršija gerų patarimų neklausymas (pagal Odisejaus draugų nepaklausymą ir kilusias dėl to nelaimes). — 7. Ką Dievas nori nubausti, tam protą atima (pagal jaunikių likimą). — 8. Ištikimumas ir kantrybė viską nugali (pagal Odisejų ir Penelopeją). — 9. Graikų pramogos (dainos, šokiai, žaidimai). — 10. Graiko malda ir aukos (kam, kada, kaip meldžias). — 11. Dievų gyvenimas graikų vaizduotėje. — 12. Gyvenimas po mirties. — 13. Graikų šeimos gyvenimas (sudarymas, šeimos narių pareigos ir santykiai). — 14. Kas ir kaip valdo Itakę. — 15. Svečiuos pas graiką (pagal feakus, Odisejų pas Kiklopą, Odisejų tėviškėje). — 16. Išrinkit Hektoro ir Andromachos atsisveikinimo epitetus ir palyginimus ir juos charakterizuokit.

Kas yra epas, poema, epopeja?

Pasiskaityti. — *Homeras*, Ilijada. Vertė J. Ralys ir Čiurlionienė-Kymantaitė, P. Žadeikis ir Talmantas. Kaunas 1930, V. D. M. Odiseja. Vertė Dr. J. Ralys.

II. DIDAKTINĖ POEMA

Heziodas

Tas už visus protingesnis, kurs galva savąja gyvena,
Tąjį taipojau protingu menu, kurs kito paklauso,
Tą, kurs nei pats neišmano, nei kitų patarimo
Paisyt nenori — laikyki netikėliu irgi benaudžiu.
Heziodas

1. Žemojo luomo kelias į literatūrą

Padavimas pasakoja, kad Chalkidėj, Eubojos saloj, kartą susitikę žaidimuose rungtis du poetai: senesnis Homeras ir jaunesnis Heziodas. Pergalės vainiku jau norėję papuošti Homero galvą, bet rungtynių teisėjas Panidas pareiškęs, kad vainiko nusipelnęs tas, kuris apdainuoja žemdirbystę ir ramius darbus, o ne tas, kuris garbina karą ir žudymus. Ir sulig tais žodžiais Panidas dovaną atidavęs Heziodui.

Ūkininko luomas

Padavimo sprendimas gražiai parodo, kaip šalia herojų ir karalių pamažu iškyla paprastieji žmonės, šalia karo žmonių — ūkininkai žemdirbiai, šalia mitų ir fantastinių nuotykių — labiau imama vertinti realus, skurdus kaimo gyvenimas. Jisai susilaukė ir savo poemos, lygiai kaip karžygių gyvenimas buvo atvaizduotas Homero poemose.

Beotija

Naujos poemos tėvynė buvo Beotija, kur gyveno daugiausia žemdirbiai — žmonės, nelinkę nuotykių ieškoti, žmonės be užsimojimo, be fantazijos, bet prisirišę prie sentėvių dievų, papročių ir gimtosios žemės. Heziodas matė, kaip vargiai ūkininkai kovojo su gamta, kaip didelė jų turto ir darbo dalis tekdavo ponams, o nuskriausti nerasdavo teisybės. Poetui kaimo skurdas tegalėjo sukelti tik juodas mintis. Juo labiau, kad ir paties poeto gyvenimas buvo skaudžių neteisybių paliestas. Jo tėvas, atsikėlęs iš Eolijos į Beotiją, buvo nusipirkęs čia žemės. Mirdamas pavedė visą turtą dviem sūnum, Heziodui ir Persui. Sūnūs susikivirčijo dėl palikimo. Ginčą išsprendė „karaliai", nuskriausdami Heziodą. Šitos bylos neteisingas sprendimas ir

Heziodo patyrimas

Heziodo realizmas

paskatinęs Heziodą parašyti poemą, vardu „Darbai ir Dienos“, kad „parodytų ne pasaką, o tikrą teisybę ir tuo vaduotų savo tautiečius iš šiurkščios gyvuliškos būties“. Suprantama, ta teisybė buvo liūdna, dėl to ir poemoje yra daug pesimizmo. Tačiau Heziodas yra realistas praktikas: ne tik skundžias ūkininkų vargais, bet ir nurodinėja, kas reikia daryti, kokiam reikia būti, kad būtų geriau gyventi. Dėl šitų pamokymų Heziodo poemą vadinama pamokomąja, arba didaktine.

Didaktiniai tikslai

2. „Darbai ir Dienos“

Amžiaus sugedimas

Prieš aprašinėdamas žmonių gyvenimą, Heziodas šaukiasi mūzų pagalbos, primena broliui Persui neteisingai jo laimėtą bylą, o paskui meta akį į plačią praeitį, kurioje buvo malonu gyventi, kurioje nebuvo neteisybės. Aprašinėja poetas aukso amžius, paskui sidabro, raudono vario, o jo amžius — tamsios geležies. Geležies amžius — blogiausias: dingo teisybė, santaika; senas žmogus nebegerbiamas; neteisingai prisiekiama. Bet — primena poetas — nemirštamoji Teisybė ir dievų yra gerbiama, o kas ją skriaudžia — rūstina patį Dzeusą. Dėl to ragina karalius-teisėjus (jį patį juk nuskriaudė!):

Josios bijokit, karaliai, nuo kelio tiesaus neišklyskit!

Patarimai

Toliau Heziodas, tarsi norėdamas parodyti ūkininkui idealą, pasakoja, koks turi būti geras ūkininkas. — Pirmiausia jis turi pasitikėti *dievų teisingumu* ir pats būti *teisingas*, nes „pinkles sau taiso tasai, kurs artimui taiso“. Valdžia ir įstatymai jam nepadeda, dėl to jis pats turi savim pasirūpinti. Kovodamas dėl duonos kąsnio, ūkininkas visur turi žiūrėti *naudos*. Net ir santykius su kaimynais turi tvarkyti praktiškoji nauda: padėti padedantiems, duoti duodantiems, nes nieko neduodantiems niekas neduoda. Mokėk spirtis dėl savo būvio: kas tau padarė bloga, nedovanok, *atkeršyk*. Heziodas težino tik teisingumą, pasigailėjimo jam nėra. Būk *darbštus ir taupus*. „Niekados tinginys nepripildys aruodo“. Darbas žmogui pačių dievų yra skirtas:

To ir dievai nekenčia ir mes, kas, vengdamas darbo,
Sukas, kaip tranas koksai, kur visada dykas.
Bičių darbščių maitinas tiktai nenuilstamu darbu.
Ogi darbas suteiks tau avių ir kitokio šiaip turto,
Darbu įgysi patsai ir dievų amžinųjų malonės.

Metų laikai

Toliau Heziodas aprašinėja metų laikus. Čia pamatom ūkininką išsivilkusį ariant, sėjant, piaunant, susirūpinusį viena mintim: greičiau atlikti Demetros skirtus darbus. Kada nusilpsta saulės karštis, apmąžta prakaitas, kada Dzeusas leidžia rudens lietų, tai ir žmogus judresnis. Tada jau metas miško kirsti. O kada padebesėse sukrykuos gervės — bus ženk-

las, kad jau lietingosios žiemos pradžia. Bet po žiemos saulės rato stoja pavasaris, ir ūkininkas skuba rinkti vynuoges.

Gražiai ir vaizdingai šiuose metų laikuose poetas aprašinėja žmonių darbus, ypačiai gamtą. Štai, pavyzdžiui, žiemos pradžia, kai speigus atneša Borejas:

Virš audringų bangų iš Trakijos skrenda Borejas.
Žemė, jo slėgiama, dejuoja. Gaudžia ir miškas.
Lenkia prie žemės šakas neprieinamoj kalno pakriaušėj
Tiek milžinų ąžuolų, tiek aukštai iškerojusių eglių,
Tuomet ošimas smarkus beribėse giriose kyla,
Savo uodegas žvėrys pabruka bloga pajutę.
Veltui gina gamta jų kūną vilningu kailiu:
Savo kvėpavimu šaltu Borejas pasiekia ir kaulus;
Perpučia jis kiaurai — tiek jaučio būtų čia kailis,
Tiek ilgaplaukės ožkos. Tik avių nepajėgia įveikti —
Jų tiršti plaukai nepraleidžia Borejo galybės.
Aukso saulė tada toli nuo suvargusio žmogaus.
Mums, helenams, jinai neilgam savo žvilgsnį parodo.
Mūsų miškų gyvuliai — tiek jie su ragais, tiek beragiai —
Bastos miškų glūdumoj; dantis nepataiko į dantį,
Vargšų sielą dabar tik vienas rūpestis slėgia:
Kaip išvengti speigų, ar žmonių neliestam tankumyne,
Ar pakriaušės dauboj. Jie klaidžioja taip, kaip pasenę
Žmonės, kurių sulūžo strėnos, blakstienos nusviro.
Taip ir žvėrys dabar klajoja ir baisisi sniego.
Tad ir tau šiuo metu patarsiu taip apsirengti...

Toliau eina patarimai.

Heziodo kalba sausa, griežta, palyginti su Homeru, bet taikli, kas ypačiai svarbu didaktiniams patarimams.

Kitas Heziodo veikalas — „Teogonija". Tai dievų istorija, kur per 1022 eilutes aprašinėjamas pasaulio sukūrimas iš chaoso, dievų giminės, Dzeuso kova su titanais.

3. Heziodo reikšmė

Kai Heziodas jaunam ūkininkui pataria: „Įsitaisyk pirma tu sau trobą, ir pačią, ir karvę..." iš karto pajunti, kad jau dingus herojiškoji Homero dvasia. Heziodas į literatūrą įveda liaudį ir ją moko. Tuo jis duoda pradžią demokratinei, realistinei literatūrai.

Heziodas buvo graikų labai mėgstamas. Ne tik jo raštai buvo skaitomi ir gausiai sekami, kaip ir Homero, bet ir pats poeto asmuo apipintas legendomis, kurios Heziodą vaizduoja, Graikams

kaip žmonių geradarį. Viena legenda pasakoja, kad Heziodą nužudę draugai, kūną įmetę į jūrą, tačiau per viešąją šventę banginiai jį išnešę į krantą, ir minia pažinusi mylimą poetą. Jo kūnas buvęs palaidotas Nemejoj. Netikėtai Orchemonoj kilęs maras. Orakulas pataręs perkelti poeto kūną į Orchemoną, ir liga liovėsi siautus. Orchemoniečiai tada pastatę paminklą su parašu, kuriame Heziodas vadinamas žmonių šviesėju.

Kitiems Heziodo „Darbai ir Dienos" turėjo įtakos ir naujųjų laikų didaktinėms poemoms; jų tarpe ir lietuvių Duonelaičiui.

Pradier: Sapfo

III. GRAIKŲ LYRIKA

Tas tikrai gražus, kurio siela skaisti.
Sapfo

1. Graikų lyrikos charakteris

Graikų lyrika suklestėjo 7—6 a. Daugiausia įkvėpimo poetams davė viešieji tautos reikalai: po sėkmingų karų, po žaidimų herojų pagerbimas, dievams padėka. Šalia tų iškilmingų progų graiko jausmus žadino puotos, vynas, meilė. Turinys

Kad savo jausmus išreikštų, graikų lyrikas ėmėsi visokių priemonių: žodžio, muzikos, dainos, šokio. Pats lyrikos vardas pareinąs nuo lyrikos instrumento, kuriuo buvo pritariama lyrinei giesmei. Forma Pritardavo ne tik lyra: graiko pirštai — pliki ar su kauliuku — bėgiodavo ir citros ir arfos stygomis. Mieliausiai jis pūtė ir fleitą. Tik smuiko rūšies instrumentai graikui buvo nepažįstami. Su muzika ėjo ir daina, giesmė — deklamuodavo, giedodavo — solo ar choru. Choras stovėdavo ar ritmiškai judėdavo, šokdavo.

Pajausti to lyrikos įspūdžio, kurį ji davė graikams, šiandien mes negalim: judesių nematom, muzikos negirdim, o ir pačių lyrikos tekstų (žodžių) beliko tik nuotrupos. Iš jų matyt, kad graikai labai žiūrėjo giesmės formos — ritmo, eilučių ilgumo.

Pagal tai, kokios formos buvo giesmės ir kaip jos buvo atliekamos, graikų lyrika skirstoma į 1. *elegiją ir jambą;* 2. *melinę lyriką.*

2. Elegija ir jambas

Šiandien elegija vadinam svajingo liūdesio eilėraštį. Graikams buvo svarbiau ne elegijos nuotaika, bet eilėraščio išviršinė forma. Elegija Elegija buvo dainuojama, pritariant muzikos instrumentui, tačiau be judesių, šokių — kaip ir epas. Manoma, kad ir pats elegijos vardas yra kilęs nuo muzikos instrumento élegos (dūdelės, fleitos), kuriuo M. Azijoje pritardavo liūdnoms raudoms. Kartais giedamąją melodiją pakeisdavo paprastu de-

klamavimu. Tokiu būdu elegija buvo pereinamasis tarpas nuo epo į grynąją lyriką. Net elegijos ritmika buvo artima poemoms: hegzametras su pentametru.

Elegikai

Elegijomis *Tirtejas* (VII a. Spartoj) dainuoja apie karą ir žadina tautiečių patriotizmą; elegijomis ir liaudies bičiulis *Solonas* (apie 600 m. Atenuose) dainuoja apie Salaminą, norėdamas sužadinti piliečius į kovą ir tą salą atimti iš Megaros, kad gautų išeiti į jūrą. Tapęs gimtojo miesto įstatymų leidėju, vėl elegijomis ragina piliečius pasitenkinti ramiu, kukliu gyvenimu.

Jambas

Šalia elegijos plėtėsi j a m b a s, taip pat artimas epui. Šitam pajuokiamajam ar sąmojingam eilėraščiui duota ir tam tikra forma: sudarytas iš vadinamų jambinių trimetrų (mūsiškių šešių pėdų), kartais chorejinių tetrametrų (8 pėdų) su moteriškąja cezūra.

Jambas kilęs iš Demetros religinių apeigų. Jų dalyviai protarpiais svaidydavęsi (iapto) sąmojais, vienas kitą pašiepdami. Padavimas sako, kad viena mergina, vardu Jambė, savo sąmojais prajuokinus Demetrą, kuri visados liūdėjusi savo mylimosios dukters netekus. Nuo to ir jambo vardas tekęs juokingoms eilėms. Bet tai legenda, o tikroji jambo etimologija nėra žinoma.

Archilochas

Garsiausias j a m b ų rašytojas — Archilochas, kūręs taip pat ir elegijas.

Archilochas, sūnus didiko ir vergės, kilęs iš Paro salos, gyvenęs apie 650 m. Jo gyvenimas audringas ir vargingas: kaimo darbininkas, paskui karys, kovose ir mirtį susiradęs. Jo raštų likę tik 250 eilučių. Archilocho dainos aidi čia karo šūkiais, čia skatina naudotis gyvenimo smagumais, čia kalba išminčiaus tonu, ar jau plaka satyra savo priešus. Jambas iš jo lūpų plaukia, kaip viską naikinanti galybė. Padavimas seka, kad poetas pamilęs Likambo dukterį; pamilęs taip, kad „ji atėmė iš jo akių šviesą, pagrobė iš širdies ramybę“. Buvęs jau susižadėjęs, bet tėvas staiga atsisakęs leisti už jo savo dukterį. Tada įniršęs poetas visu savo jambų baisumu puolęs Likambą ir jo šeimą. Negalėdama išsigelbėti iš baisios satyros, nelaiminga šeima turėjus nusižudyti. Tokių nepaprastų aistrų ir galingo žodžio buvęs poetas. Kaip Homeras senųjų buvo laikomas epo, kaip Sofoklas tragedijos, taip Archilochas — jambo karalium. Jis pirmatakas ir karingojo Tirtejo, ir erotiškų Sapfo dainų, ir gilios minties Solono lyrikos, ir iškilmingų Pindaro odžių.

Pasakėčios ir epigramos

Šalia jambo augo kitos dvi satyriškos poezijos formos: *pasakėčia*, kurios žymiausias kūrėjas buvo *Ezopas*, *ir epigrama*, kuri būdavo rašoma akmenyje, molyje, medyje ir panašioje rašyti netinkamoje medžiagoje; dėl to epigrama būdavo labai trumpa — dviejų trijų eilučių, glaustos minties.

3. Melinė lyrika

Tikroji graikų lyrinė poezija — dainos, giesmės, sujungtos su šokiu, muzika. Nuo graikiško žodžio mėle — muzikos, dainos ši lyrikos rūšis vadinama *meline* lyrika. Tos dainos giesmės buvo giedamos arba vieno asmens, arba choro.

Vieninė melika užsimezgė ir gražiausiai suklestėjo tarp eoliečių, gilios ir jausmingos dvasios žmonių. Ir pati šios rūšies poezija dažnai vadinama e o l i n e lyrika. Eolinė poezija

Eolinės lyrikos įžymiausi kūrėjai yra du Lesbos salos augintiniai *Alkejas* ir *Sapfo*, o po pusės šimto metų ir *Anakreonas* iš Teos.

Neramiais laikais pataikė jie gyventi. Slenkstyje iš 7 a. į 6 graikų rytuose griuvo karaliai, atgyveno aristokratai, ir smulkių piliečių masės tiesė rankas į valdžią. Ištiko tarpusavio kova. Savo dainomis aktyviai joje dalyvavo aristokratas Alkėjas, kovodamas su tironais, ištremtas, nusiraminimo protarpiais ieškodamas puotose. Tokia jo ir lyrika: politiniai ir religiniai himnai, puotų ir meilės dainos.

Tose pačiose aplinkybėse gyvenusios *Sapfo* lyrika visai kitokia: ne karo ar himnų poezija, bet skirta vienai poetės mokinei, prie kurios ji buvo prisirišus. Kada mergaitei atėjo laikas ištekėti, Sapfo, labai gailėdamos, su ja skirias.

Nesvyruodama dievams prilyginu tą dievų laiminamą vyrą, kuris gali žiūrėti į tavo tamsiąsias akis, klausytis tavo balso, tavo saldaus sidabrinio juoko! Nuo to kaista man kiekvienas kraujo lašas. Kai žvelgiu į tave tik valandėlę, negaliu pratart aš žodžio, stingsta man liežuvis it palūžęs, ugnis kaitri plaukia mano oda, mano akys nebemato, mano ausys kursta visokiem garsam. Šaltas prakaitas išpila man kaktą, ir aš sudrebu. Kaip išdžiūvusi žolė pabąla mano veidas, ir kad kiek — atrodyčiau taryt numirėlis išblyškęs. Tačiau viską turim iškentėti...

Čia eilėraštis nutrūksta. Visa Sapfo lyrika — gilios meilės ir grožio pagarbinimas. Bet tikrasis grožis esąs tik ten, kur siela graži. Sapfo paveikslas paslaptingas, legendom apipintas. Ne vienas poetas bent intuicija stengės jį atspėti.

Nei gilaus jausmo nei minčių neieškok puse šimtmečio paskesnio *Anakreono* poezijoj. Sielos kančių, skausmo, neapykantos jis nepažįsta. Paguosti, uždegti nemoka. Bet jo poezija pasitenkinusį dar palinksminą, vyną dar pasaldina, meilę pagražina:

Tarne, nešk vandens, nešk vyno,
Nešk skubiai gėlių vainiką.
Pabandysiu vyno jėga
Nugalėt Eroto vylių.

Vynas ir meilė tai dažniausios jo temos.

Jo dainų grakšti forma ir pigi išmintis — naudotis, ką diena duoda, — surado jam daugybę draugų. Tai buvo išsigimstančios Graikijos poetas. Ir kaip jo perdaug laimingas globėjas Polikratas, Siamo tironas, gyvenimą baigė nukryžiuotas, taip netrukus linksmą gyvenimą baigė ir rytinė graikų dalis, pakliuvusi į persų jungą. Anakreonas ypačiai daug sekėjų rado paskiau 18 amžiuje, taip pat nykimo amžiuje.

Chorinė poezija

Šalia lesbiečių vieninės lyrikos vakaruose plito c h o r i n ė. Ji kilo iš šeimyninių, tautinių, religinių švenčių. Arklių ir žmonių lenktynės, ritinio, ieties, kumščių rungtynės buvo visų graikų šventės. Laimėtoju didžiavos ir tėvai ir visas jo gimtasis miestas. Jo garbei dėjo giesmes, jas giedojo ištisas choras, kartais iki 50 žmonių šokdami, fleita grodami. Tokias iškilmes rengdavo ir dievams pagerbti. Kiekvienas miestas laikė savo garbe pasirodyti su kuo geriausiu choru ir šokiais. Buvo paskirtos net chorų rungtynės su dovanomis. Poetai sudėdavo ne tik žodžius, bet ir muziką. Patys dažnai išmokydavo ir chorą. Chorinės giesmės forma įvairi; tokia, kokios reikalauja melodija. Nuotaika iškilminga, kaip ir dera šventei.

Chorinė poezija susiranda geriausius atstovus karų su persais metu — *Alkmaną, Simonidą ir Pindarą.*

Simonidas garsiausias persų karų poetas, net 50 rungtynių laimėjęs su savo chorais; jis skelbęs Maratono, Termopilų karžygių garbę; jis raudojęs žuvusių karžygių. Bet jis dėjęs giesmes ir tiems, kurie jam gerai užmokėjo. Savo talentą pardavinėjo kaip puodžius ar kurpius.

Pindaras

Nors to paties amžiaus, bet visai ne karo žygių poetas yra *Pindaras*, vadinamas chorinės poezijos karalium (gimęs Tebuose, gyv. Atenuose, miręs Arge, 518 — apie 440). Jis nežiūri į karus, į besiveržiančias demokratines idėjas ir jonėnų filosofiją. Jis tauriausias aristokratinės riteriškos kultūros ir religijos poetas. Savo odėse (vadinamose epinikijose) daugiausia apdainuoja viešųjų žaidimų laimėtojus. Kaip ir Simonidas, Pindaras imdavo atlyginimą už odes, tačiau jo giesmės nebuvo tik išgyrimas tų, kurie pinigus moka. Jo akys pakyla nuo dienos laimėtojo į dievus, kurie tą pergalę teikėsi dovanoti, kurie apskritai žmonėms visas dovanas skiria. Tai dievų poetas.

Antai Pindaras kreipiasi į deives, Aglają, Eufrosiną ir Taliją, paskiau kalba apie herojo mirusį tėvą vienoj savo odėj, kurią choras giedojo procesijoj Asopichos'o, jaunuolių rungtynių laimėtojo, garbei:

Jūs, kurios valdote Kefiso bangas ir gyvenate šalyje, turinčioje daug gražių bėgikų, o Charitės, spindinčios Orchimenės, garsiosios

viešpatės, senųjų minijiečių globėjos, klausykite manęs; aš šaukiuos į jus, iš kurių mirtingieji gavo visa, kas jiems duoda džiaugsmo ir malonumų: gabumus, grožį, garbę! Be kilniųjų Chaličių patys dievai negali nei šokio šokti nei puotos kelti; danguje visur jos esti pirmos; jos sėdi ten sostuose šalia Apolono Pitijiečio, ginkluoto auksiniu lanku, ir jos ten garbina Olimpo viešpaties, savo tėvo, didybę.

O tu, kilnioji Aglaja, ir tu, Eufrosina, kuriai harmonija žavesį neša, jūs, vieno iš galingiausių dievų dukterys, išgirskite šiandie mane, ir tu, Talija, kurią harmonija užburia ir kuri šitą eiseną regi lengvu žingsniu artėjant pergalės džiaugsme. Aš Asopichos'o esu atėjęs savo mokytomis eilėmis apdainuoti... O dabar, Aide, skrisk ligi Persefonės buveinės, ligi niūrių sienų ir nunešk garbingą žinią šio vaiko tėvui. Skrisk ir surask Kleodomos'ą ir tark jam, kad Talija garsiuose slėniuose ant jaunos jo sūnaus galvos uždėjo sparnuotą kilnių pergalių vainiką.

Odė labai trumpa, bet laikoma viena iš grakščiausių ir gaiviausių, kurias Pindarui įkvėpė jaunuolių pergalės.

Apskritai Pindaro kalba yra kieta, sudėtinga. Jo paveikslai rūsčiai didingi, bet jam rūpi ne tiek vaizdingumas, kiek didinga gyvenimo išmintis skelbti. Mūsų laikais jis sunkiai paskaitomas. Bet gilus religingumas, dorovingumas, iškilmingumas, kurį jisai oriai skelbė lyrikoj, padarė Pindarą labai gerbiamą. Jį vadinę net dievų mylimuoju.

Jau senas būdamas — sako legenda — jis prašęs dievus apdovanoti jį didžiausia gyvenimo laime; dievai išklausę ir pasiuntę jam mirtį. Po Pindaro mirties, kai Delfų šventykloj aukodavo aukas, į dievų puotą kviesdavo ir Pindarą. O paskiau klasicizmo laikais poetų buvo svajojama susidaryti sau Pindaro garbę.

Graikų lyrika ne tik kurstė savo piliečius religiniams, patriotiniams ir pilietiniams žygiams, bet ji davė užuomazgą ir tolimesnei graikų literatūros rūšiai. Melinės poezijos choras ir šokis jau yra draminio veikalo elementai. Belieka tik žingsnis į teatrą.

P a g a l v o t i. 1. Kas yra lyrika, kuo lyrika skiriasi nuo epo. — 2. Kas yra elegija, odė, satyra, kitos lyrikos rūšys. — 3. Palyginti Pindaro odė su kuria lietuviška ode.

P a s i s k a i t y t i. *Tirtėjas:* Pirmyn, „At." 1929, 2—3 nr., Anapestas, Kamantausko Chrestomatija, 1926; *Sapfo:* Skaudus atsisveikinimas, „A." 1930, 2—3 nr., Malda į Afroditę, ib. 4 nr., Mano dukružė, Kamantausko Chrestomatija; *Teognis:* Į Apoloną, Talmanto Chrest.; *Pindaras:* Olimpiška odė, Talm. Chrest.; *Anakreonas:* Puotos dainelė, Kamantausko Chr.; *Archilochas,* „A." 1930.

IV. GRAIKŲ TRAGEDIJA

Graikų teatro pradžia

Tu, oželi, juodbarzdėli, auk, auk;
Dievuks mūsų tavęs lauk, lauk...
Liet. tautosaka

1. Religiniai ir tautiniai vaidinimai

Dramos žodis graikiškas; reiškia veiksmą. Ten, kur įvykiai ne pasakojami, o rodomi, *vaidinami*, ten reikia ieškoti ir dramos pradžios.

Graikų drama, kaip ir daugelio kitų tautų, yra išriedėjusi iš religinių apeigų. Jos būdavo keliamos vyno dievui Dionisui pagerbti. Tai dievas, kurį mitai rodo didžius sielvartus kenčiant ar pašėliškai linksminantis. Jo garbei keliamos šventės buvo vadinamos *dionisijomis*. Dionisijos būdavo rengiamos tiktai du kartu per metus: vienąsyk pavasario pradžioje (kovo — balandžio mėn.) — vadinamos didžiosios dionisijos; antrąsyk — žiemos pabaigoje (sausio — vasario mėn.) — lenajos, arba vynuogių spaudimo šventė.

Dionisijos

Dionisijose ar lenajose graikai garbino savo dievą *himnais*, vadinamais *ditirambais*. Vienas asmuo, korifejus, pasakodavo apie dievo Dioniso kovas, nelaimes, priešų nugalėjimą arba apie juokingus jo gyvenimo nuotykius, o choras himnais reiškė savo sielvartą ar džiūgavimą dėl Dioniso nelaimių ar pasisekimų. Choro dalyviai, vaizduodami dievaičio palydovus satyrus, būdavo apsitaisę ožių kailiais. Graikiškai ožys vadinasi tragos; iš čia kilęs tragedijos vardas: tragos ode = ožys giesmė. Tragedija vaizduodavo rimtuosius dievo gyvenimo nuotykius, o iš pasakojimų apie juokinguosius išaugo komedija.

Korifejus

Choras

Tragedijos vardas

Dioniso šventės buvo viešas kulto dalykas, palaikomas valstybės lygiai, kaip Olimpijoj, Delfuose ir kitur buvo rengiamos kitų dievų garbei muzikos rungtynės. Tačiau vaidinimuose netruko pasireikšti ir tautinis bei politinis gyvenimas. Kori-

fejus ir choras nepasitenkindavo vienais Dioniso nuotykiais; imdavo pasakoti apie mitų herojus, o paskui ir savo amžiaus įvykius. Sakysim, poetas Frynichas atvaizdavęs Mileto žuvimą; kada choras ėmęs raudoti išgriauto miesto, kurį ateniečiai gynė ir iš kurio negrįžo jų laivai, kada priminė pavergtųjų kančias ir paniekinimą, — visas teatras, kaip sako Herodotas, ėmęs kartu su jais raudoti. Bet poetas už tai, kad priminė tas skaudžias nelaimes, buvo smarkiai nubaustas. Kovos su persais dėl nepriklausomybės ypačiai sukėlė tautinį entuziazmą. Pergalei ir jos herojams paminėti dėkingi ateniečiai pastatė paminklą, rengė šventes su vaidinimais, į kuriuos suplaukdavo iš viso krašto. Tokiu būdu šalia religinių vaidinimų iškilusi tautinė tragedija kėlė graikų patriotizmą ir jungė visus kovai dėl laisvo gyvenimo, kaip anksčiau Simonido ar Pindaro lyrika. Tautiniai vaidinimai

2. Teatro klestėjimo periodas

Religiniai ir tautiniai vaidinimai iš pradžių buvo artimai susiję su chorine lyrika; tai buvo tik epiškas korifejaus pasakojimas ir lyriškas choro jausmų reiškimas. Pirmasis tuos vaidinimus sudramina atenietis Tespis (VI a.), įvesdamas *dialogą* tarp choro ir korifejaus. 536—4 metai, kada Tespis sutaisė tokį vaidinimą Atenuose, laikomi tragedijos gimimo metais. Bet pačiais gražiaisiais žiedais graikų tragedija pražysta V—IV a. Atenuose. Šitas laiko tarpas yra dramiškiausias ir vaisingiausias visoje graikų istorijoje: tautos dvasia pasireiškė garsiausiais herojiškais žygiais, išugdė garsiausius valstybės ir meno kūrėjus, o paskui pamažu apgeso, kaip saulė, vakarus pasiekus. Drama ryškiausiai parodo, kokius tarpus išgyveno graikų dvasia ir kaip ji keitėsi. Pradžia

Pirmiausia graikų galybė pasirodo kovose dėl laisvės. Persų karaliai, stengdamiesi nukariauti visą ano meto pasaulį, užgrobė M. Azijos graikus. Pavergtieji, vadovaujami turtingo Mileto miesto, sukilo. Atenai atsiuntė jiems keliasdešimt laivų pagalbos. Bet sukilimas buvo numalšintas, Miletas išgriautas, gyventojai išžudyti, pavergti. Persai užsimojo tada pabaigti su graikais. Paėmę salas, įsiveržė į Atiką netoli Maratono. Degdami laisvės meile, geriau apsiginklavę, ateniečiai su nedideliu talkininkų būreliu išklojo didžius persų būrius. Maratono pergalė (490 m.) pakėlė graikų dvasią, o bendras pavojus juos sublоškė arčiau vienas kito. Karas nesiliovė, bet graikai vikrumu, nar- Herojizmo periodas

sumu, karštos laisvės meilės vedami, atmušė didžius persų būrius, amžiams pagarbindami Termopilų (480), Salamino, Platejos (480) pergales. Elada buvo apginta nuo išorės priešų. Dėkingi ateniečiai savo karžygiams pastatė paminklą ir įamžino šiuos žygius tragedijose ir lyrikoje.

Kūrybos periodas

Po herojizmo žygių eina ramaus produktingo kultūros klestėjimo amžius. Laisvės kovose labiausiai iškilo dvi graikų tautos: ateniečiai ir spartiečiai, ypač pirmieji. Ateniečių vadovybei pasidavė visas Archipelagas; susidarė jūrų sąjunga, kurios tikslas buvo atvaduoti graikų žemes ir atkeršyti persams. Žuvus Miletui, Atenuose išsiplėtė prekyba, miestas turtėjo. Garsūs valstybės žmonės išmintingai ėmė tvarkyti šalį. Aristidas, o paskui šviesusis Periklas neturtingam luomui, kuris, uoliai buvo dalyvavęs nepriklausomybės kovose, suteikė visas piliečio teises. Šviesaus, pasiaukojančio, atsargaus Periklo demokratiškai valdomi Atenai po herojiškų žygių savo jėgas pakreipė nauja vaga — stiprino laivyną, statė miesto sienas, rūpinos neturtingaisiais, duodami jiems darbo prie viešųjų statinių. Periklo laikais Atenai pasiekė savo galybės viršūnę, dėl to visas amžius vadinamas Periklo vardu. Tada graikai davė gražiausius tragedijos ir skulptūros veikalus.

Net savo priešų Periklas buvo apkaltintas, kad per daug pinigo eikvojąs viešiesiems trobesiams. Žmonių susirinkime Periklas paklausė, ar iš tikrųjų jis tiek daug išleidžiąs. „Daug, labai daug!" atsakė žmonės. „Jeigu taip", atšovė Periklas: „tai aš visa imu iš savo sąskaitos, bet už tat ant šitų trobesių tebus parašytas mano vieno vardas". Nustebinti Periklo pasiryžimu ar patys norėdami būti statymo dalyviais, žmonės ėmė šaukti, kad Periklas imtų iš valstybės iždo, kiek tik jam reikia, nesišykštėdamas. Statybos darbus tvarkė jo geriausias bičiulis, genialusis *Fidijas*, kuris paskiau tų pačių ateniečių buvo apkaltintas bedievybe. Net Periklas negalėjo išgelbėti savo bičiulio — Fidijas mirė kalėjime.

Sunykimo periodas

Atenus pražudė tarpusavio nesantaika. Gerai sutardami kovoje su priešais, Atenai ir Sparta virto didžiausiais konkurentais ir amžinais priešais taikos metu. Prasidėjo kivirčai tarp atskirų valstybėlių. Į juos įsikišo ir Atenai su Sparta. Iškilo ilgametis Peloponeso karas (431—404), kuris iš tiesų virto Spartos ir Atenų karu. Sparta puolė, Atenai gynėsi. Kol buvo gyvas Periklas, jis sumaniai palaikė ateniečių tarpe santaiką, ir karas sekėsi. Bet užėjo maras; neprotingi piliečiai ėmė kaltinti dėl jo patį Periklą (kaip minia atsimoka!). Pagaliau ir pats Periklas

apsikrėtė maro liga ir mirė, palikdamas karą nebaigtą. Atenuose prasidėjo nesutikimai. Nauji vadai, išdidūs, bet trumparegiai, nemokėjo varyti Periklo darbo, savo netikusiais žygiais sukiršino pačius atėniečius, sukėlė kovą tarp demokratų ir oligarchų; tuo pasinaudojo Sparta ir apveikė Atenus. Apveikti Atenai neteko savo galybės — dūmais nuėjo jųjų laivai, išgriautos jų gimtojo miesto sienos, panaikinta demokratija, jos vietoj valdžią paima tironai. Susmuko atenų dvasios galybė, susmuko nuo tada pamažu ir menas.

Trejopi tragikai

Su šitais trimis Atenų gyvenimo laiko tarpais glaudžiai sutapę yra didieji graikų dramos atstovai: Eschilas, Sofoklas, Euripidas ir Aristofanas. Eschilas Salamino kovoje pats dalyvavęs, Sofoklas, 15 metų berniukas, vadovavęs vaikų chorui triumfe dėl tos pergalės; Euripidas tą kovos dieną gimęs. Eschilas yra graikų h e r o j i z m o poetas; Sofoklas P e r i k l o amžiaus poetas; Euripidas n y k s t a n č i ų Atenų dvasios reiškėjas. Į paskutinį periodą prisideda Aristofanas, tą susmukusios dvasios graikų visuomenę plakdamas komedijomis.

3. Teatro technika

Religinį ir patriotinį teatrą rėmė valstybė, rengdama kasmet viešus vaidinimus. Kad paskatintų poetus, darydavo dramos konkursus. Juos, o drauge ir visą dionisijų šventę tvarkydavo valstybės atstovas *archontas*. Jis leisdavo rungtis per vieną šventę trims poetams. Kiekvienas jų turėdavo parašyti po tris tragedijas ir po vieną komediją arba satyrišką dramą. Trys tragedijos vaizdavo tris tos pačios legendos ar pasakojimo epizodus ir vadinos *trilogija*, o drauge su komedija — *tetralogija*.

Dramos konkursai

Trilogijos ir tetralogijos

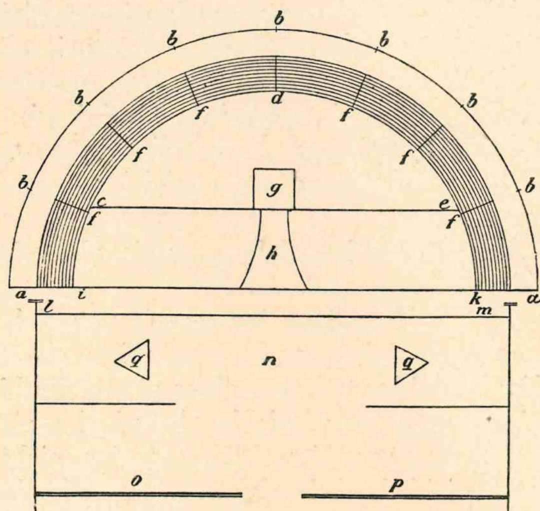
Archontas parinkdavo tada turtingą pilietį ir pavesdavo jam garbingą pareigą — savo lėšomis sudaryti chorą. Paskirtasis (vadinamas choregas) surinkdavo iš savo gyvenamosios srities choristus, fleitininkus ar citrininkus. Juos išmokydavo pats tetralogijos autorius. Chore būdavo 12, paskui 15 žmonių, o komedijos choruose 24. Iš pradžių vaidindavo pats poetas, o nuo Sofoklo (kuris turėjęs labai silpną balsą) vaidintojas būdavo renkamas burtais. Vaidintojų pradžioje buvo vienas, Eschilas įvedė antrą, Sofoklas trečią. Pirmasis vaidintojas vadinosi protagonistas, antrasis — deuterogonistas, trečiasis — tritagonistas. Visas roles vaidindavo vyrai. Artistai buvo labai gerbiami, kaip ir kokie dvasininkai, nes teatras buvo pusiau reli-

Choras

Vaidintojai

ginė, pusiau tautinė įstaiga. Karo metu jie būdavo kai kur siuntinėjami pasiuntiniais, kaip neliečiami asmens.

Teatro trobesiai iš pradžių buvo mediniai, paskui imta statyti akmeniniai. Atenų teatras įtaisytas prie Akropolio kalno papėdėj (žiūr. 58 psl.), atviroj vietoj. Teatro buvo trys dalys: amfiteatras, orchestra, scena. Amfiteatras skirtas žiūrėtojams, įtaisytas po plynu dangum; sėdynės iškaltos uoloje; toj pačioj sėdynėj vieni sėdi, kiti pasideda kojas.

Atenų teatras. aa — svarbiausias įėjimas į teatrą; bbb — šalutiniai įėjimai; cde — orchestra; g — pakilesnė vieta choro vedėjui; h — logeion, vieta vaidintojui; iklm — proskenium, arba priešscenis; n — scena; op — užpakalinė scenos siena: q — vietos mašinoms

Amfiteatras

Užpakalinės eilės eina vis labiau į kalną; žiūrėtojai visa galėjo matyti. Atenų amfiteatre galėjo tilpti apie 30.000 žmonių. Orchestra buvo tarp scenos ir žiūrėtojų. Jos vidury Dioniso aukuras; čia sustodavo choras. Keliais laiptais aukščiau scena. Vaidintojai išeidavo į priekį. Užpakalinėje scenoje buvo trejos durys. Vidurinės durys ėjo į karaliaus rūmus; šalutinės — į moterų, svečių ar kitas menes. Tam tikrą reikšmę turėjo ir angos į orchestrą. Jei kas įeidavo pro kairiąją (iš publikos žiūrint) angą — reikšdavo, kad ateivis yra iš miesto, iš uosto, iš arti, nes iš tos pusės buvo Atenų miestas ir uostas. Pro dešiniąją pusę įeidavo žmonės iš tolo: iš Atikos, svetimieji.

Orchestra

Scena

Koturnos

Kaukės

Vaizduodami dievų ar herojų gyvenimą, graikai parodydavo juos didesnius už žmones. Tam tikslui apsiaudavo aukštais batais, vadinamomis koturnomis (žiūr. pav.); tam tikros pirštinės pailgindavo rankas; ant veido dėdavo kaukę, čia tragišką, čia komišką, kurios papuošalai padidindavo ir vaidintojo

ūgį. Tokiam teatre mimika (veido judesiai) neturėjo jokios reikšmės: iš tolo negalėjo jų pastebėti. Tik kaukių spalva ar forma pabrėždavo kai kuriuos vaizduojamo asmens charakterio bruožus: tamsi kaukė — vyras, balta — moteris, geltona — paliegėlis, ruda — gudruolis; daug raukšlių kaktoje — pagyvenęs žmogus, maža — rimtas, lygi kakta — linksmai nusiteikęs, suraukta kakta — paniurėlis; seniai turėdavo baltus, žilus plaukus; sveikas, kenčiąs, nelaimingas žmogus pažymimas tamsia plaukų spalva; trumpai kirpti plaukai — nelaimingas, ilgi plaukai — karalius ar karys. Jų kostiumai būdavo nepaprastai puošnūs.

Vartodavo tam tikras mašinas dievams iš dangaus nuleisti, perkūnams ir žaibams sukelti ir kt.

Publika

Į teatrą rinkdavosi visi piliečiai, vyrai ir moterys; moterų neleisdavo tik į kai kurias komedijas. Negalėdavo lankytis nė vergai. Jie galėdavo ateiti tik patarnaudami savo ponams: atnešdavo valgyti, gerti, patiesalą akmeninei sėdynei.

Kol vaidinimai buvo tik religinė šventė, į teatrą leisdavo visus nemokamai. Vėliau įvestas mokestis, nors, palyginti, nedidelis — du obolai (apie 30 santimų, arba 15 centų). Periklas tą mokestį neturtingiesiems grąžindavo iš valstybės iždo.

Vaidinimo laikas

Į teatrą graikas turėdavo išsirengti visai dienai su maistu ir gėrimu. Viena tragedija trukdavusi 2,30—3 val.; taigi visa dienos tetralogija apie 11 valandų. Po vienuolika valandų tris dienas iš eilės.

Tragedijos dalys

Vadinamąją tragediją pradėdavo *prologu*, sudarytu iš monologo ar dialogo. Paskui įžengia pro šonines angas choras — tai *parodos;* kalbasi veikėjai; jų pasikalbėjimas vadinamas *epeisodija;* choras nutraukia jų pasikalbėjimą savo giesmėmis, vadinamomis *stasimomis;* po vaidinimo choras išeina; tai *ekzodas*. Veiksmais graikų tragedija nebuvo skirstoma. Mūsišką suskirstymą veiksmais atitiko jų epeisodijos. Scenoje rodydavo nuotykį, kuris trukdavo ne daugiau kaip 24 valandas, įvykdavo tik vienoj vietoj ir pindavos aplink

Tragiškoji figūra

asmens kokį atsitikimą. Dėl to garsūs yra graikų tragedijų trys vienumai: laiko, vietos ir veiksmo.

Publika su vaidintojais gyveno kartu: ji džiūgavo, plojo ar raudodavo. Bet kartais prapliupdavo ir švilpti, šaukti, reikalaudavo blogą vaidintoją net nubausti. Ateniečiai gerai nujautė grožį: lengvai jų siela buvo pagaunama gero vaidinimo ir aiškaus tarimo, bet greita pastebėti ir nusikaltimus.

Atenų teatras

Pagalvoti. — 1. Kas yra drama? Kurie jos sudedamieji elementai? (atsiminti literatūros teorijos dalykai). Kas dramiška yra graikų religinėse apeigose? — 2. Ar nėra dramiško elemento mūsų gyvenimo reiškiniuose: vestuvių, pabaigtuvių papročiuose, bažnytinėse apeigose, laidotuvėse? Išskirti, kur čia draminis elementas, kur lyrinis, kur epinis. — 3. Palyginti modernusis teatras su graikiškuoju: teatro technika, reikšmė religijai, tautybei, menui... — 4. Pagalvoti, ar mūsų vaidinimai nekėlė religinės, tautinės dvasios, ypačiai atgimimo laikais; o dabar?

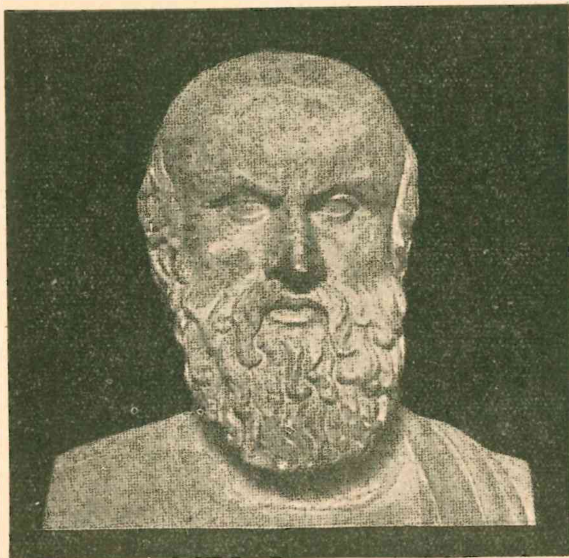
Eschilas

Ne, žmonės niekuomet neišgalės kovot
Su Dzeuso įvesta tvarka...
Visi mes dulkės prieš Likimo galią.
Prikaltas Prometejus

1. Eschilo gyvenimas (525—456)

Eschilo gyvenimas ir dvasia sutampa su laisvės kovų periodu. Skurdžios biografinės žinios rodo jį buvus narsų karžygį ir aukštos dorovės poetą.

Gimė 525 m. pr. Kr. iš narsios ir garbingos giminės Eleuzinoj. Poeto talentas anksti pradėjo busti. Pats Dionisas — sako padavimas— kartą jam pasirodęs sapne ir paskatinęs imtis tragedijos. Jau 26 — 28 metų stojęs rungtis, bet nelaimingai. Persų įsiveržimas privertė poetą mesti poeziją ir eiti į kovos lauką. Jis narsiai grūmės su tėvynės priešais prie Maratono ir tik sunkiai sužeistas buvo išneštas iš kovos lauko, o jo brolis žuvo karžygio mirtimi, norėjęs sulaikyti priešo laivą grynomis rankomis. Pačiam poetui buvo didžiausia garbė vadintis Maratono karžygiu. Net jo kapo akmens parašas, jo paties sudėtas,

Eschilas

nieko nesako apie Eschilą poetą, o mini tik Eschilą, Maratono karžygį. Kariškos garbės poetas įsigijo ir kitose garsiose graikų kovose — Salamino, Platejos.

Nutilo kovos. Eschilas karžygys virto vėl poetu. 485 m. jis laimėjo dramos rungtynes ir nuo to laiko jis pelnęs, sako, nugalėtojo dovanas ar 13 kartų. Tik 468 m. garsusis nugalėtojas pats buvo nugalėtas naujos ir jaunos teatro jėgos Sofoklo. Kitais metais senasis tragikas dar vėl atkovojo savo garbę. Apie tolimesnę jo veiklą tiek težinia, kad jis, karaliaus kviečiamas, važinėjęs į Siciliją ir vaidinęs ten savo tetralogijas. Dvejus metus prieš mirtį dar atlankęs tėvynę; blykstelėjęs paskutinį kartą Atenuose ir paėmęs laurus „Orestejos" trilogija. 456 m. miręs Geloj, Sicilijos saloje.

Jo mirtį tauta papuošė pusiau tragikomediška, pusiau didinga legenda. — Senas Eschilas sėdėjęs ant žemės; viršum lėkęs erelis, naguose laikydamas didžiulį vėžlį; erelis, pamatęs poeto pliką galvą, palaikęs ją uola ir paleidęs iš viršaus vėžlį, norėdamas jo kiautą sudaužyti. Eschilas smūgio neišlaikęs.

2. Eschilo dramaturgija

Darbas ir talentas buvo susijungęs Eschilo asmenyje. Jis parašęs apie 90 dramų. Daugumas jų dingę; telikę tik 7.

Likusios tragedijos

Pagalbos prašytojas" — tragedija danaidų, kurios su savo tėvu atbėgo iš Aigipto į Argą, vengdamos jungtuvių su tikrais pusbroliais. „*Persai*", — kuriuose pavaizduojamas Kserkso nelaimingas žygis prieš graikus. „*Septyni prieš Tebus*" — tragedija Poliniko, kuris prie Tebų buvo nukautas, o jo kūnas pamestas šunims. Pagaliau vienintelė išlikusi trilogija „*Oresteja*", kurios pirmoji dalis pavadinta „*Agamemnonas*", antroji — „*Choefores*", trečioji „*Eumenidos*"; šitoj trilogijoj atvaizduojama, kaip grįžęs su Kasandra Agamemnonas buvo nužudyti kerštingos žmonos ir jos meilužio, kuriuos savo ruožtu nužudė sūnus Orestas ir duktė Elektra. Garsiausias Eschilo veikalas — išlikusi viena trilogijos dalis „*Prikaltas Prometejus*".

Ką Eschilas vaizduoja savo tragedijose? — Eschilas yra tarpininkas tarp dangaus ir žemės. Jo akis apžvelgia abiejų sričių reiškinius, bet pastebi ir danguje ir žemėje esantį d i d i n g u m ą. Dėl to temų tragedijoms jis renkasi pirmiausia iš mitų apie dievus ir karžygius ir tik mažai iš istorinio gyvenimo. Tų herojų kovos geriausiai tinka jo didingoms tragedijoms.

Tragedijų medžiaga: mitai

Eschilo žmonės nepaprasti. Tai dievai, pusdieviai, karaliai herojai. Tai atšiaurūs charakteriai. Hektorams, Andromachoms,

Nauzikajoms ne vieta Eschilo tragedijose, nes jie širdies ir paprastumo žmonės, o jam reikia didingumo. Eschilas tik iš tolo žvelgia į savo herojus, į jų širdį nesigilina, psichologinė analizė jam nerūpi. Jis pagauna tik vieną charakterio žymę, galingai iškilusią iš kitų tarpo: išdidumą, kerštingumą, pavydą, kuris herojų sulamdo, sužudo. Dėl to herojų psichologija visur nesudėtinga, kaip Homero veikėjų. Bet savo žmones ir jų žygius Eschilas apgaubia, tarytum šydu, gilia religingumo ir dorovingumo nuotaika. Ne dėl savo silpnumo žūsta herojai, bet dėl to, kad savo darbais pažeidžia dievų tvarką, amžinąjį teisingumą, kurio žiūri rūstus ir nieko neužmirštąs Likimas — Moira. Antai, „Persuose“ pasirodo Kserksas sunaikintas, parbloškštas. Tai Eschilo, tikro patrioto, priešas. Bet savo priešo nelaimėmis tragikas nesidžiaugia; jis ir graikus neskatina džiūgauti, kad jų karo galybė ir narsa sutriuškino priešą. Ne, saviškių Eschilas nekelia į padanges, nes Kserksą dievai nubaudė dėl to, kad jis begėdiškai dievus niekino ir degino jų šventoves. Kritusių persų piliakalniai net trečiai kartai bus tylūs liudininkai, kad mirštamajam nevalia per aukštai kelti galvą: juk pražuvimo diegas dygsta iš puikybės, kurios derlius su ašaromis renkamas. Tik šita didi mintis srovena iš Eschilo tragedijos. Šitaip Eschilas kiekvieną didingą gyvenimo žygį vertina, pirma apšvietęs religijos šviesa. Toksai Eschilo idealizmas, mokėjimas pažvelgti į gyvenimą ne tik graiko, bet ir žmogaus akimis, yra visuotinis, tinkąs visiems laikams ir visoms tautoms, nes savo žygius visados ir visur tenka derinti su aukštesniąja valia, vis tiek, ar ją vadinsi Teisingumu ar Meile.

Herojai

Idealizmas

Idėjų visuotinumas

Teatro technikos istorijoje Eschilas padarė žymių reformų. Pirmiausia jis įvedė deuterogonistą (antrąjį vaidintoją); jam priskiriamas trilogijos ir tetralogijos sudarymas, jis įvedęs koturnas ir šiaip tobulinęs vaidinimo meną. Tomis reformomis iš buvusios lyriškos kantatos (melinių chorų) Eschilas labiau pastūmėjo vaidinimus į dramos sritį.

Teatro technika

3. „Prikaltas Prometejus“

Didingiausia ir giliausios minties Eschilo tragedija yra „Prikaltas Prometejus“, antroji trilogijos dalis. Viskas joje yra didinga, titaniška: ir herojai, ir jų aistros, ir jų kančios; ir, pagaliau, scenos; net žodis skamba, kaip granitas. Juk čia ne žmonių, bet dievų tragedija.

Didingumas

a) T r a g e d i j o s t u r i n y s. — Susivaidijo tarp savęs dievai; vieni norėjo soste palikti senelį Kroną, kiti Dzeusą. Prometejaus patariamas, laimėjo Dzeusas. Atsisėdęs į tėvo sostą, ėmė dalinti malones dievams, o pamiršo nelaiminguosius žmones; įsigeidė net juos sunaikinti ir jų vietoj sukurti naują kartą. Pasipriešino jam tik vienas Prometejus ir išgelbėjo žmonių giminę nuo žuvimo. Bet skurdus buvo žmonių gyvenimas. Prometejui jų pagailo. Jis pavogė iš dangaus ugnį ir padovanojo žmonėms. Su ugnim jis išmokė žmones namus statyti, jautį į jungą kinkyti, paleido į vandenis sparnuotą laivą, išmokė taisyti gydomąsias žoles, surasti žemės gelmėse varį, sidabrą, geležį ir auksą, skaityti iš paukščių, žvaigždžių, aukos dūmų . . . ateitį. Visus menus suteikė žmonėms Prometejus. Susirūstino už tai Dzeusas ir pasmerkė Prometejų kančioms. — Bausmės įvykdymu prasideda tragedija.

Prometejaus dovana žmonėms

Dzeuso tarnai, Bijos ir Kratos (Jėga ir Valdžia), ir Hefaistas atveda prie žemės krašto nusikaltusį Prometejų, apjuosia jį geležies lanku, prikala prie uolos, perkala per krūtinę aštriu geležies kyliu ir pasitraukia. Vienas paliko herojus. Skundo ir sielvarto rauda išsiveržia iš jo lūpų. Kūjo dūžius ir Prometejaus skundą išgirdusios, atsiskubina paukščiais senelio Okeano dukters Okeanidos. Kankinio akivaizdoj ašaros merkia joms akis. Prašo papasakoti, už ką jį Dzeusas nubaudęs. Ir juo ilgiau klauso, juo labiau gailis kankinio, bet kartu baisis tuo išdidumu, su kuriuo Prometejus niekina Dzeusą ir jam graso. „Tavo kalbos perdaug drąsios, — baiminas Okeanidos, — mes bijomės, kad kas tau neatsitiktų . . . ar nesijauti tu pats kaltas? Pagalvok, kaip išsipainiojus iš nelaimės“. Atskrenda sparnuotu žirgu Okeanas. Užjaučia Prometejaus nelaimę, bet ragina jį malšinti savo pyktį, nusilenkti, neplaukti prieš srovę, o jis, Okeanas, išmelsiąs iš Dzeuso jam laisvę. Ironiškai Prometejus atmeta jo patarimą.

Prometejaus bausmė

Okeanidos

Okeanas

Atbėga mergelė Io, kurią buvo pamilęs Dzeusas, bet pavyduolė Hera pridėjo jai karvės ragus ir paleido per pasaulį lakstyti gainiojamą pikto uodo gyliais. Tik valandėlę ji gauna nurimti prie Prometejaus uolos. Titanas pažįsta ją, skelbia jai baisių nelaimių jūras, po kurių ji atgaus protą, pagimdys sūnų, o jo ainis išgelbės ir patį Prometejų iš kančių. Paskui ateis galas ir Dzeusui. Kas jį nuvers, težino tik vienas Prometejus. Bet jis nepasakys Dzeusui, kaip išvengti pavojaus. Atskrenda

Io

Hermis, Dzeuso pasiuntinys, ir reikalauja iš Prometejaus paslapties, kas iš Dzeuso sostą pagrobs. Bet veltui jis grasina Dzeuso vardu dar baisesnėmis bausmėmis, veltui choras pataria Prometejui mesti užsispyrimą ir paklausyti sveiko proto. „Priešininkui kentėti nuo priešininko visai ne gėda. Težeidžia mane žaibai, orą tevizgina perkūno trenksmai ir smarkūs vėjai, tejuda nuo alsavimo iki pat pamatų žemė, tekyla įšėlusios jūrų vilnys iki dangaus žvaigždžių, tenumeta mane Dzeusas likimo audroje į tamsų Tartarą, — jis vis tiek neužmuš manęs!" Dzeusas grasinimus ištesėjo: perkūnas, žaibai, audros sūkuriai, žemė sudreba, ir uola su Prikaltu Prometejum griūva į prarają. Hermis Katastrofa

b) Tragedijos kompozicija. — Drama yra kova. Kas šioje tragedijoje kovoja? dėl ko? kokie rezultatai? — Matomas Prometejus kovoja su nematomu Dzeusu. Jis nori išsiveržti iš Dzeuso valdžios ir elgtis pagal savo valią. Šitoj jo kovoj prieš Dzeusą yra keli momentai. Pirmiausia jis suteikia žmonėms ugnį be Dzeuso žinios. Dzeusas to nedovanoja. Prikaldina ji prie uolos. Tai pirmoji Prometejaus katastrofa. Tačiau Prometejaus valia lieka nepalaužta Dzeuso valiai. Jis piktžodžiauja ir grasina, norėdamas parodyti savo savarankiškumą. Baigias antra katastrofa: Prometejus nutremiamas į prarają. Dvi katastrofos viena už kitą baisesnės. Tarpas tarp vienos ir antros atvaizduoja, kaip auga tas konfliktas tarp Dzeuso ir Prometejaus. Kova Jos dalyviai Jos tikslas Rezultatai

O auga jis nuosekliai. Kiekvienam veiksme ir kiekvienoj scenoj Prometejaus išdidumas vis kyla. Štai pirmame veiksme Prometejus prikalamas, ir iš jo lūpų tik skundas išsiveržia. Žiūrėtojoms Okeanidoms jis sukelia gilų pasigailėjimą, bet juo toliau jis kalba, juo titano kalboje rodos daugiau išdidumo; net Okeanidos būkštauja jo puikios kalbos ir mėgina jį raminti. Antram veiksme Okeanas bičiuliškai pataria nusilenkti. Bet išdidžiai prigimčiai tai tik ugnies gesinimas alyva. Okeano kalba dar labiau sukelia Prometejaus išdidumą. Jis niekina jau Dzeusą. Trečias veiksmas (Mergelės Io) atrodytų įterptas, nereikalingas. Bet taip nėra: jis sutampa su Prometejaus panieka dievams. Tai viena, o antra, — iš epizodo aiškėja ir Prometejaus ir Dzeuso galutinis likimas. Gera viltis visai apsvaigina Prometejų, ir jis ima piktžodžiauti Dzeusui, jam grasinti. Tai aukščiausia Prometejaus išdidumo viršūnė. Nuo jos katastrofa, nutrėmimas į prarają. Skundas Dzeusu Panieka Dzeusui Grasinimas Dzeusui Katastrofa

Veikiamieji asmenys kontrastuoja vienas kitą. — Hefaistas ir Valdžia: pirmasis gailis Prometejaus, bet vykdo Dzeuso įsakymą, nes pavojinga neklausyti; antroji įsako vykdyti, pati degdama pasitenkinimu, kad nubaustas dievų ugnies vagis. Veikėjų kontrastai

Okeanas ir Hermis — vėl du kontrastai: Okeanas su užuojauta skatina nulenkti puikiąją galvą, pažadėdamas dovanojimą; Hermis grasinimais nori Prometeją palenkti. Pagaliau Prometejus ir Io: kenčia nuo Dzeuso dievas, kenčia ir žmogus moteris.

Didingumas

Kiek iškilnaus didingumo yra veikėjuose, tiek didingos ir scenos, didžios bausmės, gilios minties ir didingo stiliaus monologai, choro giesmės. (pal. Prometejaus kalimo sceną, jo bausmės didumą. Prometejaus skundą gamtai, choro raudas dėl jo kančių, Prometejaus paskutinį grasinimą . . .).

Prometejaus dvasia

c) Tragedijos mintys. — Kas yra tas Prometejus? — Tragedija sako, kad tai titanas, dievas. Ir gudrus, gailestingas, bet išdidus titanas. Gudrus, nes padėjo pačiam Dzeusui tėvą Kroną apveikti. Gailestingas, nes pasigailėjo žmonių giminės, suteikė jai ugnį ir visokių amatų išmokė. Išdidus, nes galvos prieš Dzeusą nelenkia. Dzeusas žiauriai jį baudžia. Gailis jo Hefaistas, gailis Okeanidos, Okeanas, gailis visas gamtos gaivalas. Dzeusas atrodo beširdis. Taip, beširdis, bet ar teisingas? Ar pats Eschilas smerks Prometeją ar Dzeusą? Jo vietoj atsako choras. Choras rauda dėl Prometejaus kančių, bet ir liepia pagalvoti: ar pats, girdi, nesi kaltas? O Hefeistas, kal-

Prometejaus kaltė

damas į uolą, aiškiai pasako: „Padarei žmonėms per daug gera, neturėdamas tam teisės“. Jis dovanojo žmonėms ugnį, bet ar ugnis buvo jo nuosavybė? Jis dovanojo žmonėms svetimą (Hefeisto) daiktą savivališkai ir tuo sugriovė dievų tvarką. Teisingumas reikalauja jį bausti. Tvarka, įstatymas, dėsniai turi viešpatauti aukščiau savivalės. Teisingas Dzeusas, nors ir žiaurus.

Dzeuso teisingumas

Dievų supratimas dar nėra pasiekęs krikščioniškos religijos kilnumo, kur pasaulį valdo Teisingumas, Gailestingumas, Meilė.

Suprato savivališkai pasielgęs ir pats Prometejus, bet išdidumas neleido jam nulenkti galvos; jis norėjo maišto. O gal Okeanas jam būtų ir išprašęs kaltę dovanoti.

Susitaikinimas

Eschilas, mėgdamas daugiau sutaikinti kovos dalyvius tragedijos gale, kažin ar bus tokią prarają palikęs tarp Dzeuso ir Prometejaus. Kitos trilogijos dalies „Išvaduoto Prometejaus“ teliko tik nuotrupa. Joje Dzeusas — kiek galima spėti — jau tapęs švelnesnis. Padvelkia susitaikinimo dvasia. Po 30.000 metų užgimsta Heraklas, kuris nužudo Dzeuso erelį, kasdien lesusį Prometejui kepenis, Prometejus pasako paslaptį, ir Dzeusas įsako Hefaistui titaną paleisti.

Prometejaus papėdininkai

Prometejaus maištas prieš Dzeusą išreiškia visų laikų maištingą žmogaus dvasią, ir įvairiais laikais visų tautų literatūrose

pasirodydavo Prometejaus papėdininkai. Pažymėtini anglo Šelio, taip pat anglų Bairono, A. Mickevičiaus. Daug Prometejaus žymių randam ir Krėvės herojuose. Tačiau vėlesnių prometejų maištas kitaip reiškiasi ar kitaip baigias, nes jų kūrėjai nejautė tokios didingos ir galingos dangaus ir žemės harmonijos, kaip Eschilas.

Pagalvoti. — 1. Ar Prometejus kaltas ar ne? (literatūros teismas). — 2. Aprašyti Prometejaus kančios didingumas. — 3. Kas man Dzeusas! (Prometejaus monologas, kuriame jis prikaišioja Dzeusui nedėkingumą ir grasina — steigtis pačia kalbos forma charakterizuoti Prometejų). — 4. Prometejus ir A. Mickevičiaus Vėlinių improvizacijos Konradas — kuo juodu panašūs?

Pasiskaityti. — *Eschilas,* Prikaltas Prometejus. Vertė J. Š. Vilnius, 1905 m.

Sofoklas

Kas be sielvartų gyvybės slenksčio nepasiekė,
Kas mirties dienos dar neišvydo, —
To šioj žemėj nevadinkite laimingu.
Edipas Karalius

Gimiau ne neapkęsti, bet mylėti. *Antigona*

Sofoklas

1. Sofoklo gyvenimas (495—405)

Eschilas jau buvo 60 metų, kai dramos rungtynėse jis susitiko jauną, dar tik 27 metų poetą. Kova tarp pagarbinto seno dramaturgo ir jauno konkurento sudominusi Atenus. Išspręsti, katro laimėta, buvęs pakviestas tik grįžęs iš žygio Atenų karo laivyno viršininkas Kimonas ir kiti kariuomenės vadai. Karo teisėjai skyrė dovanas jaunajam. Šita naujoji teatro žvaigždė buvo Sofoklas.

Sofoklas gimė 495 m. netoli Atenų, Kolone, kurio vardą poetas vėliau įamžino Edipo tragedijoje. Turtingo ir garbingo ginklų fabrikanto sūnus Sofoklas buvo gražiai išauklėtas ir išmokytas. Nuo pat jaunystės per visą gyvenimą jis buvo ir liko menininkas, nors

atėniečiai jam suteikė ir karo vado ir valstybės iždininko garbę. Gražios figūros ir veido, sveikas, ligų neliečiamas, visur saiką ir harmoniją išlaikąs Sofoklas buvo atėniečių garbinamas ir vadinamas net pačių dievų mylimuoju. Tik gyvenimo galą jam sudrumstęs tikrasis sūnus. Norėdamas greičiau paveldėti tėvo turtus, jis apskundęs Sofoklą teismui, kad tėvas jau nesąs sveiko proto ir dėl to negalįs turto valdyti. Aštuoniasdešimt metų poetas teisme nesiteisinęs, o tik paskaitęs iš savo rašomos „Edipo Kolone“ tragedijos, ir teismas jį išteisinęs.

Sofoklo gyvenimas sutapo su Atėnų Periklo periodu: vaikas būdamas jį pradėjo, vadovaudamas chorui ir džiūgaudamas dėl Salamino pergalės, o mirė 405 m. prieš pat galą Atėnams nelaimingo Peloponeso karo, nesudrumstęs savo ramios dvasios tautos nelaime — savo gimtojo miesto žuvimu.

2. Sofoklo dramaturgija

Iš 113—120 Sofoklo sukurtų tragedijų liko tik 7 — tiek pat kaip ir Eschilo.

Ajaksas — tragedija didvyrio, kuris, degdamas pykčiu, kad Achilo šarvai teko ne jam, bet Odisejui, pasiryžta savo konkurentą nužudyt, tačiau Atėnė sumaišo jam protą, ir jis Odisejaus vietoj ima žudyti avių ir jaučių kaimenę; atsikvošėjęs ir nebesitverdamas gėda, nusižudo. — *Filoktetas* — graikų pamestas nelaimėj, užsidegė didele jų neapykanta ir atsisakė eiti prieš Troją, nors žinojo, kad tik nuo jo lanko, gauto iš Heraklo, žus Trojos miestas. — *Elektra* — tragedija Agamemnono dukters, kuri dega noru atkeršyti savo motinai, nužudžiusiai jos tėvą, savo vyrą. Šitos trys tragedijos yra sudarytos iš Trojos mitų, kuriuos panaudojo ir Eschilas su Euripidu. Lygiai visi trys dramaturgai buvo sukūrę tragedijas iš Tebų mitų apie Edipą, kuris nužudė savo tėvą ir vedė motiną. Sofoklas iš to mito sukūrė tris tragedijas — „Edipą Karalių“, „Edipą Kolone“, „Antigoną“. Šitos trilogijos tragedijos yra populiariausios ir geriausios. — Septinta tragedija — *Trachinietės*. Likusios tragedijos

a) T r a g e d i j ų   p a s a u l i s. — Vardai rodo, kad foną, turinį, veikėjus savo tragedijoms Sofoklas pasirenka iš mitų, Mitų medžiaga kaip ir jo pirmatakas Eschilas; ypačiai iš tų mitų, kurie yra susiję su jo gimtuoju miestu. Tačiau jau ir mituose Sofoklo akis pastebi ne eschiliškus dievus ir titanus, bet *žmones;* ne gyvenimo didingumą, bet gyvenimo darnumą, harmoniją. Sofoklas prieina arčiau prie žmonių; giliau žvelgia į jų sielą ir randa ją nesudėtingą; Žmoniškumas vienuose vyrauja pavydas (Ajaksas), užsispyrimas (Filoktetas), kerštingumas (Elektra), tiranija (Kreonas); kituose stipri

valia, gilus šeimos ir pareigos jausmas (Antigona), geraširdingumas, artimo meilė (Tezejas), valdovo rūpestingumas (Edipas), tiesumas, teisingumas ir kiti palinkimai, kurių yra pripildyta (daugiau ar mažiau—čia svarbiausia!) kiekvieno širdis visais amžiais. Iškeldamas šiuos būdo bruožus, Sofoklas sukūrė eilę *nesudėtingų*, bet stipriai apibrėžtų charakterių. Jie daug žmogiškesni už Eschilo charakterius: švelnesni, spalvingesni, moteriškesni, realesni.

Charakteriai

Realistiškiau vaizduodamas žmones, Sofoklas vis dėlto, skelbdamas idėjas, kurios tvarko dievų ir žmonių santykius, lieka tokis pat idealistas, kaip ir Eschilas. — Visus jo žmones ir dievus valdo rūstusis likimas. Jis skaudžiai baudžia žmones ne tik už jų pačių, bet ir už tėvų ar senelių nusikaltimus; siunčia nelaimes net tiems, kurie, rodos, nieko pikta nėra padarę; jie baudžiami jau vien dėl to, kad pasijunta laimingi ir nustoja mąstę apie žmogaus menkybę. Dėl to Sofoklo žmonės daugiausia kenčiančios būtybės. Tačiau žmogaus kentėjimas, nors ir didelis, Sofoklui neatrodo gėdingas. Kentėjimas nuplauja, nuskaidrina žmogaus sielą. Kas kančiose susitaiko su likimo jam siunčiamomis nelaimėmis, atgaus ir dievų malonę. Savo tragedijoje Sofoklas nepamiršta pamokyti: nors ir laimingiausias būtum, visados apmąstyk savo menkumą, visados būk pasirengęs priimti kentėjimą, kuris nuskaidrins tavo dvasią, o kovodamas su likimu, pats būsi sutriuškintas.

Realizmas idealizmas

Čia Sofoklas dvilypis: ir poetas ir moralistas. Jo menas turi ir džiuginti žmogų ir moraliai kelti jo dvasią. Tuo jis panašus į Eschilą. Bet meniniu atžvilgiu juodu gerokai skirias. Jeigu Eschilo kūryba yra panaši į tamsią, šėlstančią, audros plakamą jūrą, kuri po debesų aptrauktu ir žaibų raižomu dangaus skliautu galingomis bangomis daužo krantus ir nuo kurios ūžesio žmogus apsvaigsta, — tai Sofoklo kūryba panaši į ramią, krantų apgaubtą, bet vis dėlto amžiną jūrą, kurios vaiskus veidrodis po šviesiu dangu kilnoja žvejų valtis ir atspindi žvaigždes žvaigždynus (Busse). O Baumgartneris palygina juodu kaip ąžuolą ir palmę ir pastebi: „Tačiau milžinas ąžuolas yra nemažiau gražus, kaip simetringai išaugusi palmė“. Ąžuolas, suprantama, Eschilas, palmė — Sofoklas.

Eschilas ir Sofoklas

b) Tragedijų technika. — Tragediją Sofoklas žymiai apvalė nuo episkų pasakojimų, nereikalingos lyrikos, kurių dar daug buvo likę Eschilo teatre. Jų vietoj Sofoklas plė-

tojo tikrąjį dramos elementą — *veiksmą*. Tam reikalui jis įvedė trečiąjį veikėją, sumažino chorų roles, pačius chorus padidino iki 15 žmonių ir juos įtraukė į veiksmą. Antra svarbi jo reforma — atsipalaidavimas nuo trilogijos formos. Sofoklas rūpinosi visą tragedijos medžiagą suimti į vieną tragediją, bet padaryti ją vieningą, pilną, išbaigtą sau veikalą. Dėl to paveikslingai darni jo tragedijų kompozicija: scenos ir veiksmai be nereikalingo patoso ir kitų nedramiškų priedų.

Trečias veikėjas

Trilogijos atmetimas

Kompozicijos harmonijai atsako išdailinta, lanksti, žodinga, niuansuota kalba. Sofoklas kalba — taryt laidytų aštrias, taiklias strėles; Eschilas kalba — taryt svaidytų galingų uolų atlaužas (Solger).

Kalba

3. „Edipas Karalius"

Nelaimingojo karaliaus Edipo mitą panaudojo tragedijoms ir Eschilas („Septyni prieš Tebus"), ir Sofoklas, ir Euripidas (jo tragedija dingus). Tačiau Sofoklas giliausiai ir pilniausiai parodo baisiuosius Edipo kentėjimus, sukelia užuojautą kenčiantiems ir pasibaisėjimą žmogaus laimės nepastovumu. Kokia to mito medžiaga, iš kurios Sofoklas sukūrė nemirštamą veikalą? Kaip jis tą medžiagą suėmė į tragedijos rėmus (kompozicija)? Kokią mintį į ją įdėjo, kuri verčia mus ir užjausti nelaimingą Edipą ir baisėtis?

a) Tragedijos medžiaga. — Tebų karalių Lajų ir jo žmoną Jokastą orakulas kitados buvo įspėjęs, kad, jei gimsiąs jam sūnus, tai jis užmušiąs tėvą ir vesiąs motiną. Karalius nepatikėjo orakulu. Gimusį sūnų Edipą atidavė tarnui, kad nužudytų. Tarnui vaiko pagailo, ir atidavė jį sutiktam piemeniui. Vaikas pakliuvo pas Korinto karalių Polibą. Užaugęs nuėjo į Delfus teirautis savo likimo. Jis užmušiąs savo tėvą ir vesiąs motiną — paskelbė orakulas. Edipas pas savo tariamuosius tėvus negrįžo, kad išvengtų orakulo lėmimo. Pabėgo. Pakeliui susitiko Lajų, nepažino, susiginčijo ir besigindamas jį nužudė. Atėjęs į Tebus atspėjo baidyklės Sfinkso mįslę ir išvadavo nuo jos miestą. Dėkingi tebiečiai išrinko jį karalium, o karalienė našlė atidavė jam savo ranką. Orakulo lėmimas įvyko.

Laimingai gyveno Edipas su savo žmona motina 15 metų. Bet dvilypis nusikaltimas — tėvažudystė ir kraujomaiša — reikalauja bausmės. Tebus ištiko maras. Edipas kreipėsi į orakulą, kad nurodytų maro kaltininką. Kada paslaptis iškilo aikštėn, Jokasta pasikorė, o Edipas išsidūrė akis.

Edipo tragizmas

b) Tragedijos kompozicija. — Tragedijos herojus — Edipas. Kur yra jo tragizmas? — Nuo pat jaunystės jis kovoja su likimu: nori jo išvengti. Edipas triumfuoja: jis nuo likimo pabėgo, jis laimingas, laimingiausias žmogus. Tai viena Edipo gyvenimo dalis: jo pasisekimai, kilimas į viršūnes. Antroj — jo nelaimės, kritimas, kuris prasideda nuo to, kad Edipui ima aiškėti, jog, kovodamas su likimu, jis yra įvykdęs likimo sprendimą. Čia tik ir prasideda Edipo tragizmas — baisiosios paslapties atskleidimas. Ir tragizmas juo didesnis, kad uždangą nuo paslapties mažu pamažu atskleidžia pats Edipas — iš pradžių drąsiai, paskui pasibaisėdamas, o kai uždanga visai atskleista, kai išgąsčio pagautas Edipas pamato įvykdęs orakulo sprendimą, jis pasijunta iš aukštybių visai nukritęs ir sudužęs. Ča jo katastrofa.

Tragedijos užuomazga

Veiksmo augimas

„Edipo kraliaus" tragedija ir pradedama ne nuo Edipo kovos pradžios, bet nuo momento, kada maro ištikti tebiečiai maldauja Edipą pagalbos, ir jis pažada surasti kaltininką. Šis kaltininko ieškojimas yra tragedijos ašis, pats veiksmas, varomas nuo pat pradžios nepaprastai nuosekliai; kaltininko veidas aiškėja laipsniškai, scena po scenos, veiksmas po veiksmo. Visa tragedija atrodo, nelyginant, rytas po žiaurios kruvinos kovos, nelyginant, saulė tekėtų, vis labiau ir labiau apšviesdama lauką, ir su kiekvienu jos spinduliu išvystum naujus lavonus. Ir kaip tekančios saulės nesulaikysi, taip nesulaikysi artėjančios katastrofos. Kiekvieno Edipo ar jo žmonos pastanga atrodo jau jau pašalins katastrofą, bet tai tik tam momentui malonus miražas, po kurio katastrofa atrodo dar didesnė, nes jų pačių pastangos ją priartina.

Nuostabus veiksmo augimas geriau matyti, kai suskirstome tragediją, mūsiškai tariant, veiksmais. —

Edipo iniciatyva

Prologas. — Tauta maldauja Edipą išvaduoti nuo maro. Edipas pasisako jau ir pats (pažymėtina!) pasiuntęs Kreoną į Delfus teirautis kaltininko. Kreonas kaip tik grįžta ir praneša: dievai reikalauja ištremti arba nubausti mirtimi Lajaus nužudytoją. Edipas imsis vykdyt dievų valią. Choras maldauja dievus.

Įsitikėjimas savo nekaltumu

I veiksmas. — Edipas kreipias į tautą (chorą), kad padėtų nurodyti žmogžudį. Jei pats prisipažins ir išeis iš miesto, jo niekas nebaus. Prakeikimas ir bausmė tam, kas žino, bet nepraneša. — Prakeikimas — sako — man pačiam, jei jį priglausčiau savo pastogėj. Choras pataria paklausti pranašą Teirezijų. Pasisako Edipas, kad, Kreono patariamas (kodėl čia nurodomas Kreonas?), jau pakvietęs (pažymėtina — *jau*). Teirezijus ateina. Klausiamas tyli. Edipas karščiuojas, ima grasinti, meta priekaištą: matyt,

Teirezijus pats esąs žmogžudystės dalyvis, kad tyli. Įžeistas pranašas rūsčiai atšauja: „Tu sutepei savo šalį nedorybe, nes tu esi žmogžudys, kurio tu ieškai". Edipas per daug įsitikėjęs savo nekaltumu, kad pakęstų tokį senio kaltinimą. Galvoja: senis pats ne taip jau daug žino; nėra reikalo juo tikėt, juo labiau, kad išminties jis anksčiau neparodė: kur buvo ta jo išmintis, kai miestui sfinksas grėsė? Jei kaltina Edipą, matyt, ką negera prieš jį turi sugalvojęs. „Tau įkvėpė tokias mintis Kreonas, sumanęs mane nuo sosto nuversti!" Reikalauja Edipas juos nubausti. Choras: „Vargas žmogžudžiui".

II veiksmas. — Kreonas išmintingai pasiteisina, užtariamas choro ir Jokastos. Jam dovanojama. Veiksmas dabar lyg sustotų. Kas toliau? Veiksmą toliau pastumia Jokasta. Užtardama Kreoną, ji ramina Edipą: girdi, nesą ko per daug pasitikėti orakulais; juk jie buvo pranašavę, kad Lajus mirsiąs nuo savo sūnaus rankos, o iš tiesų jį nužudę kryžkelėje plėšikai. Tai pastūmėjimas, nuo kurio toliau veiksmas rieda, bet nauja kryptimi: pirma Edipas ieškojo kaltininko kito asmens, o dabar žmonos žinia, ypačiai nužudymo vietos nurodymas sukrečia paties Edipo sąžinę — ir jis juk nepažįstamąjį nužudė kryžkelėje: vadinas, karalių? Taigi, jis pats save prakeikęs? Skaudūs abejojimai, kuriuos norėdamas išblaškyti, Edipas toliau varo veiksmą ir artina sau katastrofą.

Pirma paslaptis: karaliaus nužudymas

III veiksmas. — Jokasta su baime maldauja Apoloną. Rodos, jos maldos išklausytos: pasirodo iš Korinto pasiuntinys ir praneša, kad Polibas mirė, o Edipas išrinktas karalium. Lyg švystelėjo naujas išrodymas, kad orakulai neteisingi. Juk jie skelbė, kad Edipas nužudysiąs savo tėvą, o štai Polibas sava mirtim mirė. Kad tik išvengtų dabar su motina moterystės ryšių. Dėl to atsisako vykti ir į Korintą. Bet čia jį pasiuntinys suramina: „Juk tu nesi joks giminė karaliui Polibui; aš pats parnešiau tave iš kalnų; tą pasakys ir piemuo, iš kurio buvau tave paėmęs, ir Jokasta". Jokasta dabar supranta. Ji prašo vyrą daugiau nebetyrinėti. Bet Edipas jau sustoti negali. Paskutinis dar klausimas: „Jeigu Polibas nėra mano tėvas, tad kas gi aš esu?" Dar sykį reikalauja, kad atvyktų piemuo, kuris išnešė Lajaus sūnų nužudyt, ir Edipas įsitikintų, jog jis nėra vis dėlto likimo lemties įvykdęs. Jau antras paslapties etapas atskleistas. Lieka trečias ir paskutinis.

Antra paslaptis: Edipo kilimas

IV veiksmas. — Piemuo atvyko. Pasako. Paskutinė paslaptis iškilo aikštėn: Edipas vedęs savo motiną. Dabar jis nelaimingiausias. „Kas yra žmogaus laimė!" gieda choras.

Trečia paslaptis: motinos vedimas

Ekzodas. — Jau katastrofa įvyko. Veiksmas pasibaigė. Ekzodas nebeplėtoja toliau jokios intrigos, tik parodo baisias ir graudžias scenas žiūrėtojams sujaudinti. Šiurpiais žodžiais paskelbia pranešėjas, kaip karalienė prakeikė tą lovą, kurioj nuo vyro gimdė sau vyrą, nuo sūnaus sūnų. Karalienė pasikorė, o Edipas jos rūbo sagomis išsidūrė akis. Jaudinanti scena, kada pasirodo Edipas aklas, paniekintas vejamas iš Tebų. Graudu, kada atsisveikina savo dukteris, skelbdamas ir joms nelaimingą likimą:

Tragedijos rezultatai

Gyvenimas jums nešypsosis,
Malonaus žodžio neišgirsit.

Nelinksmos bus jums iškilmės šventovėj.
Su ašarom namo sugrįšit.
O kai ateis jungtuvių metas,
Kas jums, bedalėms, vyru būt norės?
Kas ant savęs sutiks paimti tokią gėdą?

O choras gieda pamokymą ir pasibaisėjimą dėl žmogaus laimės nepastovumo:

Štai jį nutrenkė likimas. Pasimokykite žmonės:
Kas be sielvartų gyvybės slenksčio nepasiekė,
Kas mirties dienos dar neišvydo, —
To šioj žemėj nevadinkite laimingu.

c) Tragedijos idėja. — Kurią mintį Sofoklas mokytojas įglaudžia į „Edipo Karaliaus" tragediją? — *Iš likimo neištrūksi.*

Kodėl Edipas nužudė tėvą, vedė motiną? Likimo taip jau skirta, o tėvai dar nepaklausė orakulo lėmimo. Ir likimas juos baudžia jų pačių sūnaus ranka. Tebūnie jau, sakysim, Edipas likimo įrankis tėvams nubausti, bet už ką pats Edipas baudžiamas? Kam reikėjo jam atskleisti baisioji paslaptis, kuri suardė jo ir jo vaikų laimę? Viena, dėl tėvų kalčių kenčia ir vaikai. Antra, likimas skiria jam kentėti, kad parodytų, jog žmogaus laimė yra nepastovi: ji priklauso ne nuo žmogaus, bet nuo dievų. Ir tikrai Edipas buvo laimingas: liko gyvas, turi šviesų protą, kuriuo pasiekia karaliaus sostą; tebiečiai jį myli, kaip tėvą; ir jis tėviškai juos valdo ir jais rūpinasi; žmona myli. Ar bereikia žmogui, nors ir karaliui, didesnės laimės?! Bet laimė žmogų apakina: jis išpuiksta, kitus ima niekinti, pasisekimus priskiria sau, ne dievams. Matom išpuikusį jau ir Edipą, niekinantį Teirezijų, abejojantį dievų lėmimais. Bet ne tokis jau jo nusikaltimas, kaip didelė bausmė. Čia tik likimo sprendimas. Aukštai jį dievai iškėlė, žemai nutrenkė, kad parodytų ir kitiems, jog dievai visa valdo, jog žmogaus pastangos prieš juos yra tik dulkė prieš vėją. Didelę laimė Sofoklui yra jau iškrypimas iš normalaus, harmoningo gyvenimo ir dėl to baustina. Didžiausios „laimės kūdikis" visados turi mąstyti apie savo menkumą.

Nusikaltimas ir bausmė

Laimės nepastovumas

Tačiau kentėjimas nėra gėda. Kenčiantį Edipą užjaučia ir choras ir žiūrėtojas. Kentėjimas nuskaidrina žmogaus sielą ir daro jį malonų dievams. Tokį Edipą jau vaizduoja antroji trilogijos dalis, nors parašyta vėliausiai, — „Edipas Kolone".

Kentėjimo prasmė

4. „Edipas Kolone“

Lydimas Antigonos ir Ismenos, Edipas ateina į miškelį, paskirtą Kolono (poeto tėviškė) Eumenidoms, Atenų deivėms globėjoms. Žmonės, sužinoję, koksai nusidėjėlis atėjo pas juos, išsigąsta ir reikalauja pasitraukti, kad ir jų neištiktų nelaimė. Bet atvykęs karalius Tezejas maloningai priima tremtinį į Atenus.

Tebuose tuo tarpu Edipo sūnūs Eteoklas ir Polinikas susikivirčijo dėl valdžios. Eteoklas išvijo iš miesto vyresnįjį brolį Poliniką. Polinikas, surinkęs Arge kariuomenę, pakėlė prieš brolį karą. Karą — taip skelbė orakulas — laimės tas, katro pusėj bus Edipas. Atvyksta pas Edipą nuo Eteoklo Kreonas, gailis, kad leidęs seneliui bastytis po svetimus kampus, ir kviečia jį į Tebus. Pažįsta veidmainį Edipas. Atsisako ir prakeikia. Kreonas jėga nori paimti senelį, tik Tezejas užstoja. Atvyksta antrasis sūnus Polinikas ir maldauja tėvą žygiuoti su juo prieš Eteoklą. Ir tą sūnų, kuris jam, tėvui, pasigailėjo tėviškės duonos ir kampo, kuris kelia ranką prieš brolį, Edipas prakeikia. Polinikas prašo sesers palaidoti bent jo kūną, jei, tėvo prakeiktas, jis žus kovoje.

Sugrumojo perkūnas. Tai ženklas Edipui, kad artinas jo kančių galas. Edipas vedasi Tezeją parodyti vietos, kur turi būti palaidotas jo kūnas, kad per amžius būtų miestas nenuveikiamas. Ir baigias tragedija pasiuntinio pranešimu apie Edipo mirtį: „Tai nebuvo dievų ugnis, nei griausmas, nei audra; o, tur būt, žemė prasiskyrė ir tyliai jį prarijo“. Ismena ir Antigona raudodamos iškeliauja į Tebus, kad išgelbėtų brolius nuo pražūties.

Šitoj tragedijoj Edipas jau pasidavęs dievų valiai. Pats Dzeusas pašaukia jį mirti ir stebuklingu būdu paslepia jo kūną, kad jis būtų palaima Atenams. Vadinas, tas nelaimingasis Edipas dabar virsta lyg šventuoju, kitų globėju. Bet jo šeimos tragedija dar nebaigta: dar vaikai turės žūti, dar gyvas jo žmonos brolis Kreonas — ir tas neišvengs nelaimės. Vaikų ir Kreono tragedija priklauso paskutinei trilogijos daliai, kuri, tiesą sakant, buvo parašyta pirmiausia. Tai „Antigona“, kuri nemirštamais žmonių paveikslais yra tiek pat garsi, kaip ir „Karalius Edipas“.

5. „Antigona“

Paprasta yra tragedijos fabula. Lygiai paprasta kompozicija, bet darniai dramiškai sudaryta. Nesudėtingi ir herojų paveikslai, bet ryškūs, nauji, niekados nepasenstą.

Antigona ir Edipas

a. T r a g e d i j o s f a b u l a. — Tarp savęs kovodami Edipo sūnūs Eteoklas ir Polinikas vienas antrą nužudė. Valdžia paliko jų dėdei Kreonui. Nelaimingas vyresnysis sūnus Polinikas turės net miręs kentėti: jam priešas naujasis valdovas jo kūną uždraudė palaidoti — tebus jis pamestas šunims ir plėšriems paukščiams. O nepalaidoto ir neapgarbstyto žmogaus vėlė neturės ramybės amžinai. Mylėdama brolį karščiau, kaip savo gyvybę, Antigona kalbina seserį Ismeną mirusiojo palaidoti. Baili mergaitė atsisako. Tada Antigona viena laidoja brolį. Ją sugauna. Kreonas pasmerkia ją mirtį. Uždaro urve. Veltui karalių graudina jo sūnus Hemonas, Antigonos sužadėtinis. Tik pranašo Teirezijaus grasinimai nelaimėmis išgąsdina Kreoną. Jis eina pasmerktosios paleisti. Tačiau vėlu. Antigona urve pasikorus. Ant jos lavono nusižudo Hemonas, o sužinojus sūnaus mirtį,

nusiduria ir karalienė Euridika. Pamatė Kreonas savo beprotybės vaisius. Bet per vėlai.

b) T r a g e d i j o s k o m p o z i c i j a. — Sofoklas parodo, kad „galingąjį valdovą, jei dievų neklauso balso, veikiai pražūtis ištiks". Taigi „Antigonoje" kovoja prigimtoji teisė su valstybės teise, dievų įstatymai su žmonių įstatymais.

Dievų (žmogaus širdies, prigimtąją) teisę gina Antigona, Hemonas, Teirezijus; valstybės teisę, savivališkai laužančią dievų įstatymus, gina Kreonas. Du frontai

Kada šita kova prasideda? Kaip ji auga? Kokie jos rezultatai?

Dievų teisė sulaužyta dar prieš prasidedant tragedijai (pal. su „Edipu Karalium"). Kova su nedoru draudimu paskelbiama prologe, kada Antigona ryžtasi palaidoti Poliniką. Užsimezgusi intriga laipsniškai auga. Iš vienos pusės didėja pasipriešinimas Kreono draudimui, iš antros — valdovo užsispyrimas. Prologe ir pirmam veiksme kovoja dar tik Antigona, toliau jau prisideda ir Ismena (II veiksmas), paskui valdovo sūnus Hemonas (III v.); dar toliau choras užjaučia Antigoną (IV v.); pagaliau Teirezijus (V v.). Dramos užuomazga Veiksmo augimas

Kreono pasiryžimas vykdyti savo įsakymą ir bausti nusikaltėlę taip pat smarkėja laipsniškai: prieš prasidedant tragedijai savo įsakymą yra išleidęs; I veiksme jį paaiškina ir pateisina piliečiams (chorui); II v. susiremia su Antigona ir Ismena ir jas nuteisia; III v. susiremia su sūnum, jo nepaklauso ir nepagaili; IV v. paskubina Antigonai bausmę; pagaliau V v. spiriasi net prieš pranašą Teirezijų. Tik jo pranašaujamų nelaimių gąsdinamas pabūgsta. Ligi pusės penkto veiksmo jo užsispyrimas kilo, o paskui jau lūžta: jaučias nugalėtas. Pagaliau ekzode — katastrofos (ne katastrofa!): dievų valios paneigimo nekaltos aukos — Antigona, Hemonas, Euridika; dievų valios paneigėjo — Kreono. Kreonui atsivėrė akys, ir jis pamatė baisius savo užsispyrimo vaisius. Čia ir yra jo katastrofa. Jis žūsta ne fiziškai, tik morališkai, nors jam mirtis būtų mažesnė kančia. Katastrofos

Puikiai iš scenų pindamas veikalo pastatą, Sofoklas ir atskiras scenas gražiai kuria, gyvais dialogais plėtodamas veiksmą, charakterizuodamas žmones (pal. Kreono žodžių kovą su Antigona, paskui su Hemonu). Dialogas

c) C h a r a k t e r i a i. — Nors pati tragedija pavadinta Antigonos vardu, nors šis charakteris yra gražiausias ir ryškiausias, bet tragedijos veiksme, kaip matėm, aktyviausiai dalyvauja *Kreonas*, tas dievų balso neklausąs valdovas. Kreonas tai žmogus, kuris vieną rytą pabudo su karūna ant galvos. Žmogus valdyti nelaukęs ir nepasirengęs. Jis, kaip kiekvienas netikėtai iškilęs į valdovus, nori tuojau išmėginti, kaip jam karališkasis rūbas pritinka ir kokį įspūdį jis daro kitų akyse: ar jo visi bijo ir klauso (pal. Kudirkos „paviečio dievą", Vakchanalij Vziatkovič Krugldurov). Kad patirtų, ar jo visi klau- Valdovas Pasitikėjimas savim

sys, leidžia įstatymus, nepaisydamas, ar jie teisingi, ar nesipriešina svarbesniems dievų (krikščioniškai tariant — Dievo, prigimtiesiems) įstatymams. Jis negali pakęsti, kad atsiranda žmogus, kuris drįsta jo įsakymus kritikuoti, nurodinėti jų neteisingumą ir jų neklausyti. Dievai jam taip protą aptemdė, kad jis laikosi savo įsakymo tik dėl to, kad jis yra *jo* išleistas. Kada Antigona jam išrodo, jog dievų nerašytas įsakymas yra aukštesnis už žmogaus įsakymą, Kreonas, jau neturėdamas ką atsakyti, kaip tikras užsispyrėlis, tik atsikerta: „Nešdinkis... manęs, kolei aš gyvas, nevaldys moteriškė"! Kodėl jam nepaklausius ir teisingo sūnaus patarimo! Bet ne! Toks jau tironų būdas. Tik kada jam pačiam Teirezijus nelaimes išpranašauja, jis nuleidžia rankas ir pabūgęs klausia: „Sakykite, kas man daryti... Aš klausysiu". Per savo apjakimą anksčiau nelaimės nematė, o prašosi patariamas tik tada, kai per vėlu. Tada, žinoma, gailis, kai prieš savo akis pamato savo neišminties aukas. Pasibaisėjimas kyla, kai pamatai, prie ko prieina žmogus, peržengęs dievų įstatymus. Dėl to pabaigoj choras ir graudena: „Nepridera peržengti dievų noro... Užgaulios puikuolių kalbos, priversdamos juos kentėti, moko, nors ir vėlai, doros". Kad tik juos priverstų kentėti! Bet dėl jų nekaltai žūva ir kilnieji — Antigona, Hemonas...

Užsispyrimas

Vėlybas praregėjimas

Pamokymas

Antigona yra vienas gražiausių pasaulio literatūroj moters paveikslų. Jos išdidžiam veide blykčioja stipri valia, gilus protas, dar gilesnis jausmas ir skausmo jūrės. Ji jaunutė, bet jau suspėjo surinkti gyvenimo laimės ir paniekos vainikus. Juk ji Edipo duktė, pasmerktojo aklojo tėvo palydovė. Šeimos gėda išskyrė juos iš visuomenės, kaip raupsuotuosius. Kas tokiam belieka? Arba nusilenkti prieš visus, arba pakilti aukščiau visų. Ismena pirmoji, Antigona antrasis tipas.

Visuomenės atmestoji

Gyvenimo panieka išmokė Antigoną nieko daugiau iš gyvenimo nesitikėti, kas ją galėtų padaryti laimingesnę ar nelaimingesnę. Su skaisčiuoju gyvenimu ir jo džiaugsmu Antigonos ryšiai nutraukti. Iš visuomenės gyvenimo išstumta ji, kaip paukštis, prisiriša prie savo mažučio lizdelio — prie šeimos; jame palieka savo širdį. Mylėdama vadžiojo tėvą. Tėvas mirė. Mylėjo brolius. Broliai žuvę. Net dar baisiau: Polinikas bus nelaimingas ir miręs. O Antigona myli jį labiau nei vyrą kad mylėtų, labiau nei vaikus. Jei jie numirs, dar gali turėti kitą vyrą ar sūnų, o numirė brolis, jau nebus jai kito. Myli Anti-

Šeimos meilė

gona brolį labiau nei savo gyvybę, nes gyvųjų tarpe jai nieko jau nebeliko. Tiesa, ji turi sužadėtinį, bet kas jai sužadėtinis: jos širdyje dar nematom erotizmo, ten glūdi tik gryna šeimos meilė. Bet ji turi dar ir seserį. Taip. Dėl to ir kalbina ją eiti sykiu brolio laidoti. Bet Ismena pabūgsta: kaip gi drįs priešintis valdžios norams. Dabar dar labiau viena pasijunta Antigona, juk Ismena taryt išsiskiria iš to lizdelio. Ir kyla tada jos širdyje net užgauli seseriai ironija, išdidumas. Antigona viena vyks brolio laidoti, viena vykdys širdies ir dievų liepiamą pareigą. Kas jai Kreono draudimas! Nubaus ją mirtimi — ji su džiaugsmu numirs; tada ji bus viename kape su mylimuoju broliu; tenai ją linksmai priims tėvas, motutė ir mieli broliai. Ironija ir išdidumas

Antigoną suima, atveda pas karalių. Ji nedreba, nebūgštauja. Ji drąsiai, išmintingai, šaltai, nors liūdnai, išrodinėja, kad žmogus neturi peržengti amžinųjų dievų įstatymų. Nerašytieji amžinieji dėsniai turį viešpatauti aukščiau nei rašytoji nedorybė. Antigona eina mirti, bet mirties momentas pažadina jai gyvybės instinktą. Jai pagailo gyvenimo, pagailo, kad turi mirti nepažinus nei meilės, nei motinos jausmų, nei kūdikius auginti laimės. Išmintis Gyvybės instinktas

Mirė Antigona — kaip tėvų nusikaltimo auka, kaip neteisingo karaliaus įsakymo auka. Bet šita mirtis Antigonai garbinga, lygiai, kaip kiekvienam yra garbė nukentėti dėl teisybės priešinantis nedorybei. Garbinga auka

Ismena, antroji Edipo duktė, tyli, lėta, bailios širdies mergaitė. „Juk mudvi moteriškės, ir ne mudviem tesėti kovą su vyrais; juk yra valdžia, ir mes turime klausyti jos paliepimų". Tai moteris, iš tradicijos papratusi būti valdoma; ji nepaiso nei, kas ją valdo nei kaip. Iniciatyvos gyventi savo širdim ir protu nėra. Bet Ismena ne visada tokia, ne veltui ji karaliaus duktė. Sesers pasiryžimas ir jos nelaimė įkvepia ir jai noro ir drąsos pasiaukoti, nors ir niekam jau nereikalingas jos pasiaukojimas. Ji sutinka nukentėti sykiu su Antigona, nes koks jai gyvenimas be sesers. Pavojaus valandą ji net mėgina griebtis iniciatyvos seseriai gelbėti: „Ir tu žudysi savo sūnaus sužadėtinę?" apeliuoja ji į Kreono tėviškuosius jausmus. Baili širdis Nereikalingas pasiaukojimas

Jei Antigona sau moteris, tai Ismena vijoklis, be ramsčio nepajėgiąs gyventi.

Euripidas

Jau nebėr visoj Eladoj
Priesaikos šventos nei gėdos.
Jau teisybė mus paliko
Ir dangun aukštan nuskrido.
Medeja

1. Euripido epocha ir jo asmuo

„Jei Eschilas yra Maratono karžygys ir herojiškojo Atenų periodo dramaturgas, jeigu Sofoklas savo imantriausiuose kūriniuose atspindėjo kilnią Periklo amžiaus dvasią..., tai Euripidas yra dramaturgas Peloponeso karo, vadinas, valstybės ir dorovės sunykimo amžiaus“ (Munk.).

Sofistai

a) — Senoji žmogiškoji graikų religija, kurią skelbė Pindaras, Eschilas, jau atgyveno savo amžių. Pakilesnių protų negalėjo patenkinti. Jie atmetė senuosius dievus ir jų orakulus, bet naujų, tobulesnių, kol kas nedavė. Filosofų protai klaidžiojo taryt chaose. Šalia visai rimtų filosofijos žmonių įsivyravo ir tikra chaoso filosofija, kurios atstovai buvo vadinami sofistų vardu (sophos = išminčius).

Sofistai buvo daugiausia keliaujantieji mokytojai ir retoriai kalbėtojai. Ypač demokratiškuose Atenuose netrūkdavo jiems mokinių, kurie ruošėsi į politikos darbą. Turėdami galvoje didelę tada piliečių susirinkimų reikšmę, pirmiausia norėjo išmokti sumaniai reikšti savo mintis. Todėl jų mokslas netrukus pavirto amatu „blogesnį dalyką parodyti esant geresnį“. Iš čia kilo mintis, kad visa galima įrodyti, visa galima nuneigti; kad nėra jokios objektyvios tiesos. Teisinga esą tai, ką aš laikau teisinga, gera — kas man patinka.

Religijos ir dorovės sunykimas

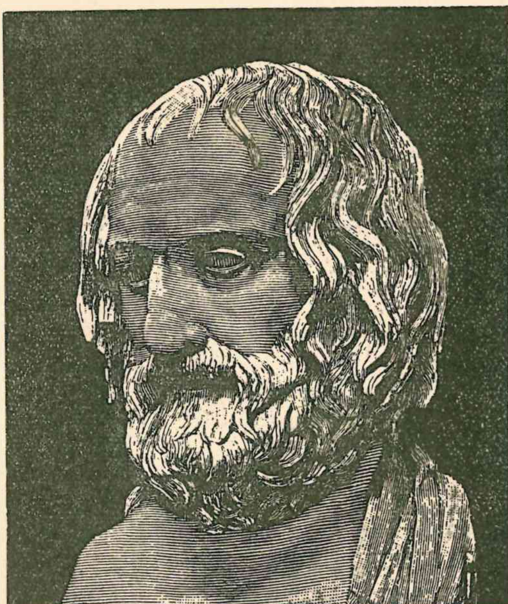
Šitos filosofijos įtakoj atšalo atėniečių religingumas, pašlijo dorovė, o kur sunyksta dorovė, ten nyksta ir visuomenės gyvenimas.

Periklo demokratiškieji laikai, aukso amžius, pasibaigė. Išmintingo ir gabaus vado vietoj valdžią pasigrobė ir leido iš rankų į rankas ar mažos išminties, ar garbėtroškos ir egoistai žmonės. Jų netikę žygiai sukėlė smarkią aristokratų ir demokratų kovą, kuriai tiko visokios priemonės, doros ir nedoros. Geriausieji žmonės buvo niekinami: Fidijas nužudytas, Sokratas nužudytas, pats Periklas ir Sofoklas buvo kaltinami, o vėliau Aristotelis turėjo bėgti iš Atenų.

Valstybė, kurioj nėra teisingumo ir santaikos, neilgai gyvena. Ir Atenus per Peloponeso karą palaužė Sparta. Valstybės žlugimas

Šituo Atenų valstybės nykimo periodu gyveno Euripidas. Jis patsai buvo amžiaus vaikas ir tą amžių atvaizdavo tragedijose.

b) — Euripidas gimė Salamino saloje 480 metais prieš Kr., tą pačią dieną, — sako padavimas, — kai graikai nugalėjo persus. Tėvai buvę užtenkamai turtingi, kad galėtų sūnų gerai išmokyti[1]. Iš pradžių jį rengė į atletus — mat, buvo pranašauta, kad Euripidas pagarsėsiąs rungtynėmis. Rungtynėmis ir pagarsėjo, tik ne atletų, bet dramos. Mokėsi filosofijos, ypačiai iš sofistų vado Protagoro, bičiuliavos su Sokratu. Daug skaitė, galvojo. Knygas mėgo labiau nei žmones, mąstyti labiau nei veikti. Tapo mąstytoju, filosofu, netekusiu senosios religijos. Savo pastovios pasaulėžiūros nesudarė: ką sykį teigė, kitąsyk neigė.

Euripidas

Visuomenės gyvenime nedalyvavo, bet atsidėjęs jį sekė ir rodė jo šešėlius dramos veidrodyje. Mėgo vienas būti; važiuodavo į gimtąjį Sala-

[1] Aristofanas juokias, kad Euripido motina vertusis „negarbingu" amatu — daržoves pardavinėjusi.

miną; ten ilgai buvo rodomas urvas, kur Euripidas pabėgdavęs nuo gyvenimo triukšmo ir kurdavęs savo tragedijas.

Rašyti pradėjo anksti. 25 metų jau stojo rungtis. Pelnė iš karto tik trečios rūšies dovaną, o pirmąją iš viso telaimėjo tik 5 kartus. Į gyvenimo galą metė Atenus ir kviečiamas nuvažiavo į Makedoniją. Kai 405 m. mirė, Atenai liūdėjo, o Sofoklas, patyręs jo mirtį, apsigaubė gedulo drabužiu ir savo aktorius į sceną išvedė be vainikų. Labiausiai jo vardas iškilo jau mirusio.

Sicilijos gyventojai taip mėgę Euripidą, kad daugelį Nikijaus ekspedicijos belaisvių paleido, sužinoję, kad jie atmintinai moka ištisas Euripido raštų dalis. Kitą kartą audros metu į uostą įsileido svetimą laivą tik sužinoję, kad jis priklauso Euripido tautiečiams.

Dar didesnės įtakos jis turėjo klasicizmo laikais.

2. Euripido dramaturgija

Likusios tragedijos

Euripidas parašęs apie 90 tragedijų ir komedijų. Likę 18: „Elektra“, „Orestas“, „Ifigenija Aulidėje“, „Ifigenija Tauridėje“, „Andromacha“, „Elena“, „Finikietės“, „Pagalbos prašytojos“, „*Alkesta*“; „Šėlstąs Heraklas“, „Hipolitas“, „*Medeja*“; „*Kiklopas*“ (komedija), „Bakchai“, „Heraklidai“.

Mitų perdirbimas

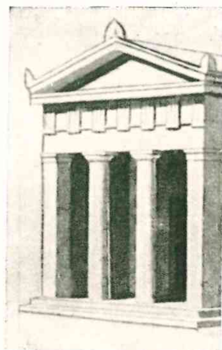
Jau vieni vardai rodo, kad medžiagą Euripidas pasirinko iš tų pačių mitų, kaip ir anuodu tragikai. Tik ne taip ją sunaudojo. Euripidui mitai buvo tik kevalas, į kurį jis dėjo savą branduolį. Ir su tuo kevalu jis elgėsi labai laisvai: mitus apkarpinėjo, papildinėjo, jungė tarp savęs, o mitų herojai Euripido rankose pavirto gyvaisiais Peloponeso karo epochos žmonėmis.

Žmonių ir temų realizmas

Herojai nustoja savo herojiškumo (Elektra išteka už ūkininko), tragiškos Sofoklo Antigonos figūra Euripidui sukuria meilės dramą (Antigona išteka už Hemono). Trojos karų herojai paversti Peloponeso karų žmonėmis; jų lūpomis Euripidas svarsto dienos klausimus: skelbia naujos filosofijos idėjas, rodo politines ir socialines partijų kovas, sugedusių žmonių paveikslus. Tai „scenos filosofas“.

Euripido veikėjai ne herojai, bet kasdienio gyvenimo žmonės. Taip ar kitaip elgtis juos prispiria ne likimas, kuris šiam rašytojui yra aklas, bet paties žmogaus aistros, jausmai.

Kas netiki dievų (ar Dievo), tam lieka tik žmogus. Ir dėl to Euripidas arčiausiai prieina prie žmogaus; tarytum su mikroskopais, rentgenais, jis įžvelgia, kas yra žmoguje, kokie jausmai

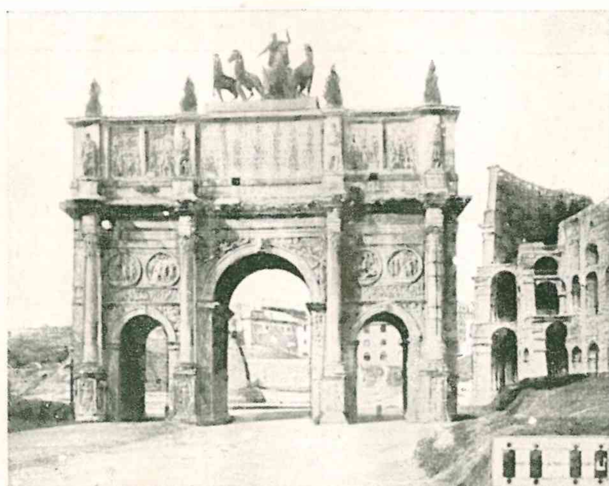

Dorėnų stilius.
Korinto stilius.
Jonėnų stilius.

Theseion geriausiai išlikusi graikų šventovė. Jos grožis pareina nuo kolonų, kurios pritaikintos pietų klimatui. Pagal kolonos pavidalą skiriami trejopi stiliai: dorėnų, jonėnų, Korinto.

D o r ė n ų kolonos trumpos: aukštis ir kolonos apačios diametras santykiuoja 4-5.5:1, kapitelis — keturkampis. Tcdėl dor. statinys sunkus. Naujesniuose statiniuose kolonos leng-

vesnės. Jonėnų kolonos lieknesnės, aukštumas 8—10:1. Kolonos apačioj yra papėdė, kapitelis lenktinis. Korinto stilius, atsiradęs IV a. pr. Kr., artimas joniniam, bet puošnesnis, kapitelis gyvesnis, augalinis. Paskiau tame pačiame statiny vartotos visos kolonos, ypačiai romėnų.

Konstantino vartai (dešinėj kolizėjus): masyviškumas, puošnumas, lankai ir skliautai (juos pasiskolins romaniškas stilius); kolonos ir skulptūra čia virtę tik papuošalu.

Hermio galva. Dievaitis atvaizduotas tobulas žmogus: dvasios ramybė, kūno jėga ir grožis: graikiškas profilis, kuriame kaktos ir nosies linija beveik sutampa.

Artemidė (Versaly): vietoj bendrinių formų senovėj skulptūroj čia dievaitė parodyta su konkrečiais atributais (stirna). Techniškas ramstis leidžia palenkti kūną ir parodyti gyvo judrumo, kurio žymu net drabužių klostėse.

Niobė su jauniausia dukterim. Parodytas vidaus išgyvenimas: tyli motinos kančia, kad negali padėti, dukters įsitikėjimas motinos pagalba. Kompozicijoj — grupei sudaryti pavartojamas net drabužis. Graikai mėgo nuogas figūras, kad iškeltų kūno linijų proporciją, o čionai drabužis kūną iš dalies paslepia, iš dalies kūno formos prasimuša pro drabužį, iš dalies pats drabužis sudaro meniškas formas.

knibžda žmogaus širdies gelmėse. Jo žmogaus pažinimas, charakterių, psichologinės analizės gausumas toli prašoka Eschilą ir Sofoklą. Bene dėl to ir Goethe klausia: „Ar nuo to laiko bet kuri tauta yra davusi dramaturgą, kuris būtų vertas bent jam kurpes paduoti?"

Euripido akys daugiau nukrypsta į moterį ir suranda josios širdyje meilės, pasiaukojimo, bet dažniau baisios neapykantos ir keršto jausmų. Dėl to jis vadinamas net moterų neapkentėju. Erotinių temų anksčiau niekas taip giliai ir taip realistiškai nebuvo nagrinėjęs, kaip Euripidas. Moterys

Nesirūpindamas žiūrėtojo žavėti didžiomis idėjomis, Euripidas daugiau domina gyvais dialogais, lanksčiais monologais, efektingomis scenomis. Jo dialoguose veikėjai parodo sofistišką mokėjimą kovoti, žaisti žodžiais, nesąmones tiesa paversti. Monologų ir šiaip kalbos forma dailinga, klasiška, mintys dažnai sentencijomis išreikštos, kurias tūlas graikas išmokdavo atmintinai. Kalba

Scenas padarydavo efektingas, gausiai vartodamas dekoracijas, mašinas, muziką, choro giesmes. Net tragedijos techniką tyčiomis pakeičia: prologą visuomet vartoja monologišką; jame nupasakoja (dažnai dievas), kas bus vaidinama; paskui intriga supinama taip, kad negalima jai surasti natūralaus galo, pati neišsipina. Tada iš viršaus nuleidžia dievą, ir jis išpainioja intrigos siūlus. Dievas nuleidžiamas mašina, dėl to toji dievų priemonė intrigai išpainioti vadinama dievu iš mašinos (deus ex machina). Tragedijos technika

Tačiau, kurdamas gilius charakterius, sudarydamas efektingas scenas, retoriškus dialogus ir monologus, Euripidas yra silpnas kompozicijai. Čia jis kartais tiek nenuoseklus, kad net neparodo vaidinime to, ko buvo galima laukti iš prologo. Kompozicija tai didžiausia Euripido silpnybė. Kompozicija

3. „Alkesta"

Septyniolika metų po pirmo pasirodymo Euripidas duoda vaidinti „Alkestą", kuri eina ketvirtąja tetralogijos dalim, vadinas, satyrinės dramos vietoj. Jis rungėsi tada su Sofoklu ir pralaimėjo: jam teko tik antroji dovana.

Tragedijai medžiaga yra paimta iš mitų, bet visai savarankiškai perdirbta, páisant charakterių pilnumo ir ryškumo.

a) T r a g e d i j o s f a b u l a. — Sykį Tesalijos karalius Admetas nepaaukojo Artemidei aukos. Deivė susirūstino ir skyrė jam bausmę — numirti jaunam. Pagailo Admeto Apolonui. Jo prašoma Artemidė pakeitė bausmę: Admetas liks gyvas, jeigu sutiks už jį kas kitas numirti. Perėjo visus draugus bičiulius. Visi kratosi mirtimi. Kreipias Admetas į senelius tėvus. Ir jie nesutinka paaukoti savo dienų galo. Tik jaunutė žmona Alkesta ryžtas atiduoti savo gyvybę už mieląjį vyrą. Ateina mirtis. Alkesta graudžiai atsisveikina su kūdikiais. „Vaikai, įsikabinę į motinos rūbus, verkė, o motina — paėmė juos ant rankų ir ėmė bučiuoti vieną po kito, kaip bučiuoja pasmerktas mirti. Gailaudami valdovės, pravirko visi rūmų vergai, o ji kiekvienam ištiesė ranką; nebuvo nė vieno jau taip blogo, kuriam ji būtų netarus paguodos žodžio, kurio būt neatsisveikinus“. Atsisveikindama su vyru, Alkesta prašo, kad jis nevestų antros žmonos; juk pamotė josios vaikams nebus geresnė už angį. Laikydamas mirštančią žmoną rankose, Admetas pasižada liksiąs našlys; keikia tėvus, vadindamas juos Alkestos žudytojais, prakeikia visas gyvenimo linksmybes; prašo Alkestą parengti ir jam Hado karalystėj kampelį, kur galėtų abudu gyventi.

Admetas turi mirti

Žmona jį pavaduoja

Alkesta atsisveikina vaikus

Pataiko ateiti tuo metu į pilį Heraklas. Admetas slepia nuo svečio liūdesį, kad nesudrumstų jo linksmumo. Paveda jam galines menes, kur jis negirdi laidotuvių raudų ir giesmių. Heraklas puotauja, geria, linksminas; net tarnai piktinas ir prikiša svečiui nemokėjimą šeimininko skausmo pagerbti. Sužinojęs Admeto nelaimę, nustemba Heraklas tokiu savo šeimininko vaišingumu. Apsiginklavo ir iškeliauja iš mirties jos aukos atimti. Svečias Heraklas

Sugrįžo Admetas iš laidotuvių. Sugrįžo tuo pačiu metu jau ir Heraklas, vesdamas už rankos nepažįstamą moterį, šydu apgaubtą. Heraklas turįs keliauti į Trakiją ir prašo Admetą, kad priimtų laikinai pas save nepažįstamąją, o jei jis negrįšiąs, tai visai galįs pasilaikyti. Admetas nenori priimti. Juk jis pažadėjo būti ištikimas Alkestai; galį dar kalbų kilti. Jis prašo svečią išsivesti nepažįstamąją su savim. Heraklas spirias, pagaliau nutraukia nepažįstamajai nuo galvos uždangą, ir visi neapsakomai nudžiunga: tai Alkesta, Heraklo išvaduota iš mirties nagų. Karaliaus džiaugsmas pasklido po visą šalį. Alkesta sugrąžinta

b) C h a r a k t e r i ų r e a l i z m a s. — Šios tragedijos fonas pasakiškas, veikėjai — karaliai-herojai, dievai. Tačiau jie tokie tik iš vardo. Jų charakteriai ir gyvenimas tokie pat, kaip paprasčiausio žmogelio. Karaliai (Admetas su tėvais) barasi, koliojasi, herojus Heraklas girtauja, dainuškas dainuoja. Juose įglausta gyvenimo tikrovės, realizmo žymių.

Alkestos paveikslas yra ryškiausias ir gražiausias. Tai tyli, bet gili moteris: tikra motina vaikams, mylinti žmona vyrui, maloni valdovė tarnams. „Alkesta visa liepsnoja meile. Tačiau ši meilė nėra verdanti aistra Šekspyro Julijos, bet tylus ir gilus prisirišimas prie šeimos. Šioji meilė yra jos gyvenimo esmė. Ji neklaidingai nurodo jai, kaip veikti, lyg, rodos, jai vadovautų ne gilus jausmas, bet šaltas viską sveriąs protas. Alkestai meilė ne tik laimės šaltinis, bet ir šaltinis rimtų pareigų. Toji meilė štai reikalauja aukos, ir Alkesta, kaip bematai, deda ant savo vaikų ir vyro meilės aukuro visų didžiausią auką — savo gyvybę. Alkesta — visa laimė, visa — pasiaukojimas. O vis dėlto ji ne abstraktinė pasiaukojimo idėja, bet gyvas žmogus. Pakanka tik paskaityti ta scena, kur Alkesta mirdama atsisveikina vyrą, vaikus, kad įsitikintum, kaip jai sunku skirtis su gyvenimu, kaip baisiai ji trokšta gyventi. Graudus, giliai poetiškas Euripido sukurtas paveikslas amžinai pasiliks įkūnytu idealu žmonos, motinos ir paprastos moteriškės, ku- Tylios meilės moteris Gyvoji moteris

pinos kažkokios ramios meilės, kurios spinduliai apšviečia ir šildo visus aplink ją stovinčius.

Laimės augintinis

Gilios gyvenimo tiesos kupini ir kiti dramos veikėjai. Admetas — geras ir švelnus žmogus, bet visai ne karžygiškas. Admetą myli piliečiai, jį myli Apolonas, myli Heraklas, myli žmona, vaikai, tėvas. Admetas laimutis, kurį sėkmės išpaikino, kuriame laimė išugdė atviriausią, beveik naivų egoizmą. Admetas mūzų auklėtinis: mėgsta muziką, lyrą, lyrinę fleitą, skulptūrą, mėgsta be galo be krašto. Temperamento — jis sangvinikas, karštuolis, įspūdingas, bet be gilaus jausmo, be gilių aistrų, be sunkaus pykčio ir be šalto liūdesio, privedančio prie kraštutinumo ar prie savižudybės.

Paviršutiniškas žmogus

Egoistas

Admetas egoistas. Gailėdamasis kitų, jis gailisi beveik visada savęs. Aplinkui jis mato ir girdi tik tai, kas skamba ir blizga raminimu arba paguoda jam — Admetui. Admeto svajonės — egoisto svajonės, kuris nežino nelaimės ir kuriam pati svajonė visada būdavo gražuole ir paklusnia drauge. Prieš mirštančią už jį Alkestą Admetas nerauda ir neraudonuoja. Jis net ir tuomet nepamiršta pasirūpinti savimi: kukliai, tyliai, visai sarmatlyvai, jis meldžia mirštančiąją pasirūpinti ten, numirėlių karalystėje, įrengti būstą, kur juodu galėtų drauge gyventi.

Nuoširdus

Tačiau, be egoizmo, jis turi ir tokių bruožų, kuriais jis pritraukia mus prie savęs. Pirmiausia tai jo naivumas ir nuoširdumas, kuris paperka žmones. Jis geras, minkštaširdis, švelnus, dėkingas. Norėdamas atlikti vaišingumo pareigą, jis slepia nuo Heraklo savo sielvartą. Čia ir pasireiškė gilus Euripido talentas: savo karžygy jis davė gyvo žmogaus paveikslą. Juk yra žmonių, kuriems likimo yra skirta būti laimingiems ir mylimiems nežinia už ką. Admetas — vienas iš tokių likimo numylėtinių" (Glivenko). — Tai žmogus, kuris perėjo gyvenimą nieko bloga nedarydamas, bet ir nieko gera.

„Alkesta" yra graži drama, bet nėra dar charakteringiausia Euripidui. Čia dar nėra abejojimų ir samprotavimų, sentencijų, nėra nei to gilaus pesimizmo žmonėmis, kurį jis tirštomis spalvomis piešia „Medejoje".

4. „Medeja"

Tikrasis gyvenimas, kuriuo karjera ir savinaudiškumas reiškėsi ir politinėse ir socialinėse kovose; kuriam pinigas, peilis, išdavimas, nuodas, sofistiškas tuščiažodžiavimas buvo dažnos

priemonės; dėl kurio pagaliau aukota net šeimos laimė — Euripidui davė medžiagos sukurti niūriausiems vyro ir moters paveikslams „Medejos“ tragedijoje.

a) T r a g e d i j o s t u r i n y s. — Gyvenamo laiko dvasią poetas įdėjo į mito pasakojimą. — Persikėlęs į Korintą Jazonas susigalvoja mesti savo žmoną Medeją ir vesti Korinto karaliaus Kreono dukterį. Jis būsiąs tada turtingas ir aprūpinsiąs savo vaikų ateitį. Medeja atstumiama. Tos paniekos ji negali dovanoti. Ji atkeršys. Kad užbėgtų galimai nelaimei už akių, karalius Kreonas nori ištremti Medeją su vaikais iš savo krašto. Apsimetusi klusni karaliaus valiai, Medeja išsiprašo vieną dieną dar pasilikti, kad galėtų kokią sau prieglaudą susirasti.

Jazonas meta žmoną

Užvažiuoja į Korintą Atenų karalius Egejus, išgirsta didį Medejos sielvartą ir pažada Medejai prieglaudą ir apsaugą. Medeja dabar jau imasi keršyt. Jazono akivaizdoj apsimeta susitaikiusi su savo likimu. Linkėdama savo vietininkei, būsimai Jazono žmonai, laimės, padovanoja jai rūbą ir vainiką. Karalaitė nustebinta puikiom dovanom. Velkasi rūbu, dedasi ant galvos vainiką. Bet pasigirsta baisūs jos vaitojimai: vainikas ir apsiaustas smarkiausių nuodų primirkyti. Nuodai geriasi į karalaitės kūną. Veltui jos tėvas puolasi nuplėšti baisiąsias dovanas. Abudu žūva.

Medejos kerštas

Kerštas dar nebaigtas. Baisioji moteris paima savo ir Jazono kūdikius, bučiuoja juos, atsisveikina, ir iš rūmų pasigirsta tik kūdikių mirties klyksmas. Įpuolęs Jazonas pamato Medeją burtų vežime su jos pačios nužudytais kūdikiais ant kelių, skrendančią į Atenus. Jazonas parblokštas, sunaikintas.

Už šią tragediją Euripidas tegavo tik trečiąją dovaną. Pirmoji teko Eschilo sūnui Euforionui, antroji Sofoklui. Patys graikai, matyti, jos taip nevertino, kaip vėlesnieji amžiai. Gal būt, atstumia žiūrėtoją tas slėgiąs pesimizmas, kuris srovena iš visos tragedijos dėl žmonių ir jų papročių sugedimo. Ar begali būt labiau sugedusi visuomenė, kada šeimos židinys negerbiamas, kada vyras dėl karjeros meta žmoną ir veda kitą? Ar begali moteris turėti motinos vardą, kada ji iš keršto žudo savo kūdikius? O tačiau tos visuomenės atstovai Medeja su Jazonu taip atvaizduoti, kad jie atrodo gyvi ir galimi.

Tragedijos pesimizmas

b) C h a r a k t e r i a i. — Jazonas yra karjeristas. Karjerą nori sudaryti sau ir vaikams. Vaikus jis myli, nori jų gyvenimą aprūpinti. Tai pagirtinas noras. Bet jis nori vaikus tik

Karjeristas

turtu aprūpinti, o kur motinos meilė? Jis tuo nesirūpina. Turtas, karjera yra aukščiausias jam tikslas. Dėl karjeros nesiskaito su jokiom priemonėm; užmiršta būti dėkingas; nemoka suprasti ir pagerbti kito žmogaus ir jo sielvarto. Jam nieko nėra šventa. Jis meta žmoną, kuri kitados jam padėjo žygius atlikti, kuri dėl jo metė savo tėvus, tėvynę. Jis nori vesti Kreono dukterį ne iš meilės, kaip pats sakosi, bet dėl pinigo ir aukšto vardo. Jis sugriovė Medejos laimę, sugriaus dar ir jaunutės Kreono dukters dienas. Ir net sąžinė jo negraužia. Jis ir sau ir kitiems nori sofistiškai įkalbėti, kad darąs teisingai. Antai, Medeja primena jam, kad ji nudėjusi baidyklę, sergėjusią aukso vilnas, ir išgelbėjusi jį nuo mirties, kad dėl jo išdavusi savo tėvą, palikusi tėvynę. „Viskas — sako — dėl tavęs!" Jazonas mėgina teisintis. Bet teisinasi tik suktais žodžiais, ne širdimi. „Gudrumo man reikės nemaža, kad tau kaip reikiant atsakyčiau", sakos jis ir ima gudragalviauti: tikrai, Medeja išgelbėjusi jam gyvybę, bet padariusi ji tai meilės paskatinta; ji nemaža pasitarnavusi Jazonui, bet argi jis neatsimokėjęs — ji gyvenanti Eladoj, kur visi ją gerbią, o ne barbarų šaly, kur ji būtų pradingusi be garbės. Vadinas, dar ji turi būti jam dėkinga. Medeja jam prikiša, kad jis slapta, be jos žinios, sugalvojęs naują žmoną vesti. Jis vėl teisinasi: ji būtų jo nesupratus ir tik sukliudžiusi jo sumanymus. Pagaliau Jazonas siūlo Medejai pinigų, rekomendacijos laiškų, kurie padėsią jai prieglaudą surasti. Koks žmogaus apjakimas. Pinigais jis nori užpilti širdies skausmą, už pinigus žmogaus dvasią nupirkti. Tai naujas pasityčiojimas iš Medejos.

Sofistas

Materialistas

Šitas karjerizmas ir materializmas yra didžiausia Jazono nelaimė. Ją pamatė tik tada, kai Medeja parodė jam nužudytus jo kūdikius. Tada tik jo siela nusikratė materializmo ir karjerizmo purvais. Prabudo tyra tėvo širdis. Jis prašo duoti jam bent palytėti švelnią vaikučių odą. Bet nelaimingam, karjeros suėstam tėvui nė tos skurdžios laimės netenka. Karjera, kuri turėjo padaryti laimingus jo vaikus ir jį patį ir dėl kurios jis pamynė po kojų žmoniškumą, — viską prarijo. Ir liko Jazonas vienišas, kaip žvirblis ant stogo, keikiąs save patį. „Nėra laimės čia žemėje; gyvenimą malonų gali padaryti turtas, laimingą — niekas".

Jazono tragizmas

Aistrų moteris

Jazono partnerė — Medeja. Tai gili, verpetuojanti širdis. Joje ir dangus ir pragaras. Tai amžinai šėlstanti praraja, palyginti su Alkestos skaidria, tylia širdies jūra. Medeja arba myli,

arba neapkenčia. Galingai myli, kerštingai neapkenčia. Ir meilėj ir neapykantoj ji veiksmo moteris, ne kentėjimo ir laukimo. Pamilusi svetimšalį Jazoną, ji mokėjo apgauti namiškius ir iškeliauti ten, kur mylimasis žmogus ves. Bet kai jos meilė virto neapykanta, ji daros negailestinga: negaili net savo kūno kraujo — savo vaikų, net savęs pačios, nes vaikų netekti jai pačiai yra kančia. Veiksmo moteris

Ir mylėdama ir neapkęsdama, Medeja sumani, jos protas galingas. Bet blogos valios žmogus su veikliu protu dar pavojingesnis. Mylėdama Jazoną, Medeja mokėjo jam patarti, neapkęsdama ji suranda silpniausią jo vietą jam įskaudinti — sunaikinti jo gyvenimo tikslą, vaikus, dėl kurių jis darė karjerą. Kaip jis sunaikino jos gyvenimą, taip jinai jo. Kas iš to, jeigu jinai būtų nužudžiusi Jazoną, kaip jo sužadėtinę. Tegul jis visą gyvenimą vilks paniekinimo naštą, kaip ir ji. Sumani

Keršydama Jazonui, ir pati Medeja kenčia. Jos širdis yra arena, kurioj kaujasi dvi aistros — motinos meilė ir kerštinga neapykanta. Čia yra jos tragizmas: kam nusilenkti — ar meilei ar neapykantai. Nekalti, nustebę kūdikių veidai priverčia motiną užmiršti keršto planus, bet įžeista moteris reikalauja keršto. Ir Medeja motina bučiuoja kūdikių veidelius, rankas, kad Medeja moteris juos nužudytų. Šita aistra ir jos augimas, šita kova tarp motinos meilės ir keršto Euripido taip giliai pažinta, taip genialiai išreikšta, kad Medėjos paveikslas liko vienas niūriausių iš daugelio moterų paveikslų visoje pasaulio literatūroje. Medejos tragizmas

P a g a l v o t i. — 1. Eschilo ir Euripido panašumai ir skirtumai (medžiaga, veikėjai, idėjos, teatro technika). Katram artimesnis Sofoklas? — 2. Ar lietuvių literatūroje nerandam panašių moterų į Alkestą, kuri dėl vyro savo gyvenimą aukotų? (A. Mickevičiaus Aldona?). Palyginti.

V. GRAIKŲ KOMEDIJA

Aristofanas

Būkite sveikos, galingosios, o savo visagalybėje ir man atriškite liežuvį, dangų siekiantį!

Debesys

1. Graikų komedijos pradžia

Komedijos nebranginimas

Komedija graikuose suklestėjo vėliau nei tragedija. Tačiau susekti, iš kur ir kaip ji kilo, daug sunkiau. Maža liko komedijų ir žinių apie jas, nes graikai mėgo komediją, bet jos nebrangino taip, kaip tragediją. Tragediją palaikė valstybė, nes tragedija kėlė religinius ir pilietinius patriotinius jausmus. Iš komedijos pradžioje to nebuvo reikalaujama. Nedavė archontas komedijoms nė choro. Jį sudarydavo savanoriai.

Komedijos pradžiodalos

Anksčiausiai komedija pradėjusi plėtoti Sicilijoje iš tų pačių Dioniso švenčių, kaip ir tragedija. Per dionisijas kaimo žmonės rengdavo eisenas su pasakojimais ir giesmėmis apie dievaičio juokingus nuotykius, įterpdavo ir juokingų pastabų apie jiems nepatinkamus žmones. Tos pastabos būdavo asmeninės — nukreiptos prieš tam tikrą žinomą žmogų.

Sicilijoje plėtojosi ir kitokia komedijos pradžiodala — būties scenos, kurių turinys būdavo bendrinis iš kasdieninio gyvenimo. Tokios scenos būdavo suprantamos visiems. Būties scenų vaidintojai turėdavo kaukes, apsieidavo be choro, tik su keliais žmonėmis.

Technika

Pirmos išlikusios komedijos yra sudarytos panašiu būdu, kaip tragedijos: su choru ir korifejum. Tik komedija — turėjo du choru, o kiekvienas choras po korifejų. Šalia jų buvo dar du vaidintojai, vaidiną įvairias roles. Vėliau, kaip ir tragedijoje, jų skaičius padidintas iki trijų. Nuo choro, sakoma, kilęs ir pats komedijos vardas, nes komos reiškia šventiškai linksmą minią; taigi, *komedija — linksmos minios giesmė*.

Komedija tetralogijoje eidavo ketvirtąja dalim. Joje buvo vengiama tragiškojo elemento, kaip tragedijoje komiškojo.

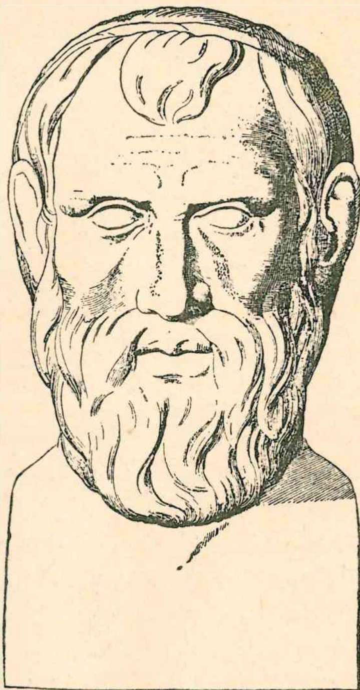
Senoji komedija rodydavo atskirus gyvus ar negyvus asmenis; vadindavo juos jųjų tikraisiais vardais; net kaukes padarydavo panašias į pajuokiamo žmogaus veidą. Daugiausia plėtėsi politinė komedija, pajuokianti politikos ar apskritai visuomenei labai gerai žinomus asmenis.

Meniškai komediją padėjęs kurti Sicilijos *Epicharmas*. Bet labiausiai ji pražydo Atenuose. Čia jos kūrėjų tarpe labiausiai žinomi yra Kratinas, Eupolidas ir Aristofanas — visas triumviratas. Kūrėjai

Nei Kratino nei Eupolido ištisų komedijų neturim; telikę tik nuotrupos. Tik apie trečiąjį — Aristofaną galim susidaryti aiškesnį vaizdą, nes jo išliko net 11 komedijų.

2. Aristofanas

Aristofanas (apie 450—385), komersanto sūnus, laikęs save ateniečiu ir Atenuose nuolatos gyvenęs, anksti pradėjo poeto karjerą. Bet pirmųjų komedijų jis neišdrįso rodyti savo vardu. Slėpėsi — kaip sakos jisai — už svetimų pečių, nes atėniečiai bloguoju komedijų kūrėjams atsimoka: Kratinas, girdi, kurį seniau sutikdavo triukšmingai plodami, dabar atstumtas ir užmirštas, kaip sudužusi lyra, Kad turėtų pasisekimą, jam reikėję vardas susidaryti.

Aristofanas

Sugedusi Aristofano laikų visuomenė yra puikiausia medžiaga komikui, ir Aristofanas plaka atėniečius net 44 savo komedijose. Labiausiai žinomos šios: „Raiteliai", „Debesys", „Varlės", „Paukščiai", „Širšės", „Lizistrata". Jose poetas aiškus naujumų, modernizmo, priešas, ne su naujumais atėjusi nedorovė. O tų naujumų jau pilnas gyvenimas: ir religija, ir politika, ir papročiai, ir literatūra. Jie ir duoda medžiagos Aristofano komedijoms, kaip jo nekenčiamam Euripidui tas pats Kova su modernizmu

gyvenimas davė temų tragedijoms. Tame gyvenime Euripidas įžiūrėjo baisumus ir parodė, kokius *baisius* žmones padarė epochos sugedimas. Tarsi užsikrėtęs tų baisumų nuotaika, Euripidas — juodas pesimistas. O Aristofanas tame pačiame gyvenime pamatė juokingumą ir parodė komedijose, kokius *juokingus* žmones padarė ta pati epocha. Kitus juokindamas, tarsi apsikrečia linksma nuotaika ir pats poetas, juo labiau, kad jis turi idealą, kokie turėtų būti Atenai — būtent, jis nori, kad sugrįžtų senųjų, gerųjų, herojiškojo meto Atenų dvasia.

Herojizmo idealas

Kova su demagogais

a) P o l i t i n ė   k o m e d i j a: „R a i t e l i a i". — „Raiteliuose" Aristofanas plaka demagogus, kurie meilikavimais ir pažadais trinasi į valdžią.

Centrinė komedijos figūra yra Demas (liaudis), seniukas, nedidelio proto ir lengvai pasiduodąs kitų įtakai. Ypačiai įtakingas seniui jo vergas paflagonietis odininkas Kleonas (tikrasis Aristofano laikų žmogus, nuo kurio Aristofanas už tą komediją ir lazdų gavęs). Kiti du pavydi konkurentui ir rengias jį nuversti. Jie įkalba mėsininką įsisprausti į Demo namus ir sunaikinti Kleono įtaką. Susitinka prie Demo abudu konkurentai ir abudu stengias seniui įsiteikti, vienas su kitu lenktyniuodami savo tariama meile, atsidavimu.

Kleonas kalba:

Jei tavęs nemyliu ir kovot už tave
Ašai vienas prieš vieną nestočiau,
Lai pražūvu tada, lai suskaldo mane,
Lai diržus man iš nugaros rėžia.

Mėsininkas.

O jei, Demai, ašai nemylėčiau tavęs,
Lai į kąsnius supiausto ir verda mane;
O jei netiki — lai mane trina į sūrį
Ant stalo.

Paskui demagogai pradeda savo nuopelnus išskaitinėti Demui.

Kleonas.

Argi gali jisai prisilyginti man,
Kaip geriausiu piliečiu tau būti!
Su pirmuoju žingsniu, kai tarybon žengiau,
Suradau aibes turto tau iždui:
Žmones spaudžiau, tempiau, dvasinau
Be atodairos — tau kad įtikčiau.

Mėsininkas.

Ar tai dyvai, o Deme! .. Aš irgi galiu:
Kitam duoną pavogsiu ir tau atiduosiu.

Ne kažin kokia ir liaudis, jeigu duodasi taip mulkinama. Liaudis patvirkusi, nemėgsta darbo, išlepo, už pagyrų ir meilikavimo trupinį atiduos valdžią, kaip Ezavas pirmagimio teises. Tokia liaudies dvasia demagogai

ir naudojasi, nepagailėdami naujų pažadų, kurių, žinoma, neištesės. Kleonas pažada pinigų, kad nereikėtų dirbti. Mėsininkas — dėželę tepalo kojų žaizdoms patepti. Kleonas konkuruodamas žada išskusti žilumą ir sugrąžinti jaunystę. Mėsininkas neapsileisdamas — pasiūlo zuikio uodegą akims nusišluostyti. Pagaliau Kleonas kiša savo galvą, kad tas, nosį nusišnypštęs, pirštus nusivalytų... Jau net šlykštu, jau sukarikatūrintas, sušaržuotas tas pataikavimas liaudžiai. — Komedija baigiama pergale mėsininko, kuriam pavyksta Demas paimti į savo įtaką.

b) F i l o s o f i n ė k o m e d i j a: „D e b e s y s". — „Debesis" vadinam filosofine komedija dėl to, kad joje Aristofanas juokiasi iš ano meto filosofijos iškrypimų — sofistų ir retorių. Debesys — tai sofistų dievai. Kaip debesys nuolat keičias, taip keičias ir sofistų mokslas. Komedija atvaizduoja sofistų mokyklą, kurioje parodo išdidžius, nuo gyvenimo atitrūkusius ir nesąmones barstančius mokytojus, kvailą mokinį, ieškantį sofistų mokslo, ir liūdnus to mokslo vaisius.

Kova su sofistais

Nedidelio protelio ūkininkas Strepsiadas vedė ponišką žmoną. Nelygios šeimos sūnus vėjais eina: pridaro skolų, kurias tėvas turi sumokėti. Strepsiadas malonėtų išsisukti nuo skolų mokėjimo. Tik kaip? Jis girdėjo, kad sofistų mokykloje moko, kaip „laimėti teisią ir neteisią bylą". Išmokęs to naudingo mokslo, jis galėsiąs skolų nemokėti. Eina į mokyklą. Randa daugybę mokinių, o patį mokytoją, Sokratą, pintinėj kabantį. Sokratas moko Strepsiadą garbinti debesis, niekina Dzeusą. Bet Strepsiadas tokis kietagalvis, kad Sokratas jį išveja. Pavyksta tėvui prikalbinti sūnų į mokyklą. Sūnus išmoksta. Išmokęs pataria tėvui, kaip pakalbėti, kad nereiktų skolų mokėt. Strepsiadas džiaugiasi.

Kartą bepietaudami sūnus susiginčija su tėvu dėl Euripido poezijos. Begindamas Euripidą, sūnus tėvą apkulia. Strepsiadas karčiai prikaišioja sūnui jo nedėkingumą: tėvas rūpinęsis juo mažu, o dabar turįs jo smūgius kentėti. Bet sūnus, naujo mokslo pasisėmęs, tuojau sugriauja tėvo skundus ir išrodo, kad teisingumas reikalaująs tėvą mušti dvigubai. Negalėdamas atsispirti sūnaus išrodymams, Strepsiadas prakeikia tą dieną, kada jis kreipėsi į Sokrato mokyklą, ir nubėgęs su savo vergais padega mokyklos namelius. Išsigandę filosofai išbėgioja.

Komedijoj sofistų vadu Aristofanas padarė Sokratą, nors iš tiesų jis buvo didžiausias sofistų priešas. Be abejo, čia Aristofanas padarė Sokratui skriaudos, nes pasėjo žmonėse klaidingą jo mokslo supratimą.

c) L i t e r a t ū r i n ė k o m e d i j a: „V a r l ė s". — Euripido realizmas labai badė Aristofanui akis, ir dėl to komikas nevengia progos jam grybštelti. Kai Euripidas, o netrukus ir Sofoklas mirė, Aristofanas parašo „Varles", kuriose jisai puola Euripido tragedijas: jos tvirkinančios atheniečius.

Kova su Euripidu

Dionisas, — tokia šios komedijos fabula, — netekęs trijų tragikų, susirūpina tragedijos likimu ir eina į Hado valstybę nors vieno kurio atsiimti. Tik kuris reikalingesnis. Dioniso akivaizdoj susiginčija Eschilas su Euripidu. Euripidas kaltina savo konkurentą: Eschilas apgavikas, pagyrų puodas, mulkinąs žmones, nesuprantančius meno: „Pasodins, būdavo, rūpestingai apdengtą asmenį — ar Eschilą ar Niobą — neparodys nė veido; veikėjai, kaip lėlės, nė pyptelt negali". Net Dionisas palaiko šį kaltinimą, bet prisipažįsta, kad jų tylėjimas jam labiau patikęs nei kalbos dabartinių tauškalų. Euripidas dėsto savo nuopelnus; jis gavęs iš Eschilo tragediją, „nutukusią nuo sunkių ir aukštų žodžių", skyręs jai dietą ir taukus nuėmęs lengvais žodžiais ir pasivaikščiojimais, išrašęs dar be to mikstūrą tauškalų, kuriuos jis išviręs iš knygų. Euripidas iškelia savo paprastumą, realumą, o Eschilo smerkia miglotumą ir simboliškumą. Eschilas kaltina Euripidą tuo, kad tas dorus ir gerus žmones pavertęs niekšais, kėlęs scenoj ištvirkimo paveikslus, o poetas turįs nutylėti niekingumus; turįs vaizduoti tik tai, kas kilnu, didinga. Ypačiai Euripidas neigiamai paveikęs jaunuomenę. Jis sugriovęs jų širdyse kilnumą, paskatinęs į laisvamanybę, į tuščiažodžiavimą. Komedija baigiama Eschilo laimėjimu, ir Euripidas turi trauktis su gėda.

Pasmerkdamas Euripidą Aristofanas taryt prikala prie gėdos stulpo ir jo realistinę kūrybą ir apskritai tą literatūrą, kuri nesiekia moralinių tikslų. Tai pradžia literatūros kritikos, nors ir komedijos forma išreikšta.

d) K o m e d i j ų g r o ž i s. — Graikų komikams buvo valia imtis visokių priemonių, kad tik žiūrėtojai leiptų juoku. Vulgarus juokas taip plačiai buvo vartojamas, kad moterims buvo draudžiama lankyti kai kurios komedijos. Šito vulgaraus trivialaus juoko dar apsčiai vartoja ir Aristofanas.

Aristofano vulgarizmas

Aristofano komizmas ne visada įstengia išlikti ir neužgaulus. Pvz., juoktis iš Euripido motinos, kad ji daržoves pardavinėjus, yra visai nepadoru, užgaulu ir dėl to negražu. Graikų į tai kitaip žiūrėta, kitokio skonio būta.

Aristofanas smarkiai puldavo žmones, vadindamas juos tikraisiais vardais. Tai nėra geras daiktas. Tačiau minėdamas Sokratą, Kleoną ir kitus tikruosius asmenis, jis juos atvaizduoja jau ne tokius, kokie jie buvo. Juose Aristofanas įkūnija ydas, kurių jie ir neturi. Tai neteisinga, tačiau daug meniškiau. Juk jis tada ima kurti jau tipus. Juose žiūrėtojas mato jau nebe Sokratą, bet apskritai sofistą, nebe Kleoną, bet apskritai demagogą, ne Strepsiadą, bet apykvailį gobšą kaimietį; mato tokius žmones, kokių pasitaiko visada ir visur. Tai jau didelė Aristofano pažanga. Toliau: —

Tipingumas

Ar. fantazija

Aristofanas parodo stiprią fantaziją ir greitą pastabumą, kurdamas 1. antitezes tarp natūralaus pasaulio ir iškrypusio,

2. tarp dviejų priešingo išsilavinimo ir intereso žmonių, kalbančių apie tą patį dalyką, 3. tarp to paties žmogaus žodžių ir darbų. Antai, Sokrato mokykloj viskas ne taip, kaip natūraliame gyvenime: vienas įsikniaubęs į žemę, o žvaigždes tyrinėja; pats Sokratas pintinėj kybo, orą tyrinėdamas. Dedasi Sokratas didžiu filosofu, o rūpinas dalykais, nieko bendra su filosofija neturinčiais: kuria kūno dalim uodas zirzia. Graži pati pirmoji scena, kur Strepsiadas rūpinas arkliais, kad per juos pridaryta skolų, o Feidipidas pro miegus taip pat rūpinas arkliais, kad jie būtų gerai laikomi. Pagaliau trečias pavyzdys, — scena, kur Kleonas su mėsininku stengias įtikinti Demą, kad juodu vienas už kitą labiau jį mylį, daugiau jam nuopelnų esą padarę.

Komedija, pajuokdama sofistų tuščiažodžiavimą, pati duoda tuščiažodžiavimo pavyzdžių ir net paveikslų, kaip tuščiais žodžiais pateisinamos nedorybės. Štai Strepsiadas, prisiklausęs debesų, kurie moko „akių muilinimo, žodžių žaismo ir smarkių posakių meno“, pats ima gudragalviauti: „Jų giedojimo beklausydama mano dvasia iškilo į padebeses, liežuviu norėčiau malti, dūmų būtybę išblaškyti, pagrindėlius versti ant pagrindų ir žodžiais kramtytis“. O kaip gražiai parodoma tuščia sofistika, kada Strepsiadas atsisako mokėti Aminijui net procentus už skolą.

A m i n i j u s. Klausyk — neturi pinigų, tai bent procentus sumokėk.
S t r e p s i a d a s. Kas jis per gyvuliūkštis?
A m i n i j u s. Tai tas, kas kasdien ir kas mėnuo nežymiai auga vis daugyn ir daugyn, atsižiūrint į laiko ilgį.
S t r e p s i a d a s. Puikiai kalbi. Na, o kaip tu manai, ar mariose vandens nūdien yra daugiau, kaip anais laikais?
A m i n i j u s. Prisiekiu Dijum, tiek pat! Nes neleista jam daugintis.
S t r e p s i a d a s. Kaip tai, jūra nė kiek nedidėja, nors į ją subėga tiek upių, tai kaip gi tu, kvaily, reikalauji, kad riebėtų tavo sidabriniai?...

Pridėkim dar Aristofano mokėjimą realiai atvaizduoti gyvenimo foną, pridėkim dar puikią kalbą, kuria grožėjęsis šv. Jonas Auksaburnis ir dėl kurios Aristofano veikalus dėdavęsis net po galva, — suprasime, dėl ko Aristofanas mokėjo sudominti ne tik jo meto graikus, bet pakliuvo ir į visuotinės literatūros lapus. Tačiau Aristofanas pasaulio literatūroj yra vientūlis, be pasekėjų, nelyginant, kaip mūsų Duonelaitis. Jo politinė komedija neprigijo naujajai komedijai. Negausūs sekėjai, tiesa, kūrė jo pavyzdžiu, tačiau jų toms komedijoms neteko išvysti scenos.

Realus fonas
Kalba

Aristofanas unikatas

IV a. tiranijos metu buvo uždrausta rodyti komedijoj bet kurie valstybiniai dalykai ir vadinti žmonės jų tikraisiais vardais. Asmeninė politinė komedija turėjo ieškotis naujų formų. Štai dėl ko Aristofano 11 komedijų yra vienintelis tos rūšies turtas.

3. Naujoji būties komedija

Uždraudus politinę asmeninę komediją, rašytojai ima pašiepti ne atskirus žmones, bet apskritai žmogiškuosius silpnumus, ypačiai poetų ir filosofų. Komedija ima kurti tipus. Choro reikšmė mąžta. Jis atlieka tik muzikinę dalį, o veiksme jau nedalyvauja.

Be choro

Kada Atenus ir visą Graikiją nukariavo Makedonija (338), nebuvo kas apmoka chorus. Nuo jų teko atsisakyti. Netenka tada naujoji komedija ir aukšto paskyrimo — dorinti žmones jų ydų pajuokimu. Tiesa, komedija nevartoja tokių šiurkščių juokų, kaip Aristofanas, bet ji iš viso netenka moralinio aukštumo, kurio iš komedijos reikalavo Aristofanas. Dabar komedija vaizduoja tik paprastą šeimos gyvenimą, rodydama ištisą eilę tipų. Daugiausia scenoj pasirodo kaukėti: šykštuolis senis, kuris savo lengvabūdžiui sūnui duoda per maža pinigų, pataikūnas vergas, kurs padeda tam palaidūnui sūnui apgauti tėvą ir parūpina sužadėtinę, ištižėlis kaimietis, padauža virėjas ir pan. galerija. Tipai piešti, sukta intriga pinti buvo charakteringoji naujosios komedijos kryptis. Jomis naujoji graikų komedija yra lyg mūsų dienų komedijos prototipas (pirmatakas).

Be aukšto paskyrimo

Iš daugybės šitos komedijos kūrėjų žinomiausi yra du vardai: Menanderis ir Filemonas. Amžininkai labai mėgo Filemoną (jis besimaudydamas prigėrė), linksmesnį, judresnį; papėdininkai — Menanderį, rimtesnį, linkusį dialogą dailinti, vaizduoti tiek realistiškai, kad net antikinis kritikas sušukęs: „O Menanderi ir gyvenime! katras judu katruo sekate?“ Menanderis parašęs apie 100 komedijų, bet nė vienos nėra ištisos, tik nuotrupos. Apie jį težinom iš romėnų perdirbinėjimų.

Kūrėjai

Menanderio komedija iš visų graikų komedijų padariusi daugiausia įtakos Europos komedijai. Per romėnus — Plautą ir Terencijų — Menanderis tapo mokytoju Šekspyro, Lope de Vegos, Moljero, o per šiuos — ir visos naujosios komedijos.

P a g a l v o t i. — 1. Kas yra komedija: kokio charakterio esti komedijų veikėjai, kokie jų siekimai, kokios jiems kliūtys, kuo baigiasi kova su jomis, kokis komedijos tikslas. 2. Kiek reikšmės gyvenime turi komedija ir apskritai pajuoka?

P a s i s k a i t y t i. — *Aristofanas, „Debesys“.* P. Gaučio vertimas, „Židinys“ 1929 m. 8—12 nr.

VI. LITERATŪROS MOKSLAS

Aristotelio poetika

1. Aristotelio mokslų mokslas. — Viso pasaulio akys žvilgčioja ne tik į graikų literatūrą, bet ir į literatūros mokslą. Pirmasis graikas, kuris moksliškai svarstė poezijos dalykus, buvo Platonas (427—347). Bet jis poezijos mokslo sistemos nesudarė. Ta garbė priklauso jo mokiniui didžiajam Aristoteliui. Platonas

Aristotelis pažįstamas daugeliui mokslo sričių, visoms, kurios tik buvo žinomos jo laikais. Jis puikiai pažino visą savo tautos mokslo ir meno kūrybą, genialiu protu suskirstė jos vaisius atskirais mokslais, iškėlė kiekvieno dėsnius ir suvedė į sistemą taip tiksliai, taip giliai, kaip niekas prieš jį. Jo analitiškai sintetiškas metodas (iš daugybės konkrečių faktų daryti išvadas) davė puikiausių rezultatų, pro kuriuos tylomis ir šiandien negali praeiti tam tikri mokslai. Aristotelio visuotinumas

Savo mokinių padedamas, „Politikos" mokslo Aristotelis prirašęs apie 1000 knygų, bet jų tik vieną sugrąžino Egipto smėlis. Filosofijoje jo veikalai ir šiandien labai svarbūs, ypačiai logikos, metafizikos, etikos sistemos. Ligi XVIII amžiaus moksle vyravo ir jo gamtos mokslo veikalai (botanika, zoologija). Literatūros mokslui jis paliko „Retoriką" (3 kn.) ir garsiąją „Poetiką" (2 kn., antroji dingus). Ypačiai svarbi „Poetika", kurioj Aristotelis išdėsto savo pažiūras į poezijos esmę, suskirstymą, atskiras poezijos rūšis (daugiausia tragediją).

2. Poezijos supratimas. — Poezijos šaltinio ir pradžios Aristotelis ieško žmogaus prigimtyje ir realiame gyvenime. Poezijos reikalauja žmogaus prigimtis: nuo pat mažens žmogui įgimta *pamėgždioti* ir — antra — *pamėgdžiojimu grožėtis*. Pvz.: realiame gyvenime patiriame nemalonų jausmą, biaurimės žiūrėdami į šliūžus, biaurius gyvulius, lavonus, o jei tie daiktai bus atvaizduoti ir atvaizduoti tobulai, kils tada pasigrožėjimo jausmas, grožėsimės pamėgdžiojimu. Taigi poezija yra natūros pamėgdžiojimas, sekimas, bet tik ne vergiškas jos kopijavimas, fotografavimas. Poezijos šaltinis Poezijos esmė

Poezijos kūrinio uždavinys — išdėstyti ne tiek tai, kas atsitinka, kiek tai, kas gali atsitikti. Poetas nuo istoriko tuo ir skiriasi: isorikas pasakoja tikrai įvykusį dalyką, o poetas dalyką, kuris gali ar galėjo įvykti. Istorija dėsto atskirus atsitikimus, poezija bendrinius. Dėl to poezija yra gilesnė ir svarbesnė už istoriją.

3. Tragedijos teorija. — Garbingiausia poezijos rūšis Aristoteliui yra drama, kurią skirsto į tragediją ir komediją. Jeigu poetas ir paseka (atvaizduoja) geruosius žmones (geresnius už mus), yra tragedija, Tragedijos ir komedijos skirtumas

jeigu bloguosius (blogesnius už mus) — komedija. Tiksliau tragediją apibūdina tokia forma: *tragedija yra sekimas svarbiu ir išbaigtu tam tikro didumo veiksmu; sekimas dailinga kiekvienai vietai atsakančia kalba; sekimas veiksmu, o ne pasakojimu, skaidrinąs atsakančias aistras, keldamas užuojautą ir baimę.* Pagal šitą apibūdinimą Aristotelis nurodo ir tragedijos sudedamuosius elementus: fabulą (siužetą), charakterius, kalbą, minčių būdą, scenos reikmenis, chorinę (giesminę) dalį.

Svarbiausia tragedijos dalis — veiksmas (fabula). Ko iš jo reikalaujama? Ji turi būti vientisa, išbaigta, vadinas — turėti pradžią, vidurį ir galą. Šitas vientisumas duoda veikalui vieningumą. Vieningumas reiškias ne tuo, kad viskas būtų pasakojama ar veikiama apie vieną herojų, bet kad visos veiksmo dalys būtų taip viena su kita susijusios, kad išimdamas kokią dalį ar sukeisdamas vietomis, tuo pačiu priverstum keistis, persitvarkyti ir visumą. Čia pabrėžiamas veiksmo vieningumas yra išlikęs ir mūsų laikų dramoj.

Tragizmas

Aristotelis kreipia daug dėmesio į žmones, kurie dalyvauja veiksme. Kadangi tragedija turi kelti užuojautą ir baimę (ir tuo skaidrinti žiūrėtojo atsakančius jausmus, tai „negalima leisti, 1. kad teisingi žmonės iš laimės kristų į nelaimes: tai ir nebaisu ir nepasigailėtina, o tik pasipiktintina; 2. kad nedorėlis iš nelaimės kiltų į laimę: tai labiausiai svetima tragedijai; čia nėr to, ko reikia: nei pasigailėjimo nei užuojautos; 3. kad nedorėlis iš laimės pakliūtų į nelaimę; pasigailėjimo čia gali būti, bet nebus nei užuojautos nei baimės, nes užjausti galim nekaltai kenčiantį, o baimė gali kilti dėl lygaus mums. Tokiu būdu lieka vidurys: kuris nėra nei ypatingai dorovingas nei ypatingai teisingas ir patenka į nelaimę ne dėl savo ydų ir niekšingumo, o dėl kokios kaltės, tuo tarpu, kai anksčiau buvo laimingas ir visų gerbiamas, pvz., Edipas . . ." (XIII, 2—3).

Taisyklingas veiksmas reikalauja, kad veikėjas eitų iš laimės į nelaimę, o ne atvirkščiai. Tuo atžvilgiu Euripidą Aristotelis laiko geriausiu tragiku.

Konfliktai

Kokie veiksmai, konfliktai, geriausiai tinka tragedijai? — „Tokie veiksmai gali įvykti arba tarp draugų, arba tarp priešų, arba tarp tokių žmonių, kurie vienas kitam yra abejingi. Jeigu priešas užmuš priešą, tai nei tas įvykis nei užsimojimas neturės nieko užjaustino; bus tik nemalonus jausmas. Tas pat su asmenimis, kurie yra vienas kitam abejutiški. Bet jei pasibaisėtini dalykai įvyksta tarp artimųjų — jei brolis brolį, sūnus tėvą, motina sūnų žudo ar rengias žudyti ar ką nors panašaus daryti. — Štai tokių atsitikimų — reikia ieškoti" (XIV, 4).

Charakteriai

Antras po veiksmo (fabulos) elementas yra charakteriai, nors ne taip jau svarbūs, kaip fabula, nes tragedija be charakterių gali būti, be fabulos — ne. Čia jau Aristotelis nurodinėja ištisą eilę reikalavimų (mūsų šiandien taip pat palaikomų), kokie turi būti charakteriai: taurūs, atsaką profesijai, natūralūs, nuoseklūs. Veiksmas turi išplaukti iš charakterių ypatumų, o ne iš mašinos (smerkia deus ex machina).

Choras ir scena

Kitų tragedijos elementų svarbiausioji — chorinė dalis. Tai tragedijos papuošalas. Scenos pabūklai daro didelio įspūdžio, bet šita dalis tolima poezijai. Scenai įtaisyti reikalingas mašinistas, ne poetas. Į chorą reikia

žiūrėti kaip į vieną veikėją — taip kaip Sofoklo, o ne kaip Euripido tragedijose.

Aristotelio poetika ilgus laikus buvo negincytinos ir neginčijamos poezijai taisyklės. Jomis atsirėmė ištisa literatūros srovė, vadinamasis klasicizmas.

4. A r i s t o t e l i o g y v e n i m a s. — Aristotelis (384—322 pr. Kr.) kilęs iš Stagiros miesto. Inteligentiškos šeimos sūnus buvo pasiųstas į ano meto kultūros židinį Atenus (367). Mokėsi daugiausia Platono Akademijoj*. Platonui mirus (347), Aristotelis iš Atenų iškeliavo. Po penkerių metų Makedonijos karalius Pilypas pakvietė jį savo sūnaus, 14 metų Aleksandro, auklėti. Septynerius metus truko tas auklėjimo darbas. Kai Aleksandras paveldėjo tėvo sostą, Aristotelis grįžo į Atenus ir įsteigė savo mokyklą netoli Likejos Apolono šventovės**. Dieną skaitydavo lekcijas savo mokiniams pavėsingose alėjose (peripatai — iš čia jo mokiniai buvo vadinami peripatetikais), o vakarais skaitydavo populiarius kursus grįžusiems nuo darbo atėniečiams. Kai žuvo Aleksandras Didysis, Atenuose prasidėjo sąjūdis prieš makedoniečius. Imta persekioti ir buvęs Aleksandro mokytojas ir bičiulis Aristotelis. Negalėdami prikišti jam politikos dalykų, apkaltino religijos niekinimu. Kad nesusilauktų panašaus likimo, kaip jo pirmatakas Sokratas, Aristotelis iš Atenų pabėgo į Chalkydę. Netrukus ten ir mirė. Jo kūnas pargabentas į Stagirą.

Aleksandro Didžiojo auklėtoju užverčiam paskutinį lapą tos garsios graikų kūrybos istorijos, kurios pirmuosius lapus įrašė Homeras. Graikų kūrybos periodas beveik pasibaigė. Jos knyga parašyta. Dabar naujas periodas prasideda, kada tą knygą ima skaityti, ja grožėtis ir iš jos mokytis kitos tautos. Tiesa, Aleksandrijoj dar susispiečia mokslininkai ir menininkai. Bet daugybė tų mokslininkų komentuoja laikus, o poetai jais seka. Iškyla tik T e o k r i t o vardas (apie 310—245), kuris pagarsėjo savo b u k o l i n e poezija (bukolos — jaučių piemuo), idilėmis. Joje poetas meniškai pina gyvus Sicilijos liaudies gyvenimo paveikslėlius. Iš jų trykšta rami, sveika kaimo dvasia. Šita poezija dar persikėlė į romėnus, o paskui ir kitur.

II amžiaus viduryje graikai turėjo pasiduoti romėnams. Romėnai buvo puikiausia dirva graikų kultūros grūdui. Patys priskiepiję sau graikų mokslo ir meno diegus, romėnai buvo ir tarpininkais graikų dvasios laimėjimams perduoti dabarties Europos tautoms. Nebėr graikų, bet jų misija atlikta: jie ir mirę yra pasaulio mokytojai.

---

* Platonas turėjo savo mokyklą prie Atenų mitų herojaus Akademo miškelyje. Iš čia *akademijos* vardas.

** Nuo Likejaus vardo ir dabar vakarų Europoje tam tikros mokyklos (mūsiškos gimnazijos) vadinamos *licejais*.

ROMĖNŲ LITERATŪRA

Romėnai

Tu, Romėne, turi tautas mokėti valdyti,
Tavo menas štai: pasauliui įstatymus duoti,
Pasigailėt pavergtų, prislėgti visus išdidžiuosius.
Verg. Aen. VI, 847—853.

Tautos charakteris

Romėnų tėvynė yra Apeninų pusiasalis. Čia jau nėra tokių vingiuotų jūros krantų, kaip Graikijoj. Čia nėra tų įvairių sąlygų, kuriose tarpo helenai. Dėl to ir Apeninų pusiasalio gyventojai yra vienodesni.

Apeninų pusiasaly, kuris gavo Italijos vardą, gyveno įvairios tautos. Visos šios tautos vadinamos bendru italų vardu. Iš italų gabiausi buvo lotynai. Jie nukariavo kitus italus, ir jų vardu pavadinta toji kalba, kuria vėliau kalbėjo Italijos gyventojai. Visos Italijos tautos, susijungusios į vieną valstybę, ėmė vadintis romėnais, kadangi jų įžymiausias miestas buvo Roma. Romėnai neturėjo įgimto graikams gilaus grožio pajautimo, neturėjo graikiškos fantazijos: jų blaivus protas rūpinosi praktiškuoju gyvenimu. Tas praktiškasis protas, susijungęs su karišku narsumu, pasitikėjimu savo jėgomis, rimtu patriotizmu, leido romėnams sukurti nepaprastos galybės valstybę, o meno srity romėnai visada buvo graikų mokiniai.

Literatūra

Ypačiai jų įtakai pasidavė nuo punų karų. Romėnai pastebėjo, kad jų bendras išsilavinimas yra menkas, palyginti su graikais, ir puolėsi ieškoti protui maisto graikų literatūros turtuose. Graikų literatūra ir jų išauklėjimas suvilioja romėnus, ir, anot Horacijus,

„Pavergtoji Graikija pavergia nugalėtoją“ (Ep. 2. 1. 156). Romos diduomenė pažįsta graikų išmintį iš literatūros, o žemesnieji sluoksniai graikų kalbą ir gyvenimą pažįsta iš vergų ar žygiuodami į Siciliją ir Graikiją. Mokyklose mokoma jau ne tik graikų kalbos, bet ir graikų literatūros. Romos aristokratai laiko negarbingu dalyku graikų kalbos nemokėti. Įsižiūrėję į

graikų literatūrą, pamažu ir patys romėnai ima mėginti savo jėgas.

Romėnų literatūros talentas, nors ir ne vienodai, reiškėsi tiek epe, tiek lyrikoj, tiek dramoj. Aukščiausiai jis iškilo imperatoriaus Augusto gadynėj.

a) D r a m a. Drama pasirodė kiek anksčiau už kitus poezijos žanrus Didžiausi komedijos atstovai — *Plautas* ir Terencijus.

b) E p a s. Individualinis epas, nors ir pasirodė kiek ankstėliau, negu lyrika, bet pasiekė viršūnę tik imperatoriaus Augusto laikais. Epo atstovai — *Vergilijus* su „Eneidos" poema, turėjusia daug įtakos vėlesniems laikams.

c) L y r i k a. Romėnų lyrinė kūryba pasirodė vėliau, negu kiti poezijos žanrai. Labiausiai suklestėjo prie Augusto. Atstovai — *Horacijus* ir satyrų rašytojai — Marcialas ir Iuvenalas.

I. ROMĖNŲ DRAMA

1. R o m ė n ų t e a t r a s. — Romėnų teatras neturėjo tokios religinės reikšmės, kaip Graikijoj, tačiau lėšų jam nesigailėta. Romėnų teatras orchestros neturėjo, nes nebuvo paties choro. Vėliau teatrą įrengdavo pasakiškai prašmatniai: buvo padarytos galerijos publikai apsaugoti nuo blogo oro; graži uždanga dengė nuo saulės spindulių, o kartais aromatiniais vandenimis vėdindavo sukaitusius žiūrėtojus: paleisdavo gėlių lietų. Statistų retkarčiais suvesdavo lig 500. Vis dėlto romėnai labiau mėgo cirkus su gladiatorių žaidimais. Vaidinti nebuvo garbingas darbas. Jei artistu būdavo koks aristokratas, tai jam tekdavo nemaža pašaipų. Dėl to vaidintojai buvo parenkami paprastai iš vergų.

2. D r a m o s r ū š y s. — Romėnų drama skyrėsi į tragediją ir komediją.

Tragedija

Tragedija visą laiką buvo graikų įtakoj. Iš jų skolindama ir charakterius, siužetus (*fabulae craepidatae;* craepida — ypatingas artistų apsiavimas), nuo romėnų gyvenimo buvo nutolus. Dėl to ji ir neturėjo pasisekimo.

Mėginta sukurti ir tautinė Romos tragedija (*fabulae praetextae;* toga — tautiškas romėnų apsiaustas, toga praetexta — puošnesnė toga), tačiau ji neišplito; net jos pavyzdžių neišliko. Augusto laikais romėnų tragedija veik baigia savo gyvenimą.

Daug didesnio pasisekimo už tragediją turi komedija.

Komedija

Komedija, kuri pateko į Romą iš Graikijos su tragedija, sykiu su tragedija ir augo. Komedijos taip pat būta dvejopos:

viena aklai sekė naująja Atikos komedija (*fabula palliata*; pallium — graikų apsiaustas), kita vaizdavo įvairių Romos luomų gyvenimą (*fabula togata*). Romėnų komikai daugiausia pasekė Atikos komedija, tik dažnai jie sumaišydavo įvairius graikų siužetus į vieną kūrinį. Šios romėnų komedijos yra brangintinos tuo, kad iš jų gaunam pažinti ir graikų naująją būties komediją, kurios pavyzdžiai mums yra dingę.

3. Įžymiausieji romėnų dramaturgai. — Duris į individualinę romėnų dramą atidarė graikas *Livijus Andronikas*, buvęs vergas, paskui gavęs laisvę. Jis išvertė iš graikų kalbos Homero „Odisėją" ir teatrui keletą dramų. Pirmoji jo pjesė buvo vaidinta 240 m. pr. Kr. Tačiau tai buvo vis vertimai.

Toliau pradėtą darbą varė *Gnejus Nevijus*, pasižymėjęs daugiausia komedijomis. Jis jau ne taip aklai vertė: nors ir graikiški buvo siužetai, bet, kur galėdamas, lietė ir romėnų gyvenimą. Nevijus tenka laikyti ir *fabula praetexta* įkūrėju. Šioj romėnų tautinėj tragedijoj buvo vaizduojami romėnų aukštieji valdininkai, apsisiautę toga praetexta, nuo ko gavo vardą ir pati tragedija. Kad išdrįso pašiepti aukštus valdininkus, Nevijus buvo ištremtas; ištremtas ir mirė.

Didžiausiu romėnų dramaturgu-komiku yra laikomas *Plautas*.

Plautas (254—184 pr. Kr.) buvo ne mokytas graikas, bet tikras romėnų pilietis, liaudies sūnus, paaukojęs teatrui visas savo jėgas ir įsigytus iš prekybos ir malūno turtus. Jis parašė apie 130 komedijų, tačiau nedaug jų pasiekė mūsų laikus. Jos visos buvo parašytos nusižiūrėjus į graikų naująją Atikos komediją. Pašiepti atskirus Romos asmenis buvo negalima: Nevijaus likimas kitų neviliojo. Teatro cenzūra buvo tokia smarki, kad dramaturgai savo pjesėse negalėdavo vartoti net romėniškų asmens vardų. Prispirtas vartoti graikiškas formas, Plautas vis dėlto ir jose sugebėjo iškelti romėnų gyvenimo turinį. Intrigos siūlą komedijose veda vergas, centrinis komedijos veikėjas. Kaip graikiškoj komedijoj, taip ir čia, iškildavo tie patys tipai: šykštus ir žiaurus tėvas, pasileidęs sūnus, plepės ir mėgstančios puoštis moterys, parazitas, kurio visas rūpestis — valgis. Toki tipai ir charakteriai buvo bendri graikams ir romėnams. Kaip ir naujajai graikų komedijai, Plautui dorovė nerūpėjo. Nebuvo jis pats ir psichologas; dėl to jo veikiamieji asmenys buvo labai šaržuoti. Tačiau sugebėjimas kurti nuostabiai gyvas komiškas scenas nukariavo jam tų laikų visuomenės simpatijų.

Plautas

Plauto komedijos turėjo įtakos ir vėlesnių laikų rašytojams. Jo „Aulularia" (komedija apie puodą, kuriame supilti šykštuolio pinigai) buvo akstinas Moljero „Šykštuoliui".

Įžymesnis po Plauto komedijų kūrėjas punų kilmės paleistas vergas *Terencijus*. Jis ėjo ta pačia kryptimi, kaip ir Plautas. Tačiau jo komedijų kalba išdailinta, pilna gyvenimo sentencijų, be šaržo, visur žymu elegancija. Jis — psichologas; personažai ne Plauto karikatūros, bet tikri gyvenimiški žmonės. Tačiau tokia komedija patiko tik išsilavinusiai diduomenei; liaudis nuobodžiavo; ji labiau buvo pamėgusi storžieviškesnį Plautą.

Terencijus

Po Terencijaus mirties fabula palliata greitai pradėjo nykti. Jos vietoj stojo fabula togata, bet ir ši, negalėdama atsikratyti svetimomis romėnų gy-

venimui tradicijomis, ėmė merdėti. Išsiplečia anksčiau minėtoji *fabula atellana*, liaudies veikalai iš sodžiaus gyvenimo, ir *mimai* — komiški vaizdeliai, realistiški, storžieviški ir nepadorūs. Juose vaidindavo be kaukių, ir pirmusyk scenoj pasirodo moterys moterų rolėms vaidinti.

Rom. tragikų įžymiausieji buvo *Enijus, Pakuvijus* ir *Atijus*. Jie visi sekė graikų tragikais: Euripidu, Sofoklu ir Eschilu. Enijus pasižymi patosu, Pakuvijus mokytumu, o Atijus, kurį Ciceronas vadina „summus poeta" — minties rimtumu ir dramine jėga.

II. ROMĖNŲ EPAS

Vergilijus

Viens nugalėtiems išganymas — niekuo nebesivilti.

Eneida

Pirmieji epikai

Duris į romėnų individualinį epą atidarė *Livijus Andronikas*, išversdamas iš graikų kalbos „Odisėją". Bet tikruoju epo įkūrėju reikia laikyti *Gnejus Nevijus*, dalyvavęs I-me punų kare ir aprašęs tą karą „Punų karo" poemoje *(Bellum Punicum)*, nes menkas Livijaus Androniko „Odisejos" vertimas romėnams buvo visiškai svetimas. Nevijaus jau buvo didelis žingsnis į priekį. *Kvintas Enijus* (239—169 pr. Kr.), pretenduodamas į romėnų Homerus, parašo poemą *Annales* (Metraščiai), kurioj išdėsto Romos istoriją nuo Enejo iki savo laikų. Šios poemos meniška vertybė visai maža: net poemos vardu ši istorija vadinama beveik tik dėl to, kad joje pirmukart pavartotas graikiškas hegzametras.

Ovidijus

Publijus Ovidijus Nazonas yra jau vėlesnio laikotarpio poetas (g. 43 pr. Kr., m. 17 po Kr.). Jo erotiško pobūdžio kūriniai suteikė jam talentingo, bet nerimto rašytojo vardą, nors tokius kūrinius tų laikų morališkai pakrikusi jaunuomenė ir labai mėgo. Rimtesnis epinio žanro veikalas yra jo „Metamorphosae" (Pasikeitimas). Į šį hegzametru rašytą kūrinį surinko apie 200 mitų. Čia pasakojama apie įvairius pasaulio pakitimus, pradedant nuo pasaulio atsiradimo ir baigiant Julijaus Cezario pavirtimu į žvaigždę. Tokią didžiulę medžiagos daugybę Ovidijus gana darniai sujungė į vieną kūrinį, nors jis ir liko nepabaigtas. Nepaprastai grakšti ir gyva kalba suviliojo daug skaitytojų.

Iš poemų, kurios turėjo didesnės įtakos Europos vėlesnių amžių epui, žymiausia yra *Eneida*, kurios autorius yra Publijus Vergilijus Maronas.

1. Vergilijaus gyvenimas ir darbas (78 m. pr. Kr. — 19 m. po Kr.)

Vergilijus gimė 70 m. pr. Kr. kaime, netoli Mantujos miesto. Čia jo tėvai turėjo nedidoką ūkį. Savo jaunąsias dienas Vergilijus praleido kaime, ir tas nuolatinis susidūrimas su gamta paliko neišdildomą žymę jo sieloj ir jo poezijoj. Pirmutinių mokslo žinių įsigijo Kremonoj, vėliau studijavo Milane ir Nea-

poly, pagaliau nuvyko į Romą. Jausdamas esąs menkos sveikatos, grįžo į savo tėviškę ir čia atsidėjęs studijavo graikų literatūrą, o ypač Teokritą, bukolinės poezijos tėvą.

Publijus Vergilijus Maronas

Įvykę tuo laiku šalies neramumai sukrėtė Vergilijaus gyvenimą. Oktavianas, po kovos ties Filippi (40 m.) dalindamas savo veteranams laukus, į konfiskuojamų žemių skaičių įtraukė ir Vergilijaus tėviškę. Vergilijus puolė į Cizalpinės Galijos valdytoją Azinijų Polioną pagalbos. Jo užtariamas, turtą atgavo. Kilus Oktaviano ir Antonijaus karui, Vergilijus antrusyk neteko savo dvaro. Šį kartą, tarpininkaujant garsiam meno globėjui Mecenatui, turtas vėl buvo sugrąžintas.

Važinėdamas į Romą, per Azinijų Polioną ir Mecenatą, Vergilijus susipažino su daugeliu garsių ir įtakingų asmenų; susitiko ir su pačiu Oktavianu. Šiuo metu parašė ir pirmą didesnį savo kūrinį — *Bukolikas*, kuriose vaizduoja Sicilijos ir Italijos piemenų gyvenimą panašiai, kaip graikų Teokritas. Bet Vergilijaus piemenys ne piemeniški: tai jo laikų ir jam lygūs žmonės po piemenų skraiste. Bukolikos

Atgavęs tėviškę, Vergilijus tarnauja mūzoms — parašo antrą savo kūrinį — *Georgikas*, kurias, Mecenato prašomas, jau prieš septynerius metus buvo pradėjęs. Tai yra didaktinė poema apie žemės darbą, sodininkystę, gyvulininkystę ir bitininkystę. Medžiagą šiam kūriniui sėmė iš savo paties patyrimo, iš pirmiau pasirodžiusios panašios literatūros, bet daugiausia sekė graikų poetu Heziodu. Nors pats aprašinėjamasai dalykas ir labai sausas, tačiau Vergilijus sugebėjo padaryti jį gyvą, pa- Georgikos

įvairindamas ryškiais vaizdais, gyvais epizodais ir prisunkdamas visą kūrinį gamtos meilės. Graži ir puiki kalba priviliojo daug gerbėjų. Ir lietuvių Duonelaitis buvo tą veikalą pažinęs, rašydamas „Metus".

Eneida

Pabaigęs „Georgikas", Vergilijus tuoj pradeda ir savo paskutinį kūrinį *Eneidą*, tautinę herojinę poemą Oktaviano garbei; tokią, kokią turi graikai. Norėdamas arčiau susipažinti su tomis vietomis, kurios jam tenka apdainuoti „Eneidoj", rūpindamasis geriau ištirti aprašomąją medžiagą, sumanė vykti į Graikiją, į Aziją. Nuvykęs į Atenus, rado ten iš rytų grįžtantį Oktavianą. Šis, matydamas poeto silpną sveikatą, įkalbėjo jam grįžti namo. Paklausė. Tačiau su grįžimo kelione baigėsi ir jo gyvybės kelionė (19 m. po Kr.). „Eneida", kurią poetas rašė 11 metų, liko dar nebaigta, tačiau Augustas įsakė išleisti tokią, kokia yra.

2. „Eneidos" fabula

„Eneida" pasakoja apie Trojos karžygį Enėją, jo atkeliavimą į Italiją ir Romos valstybės įkūrimą.

Enejo kelionės

Tą baisią naktį, kada su mediniu arkliu įsiveržę graikai dūmais paleido ir griuvėsiais pavertė Troją, dievų sūnus karžygys Enejas su paliegusiu tėvu Anchizu, sūneliu Julu ir žmona Kreuza pasitraukė iš pilies. Pakeliui tamsumoje ir triukšme žmona atsiskyrė, ir daugiau niekas jos gyvos nematė. Likęs Enejas su sūneliu, tėvu ir išsigelbėjusiais trojėnais sėdo į 20 laivų ir leidosi naujos tėvynės ieškoti. Priplaukia jie Trakiją, pasiekia Kretą. Jau rengias čia sustoti, bet maras išveja: dar ne čia likimo paskirtoji vieta. Atkeliauja į Siciliją. Miršta čia Enejo tėvas. Vėl klaidžioja po jūras. Ir tik po 7 metų atvyksta į Laciją. Tačiau Junona, globodama Kartaginą, nenori, kad įsikurtų nauja valstybė. Ji sukelia audrą, ir paleisti Eolo vėjai Enejo laivus nuvaro Afrikos link. Čia juos maloniai priima Kartaginos

Pas Didoną

įkūrėja karalienė Didona. Jai pasipasakoja Enejas visas nelaimes. Jau rengias toliau vykti, bet Didona nenori savo svečio paleisti: pamilo jį. Ir Junona su Venera jau rengia Enejo ir Didonos jungtuves, bet Jupiteris įsako vykti herojui ten, kur likimo jam paskirta. Enejas klauso dievų valios. Slapta palieka mylimąją ir vėl leidžias į jūras. Didona iš sielvarto nusižudo.

Enejas pasiekia Siciliją, o paskui ir Italiją. Savo ateities sužinoti Kumuose leidžiasi į požemio valstybę, kur tarp kitų

susitinka mirusį tėvą, Didoną; sužino garbingą savo giminės ateitį. Likimo valią vykdydamas iš ten keliauja į Lacijų. Karalius Latinas svečius maloniai priima, duoda žemės miestui statytis, pažada Enejui savo dukterį Laviniją. Bet gražioji Lavinija jau buvo sužadėta su rutulų karalium Turnu. Dėl to iškyla ilgos kovos. Kad padarytų joms galą, Enejas su Turnu kaujas dvikovoj. Turnas žūva.

3. „Eneidos" charakteris ir grožis

a) Dinastinė poema. — Kaip matyt iš pačios nesudėtingos fabulos, Vergilijus įvykdė savo pirmąjį uždavinį — pagarbino Augustą Oktavianą ir jo dinastiją, išvesdamas ją iš pačių dievų. Jis sankcionavo imperatoriaus valdžią, nes dieviškojo Oktaviano valią parodė esant pačių dievų valią.

b) Tautinė poema. — Pasiekė Vergilijus ir antrą tikslą — davė tautinę poemą. Juk Enejas išvestas Romos įkūrėju, o paprastoj fabuloj pridėta daugybė epizodų, kurie atvaizduoja romėnų papročius, religiją, visą istoriją. Romėnai su entuziazmu pasitiko naująją poemą. Poetas Propercijus, dar tik išgirdęs apie poemą, jau rašo: „Pasitraukite, Romos rašytojai; pasitraukite, graikų rašytojai; gimsta nežinau kas, daug žymesnio už „Iliadą". — „Nebandyk prisiartinti prie dieviškos „Eneidos", bet sek ją iš tolo ir dievink visada jos pėdsakus", atsiliepia jau paskiau Stacijus, o Kvintilianas palygina su Homeru: „Kaip graikams Homeras, taip mums Vergilijus turi stovėti pryšakyje. Iš visų tos rūšies poetų, graikų ir romėnų, jis, be abejo, artimiausias Homerui".

c) Sekamoji poema. — Ir tikrai, artimiausias Homerui, nes Vergilijaus tikslas buvo parašyti poemą, panašią į Homero poemas. Fabula, kompozicija, epizodai, eiliavimo forma rodo, kad Vergilijaus sekta Homeru. „Eneidos" pirmoj daly aprašyti Enejo nuotykiai jūrose, „Odisejoj" — Odisejaus nuotykiai; antra „Eneidos" dalis — ilgos kovos dėl Lavinijos, „Iliadoj" — kovos dėl Elenos. Eneją sulaiko Didona, Odisejų myli Kalipsė. Ir Odisejus ir Enejas keliauja į požemio valstybę; taikos gyvenimo paveikslais išpieštas Achilo skydas, o „Eneidos" skyde išpiešta Romos garbinga ateitis ir t.t. Daug kur ir stilius panašus, net pirmasis poemos žodis yra tokis pat, kaip „Iliados" (giedu). Dėl to „Eneida" vadinama sekamąja poema. — Taigi ir trečias Vergilijaus tikslas beveik pasiektas: „Eneida"

panaši į Homero poemas. Tačiau „Eneida“ nesusilygina su Homero vaizdavimo realumu, epišku objektyvumu, charakterių ryškumu, fantazijos galingumu. Už tat Vergilijus duoda originalių dalykų, kurių mažiau yra Homero poemose.

d) „E n e i d o s“ o r i g i n a l u m a s. — Savo poemą Vergilijus apgaubia kilnia nuotaika: pagarba dievams, meile tėvynei, lyrišku nuoširdumu gamtai ir žmonėms.

Religingumas

Religingumas ir pagarba dievams yra lyg kokia gija, kuri jungia atskiras poemos dalis. Herojaus kelionių tikslas — nugabenti penatus (namų dievus) iš žūvančios Trojos į ateities valstybę. Enejas meldžias, matydamas penatus, meldžiasi įžengdamas į Apolono šventovę, meldžiasi prieš kovą su Turnu. Poemos veikėjai stato dievams šventoves (Didona Junonai, Jarbas Jupiteriui, Evandras Herkuliui). Nieko neįvyksta be dievų valios, nuo *fatum* niekur neištrūksi.

Patriotizmas

Ne mažiau Vergilijus čia patriotas. Jo patriotizmas remias praeities meile ir didingos ateities laukimu. — Enejas liūdi savo sunaikintos tėviškės Trojos. Liūdi ir trojėnės, susėdusios ant jūros kranto, atsiminusios sunaikintąją tėviškę. Enejui Troja nuolatos vaidenas akyse. Junonos šventovėj gimtojo miesto vaizdai jo sielai nepaprastai malonūs. Tėvynės vardas padrąsina Priamą mirti, o mergaitė Kamila mirdama rūpinasi, kad tik būtų išgelbėtas miestas. Su pasididžiavimu Vergilijus piešia romėnų ateitį: jų valdžioj bus visos žemės tarp Indijos ir Atlanto vandenynų, o jų žygių garbė iškils ligi debesų.

Gamtos meilė

Tačiau Vergilijus nėra poetas herojus, kuris ieško tik herojiškų žygių. Ramus lyriškas gamtos paveikslas jam ne mažiau brangus. Jis, pats gamtos sūnus, dažnai nukreipia akį į gamtą ir ima pasakoti apie grožį ryto, kuris, kaip deivė Aurora, kelias iš savo patalo; apie Febą, saulės dievaitį, kada jis savo nuilsusius žirgus suleidžia į okeaną: šviesą pakeičia tamsa, o tada „blėstančios žvaigždės vilioja prie miego“. Pasakoja apie mėnulį, kuris nakties glūdumoj jūrininkams šviečia, o jūros bangos blizga nuo jo spindulių.

Žmoniškumas

Lyriškai nusiteikęs poetas, ir į žmogų žvelgdamas, pastebi ir mėgsta parodyti tokias scenas, kuriose yra daug jausmo, širdies. Aprašinėja, kaip motinos pavojuje spaudžia prie krūtinės savo sūnus; kaip Enejas neša savo nepaeinantį tėvą senelį, nors jam pačiam pavojai graso. Enejas gailis užmuštojo Priamo ir kaip žmogaus ir kaip tėvo. Parodo ir Andromachą, gailiai Hek-

toro beraudančią. Net skęsdamas Polinuras rūpinasi ne tiek savim, kiek draugų likimu. Vergilijus ne tiek herojiškas, kiek apskritai žmoniškas. Ypačiai daug nuoširdžios užuojautos poetas parodo liūdesio, melancholijos scenose (Didonos meilė).

Pridėkim dar Vergilijaus palinkimą viską reikšti vaizdais, kartais net alegorijom (požemių valstybė) ir nepaprastą kalbos muzikalumą.

e) C h a r a k t e r i s t i k o s. — Vergilijaus kūrybos nužymėtas lyriškas pobūdis atsiliepia ir jo charakteristikoms. „Eneidos" veikėjai apskritai yra bespalviai — visi herojai, drąsūs, ištikimi, išmintingi. Pats Enejas neturi savo valios, reikalingos herojiškiems žygiams. Jis tik klauso ir vykdo, ką dievai liepia. Šiaip jis doras, teisingas, pamaldus žmogus, pavyzdingas sūnus, geras tėvas; jo narsumas prisisunkęs gailestingumo. Tai — vir pietate insignis et armis.

Ryškiausiai atvaizduota karalienė Didona: gilios širdies, didžios energijos ir aktyvumo moteris. Ji moka giliai mylėti, bet tiek pat giliai ir neapkęsti. Ji prakeikia tą, kurs ją apgavo; ji dega neapykanta visai jo tautai, o pati — save sunaikina.

4. Du epizodai

Vergilijaus kūrybos grožis ir jo reikšmė vėlesnei literatūrai gražiausiai prasiskleidžia dviejuose epizoduose: Didonos meilės ir mirties, o paskui — mirusiųjų valstybės paveiksluose.

a) D i d o n o s m e i l ė i r m i r t i s. — IV giesmėj poetas, nelyginant Euripidas, parodo nepaprastą mokėjimą gilintis į moters sielą, pagauti nuolatos bekylančių, beįsisiūbuojančių jausmų audrą, kuri veda į katastrofą, ir supinti ją su ramiais lyriškais gamtos paveikslais, nuoširdžia užuojauta kenčiančiam žmogui. Čia — visas Vergilijus. Jausmų psichologija

Karalienė Didona prisipažįsta seseriai Annai, kad susižavėjusi atvykusiuoju trojėnu. Tačiau ji pažadėjusi būti ištikima savo žuvusiam vyrui Sichejui, tad negali būti ir minties tuos pažadus sulaužyti. Anna ne tik kad negesina Didonos kilusios aistros, bet dar labiau kursto: mirusiųjų šešėliams, girdi, nesvarbūs pasižadėjimai, o motina būti — moteriškės pareiga. Pasiduoda Didona. Širdy gimsta, auga, siaučia aistra, ir Didona nebeturi jėgų iš jos išsipainioti.

...ji pamišus klajoja po miestą,
lyg kad stirna, kurią netikėtai Kretos giraitėj
ietis svaidydams piemuo sužeidžia, pats nežinodams,
kad aiklioji strėlė įsmigo į šoną ir liko.

Bėga stirna tada per miškus, per Diktejų krūmokšnius,
o mirtingoji strėlė jos šone įsmigusi styri.

Didona sulaužė Sichejui žadėtąją ištikimybę. Šimtaliežuvė Žinia praneša apie tai žmonėms ir Jarbui, kuris piršosi Didonai. Skausmo valandą kreipiasi Jarbas į Jupiterį, kuriam jis daug šventovių buvo pastatęs. Jupiteris išklauso maldos ir per savo pasiuntinį Merkurijų primena Enejui jo pareigas: penatų ir Julo laukia būsimoji Roma. Paklauso Enejas: liepia draugams slapta ruošti laivus. Tačiau Didona tuoj pastebi Eneją veidmainiaujant. Du kartus kreipiasi Didona į Eneją: pirmą kartą prikaišiodama, antrukart grasindama. Toliau, pati nepajėgdama, kreipiasi per seserį Anną, prašydama jau ne meilės, bet kurį nors laiką pasilikti. Neveikia Enejo prašymai: nors ir labai skaudu palikti Didoną, jis klauso dievų valios ir ruošias į kelionę.

Buvo naktis, ir ramūs sapnai apgobė pasaulį,
buvo nurimę miškai ir jūrų baisiosios bangos,
buvo tai laikas, kada žvaigždės pusiaukelėj būva,
kai nutyla laukai, gyvuliai, kai margieji paukšteliai
prie didelių ežerų ir laukų, apaugusių krūmais,
sau ilsėjos ramiai, nakties tyla apsisiautę.
Nyko pasaulio skausmai, ir širdys vargą pamiršo.
tik sielos gilumoj nenurimsta vargšė Didona,
jos neužmigdo naktis...

Didona prikaišioja sau, kad neištesėjo Sichejui žadėtos ištikimybės. Matydama, kad jau trojėnai tolinasi nuo kranto, prakeikia juos, prisiekia, kad kartaginiečiai būsią amžini trojėnų-romėnų priešininkai. Meilė, neapykanta, kerštas — viskas susiliejo, ir ji ryžtasi...

Išplaukę į jūrą, trojėnai pastebėjo Kartaginos pusėj liepsnojantį laužą: tame lauže Didona baigė Fortūnos skirtąją kelionę.

b) M i r u s i ų j ų v a l s t y b ė. — Vergilijus duoda mirusiųjų valstybės paveikslą, kuris yra ne tik gražus, bet ir reikšmingas romėnų patriotinei dvasiai, o taip pat ir vidurinių amžių literatūrai, ypačiai jos didžiausiam kūrėjui Dantei. Čia matyt, kokiais fantazijos paveikslais vaizdavosi mirusiųjų gyvenimą pats Vergilijus ir jo epochos žmonės.

Enejas, atvykęs į Kumų miestą, aplanko Apolono šventovę. Bežiūrinėjant vaizduojančių mitologiją paveikslų, pasirodo burtininkė Sibila. Ji išpranašauja Enejui būsimas kovas Italijoj, susirėmimą su Turnu ir ragina Eneją nepaisyti pavojų. Enejas prašo visagalinčią burtininkę leisti jam pasimatyti su savo mirusiu tėvu Anchizu. Sibila sutinka, tik liepia Enejui pasirūpinti auksinę stebuklingo medžio šakelę, dovaną požemio karalienei Prozerpinai. Enejas, Veneros padedamas, tokią šakelę susiranda. Nusileidęs su Sibila į požemį, pirmiausia patenka į pragaro prieangį. Jame buvo visos varginančios žmogų nelaimės: Verksmas, Sąžinės Graužimas, Liga, Senatvė, Mirtis ir t.t. Prie pat įėjimo į pragarą visokios baidyklės: Centaurai, Skilos, Gigantai, Hidros, Harpijos ir Gorgonos. Enejas nusigandęs

Pragaro prieangis

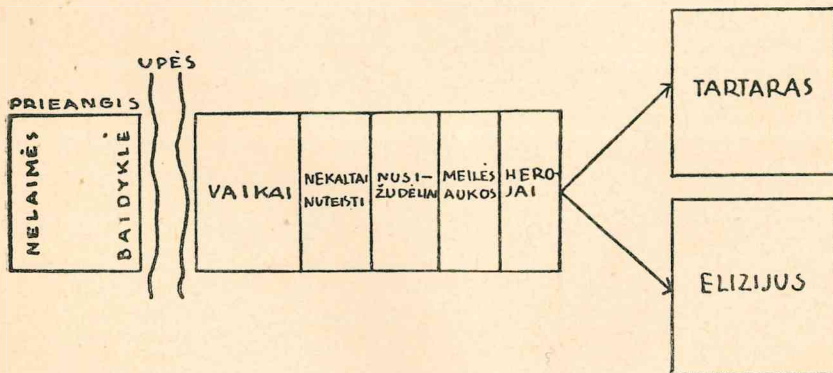
stveriasi kardo, tik Sibila nuramina, kad tai esančios ne baidyklės, tik jų šešėliai.

Perėję per pragaro prieangį, pasiekė požemio upes. Šios upės saugojamos Charono, kuris savo pajuodavusiu laiveliu gabena mirusiųjų šešėlius į pragarą. Būriai šešėlių telkiasi prie upės, tačiau tie, kurių lavonai liko neužkasti, veltui laukia... Charonas, pamatęs aukso šakelę, Prozerpinos dovaną, sutinka pervežti Enėją su Sibila. Prie pat pragaro durų guli baisus Cerberis. Sibilos padedamas, Enejas atsiduria pragare. Pragaro skyriai sutvarkyti brėžinyje pažymėta tvarka. Kelias į pragarą

Pereidamas per teisėjo Minojo karalystes, ketvirtam skyriuj suranda ir Didonos šešėlį. Enejas nori pasiteisinti, bet Didonos šešėlis greitai pasišalina. Už Minojo karalystės kelias išsišakoja: dešinysis eina į rojų *(Elysium)*, o kairysis į kančių vietą *(Tartarus)*. Enejas su Sibila pirma pasuka kairiuoju keliu į Radamanto (Minojo brolio) karalystę. Tačiau Enejas, kaip doras žmogus, čia neįleidžiamas: apie Tartarą jam Sibila papasakoja. Tartare kenčia baisiausias kančias šešėliai visų tų, kurie norėjo sukilti prieš dievus; čia visi nekenčiantieji savo brolių, įžeidžiantieji savo tėvus, ištvirkėliai, tėvynės išdavikai ir daug kitų nusidėjėlių. Tartaras

Iš čia eina į rojų, į Elizijaus laukus, kur gyvena palaimintųjų šešėliai. Čia suranda Enejas ir savo tėvą Anchizą. Enejas pamato Letos upelį, iš kurio geria visi tie, kuriems skirta vėl eiti į pasaulį gyventi. Anchizas parodo Enejui būsimuosius Romos herojus, pradedant Romulu ir baigiant Cezariu, Pompėjumi ir Augustu, kuris išplės Romos valstybę ir duos karų nukamuotai tautai ramybę. Elizijus

Visa apžiūrėjęs, Enejas pro Miego vartus grįžta pas savo laivus.

5. „Eneidos" reikšmė

„Eneidos" autorius dėl tautiško-romėniško poemos turinio, dėl žavingos kalbos greitai pasidarė visos tautos mylimuoju. Jo eilės greta Homero veikalų buvo įvestos į mokyklas. Būsimieji kalbėtojai mokėsi kalbėti, deklamuodami ištraukas iš „Eneidos".

Poetai iš atskirų poemos vietelių sudarė naujus eilėraščius (*centones*). Ypatingos reikšmės „Eneida“ susilaukė viduriniais amžiais, kada graikų epo dar nepažinta. Epizodas apie Enejo buvimą požemio karalijoj atsiliepė į Dantės „Dieviškąją Komediją“. Dantė išsirenka Vergilijų ir savo vadovu po pragarą. Viduriniais amžiais Vergilijus laikomas veik pranašu: buvo manoma, kad jis ketvirtoj Eklogoj išpranašavęs Mesiją.

XVIII š. vokiečių ir prancūzų mokslininkai, iškeldami Homero poemas, „Eneidą“ nustūmė į antrąją vietą.

Pagalvoti. 1. Aprašyti — Priamo mirtis, Enejas bėga iš Trojos. — 2. Sugretinti „Eneidos“ ir „Iliados“ palyginimai.

Pasiskaityti. *Vergilijus,* Eneida — II giesmė, „Židinys“ 1926, 6—7 nr., išleista ir skyrium. IV g., „Ž.“ 1930, 8—9 nr. Biografija ir apžvalgos: *Gustaitis M.,* P. M. Vergilijus, „Ž.“, 1926, 6—7 nr.; *Brenderis,* P. M. Vergilijus, „Ž.“ 1930, 8—9 nr.; *Račkauskas M.,* 2000 metų Vergilijaus jubiliejus, „Švietimo Darbas“ 1930, 3 nr., *Labokas J.,* Publijus Vergilijus Maronas, „Lietuvos Mokykla“ 1930, 12 nr.

III. ROMĖNŲ LYRIKA

Horacijus

Kas moka verstis vis mažu, nebijo tas
Nei jūrų ūžiančių, putojančių vilnių...
Horacijus

Iš visų poezijos žanrų romėnuose vėliausiai išaugo lyrika. Nuo III š. pr. Kr. buvo įsigalėjusi Graikijoj Aleksandrinė mokykla su savo gudriomis epigramomis, sentimentaliomis elegijomis, erotiniais eilėraščiais. Tai buvo tik atauga iš klasinės graikų poezijos: be kūrybinės jėgos, be originalumo. Šitos poezijos įtaka Romėnų valstybėj pasirodo respublikos gyvavimo gale. Graikų įtaka

To laikotarpio lyrikai daugiausia imasi meilės eilėraščių. Jų meilė dažniausiai kančia, tad patys eilėraščiai yra elegiški. Poetai turi išsirinkti moterį, kurią ir apdainuoja. Tokie erotinės lyrikos poetai yra *G. Valerijus Katulas, Tibulas, Propercijus* ir *Ovidijus*. Jie šitos rūšies poeziją Augusto laikais iškėlė į pačias aukštumas. Erotinė lyrika

Originaliausi romėnai buvo satyros srityje. Šioji lyrikos rūšis labiausiai tiko romėnų charakteriui: praktiškam protui, blaiviai pažiūrai į gyvenimo reiškinius, ramiai ir rimtai pajuokai.

Tačiau žodžio *satira* ar *satura* reikšmė anksčiau buvusi kitokia. Tai buvo dainos, sudėtos iš daugelio dalių, skirtingų tarp savęs tiek formos, tiek turinio atžvilgiu. Tikras m i š i n y s. *Enijus*, kuris pirmas įvedė satyrą į romėnų literatūrą, nors ir liečia savo eilėraščiuose žmonių silpnybes ir ydas, tačiau be pasipiktinimo, be pajuokos. Žingsnis iš senosios satyros į naują didaktinę satyrą priklauso *Lucilijui* (180—103 m. pr. Kr.), kurio satyros turinys ir forma dar labiau margi; tačiau jos jau kritikuoja to laiko gyvenimą. Ištobulina satyrą *Horacijus.* Pajuokiamąją satyrą labiausiai iškėlė *Junijus Juvenalas* (47—130 m. po Kr.). Visu karštumu puola Juvenalas Domiciano, Trajano ir vėlesnių laikų visuomenę, kuri morališkai visai buvo pakrikusi. Jis neranda gerųjų žmogaus pusių; visa piešia tamsiomis spalvomis ir tik retkarčiais nusišypso komiška scenele. Satyros kūrėjai

Valerijus Marcialas (42—102 po Kr.) yra romėnų epigramos atstovas. Jisai savo trumputėse epigramose vaizdingai, gyvai ir sąmojingai piešia savo laikų visuomenės papročius. Aštriu sąmoju plaka to laiko visuomenės moralinį smukimą. Tačiau jo epigramose ne visur gryna siela: kartais iškyla nerimtumas ir žemas pataikavimas galingiesiems.

1. Horacijaus gyvenimas (65—8 pr. Kr.)

Greta Vergilijaus romėnų literatūroj galima statyti tik Kvintas Horacijus Flakas. Kas Vergilijus buvo epui, tas Horacijus lyrikai. To įžymiausio romėnų lyriko gyvenimas rodo, kokiose sąlygose buvo kuriama poezija, kokie susidarydavo poetų tipai. — Horacijus gimė Venuzijoj 65 m. pr. Kr., buvo libertino (gavusio laisvę vergo) sūnus. Jo tėvas, norėdamas sūnų geriau išauklėti, parduoda savo žemę ir vyksta su sūnumi į Romą. Pagilinti studijų Horacijus važiuoja į Atenus. Tuo laiku Atenus pasiekė žinia, kad Cezaris užmuštas (44 m. pr. Kr.). Brutas, vienas iš Cezario užmušėjų, atvyksta į Atenus rinkti sau šalininkų. Jaunas Horacijus eina į Bruto kariuomenę respublikonų idėjų ginti. Tačiau kovoj ties Filippi Brutas žūva, o Horacijui negarbingai tenka bėgti. Grįžta į tėvynę. Tėvas miręs; priklausoma jam turtų dalis konfiskuota. Romoj gauna kvestūroj raštvedžio vietą. „Biaurus vargas privertė mane rašyti eiles“, sako Horacijus viename laiške. Eilėraščiai atkreipia publikos dėmesį, o per Vergilijų ir Varijų poetas susipažįsta su Mecenatu, kuris po kelių mėnesių priima jį į savo globojamųjų literatų tarpą. Nuo to laiko Mecenatas ir Horacijus geri bičiuliai. Po kelerių metų Mecenatas padovanoja Horacijui Sabino apylinkėj dvarą. Dabar materialinis gyvenimas jau aprūpintas, ir poetas gali dirbti literatūros darbą. Per Mecenatą Horacijus susipažįsta ir su Augustu, kuris mokėjo įvertinti talentus. Jau po kovos ties Filippi Horacijus įsitikino, kad ge-

Atenuose

Mecenato globoje

Kvintas Horacijus Flakas

riausia tuo laiku valdymosi forma bus ta, kuri garantuos ramybę, o tokiais laikais tinkamiausia monarchija. Nors Horacijus vadina Augustą *pacificator orbis terrarum*, bet su juo laikosi gana rezervuotai. Vėlesniuose Horacijaus eilėraščiuose jau randame posmų, garbinančių Augustą. 8 m. pr. Kr. miršta Mecenatas. Mirdamas prašo Augustą, kad šis rūpintųsi Horacijumi. Tačiau poetu beveik neteko rūpintis: tais pat metais miršta ir Horacijus, ištesėdamas žodžius vieno savo eilėraščio, kuriame sako, jog paskui Mecenatą eisiąs ir jis į kapus.

Santykiai su Augustu

2. Horacijaus poezija

Horacijaus kūryba įvairi. Pirmiausia jis parašo 2 satyrų knygas. Maždaug tuo pat laiku išleidžia 1 epodų knygą. Baigęs satyras ir epodus, rašo 4 odžių ir 2 laiškų knygas.

Satyros

Ramus Horacijaus laikų gyvenimas, rami ir jo *satyra*. Ramiai, be pykčio, nesibardamas (kaip vėlesnieji satyrikai!) jis pajuokia žmonių ydas — šykštuolių, ištvirkėlių, girtuoklių, išlepėlių. Pajuokia ydas, silpnybes, o pačių asmenų paprastai neliečia. Kartais satyrose nėra net nieko satyriško.

Satyros, arba sermones, kaip pats Horacijus kartais vadina, rašytos hegzametru, tačiau kalba gyva, paprasta.

Jose jau iškyla Horacijaus talentas. Jis toli pralenkęs šiurkščias Lucilijaus ir žodingas Juvenalo satyras.

Epodai

Kada gyvenimo realybė sudaužė poetui jaunystės svajones, autoriaus nuotaikai geriausiai tiko *epodai*, arba *jambai*, rašyti Archilocho pavyzdžiu. Septyniuose epoduose Horacijus neapkenčia žmonių. Kituos, matyt, vėlesniuose jau kitokia nuotaika: autorius dėkoja Mecenatui, liūdi dėl tarpusavio barnių, džiaugiasi Augusto pergale, grožisi gyvenimu, ypačiai kaimo gyvenimo malonumais.

Odės

Jeigu Horacijus nieko daugiau nebūtų parašęs — tik satyras ir epodus, ir tai jau jam priklausytų viena iš pirmųjų vietų romėnų literatūroj. Bet lieka dar gražiausios Horacijaus eilės — *odės*, arba *carmina*. Jose apdainuoja draugiškumą, meilę ir vyną, džiaugsmą gyvenimu, kaimo gamtą. Ypačiai sklandžiai prabyla apie tėvynės meilę, žmogaus likimą; kaip moralistas moko skaitytoją gyvenimo išminties:

AUKSO VIDURYS

Daug, Licinijau, tu laimingiau galėsi gyventi,
jei audros metu nesileisi į gilumą jūros,

jei perdaug arti niekados nepriplauksi vylingų
jūros pakrančių.

Kas pamėgęs yra auksinio vidurio kelią,
tas gyventi jau neis į nešvarią purviną lūšną,
tas taip pat negyvens namuose, kurių turtingumo
jam pavydėtų.

Vėjai aukštas pušis visuomet greičiau daug nulaužia,
daug greičiau ir smarkiau aukštesnieji bokštai pargriūva,
audrai kilus, dažnai į aukštąsias kalno viršūnes
trenkia perkūnas.

Jei žmogus taip, kaip reik, pasiruošęs gyveniman žengti,
tai sunkioj valandoj visada tikėsis jis laimės,
o geroj — blogumų. To paties Jupiterio duotos
geros ir blogos

žiemos. Jeigu dabar tu kenti, laikai pasikeis dar:
ne visuomet strėles Apolonas svaido iš lanko, —
kartais numeta jas ir pažadina skambesiu citros
miegančią Mūzą.

Jei prispaustų vargai, energingai, drąsiai laikykis;
bet taip pat nepamiršk, kad kai kyla didelis vėjas,
nors krypties ir geros, tai per daug išsisklaidžiusią burę
reikia suglausti. (Vertė *J. Vosylius*).

Kartais jo gyvenimo išmintis paviršutiniška — kadangi viską pakirs mirtis, tai žiūrėk, kad bent maloniai laiką praleistum. Nuo jos paskum atsisakė ir pats autorius. Bet ji išreikšta gražiais vaizdais:

Saugoki širdį, Delijau, varguose
Nuo nelaimingų rūpesčių kankynės;
O kai pajusi, kad ateina laimė,
Tai tenevirpa tau iš džiaugsmo rankos.

Būki vienodas, ar liūdnai gyventum,
Ar ant pievutės žalios atsigulęs,
Kvepiančio vyno taurę pasistatęs,
Šventąją dieną su džiaugsmu praleistum.

Kam baltas gluosnis, pušis plačiašakė
Savo šakelėms vėsos nepavydi?
Kam sūkuringam, vingiuotam upely
Baikšti srovelė drebėdama plaukia?

Neškite vyno, puoškit rožėm galvas, —
Jas greit pakanda šaltas marių vėjas, —
Kol dar ir amžius ir likimas leidžia,
Kol dar Atropa gijų nenukirpo.

Nupirktas namas, ir miškai geltoni,
Kurių pavėsy Tiberis srovena.
Tau jau užtenka. Tegu didį turtą
Sūnus jaunesnis už tave paveldės.

Orkui nerūpi, kokis tavo tėvas,
Ar giminystė plati ir galinga,
Ar gal tik kilęs iš vergų šeimynos.
Šiam žiauriam dievui viskas auka tenka.

Visi vienodo esame likimo;
Anksčiau ar vėliau užvers visų urnas,
Ir į laivelį mirtis įsodinus
Mus išveš amžiams jau į kitą šalį. (A. Maceinos vertimas).

Garbindamas nuosaikumą, pusiausvyrą, ir pačioje formoje nerodo aistros, jaudinimosi. Horacijaus forma primena graikų Alkeją, Sapfo, Anakreoną. Joje vartoja 13 eiliavimo būdų, bet mėgstamiausi yra energingas Alkejo ir nepaprastai švelnus ir malonus Sapfo eiliavimas.

Paskiausi Horacijaus kūriniai — Laiškai (Epistolae), eilėraščiai, panašūs į satyras, adresuoti autoriaus pažįstamiems. Juose labiau žymu subrendęs autorius: ramus ir švelnus tonas, stilius meniškas, kalba grakšti. Prie jų paprastai prijungiamas laiškas apie meną — Ars poetica. Nors tai ir nėra sisteminga poezijos teorija, tačiau klasikams buvo didelis autoritetas.

Horacijaus reikšmė romėnų literatūrai labai didelė. Jisai parodė, kad tai, kas tiko grakščiai graikų kalbai, kad tai, ką galėjo sukurti garsieji graikų klasikai, gali būti sukurta ir lotynų kalba. Jis pirmas romėnas lyrikas pasisavino graikų eiliavimo techniką ir sėkmingai perkėlė ją į neišpurentą Romos dirvą; tačiau vaisius buvo geras. Tą vaisių brangino jo amžininkai, brangino vėlesnieji romėnai, brangina naujieji amžiai; brangino jį ir pats autorius, laikydamas jį nemirštamu sau paminklu (Exegi monumentum).

P a g a l v o t i. Išnagrinėti Horacijaus „Exegi monumentum" (kokius jausmus ar mintis poetas reiškia? kokia proga? kokiais vaizdais? kuria tvarka tie vaizdai dėstomi?).

P a s i s k a i t y t i. Tekstai: *Horacijus: Exegi monumentum*, vertė G u s t a i t i s M. ir B i r ž i š k a M.; Odi profanum vulgus vertė B i r ž i š k a M. V. Kamantausko Chrestomatijoje; Gyvenimo nekaltumas, Mokėkime gyventi, vertė M a c e i n a A.; Mecenatui, Savo pavyduoliams, Laiškas Augustui Oktavianui, vertė G u s t a i t i s M., — J. Talmanto Chrestomatijoje (ir „Židinio" 1927, 3 nr. ir 5—6 nr.); Vyriškumas, v. G u s t a i t i s M. „Ž." 1926, 4 nr. Teisingiau gyvensi, v. B a l t r a m i e j ū n a s A. „Jaunoji Lietuva" 1929, 5—6 nr. Nagrinėjimai: R a č k a u s k a s M., Pirmas Horacijaus laiškas. „Ž." 1926, 5 nr.

ANTRAS SKYRIUS

VIDURINIŲ AMŽIŲ LITERATŪRA

Viduriniai amžiai

1. **Amžiaus veiksniai.** — Antikiniai amžiai baigės su Vakarų Romos Imperijos nukariavimu (476). Ant senovės griuvėsių susikuria naujos tautos, iš kurių pamažu išsilukštena dabartiniai prancūzai, vokiečiai, ispanai, italai, anglai. Vadovaujami Bažnyčios, jie stoja naujo gyvenimo ir naujos kultūros kurti. Šitos tautos turi neišsemiamą energiją, bet žiaurią pagonišką ir barbarišką dvasią, kuri tą energiją pavartoja dažnai griovimo darbui. Bažnyčia imasi juos krikščioninti, jų dvasią ir papročius švelninti, o besiveržiančią jų energiją paleisti nauja vaga, kur ji naudos padarytų.

Pagoniškoji barbariškoji energija ir ją *švelninanti Bažnyčia* yra du galingiausi vidurinių amžių kūrėjai. Trečias daug silpnesnis veiksnys, atsiliepęs vėlesnei literatūrai, buvo Bažnyčios išsaugotieji *romėnų raštai*, kurie plonu siūleliu jungė vidurinių amžių dvasią su antikine.

Šitie veiksniai sukuria vidurinių amžių svarbiuosius luomus (feodalus su riteriais, vėliau miestiečius) ir savo idealais nudažo naujos literatūros užuomazgą.

2. **Religinė dvasia.** — Bažnyčia buvo vienintelė šviesos skleidėja, mokslo ir meno turtų saugotoja, naujų kūrėja, pagonių krikštytoja, barbarų papročių švelnintoja. Vienuolynuose buvo renkami, perrašinėjami ir saugojami seni raštai, nes skaityti ir rašyti mokėjo tik kunigai ir vienuoliai — ir tai ne visi. Skelbdama savo mokslą, Bažnyčia nesitenkino vienais pamokslais ir maldomis. Ji kėlė religinę jų dvasią ir krikščionybės mokslą iliustravo vaidinimais, iš kurių išaugo vidurinių amžių drama. Prie bažnyčių ir vienuolynų steigė katechetines, pradžios, o paskiau ir aukštesnes mokyklas. Net aukštosios mokyklos (universitetai) yra Bažnyčios padaras. Iš Bažnyčios atstovų išmoko skaityti ir valdovas didikas ir paprastas žmogus.

Kultūros darbai

Rūpindamasi žmonių dvasia, Bažnyčia neužmiršo ir kūno: kai kurie vienuolynai, patys dirbdami žemę, pamokė to darbo

tiksliau imtis ir šiaip žmones. Ypačiai čia daug padirbėjo šv. Benedikto broliai.

Tačiau mokyti ir dorinti sunkus buvo darbas. Kol vaiką išmokai skaityti, mėnesius sugaišti, o kad atpratintum nuo netikusių papročių, ilgus metus turi padirbėti. Iš barbarų kilusios tautos buvo dar tokie pat vaikai. Nelengva jie buvo išmokyt skaityt rašyti, bet dar sunkiau atpratinti nuo žiaurių barbariškų papročių: keršto, svetimos gyvybės nebranginimo, plėšimų. Negalėdama tų papročių iš karto išrauti, Bažnyčia imasi bent juos sumažinti, sušvelninti: ji paskelbia Dievo dienas, kuriomis nevalia kariauti, dvasiškomis bausmėmis baudžia neklausančius. Karo ištroškusių energiją pakreipia į kitą pusę ir nurodo kilnesnius tikslus: tikėjimą nuo netikėlių ginti, silpnuosius globoti. Ilgai tie krikščionys naujokai dar turėjo pagoniškos barbariškos dvasios. Ji atsispindi dar net X—XI amžiaus literatūros paminkluose („Rolando Giesmėje" ir ypačiai „Nibelunguose"). Bet kartu nuoširdžiai žiebiasi naujoms tautoms ir religinė dvasia; entuziastiškai žmonės myli savo Dievą, Jo Motiną, prisirišę prie Bažnyčios. Jiems negaila ir savo gyvybės. Šitas entuziastiškas pasiaukojimas prasiveržia Kryžiaus karais, o religinę nuotaiką — kilti vis aukštyn Dievop — gražiausiai išreiškia besistiebiančios į padanges gotikos bažnyčios, šventųjų gyvenimo aprašymai, himnai Dievo Motinos garbei ir herojinis religinis epas („Rolando Giesmė").

Barbariškumo likučiai

Religinis entuziazmas

3. **Feodalizmas ir riteriai.** — Valstybės santvarkoje daugiausia reikšmės viduriniais amžiais turi feodalizmas. Už pavedamas valdyti žemes siuzerenai (senjorai) iš savo vasalų reikalauja ištikimybės, mokėti tam tikrus mokesčius, o svarbiausia stoti į karą, kada pašauks siuzerenas. Dėl to vasalai buvo dažnai ir kariai riteriai (chevalier, Ritter=raitelis). Kai Bažnyčia pašventė riterius garbingoms pareigoms (tikėjimui, teisingumui, silpniesiems ginti), jų luomas tapo garbingas. Šitas ištikimumas siuzerenui, aukojimasis dėl tikėjimo tiek buvo suaugęs su žmogaus širdim, kad jis rado ir literatūroje sau išraišką („Rolando Giesmė").

Riterio pareigos

Kryžiaus karai tik sustiprino riterių luomą. Susipažinę su Rytų gyvenimo puošnumu, ištaigingumu, palaidumu, ir patys riteriai savo idealuose jau nebe taip pabrėžia kovas dėl tikėjimo, kiek teisingumo saugojimą, silpnųjų ir ypačiai moters (damos) globojimą.

Šitas damos kultas (garbinimas) yra susijęs su Dievo Motinos Marijos garbinimu. Dievo Motinos garbei buvo statomos bažnyčios, skulptoriai skaptavo jos statulas, poetai giedojo jai himnus, o riteriai ėmė gerbti tą giminę, kurią iškėlė Skaisčiosios Mergelės nuopelnai. Riteris pasirinkdavo vieną savo širdies damą ir laikė savo pareiga jai būti visados ištikimas. Damos kultas ypačiai įsigali, kai riteriai, neturėdami ko veikti, susispiečia siuzerenų dvaruose, garbina savo damas, nešioja jos mėgstamas spalvas, dėlioja dainas, dėl jos rengia turnyrus, gražiai puošiasi ir rūpinas tenkinti visas jos užgaidas. Šitas damos garbinimas vadinamas k u r t u a z i j a (sen. prancūziškai — court = dvaras). Ir jis rado atgarsį vidurinių amžių romanuose ir lyrikoj (trubadūrai ir minezengeriai). Kurtuazijai ir jos lyrikai pradžią davė pietų prancūzai (Provansas); iš ten persimetė į kitus kraštus.

Dievo Motinos garbinimas

Kurtuazija

4. **Miestiečių luomas ir jo dvasia.** — Šalia krikščionybės ir feodalizmo bei riterių į vidurinių amžių pabaigą iškyla trečias svarbus reiškinys — miestiečių luomas. Per Kryžiaus karus miestai, ypačiai pajūriniai, labai pasipelnė. Gyvas susisiekimas išplėtė juose prekybą ir pramonę. Miestai turtėja, jų įtaka auga, atsipalaiduodami nuo susmukusių po karų siuzerenų, gauna daugiau savarankiško valdymosi teisių. Ypačiai įsigali Italijos miestai, kur imperatoriaus valdžia buvo labai silpna.

Miestų įsigalėjimas

Miesto gyvenimas pagimdo savotišką žmogų, kurio dvasia žymiai skiriasi nuo riterio. Nebėr riterio idealizmo, plačių svajonių. Miesčionis neturi nė religinio entuziazmo. Jis realistas, jo horizontas siauras; jis nesvajoja, nekuria fantazijos paveikslų. Jis negerbia ir moters; jis dažnai su ja susitinka, žino visas jos silpnybes ir trūkumus, dažnai iš jos pasijuokia. Pajuokos susilaukia jo akyse ir išdidusis riteris ir negudrus kaimietis. Miesčionis juokiasi iš visko. Jis supranta ir kuria tokią literatūrą, kur yra humoro, pašaipos. Todėl jo mėgstamiausi veikalai — eiliuotos pasakėlės, anekdotai, vadinamieji fabliaux (pasakojimai), kur juokingose būklėse vaizduojamas kaimynas, moteris, klebonas, kaimietis, riteris. Riteriui ir visai feodalinei tvarkai pašiepti sukuria farsus, „Lapės romanus“, kur po gyvulių vardais gali įžiūrėti paslėptus karalius, didikus, riterius, jų dvarus ir nuotykius.

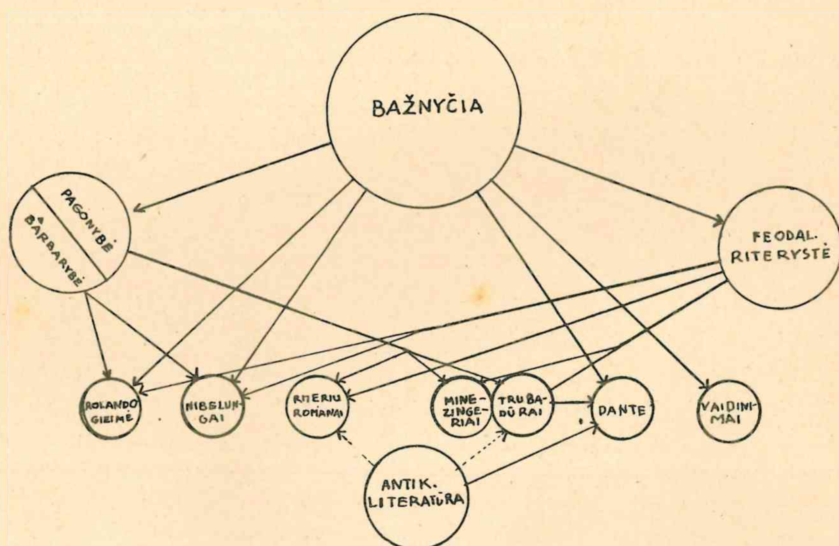
Iš visų tautų, kurios pasireiškė viduriniais amžiais, gabiausi ir lanksčiausi pasirodė prancūzai. Juose susidariusi valstybės

Vid. amžių sintezė

santvarka su riteriais ir feodalais, jų herojinis epas, jų lyrika, jų teatras buvo pavyzdys germanams ir iš dalies anglams. Tik italai sujungė visus vidurinių amžių idealus į vieną kūrinį. Jo autorius — Dantė.

Jis kaip miestietis kritiškai vertina žmones. Bet jis, skaitęs riterių romanus ir trubadūrų poeziją, išgarbina vieną moterį, tuo tarpu kad apie kitas nepalankiai atsiliepia. Jis yra religijos žmogus ir gerbia tikėjimo išganingą jėgą. Jis ir davė veikalą, atvaizduojantį visą vidurinių amžių dvasios sintezę, kur centre yra religija.

Ryškiau vidurinių amžių literatūros vaizdą parodo schema.

Mažieji, vidurio rateliai, yra vid. amžių literatūros faktai— kūriniai („Rolando Giesmė", „Nibelungai", Riterių romanai, Minezengeriai, Trubadūrai, Dante, Vid. amžių vaidinimai). Didieji, aplinkiniai yra literatūros veiksniai, kurių įtakoj literatūra tarpo (Bažnyčia, feodalizmas su riteryste, pagonybė su barbarybe ir antikinė literatūra). Strėlėmis nurodyta, kuris veiksnys ypačiai turėjo įtakos atskiriems kūriniams ar kūrėjams. (Pvz., „R. Giesmėj" atsispindi Bažnyčios, krikščionybės dvasia, barbariškumas, feodalizmas su riteryste).

I. PRANCŪZŲ EPAS

„Rolando Giesmė“

Tikrasis Tėve, Tu, kurs niekad nemeluoji,
Kurs Lozorių iš mirusių prikėlei,
Kursai Danielių sergėjai nuo liūtų,
Išgelbėk mano sielą iš pavojų,
Iš nuodėmių, kurias gyvendams padariau.
Rolando Giesmė

1. „Rolando Giesmės“ kilimas

Kad pamokytų doro gyvenimo, vidurinių amžių pradžioj Bažnyčia platino šventųjų gyvenimo aprašymus. Iš pradžių tie šventųjų gyvenimai buvo rašomi lotyniškai. Kai žmonės atprato nuo lotynų kalbos, reikėjo ir šventųjų gyvenimai aprašinėti taip, kaip kalba liaudis — prancūziškai. Šventųjų gyvenimai

Iš gausios tos religinės literatūros teišliko tik vienas šv. Aleksiejaus gyvenimas (La Vie de Saint Alexis). Jame pasakojama, kaip vienintelis Romos didiko sūnus Aleksiejus, tėvo vesdintas, vestuvių vakarą palieka savo jaunąją žmoną ir tėvų namus; išdalinęs vargšams turtus, ilgą laiką gyvena pamaldžiu elgeta. Kaip elgeta pagaliau ir miršta, sugrįžęs į gimtuosius namus, tėvo nepažintas; tik po mirties tėvai sužino, kad elgetos būta jų sūnaus, kurį Roma pradeda garbinti kaip šventąjį. Tai religinis herojizmas. Pasiaukoti tik Dievo garbei, atsisakyti nuo turtų, tėvų, žmonos, atsigręžti nuo leistinų gyvenimo malonumų, gyventi elgeta be paguodos ir nuolat nusižeminus yra taip pat herojizmas.

Manoma, kad į tokius šventųjų gyvenimų aprašymus nusižiūrėję keliaujantieji poetai ėmę kurti ir didvyrių gyvenimo pasakojimus. Šitie pasakojimai vadinami žygdarbių giesmėmis *(Chansons de geste)*. Tokiu būdu šventųjų gyvenimai yra chansons de geste pirmatakai. Chansons de geste

Dalis žygdarbių giesmių apdainuoja palaidūnų, maištingų karžygių gyvenimą, kurie ilgainiui susitaiko su Kristumi ir Bažnyčia; atgailodami ir gera darydami, jie miršta, kaip pavyzdingi krikščionys. Tokia atgaila — nuoširdus, patvarus didelių klaidų atitaisymas taip pat yra herojizmas.

Kita, didžioji, žygdarbių giesmių dalis dainuoja apie karžygius, kurie kovoja ir pasiryžta mirti dėl karaliaus ir tikėjimo.

Prie šių giesmių priklauso ir „Rolando Giesmė". Be jos, yra dar apie 80 tokių epinių pasakojimų, tik ne tokių ilgų ir ne tokių gražių.

Liaudies ar individualinis epas?

Seniau buvo manoma (lygiai kaip apie „Iliadą" ir „Odisėją"), kad žygdarbių giesmės ir jų žymiausioji „Rolando Giesmė" yra sudėtos keliaujančių liaudies poetų (žonglierių) iš lyriškai episkų liaudies dainų (kantilenų); tos dainos gyvavusios VII—X a. Šių dienų vidurinių amžių literatūros tyrinėtojai (Bédier) mano, kad „Rolando Giesmė" ir visos kitos chansons de geste yra sukurtos atskirų poetų. Poetai (žonglieriai ar truverai) galėdavę imti medžiagą iš tautos padavimų, lotyniškų chronikų, šventųjų gyvenimo, kunigų ir vienuolių papasakojimų. Daugiausia tokių padavimų legendų buvę apie garsias bažnyčias ir vienuolynus, kur suplaukdavo daugybės maldininkų, arba prie kelių, kuriais maldininkai keliaudavo. Pro Ronsvalį, kame vaizduojamas „Rolando Giesmės" svarbiausias veiksmas, ėjo didelis kelias iš Blaivo (Blauye) į Kompostelį (Compostelle), kur buvo labai garsus šv. Jokūbo karstas. Juo keliaudavo daugybės maldininkų, o XI a. ir nemaža kryžeivių į karą su arabais. Maldininkų ir karių dvasiai pakelti šitoje vietoje XI a. koksai žonglieris sukūrė „Rolando Giesmę". Chronikoje užrašytą nežymų atsitikimą, kad Karolio Didžiojo vadas Hruodlandas (Rolandas), 778 m., grįždamas iš Ispanijos, buvo užpultas ir nužudytas, jis papuošė gausiais legendų ar fantazijos priedais; įdėjo maldininkų ar kryžininkų entuziazmą ir — davė prancūzų herojinio epo vainiką.

2. „Rolando Giesmės" siužetas

Krikščionių ir pagonių karas

Karolis Didysis, Prancūzijos imperatorius, per septynerius metus nukariavo Ispanijos šalį lig pat jūros; beliko ant aukšto kalno Saragosa. Jos karalius Marsilijus, sukvietęs savo didikus, galvoja, kaip apsiginti nuo Karolio. Suktasis Blankandrinas temato vieną būdą — pažadėti krikštytis, duoti įkaitų ir duoklę, o kai Karolis išvyks iš Ispanijos, tada apie krikštą nė negalvoti.

Kai Marsilijaus pasiuntiniai atvyksta pas Karolį, imperatorius taip pat sukviečia savo įžymiuosius karžygius pasitarti. Imperatoriaus seserėnas Rolandas, lyg numatydamas klastą, siūlo toliau kariauti. Ganelonas pataria taikintis. Ganeloną paremia ir kiti didikai. Nusprendžiama siųsti pasiuntinys pas

Marsilijų, kad galutinai susitartų. Į pasiuntinius siūlosi įžymieji pérai. Karolis nesutinka jų leisti, nes vykti į saracenus pavojinga: jie dažnai pasiuntinius nužudo; taip jau yra padarę su dviem Karolio pasiuntiniais. Tada Rolandas pasiūlo Ganeloną, savo patėvį. Ganelonas baisiai supyksta ant Rolando ir pasiryžta keršyti.

Ganelono išdavimas

Ganelonas iškeliauja. Pasivijęs kelyje saracenų pasiuntinius, įkalba Blankandrinui, kad Rolandas esąs visų karų kaltininkas ir todėl jis reikią nužudyti. Nuvykęs pas Marsilijų, Ganelonas galutinai susitaria su saracenais: jis pasirūpinsiąs, kad, traukiantis Karoliui iš Ispanijos, Rolandas būtų paliktas arjergarde; saracenai galėsią jį pulti ir nužudyti. Ganelonas grįžta pas Karolį. Iš Marsilijaus parveža daug turtų bei įkaitų ir praneša, kad už mėnesio pats Marsilijus atvažiuosiąs į Prancūziją krikštytis.

Prancūzai ruošiasi namon. Į arjergardą Ganelonas siūlo Rolandą. Karalius, sapno įspėtas, nenori skirtis su mylimu riteriu, bet vis dėlto sutinka. Su Rolandu pasilieka 12 pérų ir 20.000 riterių. Tuo tarpu Marsilijus, surinkęs jėgas, ruošiasi pulti Rolandą.

Rolando kovos ir mirtis

Pamatęs saracenus, Olivje, Rolando draugas, ragina pūsti ragą, kad jį išgirdęs Karolis sugrįžtų į pagalbą. Tačiau narsusis Rolandas atsisako šauktis pagalbos; tai būtų, jam rodos, didelė negarbė. Arkivyskupas Turpinas skatina riterius palaikyti krikščionybę ir laimina juos prieš kovą.

Įvyksta kautynės, aršios ir baisios. Krikščionių kariuomenė rodo narsumo stebuklus — užpuolikai krinta tūkstančiais; bet saracenams į pagalbą atvyksta vis nauji būriai. Prancūzų jėgos greit mažėja — beliko vos 60 riterių. Tik dabar Rolandas pasiryžta pūsti Olifantą. Jis taip galingai pučia, kad net jo smilkinys plyšta. Karolis išgirsta ir supranta Ganelono išdavimą. Skuba į pagalbą, bet atvykęs į Ronsvalį, jau nė vieno riterio neranda gyvo.

Karolio kerštas

Pastebėjęs bėgančią saracenų kariuomenę, Karolis nori jai atsilyginti už klastą. Bet artinasi vakaras. Karolis prašo Dievą prailginti dieną. Saulė sustoja, ir imperatorius nukloja lauką klastingųjų lavonais.

Ronsvaly Karolis ruošiasi laidoti žuvusius didvyrius. Pasirodo naujas saracenų avangardas. Tai sužeistam Marsilijui į pagalbą dabar atvyko Beliganas. Jis puola Karolį. Dievo pade-

dami, krikščionys laimi, sugriauna Saragosos mečetes, paima į nelaisvę karalienę Bradimoniją ir daugybę grobio.

Imperatorius sugrįžta namon į Eksą. Čia pas Karolį ateina gražioji Alda, Rolando sužadėtinė, ir teiraujas apie karžygį. Sužinojusi apie jo mirtį, krinta negyva prie valdovo kojų. Ekse teisiamas ir Ganelonas. Nuteistas mirti išdavikas reikalauja dvikovos. Ją pralaimi. Tada jį pririša prie arklių uodegų ir sudrasko. Vos baigusiam teismą imperatoriui naktį pasirodo angelas ir kviečia į naują kovą užpultų krikščionių ginti.

Ganelono teismas

3. „Rolando Giesmės" epizodai

„Rolando Giesmė" įdomi ir kaip vidurinių amžių gyvenimo (papročių, idėjų) veidrodis ir kaip literatūros priemonių visuma, kuriomis tas gyvenimas atvaizduojamas. Visa poema yra prisisunkusi religingumo, riteriškumo, idealizmo, altruizmo dvasios. Tas žymes lengvai gali pastebėti pažvelgęs tik į vieną kitą epizodą.

a) Prieš kovą. — Pagonys, apsivilkę trižiedžiais šarvais, užsimovę puikiausius Saragosos šalmus, prisirišę kietus plieno kardus, jau užsėdo ant greitųjų savo žirgų. Brangūs skydai, ietys, vėliavos baltos, žydrios, raudonos ir visoki ginklai blizga ir mirga saulėje. Tūkstančio trimitų garsus išgirdo prancūzai. Tačiau narsusis Rolandas nenusigąsta, jis tik geidžia progos parodyti savo ištikimybę valdovui, laukdamas kovos: „Ak, Dieve, duok. Mes privalome laikytis čia už mūsų karalių. Dėl savo senjoro privalu iškęsti visokį nelabumą". Tai tikra primityvaus riterio ir vasalo kalba, kuris dar nėra išlepęs, dar pilnas energijos ir aklai atsidavęs savo senjorui.

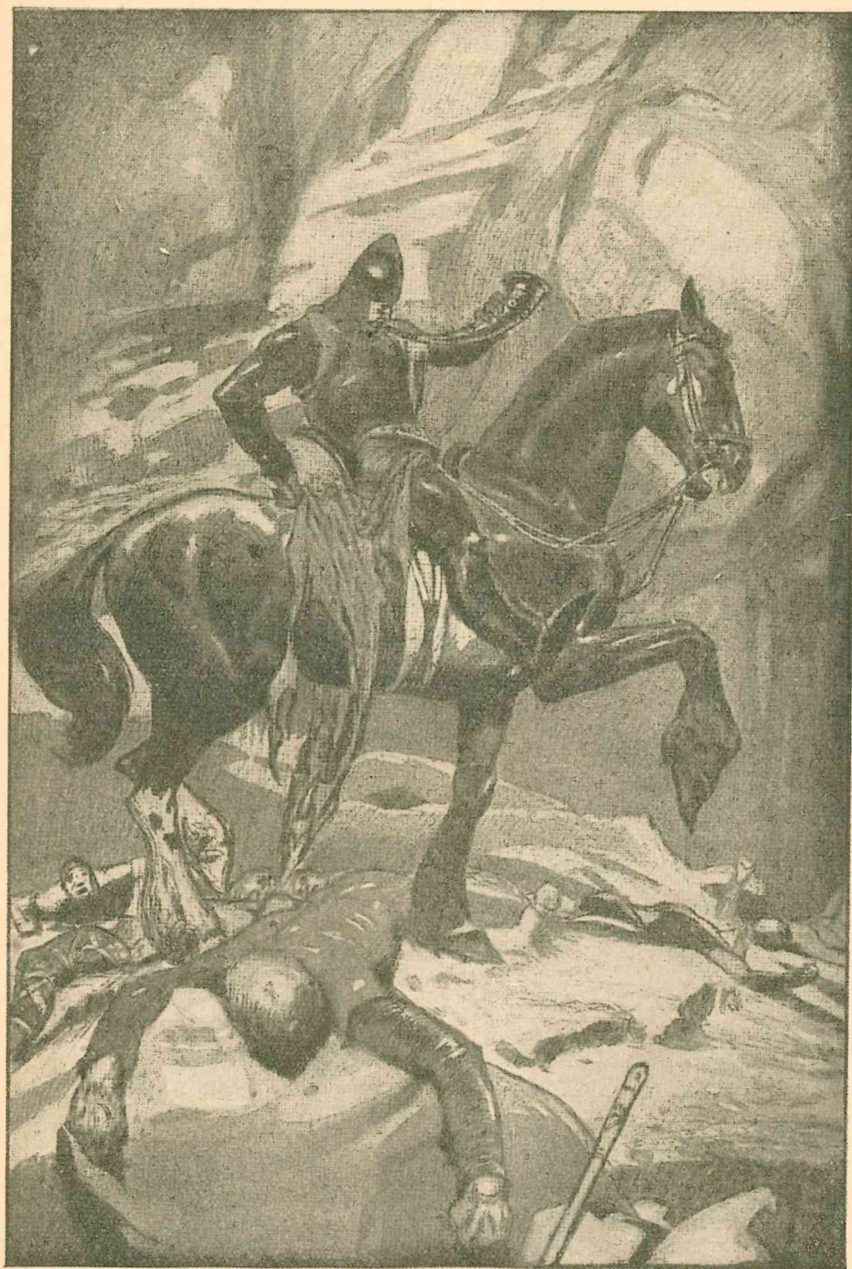
Narsa ir ištikimybė

Rolando draugas Olivje, užlipęs ant kalvos, pamato saracenų minias ir tuoj pamano, kad čia gali būti Ganelono išdaviko darbas. Bet Rolandas, tas tiesus riteris, nenori nė girdėti apie patėvio išdavimą. Nemaža pasitikėdamas savo narsa, savo fizine jėga, Rolandas atsisako pūsti ragą ir šauktis Karolio pagalbos. „Tai būtų beprotystė. Brangiojoj Prancūzijoj netekčiau gero vardo. Kaip bematant, savo Durandaliu aš kirsiu didžius smūgius. Jo ašmens bus kraujuoti ligi pat aukso rankenos". Šitas beveik pasigėrėjimas krauju rodo, kad Rolandui dar atsiliepia lyg jo barbarų sentėvių karingumas, krauju vainikuojamas. Kai Olivje įtikinėja draugą, kad priešų jėgos didelės, o prancūzų mažos, tai karingasis Rolandas atsako: „Mano pasiryžimas nuo to tik didėja... aš verčiau mirsiu". Tai įspūdinga pasiryžėlio kalba, kuris savo ir mylimojo krašto garbę laiko aukščiau už savo gyvybę.

Garbė

Artėja priešai. Arkivyskupas Turpinas užjoja ant plikos kalvelės. Jis šaukia prancūzus ir sako jiems: „Senjorai baronai, Karolis mus čia paliko; už mūs karalių visi mes turime mirti". Kadangi „Rolando Giesmėj" Karolis atvaizduotas ne kaip paprastas karalius, bet kaip apaštalas su kardu, tai visai suprantama Turpino kalba, kai jis sako:

Dėl tikėjimo ir karaliaus

Ima Rolandas Olifantą į rankas, prispaudžia prie lūpų ir iš visų jėgų pučia.

„Pagelbėkite palaikyti krikščionybę. Jūs greit stosite į kovą, nes savo akimis matote saracenus. Muškitės į krūtines, prašykite Dievo malonės, aš atleisiu jūsų nuodėmes, kad išgytų jūsų sielos. Jei mirsite — būsite šventi kankiniai, turėsite sostus danguose".

Prancūzai nulipa nuo žirgų, puola ant žemės, ir arkivyskupas juos laimina. Atgailos jiems skiria gerai kautis su klastingais pagonimis užpuolikais.

Kryžiaus karų dvasia

Kaip šičia kalba arkivyskupas, panašiai kalbėjo viduriniais amžiais ne vienas vyskupas ar vienuolis, ragindamas vyti maurus iš užimtų krikščionių žemių Ispanijoj, arba XII amžiaus pradžioj šaukdamas krikščionis Kristaus karsto atimti iš saracenų rankų. Nors primityvus, stačiokiškas yra čia vaizduojamas tikėjimas, bet jo nuoširdumas neabejotinas. O pats vaizdas — kaip jis trumpai pasakytas, tačiau koks įspūdingas. Jaudinąs ir gražus tas momentas, kai arkivyskupo paraginti visi, kaip vienas, riteriai lipa nuo žirgų, puola ant žemės prašydami nuodėmių atleidimo, o arkivyskupas juos laimina. Toks tikėjimo vienodumas — vidurinių amžių žymė.

Tragiškas riterių būvis

b) R o l a n d a s p u č i a O l i f a n t ą. — Iš 20.000 prancūzų beliko vos 60. Matydamas tas didžiąsias savųjų skerdynes, Rolandas nuliūsta — jis gailisi tos daugybės narsuolių, kurių netenka malonioji Prancūzija ir mylimas Karolis. Rolandas nori pūsti ragą, bet kas iš to — galvoja Olivje, — dabar jau nieko negelbės, tik bus dar didesnė gėda; vis tiek dar prieš vakarą visiems reikės mirti. Šitą tragišką neišvengiamą būvį mato ir narsusis Turpinas. Jis sako: „Pūst ragas nieko nepadės. O tačiau pūsti būtų daug geriau"; jei karalius ir neišgelbės nuo mirties, tai bent vilkų gaujos nedraskys kūnų.

„Ima Rolandas Olifantą į rankas, prispaudžia prie lūpų ir iš visų jėgų pučia. Aukšti kalnai ir ilgas rago balsas: per trisdešimt didžių mylių atsiliepia jo aidas...

Su didžiu skausmu, su didelėmis pastangomis pučia Rolandas savo Olifantą. Per jo burną srovena skaistus kraujas. Plyšo jo smilkinys. Toli aidi rago balsas..."

Grovo Rolando pilna burna kraujo... Su didžiu skausmu jis pučia savo Olifantą. Tris kartus pučia ragą Rolandas ir vis su didėjančiomis pastangomis, kol plyšta smilkinys, kol pilna burna kraujo. Ir kaip liūdnas tas rago aidas! Kaip pilnas nevilties toli skamba kalnuose! Triskart išgirsta jį Karolis ir visa jo kariuomenė. Po trečiojo karto niekas, joks Ganelonas imperatoriaus nebesulaikys. Dabar į mirštančiųjų didvyrių šauksmą atsiliepia saviškiai:

„Skamba, aidi imperatoriaus ragai... Blizga prieš saulę ginklai. Žiba šalmai ir šarvai, ir skydai gėlėmis išpuošti, ir ragotinės, ir auksuotos vėliavos... Aukšti kalnai ir dideli gilūs slėniai, putodami bėga vandenys. Pryšaky ir užpakaly skamba trimitai, ir visi kartu atsiliepia Olifantui. Imperatorius rūstus joja, ir prancūzai perpykę, nuliūdę. Nėr nė vieno, kurs neverktų ir neaimanuotų. Jie prašo Dievą apsaugoti Rolandą, ligi jie atvyks į kovos lauką..."

Kaip vaizdingai naiviai išreikštas tas liūdesys dėl Rolando: prancūzai perpykę, nuliūdę, verkia, aimanuoja...

Vado malda

Bet, deja, nebus lemta jiems jo gyvo pamatyti; o tai geriausiai žino pats Rolandas. Taip, Rolandas tai žino, tačiau, kaip tikras idealistas, jis

Rolandas jaučia, kad jo laikas pasibaigė... Dangaus angelai nusileido prie jo...

apie save negalvoja. Jam, vadui, gaila savo ištikimųjų riterių. Štai kodėl, prieš grįždamas į kovos lauką, Rolandas žiūri į kalnus, į slėnius. Tiek jis mato priguldytų prancūzų, ir rauda jų malonus riteris:

> Senjorai baronai, te Dievas pasigaili jūsų! Tedovanoja Jis visoms jūsų vėlėms šventąjį rojų! Niekad nesu matęs už jus geresnių vasalų".

Tai karo vado malda už savo ištikimuosius. Toliau jo mintys krypsta į imperatoriaus, į gimtosios žemės nelaimę:

Vado altruizmas ir tragizmas

> „Prancūzijos žeme, maloni tu šalis; šiandien skaudus botagas tave nuteriojo!"

Bet narsiam vadui skaudžiausia tai, kad jis negali nei Prancūzijai nei karžygiams nieko padėti:

> „Prancūzų baronai, aš matau jus mirštant dėl manęs, ir aš negaliu nei jus apginti nei išgelbėti: te Dievas jums atleidžia, kurs niekad nemeluoja! Broli Olivje, aš neprivalau tau nusikalsti. Aš mirsiu iš skausmo, jei niekas kitas neužmuš. Prieteliau, eiva vėl kautis!"

Taip gali jausti ne tas, kuris kovoja dėl pinigų ir grobio, bet tikras karžygys, kuris garbingai kaujasi už savo riteriškas idėjas, gindamas tikėjimą ir karalių.

Riteris ir kalavijas

c) R o l a n d o m i r t i s. — Žuvo visi prancūzai. Mirė ištikimasis Rolando draugas Olivje. Užmerkė akis ir narsusis Turpinas. Pagaliau pabudęs iš apalpimo Rolandas jaučia ateinančią mirtį. Jis meldžiasi, pasiima Olifantą ir savo kalaviją Durandalį. Brangiais akmenimis išsagstytą savo ragą Rolandas aptriuškina į betykojančio priešo galvą. Norėtų sudaužyti ir Durandalį, kad nepatektų į priešo rankas. Tris kartus trenkia savo kalaviją į uolą, bet nė karto nepavyko sudaužyti; todėl ir skundžiasi Rolandas:

> „Ak, Durandali, koks tu gražus ir šventas! Tavo aukso rankena pilna relikvijų ... Skaudu būtų, jei pagonims tu tektum: tu tik krikščionims tegali tarnauti. Kad gi niekad nepatektum į bailio rankas!"

Savo kalavijo gerbimas — vėl vidurinių amžių ankstybos riterių epochos pažymys. Kalavijas — ištikimiausias riterio draugas, brangiausias jo turtas. Jis gyvena lyg savo atskiru gyvenimu, visada turi savo vardą, kaip ir karo žirgas. Dėl to Rolandui labai ir skauda širdį, kad jo kovų draugas, kalavijas Durandalis, negali mirti su juo drauge.

Nebegalėdamas kalavijo sudaužyti, Rolandas gula ant žemės, padeda prie šalies Olifantą ir Durandalį ir pasuka veidą, kaip nugalėtojas, į priešų pusę. Jis prisimena daugybę dalykų, jis meldžiasi ir tris kartus kelia į dangų savo dešinę, su kuria visą gyvenimą lig mirties kovojo dėl tikėjimo ir karaliaus. Trečią kartą iškeltą dešinę pirštinę paima šv. Garbielius. Atskrenda ir kiti šventieji angelai ir Rolando vėlę nuneša į dausas.

Taip miršta centrinė poemos figūra Rolandas, kuriame įkūnytos feodalinės riterių epochos dorybės — narsumas, drąsumas, garbės jausmas, ištikimybė valdovui ir tikėjimas. Tai pirmosios feodalinės epochos dorybės; jų tarpe dar nežymu damos kulto ir silpnųjų globos. Gal dėl to tik Rolandas prieš mirtį, prisiminęs draugus ir kovas, neprisimena savo sužadėtinės, gražiosios Aldos.

Mirtis dėl idėjos

„Rolando Giesmė" ryškiau vaizduoja trijų svarbiųjų riterių mirtis: paskutines minutes Olivje, Turpino ir Rolando, kurie

riteriškai, garbingai miršta dėl tos idėjos, dėl kurios gyveno ir kovojo; jie miršta kaudamiesi su priešais, kaip riteriai, ir melsdamiesi, kaip krikščionys. Atsidavę idėjai, jie nemoka gailėtis savęs, nemoka gailėtis gyvenimo, bet jie gailisi tų draugų, kurie miršta kartu su jais. Jie gailisi ir tų, kuriems tarnavo, kuriems kovojo ir kurie bus silpni, tiek daug riterių netekę. Jie miršta tragiškose aplinkybėse, bet jų mirties vaizdas nėra juodas, beviltiškas; mat, karžygiai miršta sąmoningai, eidami savo pareigas, su krikščioniška viltimi ir tikėjimu, nors paprastu, bet nuoširdžiu.

4. Kūrybos charakteris ir stilius

Jeigu Homerą vaizduojamės kaip ramų, objektyvų, didingą poetą, tai „Rolando Giesmės" autorius kitoks: jis turėjo būti jautrus, gyvas, įspūdingos vaizduotės žmogus. Tokis dėl to, kad „Rolando Giesmės" charakteringiausios žymės ir yra subjektyvumas, gyvumas, vaizdingumas, paspalvinti naiviu primityvumu.

a) P a s a k o j i m o s u b j e k t y v u m a s. — Autoriui kiekviena prancūzų pergalė sukelia džiaugsmo, o nelaimė jaudina jį tiek, kad jis ima reikšti savo jausmus. Kada saracenų kariuomenė artinas į Ronsvalį, autorius sušunka: „Dieve! kokia nelaimė, kad to nežino prancūzai!" Ganelonas padarė sutartį su saracenais, prisiekė „ir štai jis nusikalto". Grįžta jis pas Karolį, o poema sako: „Atvyksta Ganelonas, išdavikas, niekšas". Čia yra užuojauta prancūzams, čia pasmerkimas ir teismas Ganelonui.

Užbėgimas veiksmui už akių

b) G y v u m a s. — Autorius, sakytum, taip susirūpinęs savo herojų likimu, kad užbėga kartais veiksmui už akių: „Jis neišsisaugos: nelaimė jį pasieks", pasako apie Marsilijų, kuris rengias apginti Saragosos pilį, o kai jis siunčia pas Karolį pasiuntinius, autorius vėl įspėja: „Neišsisaugos karalius: jie jį apgaus".

Dviscenis veiksmas

Poemos veiksmą autorius varo šuoliais: staigiais sprogimais. Ir tai dviem frontais iš karto. Čia pasakoja, kas dedasi saracenų pusėje; čia seka, ką veikia prancūzai. Į antrinius epizodus nenukrypsta, nebent tik ištęsia kovų aprašymus. Nesileidžia net gamtos paveikslų vaizduoti.

Gamta

Gamta jam yra tik plonučiai rėmeliai, kuriuose vyksta riterių kovos; jiems ji nedaro jokio įspūdžio, ir poetas ją atvaizduoja paprastai tik posmelio pradžioje vienu dviem sakiniais:

Šviesi naktis, mėnulis šviečia. Karalius guli...
Baigiasi diena, artėja vakaras. Frankai ir pagonys kaujasi kardais.
Pasibaigė diena, užstojo naktis. Vaiskiai spindi mėnulis, mirga žvaigždės. Imperatorius paėmė Saragosą.

Truputį plačiau piešiama baisi audra su aptemusiu dangumi prancūzų žemėje. Bet tai gamtos baisybių palyginimas su liūdesiu, kurį Prancūzija patirs Rolandui mirus. Tačiau audra, dangaus užtemimas, namų sienų plyšimas gali būti gilaus liūdesio simboliais, kuriuos poetas pasiskolino iš Kristaus mirties valandos aprašymo.

Tam pasakojimo judrumui atsako net veikėjų dialogai ir pats pasakojimo stilius. Viskas trumpa, griežta, lakoniška.

c) Vaizdingumas. — Poeto vaizduotė ne tiek gili ir ne tiek laki, kiek įspūdinga, mėgsta pakartojimus ir hiperboles. Dėl to nuostabiai gražūs yra trilypiai pakartojimai. Prieš

Pakartojimai

kovą Olivje tris kartus prašo: „Rolande, mano prieteliau, pūsk Olifantą", ir tris kartus Rolandas atsisako. Vėl tris kartus nelaimės valandoj Rolandas pučia Olifantą. Tris kartus mėgina paskui sudaužyti Durandalį ir tris kartus turi dejuoti, kad kietesnis už akmenį kalavijas nepatektų į priešo rankas. Tris kartus Rolandas mirdamas kelia į dangų pirštinę, kaip savo riteriškų darbų auką, ir tik trečią kartą archangelas Gabrielius ją paima. Šios scenos yra vienos gražiųjų. Daugiau tokių pakartojimų nepasitaiko.

Herojų žygiai ar jų ginklai tiesiog hiperboliškai apsakyti.

Hiperbolės

Kada karžygiai ima kapotis kalavijais, „į padanges kyla žiežirbos šviesos... ištrykšta ugnis, užsidega žolė. Emiro ragotinė tokia baisi, kad jos vieną rankeną „vos tepatrauktų arklys".

Vaizdais švysčioja visa poema. Bet tas vaizdingumas kar-

Vaizdingumo primityvumas

tais pažymėtinai primityvus: „savo ragotine jis išmeta sielą laukan". „Pagonis drimba, kaip kelmas, jo sielą nusineša kipšas". Vietomis jis nustebina smulkmeniškumu: Ganelonas ir Marsilijus susitarė, o „paskui juodu pasibučiavo į veidą ir smakrą", o su kitu pagonim — vėl bučiuojas „į lūpas ir veidą".

Apskritai, poemos stiliaus priemonės labai negausios: šiek tiek epitetų, palyginimų ir dar mažiau metaforų. Viskas pasakojama primityviai, bet nuoširdžiai.

Išviršinė „Rolando Giesmės" forma taip pat paprasta. Poe-

Išviršinė forma

ma padalyta į daugybę (arti 300) nevienodo dydžio strofų. Kiekviena tokios strofos eilutė turi ne rimą, bet vieną asonansą,

t. y., visos strofos eilutės atsiliepia į vieną galinį balsį, nors galūnių priebalsiai skiriasi. Kiekviena eilutė turi paprastai 10 skiemenų, kaip ir „šv. Aleksiejaus Gyvenime".

Poemos įtaka

Nors „Rolando Giesmė" ir primityvi meno atžvilgiu, tačiau karžygiškas entuziazmas, kai einama į mirtį su šūkiu „mano džiaugsme" (mon joie), matyt, labai buvo paveikęs tų laikų visuomenę. Jos daug nuorašų yra buvę Prancūzijoj ir kitur. Toji poema anais laikais buvo perdirbta į vokiečių kalbą ir, tikriausiai, yra turėjusi įtakos ispanų epui.

Pagalvoti. 1. Kuo rūpinas ir ką jaučia mirdami Olivje ir Turpinas? — 2. Krikščioniškoji dvasia Karolio asmenyje; kokį Karolį rodo istorija ir kokį poema? — 3. Ar kaltas Ganelonas ir kuo (literatūros teismas)? — 4. Pasiaukojimas „Rolando Giesmėje". — 5. Feodalizmo atspindžiai „R. G.". — 6. Moterų rolė „R. G.". — 7. Palyginti, kaip vidurinių amžių gyvenimą atvaizduoja Skotas „Ivanhoe".

Pasiskaityti. Rolando giesmė, *P. Gaučio* vertimas proza. Kaunas, 1927; *Dubas, V. prof.*, Prancūzų literatūros istorija, I tom., Kaunas, 1930; *Grinius, J. Dr.*, Naujausioji teorija apie prancūzų epo kilmę. Athenaeum Nr. 1, 1930.

II. VOKIEČIŲ POEMA

„Nibelungų Giesmė“

Gyvybę ir net garbę jums aukot prisiekiau,
Bet savo sielą pražudyt aš nežadėjau.
Nibelungų Giesmė

1. „Nibelungų Giesmės“ kilimas

Prancūzija pažadino viduriniais amžiais vokiečių dvasią. Vokiečiai siuntinėja savo sūnus į Prancūziją, kad ten, toje riteriško feodalizmo, kryžiaus karų ir naujos kultūros tėvynėje, jie išmoktų *le bon ton... et tout le reste.* Kiti riteriai, norėdami išauklėti savo vaikus puošnius ir judrius, kvietė iš Prancūzijos jiems auklėtojus.

Tada pilyse kilmingieji poetai skaitė savo kūrinius aukštajai publikai, o plačioje liaudyje taip pat skambėjo poetų kanklės ir augo tikras tautinis epas.

Tariamojo liaudies epo klestėjimo periodas trunka maždaug du šimtmečius — nuo 1100 iki 1300 m. Jo viršūnė — „Nibelungenlied“ ir „Gudrun“. Ypač pirmoji.

Kolektyvinė kūryba?

Apie to kūrinio kilmę nieko tikra negalime pasakyti, kaip ir apie „Iliadą“. Vieni mokslininkai mano, kad „Nibelungų Giesmė“ yra atskirų mažesnių dainų (giesmių) junginys. Tos dainos buvusios nuo seniai vokiečių dainių dainuojamos. Jos ėjusios iš kartos į kartą, vis naujų gadynių savotiškumų ir naujų pasakojimų prisiimdamos. Dėl to poemoj ir esą įvairių gadynių (pagonių, krikščionių riterių) pėdsakų. Apie XII amž. pabaigą ar XIII pradžią koks nors vienas poetas tas senas palaidas dainas sujungęs, išlyginęs, suredagavęs.

Individualinė kūryba?

Esama mokslininkų, kurie kitaip galvoja. Jie sako, kad „Nibelungų Giesmė“ esąs vieno poeto kūrinys. Jie mano, kad poetas tik pasinaudojęs senais pasakojimais, padavimais ir iš jų parašęs poemą. Girdi, juk ir mūsų laikų rašytojai kartais pasiskolina siužetus ir juos saviškai sudoroja.

Kilimo laikas ir vieta

Tiek liaudies, tiek individualinės kūrybos šalininkai sutinka, kad poema yra suredaguota (ar parašyta) apie 1190—1210 m., vadinas, riterių literatūros žydėjimo laikais. Nors šita epocha paliko pėdsakų „Nibelungų Giesmėj“, vis dėlto ji nenustelbė poemos vokiškumo ir kitų jos originalių ypatumų. Visi taip pat pripažįsta, kad kūrinys sudorotas (suredaguotas ar pa-

rašytas) rytų pietų Vokietijoj (pav., Austrijoj), kur prancūzų riteriškoji kultūra ir literatūra žymiai mažiau turėjo įtakos, kaip vakarų Vokietijoj.

2. Giesmės siužetas

a) Pirmoji dalis: Zigfrido mirtis. — „Uns ist in alten maeren wunders vil geseit". —

„Daug nuostabių dalykų mums sako seni padavimai", pradeda poemą nežinomas poetas ir toliau pasakoja, kad Burgundų šaly, Vormse, prie Reino, gyveno labai graži karalaitė Krimhilda. Ji augo pas motiną Utę, pas brolį karalių Gunterį. Garsas apie nepaprastą karalaitės grožį pasiekia Zigfridą, gražų ir narsų Niderlandų didvyrį. Atvykęs į Vormsą, Zigfridas tarnauja karaliui Gunteriui, padėdamas kariauti su danais ir saksais. Grįžęs iš pergalės, vadinas, po metų, Zigfridas per iškilmes pirmą kartą pamato Krimhildą.

Krimhildos grožis

Zigfrido narsa

Gunteris sutinka atiduoti seserį į žmonas Zigfridui, jei tik narsuolis padės karaliui nugalėti Brunhildą. Mat, pasakoja poema:

Brunhildos jėga

„Buvo viena karalienė, kuri gyveno už jūrių; — niekur niekas nematė jai lygios. — Ji stebuklingai buvo graži ir didelę jėgą turėjo. — Ietim ji kovojo su stipriais karžygiais, kurie prašydavo jos meilės. — Ji toli mesdavo uolą ir už jos ji nušokdavo didį tolumą. — Kas jos meilės trokšdavo, turėjo nesuklupdamas — trijuose bandymuose nugalėti tą damą iš aukštos kilmės: — jei kas vieną prakišdavo, tai nepasisekimą savo galva apmokėdavo".

Zigfridas, apsisiautęs nepaprastu apsiaustu (Tarnkappe), kuris jį padaro nematomą, padeda nugalėti tą nepaprastos jėgos moterį. Nuveikta Brunhilda keliauja į Vormsą.

Ant Reino krantų Brunhildą sutinka gražioji Krimhilda su palydovais. Karalaitės baltomis rankomis apsikabina viena antrą ir pasibučiuoja. Karžygiai žiūri į jas ir nežino, katra iš jų gražesnė. — Tuoj įvyksta dvejos vestuvės: Gunterio su Brunhilda ir Zigfrido su Krimhilda. Per jas dar kartą Zigfridas nugali Brunhildą. Po iškilmių karžygys su jaunąja žmona išvyksta į savo tėviškę.

Dvejos vestuvės

Praeina bent 10 metų. Brunhildos prašomas, Gunteris kviečia į vaišes Zigfridą su žmona. Per pirmas iškilmes, per turnyrą, karalienės susiginčija. Krimhilda gėrisi narsa savo vyro,

Karalienių ginčas

kuris pralenkia visus. Tai užgauna Brunhildą; ji Zigfridą laiko Gunterio vasalu, nes jai pats Zigfridas taip pasivadinęs, kai buvo atvykęs su Gunteriu jos rankos prašyti. Krimhilda atsako, kad narsiausias iš visų riterių vyras nėra niekieno vasalas, o yra pats karalius.

Rytojaus dieną abi karalienės rengiasi į mišparus. Kai, pabrėždama savo karališkumą, Krimhilda pirma žengia į bažnyčią, Brunhilda sušunka: „Niekada vasalo žmona neprivalo eiti pirma karalienės". Krimhilda nebesusivaldo. Ji pasako, kad ne Gunteris, bet Zigfridas nugalėjo išdidžiąją Brunhildą. Ši graudžiai pravirksta. Kai po mišparų Krimhilda eina iš bažnyčios, Gunterio žmona reikalauja tikresnių įrodymų. Tada Krimhilda parodo aukso apirankę ir brangiąją juostą. Tai tie patys daiktai, kuriuos Zigfridas dovanojo žmonai, juos paėmęs iš nugalėtos per vestuves Brunhildos.

Hageno klasta

Karalienės įžeidimą pasiryžta atkeršyti ištikimas tarnas Hagenas. Gunteriui sutikus, jis paleidžia gandą, kad kyląs karas su saksais ir danais, į kurį kviečiamas Zigfridas. Krimhilda susirūpina. Hagenas apsimeta jai palankus ir prašo pažymėti drabužiuose vietą, kur Zigfrido kūnas sužeidžiamas, kad geriau galėtų didvyrį saugoti. Bloga nemanydama, Krimhilda ir išduoda savo vyrą: kai, nužudęs slibiną, Zigfridas maudęsis, ant jo peties buvęs užkritęs liepos lapas; toji vieta ir likusi sužeidžiama. Krimhilda pasižada ją pažymėti vos pastebimu kryželiu.

Zigfrido mirtis

Rytojaus dieną ruošiamas ne karas, bet medžioklė. Per dieną medžiojęs, sušilęs, lenktynėse dalyvavęs, Zigfridas nubėga prie upelio atsigerti. Paslėpęs didvyrio ginklus, Hagenas miriop perveria iš užpakalio pasilenkusį prie šaltinio Zigfridą. Su ietim širdy narsuolis pasiveja Hageną ir trenkia skydu, kad net tas sulūžta. Pargriuvęs ant žolės Zigfridas prikaišioja klastą, gailisi savo žmonos, prašo Gunterį ją globoti ir miršta. Naktį Hagenas nuneša jo lavoną prie Krimhildos durų.

Laidotuvės

Tris dienas prie karsto Krimhilda rauda vyro. Trečią dieną jis nešamas į amžinojo poilsio vietą. Žmona prašo paskutinį kartą parodyti didvyrio veidą. Karstą atidaro:

Atėjus ji prie karsto rankom baltomis
Pakėlė gražiąją jo galvą ir bučiavo
Tą riterį negyvą, taurųjį ir gerą,
Ir šviesios josios akys krauju ašarojo.

Skausmas suspaudžia jos šidį; ji nebepaeina ir krinta prie karsto.

„Be žado kilnią ponią nunešė į salę. — Tada lyg miręs buvo kūnas jos gražusis". Ir vėliau Krimhildos liūdesys neapsakomas: su niekuo ji nešneka, tik užsidariusi viena rauda ir galvoja apie kerštą. Netrukus Hagenas dar kartą įžeidžia našlę: paskandina Reine Nibelungų turtus, kuriuos Zigfridas kadaise buvo atėmęs iš nugalėtų Nibelungų karalių.

Schorr von Carolsfeld paveikslas

„Zigfridas pasilenkęs iš šaltinio gėrė,
O Hagenas kryžutin ietį vėrė"

b) Antroji dalis: Krimhildos kerštas. — Trylika metų gyvena Krimhilda nuo visų atsiskyrus. Kerštas — vienintelis jos troškimas. Tuo laiku miršta Etzelio (Atilos) žmona. Hunų vadas nusiunčia Rüdigerį į Vormsą piršliais. Gunteris su broliais sutinka išleisti seserį už Etzelio, tik Hagenas prieštarauja: didelis pavojus galėtų kilti jam ir Gunteriui, jei našlė panaudotų hunų karaliaus galią. Ištekėti iš pradžių nesutinka ir pati Krimhilda, nes žuvusio narsiausio pasauly vyro niekas jai neatstos. Bet kai rytojaus dieną antrą kartą ateina Rüdigeris, kai pažada našlei savo ir hunų visišką atsidavimą ir prisiekia atlikti visus jos reikalavimus, tada Krimhilda sutinka. Krimhildos antrosios vestuvės

Etzelio žmonės gerbia naująją karalienę, bet ji kenčia, kad turėjo ištekėti už pagonies, keršto siekdama. Neišblaško jos nė Burgundų kelionė

Ortlibas

gimęs sūnelis. Pagaliau, Krimhildos prašomas, Etzelis kviečia Gunterį su broliais į svečius. Hagenas įtaria čia esant paslėptą klastą, bet broliai sutinka kviečiami. Tada dėl atsargumo, Hageno patariami, 10 000 burgundų, gerai apsiginklavusių, persikelia per Reiną. Prie Dunojaus nimfos pranašauja, kad jie niekas namon negrįš, išskyrus kapelioną. Kai visi vyrai keliasi per upę, Hagenas įstumia į vandenį kunigą. Kapelionas išsigelbsti. Tada beveik aiškus burgundų likimas. Vis dėlto jie vyksta toliau. Pakeliui dar sustoję Bechlarene svečiuojasi pas Rüdigerį, kur jauniausias Krimhildos brolis susižada su šeimininko dukterimi. Pagaliau Ditricho įspėti dėl Krimhildos keršto, burgundai atvažiuoja į Etzelburgą.

Krimhildos susitikimas su Hagenu

Krimhilda, sutikdama brolius, pasisveikina tik su Gizelheriu, pabučiuoja jį ir paima parankiui. Toks išskyrimas nepatinka Hagenui. Tada karalienė jį paklausia, ar jis ką atvežė, ar atvežė Nibelungų turtus, kad gero priėmimo nori. Hagenas įžūliai atkerta, kad dovanos jam nė į galvą nebūtų atėjusios, jei jis ir turtingas būtų, o Nibelungų brangenybės turinčios Reine pasilikti; jam užtekę skydo ir kitų sunkių ginklų neštis tokį tolimą kelią. Kai Hagenas atsisako ginklus atiduoti į karalienės globą, Krimhilda pasitraukia. Vos tik ji įeina į kambarius, prieš savo rūmų langus pamato sėdinčius Volkerį su Hagenu. Hagenas laiko ant kelių žibantį brangų Zigfrido kalaviją. Krimhilda pravirksta iš susijaudinimo; parpuolusi ant kelių ji prašo hunus atkeršyti už Zigfrido mirtį. Ji užsideda karalienės vainiką ir leidžiasi su vyrais iš rūmų žemyn, kad įrodytų jiems Hageno kaltę. Karalienei artinantis, Hagenas su Volkeriu nė neatsistoja, tik ginklus sutvarko. Tada Krimhilda paklausia įžūlųjį kareivį, kaip jis nekviestas drįso vykti į svečius; juk jis nužudęs Zigfridą. „Taip, aš, Hagenas, užmušiau Zigfridą“, atsako Hagenas, „nes jo mirtim turėjau atlyginti jo žmonai už Brunhildos įžeidimą“. Kviečiami atkeršyti hunai nedrįsta pulti tokio paniurusio kareivos.

Kruvina puota

Per pirmą naktį Hagenas su dainium Volkeriu eina apsiginklavę sargybą, kad hunai neužpultų. Rytojaus dieną taip pat apsiginklavę visi burgundai eina į bažnyčią. Etzelis stebisi tuo, nieko nesuprasdamas. Jis suruošia svečiams puotą ir per ją džiaugiasi savo ir Krimhildos sūneliu Ortlibu. Tuo tarpu kitoje salėje nuo sukurstytų hunų rankos žuvo daug burgundų. Tai sužinojęs, Hagenas ragina savuosius atsilyginti karaliui už vyną

ir pats nukerta Ortlibui galvą, kuri krinta ant motinos kelių. Dabar niekas nesulaikys hunų ir jų vasalų. Užsidariusius puotos salėj burgundus puola Etzelio vyrai, danai, tiuringiečiai. Gal kovos ir nurimtų, jei burgundai sutiktų atiduoti Krimhildai Hageną, bet šie geriau sutinka mirti, negu išduoti savo ginklo draugą.

Tada Krimhilda įsako padegti salę. Nuo kaitros ir dūmų trokšta riteriai, o nuo nuodėgulių Hagenas pataria dengtis skydais ir priduria: „Nerkitės, kiek galėdami, giliau, į kraują". Salė tačiau visai nesudega. Rytojaus rytą pasirodo, kad dar burgundų likę 600. Dabar, Krimhildos ir Etzelio spiriamas, išeina kovoti Rüdigeris. Žūva jis ir daugybė karių, o iš burgundų belieka tik Gunteris su Hagenu lavonų krūvoj. Juos užpuola galingasis Ditrichas iš Berno, nugali ir surištus atiduoda karalienei.

Hageno ir Krimhildos galas

„Dabar pagaliau aš galiu atkeršyti už savo brangųjį vyrą", niršta Krimhilda. Ji taip pat nori sužinoti, kur paskandintos Nibelungų brangenybės. Hagenas atsisako paslaptį išduoti, kol gyvas nors vienas burgundas. Tada Zigfrido žmona liepia nukirsti galvą broliui Gunteriui. Pamatęs savo valdovo galvą, Hagenas pasityčiodamas atkerta: „Dabar niekas nežinos brangenybių, tik Dievas ir aš. Tau, piktoji velnio moterie, to niekada nepasakysiu". Baisios keršto liepsnos įkaitinta, Krimhilda pati nukerta galvą įžūliam savo priešui. Pasibiaurėjęs tokiu žvėrišku moters darbu, senas Hildebrantas ją pačią nužudo. Šiurpiai surikus Krimhilda krinta šalia savo priešo lavono. Etzelis ir Ditrichas verkia žuvusių draugų toje kraujo puotoje.

3. Riterių kultūros atspindžiai poemoje

„Nibelungų Giesmėje" yra epizodų, kurių vieni gali būti pasakojimo pavyzdys, kiti — aprašymo, treti — dramiškumo, kurio nemaža visam kūriny. „Nibelungų Giesmėj" yra ir epizodų, kur stipriau pasireiškia epochos dvasia. Tiesa, tyrinėtojai, kaip sakėme, randa poemoj net kelių gadynių pėdsakų . . . Tačiau čia paimsime tą epizodą, kur aiškiau matyti riterių kultūros atspindžiai, ypačiai damos gerbimas.

Riteris Zigfridas

Zigfrido susitikimas su Krimhilda. — „Nibelungų G." Zigfridą vaizduoja gana simpatingą:

> Jį Zigfridu vadino, jauną, gražų vyrą;
> Jis buvo toks gražus, kad žodžių stinga apsakyti.

Stiprus, taurus ir aukštas kūnas jo išaugo,
Ir daug malonių damų jį vėliau mylėjo.
Kai jėgos jo subrendo jau ginklams nešioti,
Turnyruos ir kovose priešui nugalėti,
Jo tėvas sukvietė į dvarą Niderlandų
Ir dar kitų kraštų tauriuosius jaunikaičius.

Zigfridas ir 400 sukviestųjų, gražiai pasipuošę, įšventinami į riterius. Puota trunka 7 dienas, per kurias turnyruose ir žaidimuose visi išmėgina savo ginklus; tačiau niekas negali susilyginti su Zigfridu. Čia jis ne barbaru vaizduojamas, bet gražiu, narsiu riteriu, kurį myli damos, kurio rūbų puikumas ir ginklų brangumas pralenkia visus kitus. Tie dalykai kaip tik buvo vertinami riterių epochoj.

Prieš susitinkant

Ilgainiui Zigfridą pasiekia garsas apie Krimhildos grožį. Jis nori pelnyti jos meilę. Jo narsumas saksų danų kare sudomina Krimhildą, kuri buvo žadėjusi nieko nemylėti. Kai atvyksta į Vormsą pasiuntinys, pranešdamas laimingai karą pasibaigus, Krimhilda atskirai pasikviečia žinios skelbėją ir klausia apie Zigfridą. Pasiuntinys labai išgiria jo narsą, o Krimhilda už gerą žodį gausiai atlygina dovanomis. Dabar jau pasimatymui daug kas paruošta.

Krimhildos pasirodymas

Grįžę iš karo riteriai prašo Gunterį, kad į pergalės puotą pasirodytų tauriosios mergelės. Karalius sutinka. Ir štai puikiausiais rūbais pasipuošusių pasirodo daugybė gražuolių:

Iš Utės kambarių išėjo eisena,
O kelią jai sudarė karžygiai suėję,
Nes jie visi norėjo iš arčiau matyt
Krimhildos jauną grožį, josios žavingumą.
Gražuolė štai atėjo, kaip rytų aušra,
Kai ji iš debesų skaisčiai sušvinta.
Tuoj skausmas to nutilo, kurs ilgai kentėjo.
Dabar jau jis regėjo nuostabią mergelę.
Jos rūbuose žėrėjo vien taurieji akmens.
O kaip meiliai rausvai veidai spindėjo jai!
Kiekvienas, ją matydamas, pripažint sutiko,
Kad dar grožybės tokios žemėj neregėjo.
Kaip tų žvaigždžių skaistumą kad pralenk mėnulis,
Kai jo šviesa pro debesis gausingai trykšta,
Taip pralenkė Krimhilda daug gražių mergelių.
Didvyris, ją stebėdams, džiaugėsi ir liūdo.
Ilgėdamos jis mąstė: „Kaip drįsau lig šiol
Dar meilės vis tikėtis? Vaiko tai svajonė!
Bet jei man reiktų skirtis — būt geriau jau mirti".
Ir veidas jo dėl to čia balo, čia vėl raudo.

Poema, simpatingą vaizdavusi Zigfridą, dar simpatingesnę rodo Krimhildą. Riteriai nežiūri kitų, tik sustoję laukia jos pasirodant. Pagaliau ji pasirodo, kaip aušra. Palyginimas tikrai atsako laukimo nuotaikai. Toliau karalaitė palyginama su žvaigždžių ir mėnulio šviesa; jos veidai taip pat beveik šviesa spindi. Nežinomas autorius, tur būt, tyčiom pabrėžia šviesos efektus. Jais, matyt, jis nori iškelti ne tik išviršinį karalaitės grožį, bet išvidinę jėgą, spindėjimą. Tas išvidinis spinduliavimas dažnai ir patraukia žmonių širdis. Pamatęs savo išsvajotąją Zigfridas nudžiugo ir nuliūdo. Nudžiugo, — nes pamatė savo troškimų tikslą; nuliūdo — nes mergelės didelis gražumas, kokio nesitikėjo, atėmė narsiajam Zigfridui drąsą siekti meilės ir Krimhildai pirštis. Ta nedrąsa čia visai psichologiška. Ji taip pat gerai pabrėžia Krimhildos nuostabų grožį. Tas Utės dukters išaukštinimas, žinoma, yra ir epochos apraiška. Zigfrido pasiryžimas verčiau mirti, nekaip atsisakyti nuo Krimhildos rankos, taip pat pažymėtinas. Jis rodo riterio meilės galingumą, kuris paruoš jam pinkles.

Pasakojimo grožis

Matydamas Zigfrido nustebimą Krimhildos akivaizdoje, Gernotas pataria broliui Gunteriui pristatyti riterį Krimhildai; ji turinti pasveikinti Zigfridą dėl jo nuopelnų burgundams. Karalius sutinka, ir jo giminės tą žinią praneša narsuoliui:

Kurtuaziškas pasisveikinimas

Vos Zigfridas išgirdo tą laimingą žinią,
Širdis jo prisipildė meilės ir džiaugsmų,
Kad teks tuojau sutikti gražią Utės dukrą.
Pasveikino ji jį taip mandagiai, grakščiai.
Kai Zigfridą mergelė prieš save išvydo,
Skaisčiuosius veidus jai nudažė liepsnos.
„Malonu Jus matyt, taurus senjor", ji tarė.
Ir tie jos žodžiai džiugino didvyrio sielą.
Dėkingas lenkės jis: ji ranką jam pasiūlė,
Ir jie drauge taip ėjo: net žiūrėt malonu.
Į vienas kitą tarpais meiliai jie žiūrėjos,
Lyg netyčiom, kukliai ir slėpdamiesi...
Nei vasarą nei gegužės dienomis
Dar Zigfridas nebuvo niekada pajautęs
Taip didžio laimės džiaugsmo, kaip tada matydams
Arti savęs mergelę, kur į drauges sau troško.

Koks švelnus, kurtuaziškas tas jų susitikimas. Lyg du dideli vaikai. Lyg tyčiom į vienas kitą pažvelgdami, jie nueina į bažnyčią. Išėję vėl susitinka. Dabar jau Krimhilda dėkoja Zigfridui už paramą kare. Jis, kaip tikras riteris, atsako, kad tai

padaręs, norėdamas jos palankumo įsigyti. Simpatingas epizode atvaizduotas Zigfridas, dar labiau Krimhilda. Ji kukli, padori, širdy švelnūs jausmai viešpatauja. Net skaudu prisiminus, kokia šėlstanti kraugerė ji pavirs, kai jos sieloj įsikeros kerštas ir neapykanta. — Šis epizodas dar įsidėmėtinas, kaip ramaus pasakojimo pavyzdys. Čia jausmai ramūs, čia nėra nerimasčio, kovos, nes aprašomi epizode dalykai eina prieš užsimezgant didžiulei dramai.

4. Poemos epizodų dramiškumas

Dramiškų epizodų pilna „Nibelungų Giesmė", ypač svarbiosios poemos vietos. Ten kartais paprastas įvykis (sakysim, atsisveikinimas su žmona), kuris kitame kūriny būtų lyriškas ar idiliškas, atrodo dramiškas. Net šalutiniai epizodai (pavyzdžiui, Rüdigerio mirtis) kartais pilni dramizmo. Jie beveik vienos nuotaikos prisunkia kūrinį ir rodo nežinomo poeto meniškąjį pajautimą.

a) Zigfrido atsisveikinimas su Krimhilda: — Iš pirmo pažvelgimo atrodo, kas galėtų būti dramiška atsisveikinime, kai vyras vyksta į pramogą, į medžioklę. Rodos, nieko. Betgi iš tikrųjų yra kitaip.

Gandas apie burgundų karą su danais išsklaidytas. Karo vietoj ruošiama medžioklė. Joj žada dalyvauti ir Zigfridas, todėl ateina žmonai pasakyti sudiev:

Atsisveikinimas

Į lūpas brangiąją jis pabučiavo tardams:
„Kad Dievas leistų vėl tave išvysti sveiką
Ir tau mane taip pat. Laimingai leiski laiką
Mielos šeimynos tarpe, — aš pats iškeliauju".

Dabar prisimena Krimhilda, kad ji Hagenui pasakė vietą, kur sužeidžiamas Zigfridas. Jai pasidaro labai neramu.

Ji tarė verkdama: „Nevyk, prašau, medžioti.
Šią naktį baisų sapną sapnavau:
Du šernu krūmuose tave staiga užpuolė,
Ir visos gėlės ten krauju paraudo.
Jei aš karčiai verkiu — tikrai man skauda širdį.
Senjore Zigfride, bijau aš išdavimo:
Kas nors mums gali bloga padaryt nekęsdams.
Kad būtų man ramiau, namuose lik, brangusis!"
Jis tarė: „Mylimoji, greitai juk sugrįšiu,
Ir jokio priešo nežinau, kurs neapkęstų.
Taviškėje šeimoj visi man yr palankūs.
Ir riteriams nesu nieku juk nusidėjęs".
— „O, Zigfride brangus, nevyki į medžioklę.
Gali negrįžti gyvas... Naktį sapnavau:

Užgriuvo du kalnai tave... dingai tu man...
Jei tu mane paliksi — daug labai kentėsiu".
Švelniai jis apkabino savo taurią žmoną;
Bučiavo ją širdingai, prie krūtinės glaudė.
Krimhildai taip sudiev pasakęs, jis išvyko,
Ir, gaila, nebematė ji daugiau jo gyvo.

Šitas nuoširdus atsisveikinimas kiek primena Andromachos ir Hektoro atsisveikinimą „Iliadoj". Ir vienas ir kitas švelnus, liūdnas, dvelkiąs mirtimi. Tačiau iš esmės tuodu atsisveikinimai skiriasi. „Iliados" aprašytas atsisveikinimas idiliškas, elegiškas, „Nibelungų" dramiškas. Andromacha jaučiasi niekuo nekalta, jei Hektoras mirs, o Krimhilda?... Ji per moterišką neatsargumą pasakė paslaptį ir dabar dreba dėl to. Ypač tą nerimastį didina du reikšmingi sapnai. Norėtų Zigfridą atkalbėti nuo medžioklės. Bet kaip? Negi pasisakysi vyrui neatsargiai pasielgus, kai pati nieko tikrai nežinai apie pavojų? Atkalbinėjimai lieka atkalbinėjimais, nes vyras tuščių aimanavimų neklauso. Dėl to Krimhildos dramiškoji padėtis tik sustiprėja.

Atsisveikinimo nuotaika

b) Rüdigerio mirtis. — Markgrafas Rüdigeris, piršdamas Etzelį Krimhildai, buvo prisiekęs pirmas atkeršyti jai padarytas skriaudas. Bet tas pats Rüdigeris priėmė į savo namus burgundus ir juos vaišino. Jis net sužadėjo savo dukterį su Gizelheriu ir jį nulydėjo su jo broliais ir kariais lig Etzelio dvaro. Taigi, susirišo daugiau, kaip vaišingumo ryšiais. Bet jis yra ir hunų karaliaus vasalas. Todėl, kai Etzelio pily prasideda kovos, Rüdigeris turėtų stoti už hunus. Tačiau jis ilgai laikosi nuošaliai.

Tarp dviejų pareigų

Kovų įkaršty buvo padegta salė, kur susispietė burgundai. Iš ugnies jų išliko dar 600. Jie pasiruošę kautis. Kas juos puls? Krimhilda šį kritišką momentą primena Rüdigeriui priesaiką. Į tai jis karčiai atsako:

Svyravimas

Kilnioji moterie, meluoti aš nenoriu,
Gyvybę ir net garbę Jums aukot prisiekiau,
Bet savo sielą pražudyt aš nežadėjau:
Juk atvedžiau čia pats tauriuosius Jūsų brolius.

Tas jausmų dvilypumas yra jo svyravimo priežastis. Etzelis, tai nujausdamas, nenori versti. Jis prašo geruoju. Tada Rüdigeris sušunka:

O vargas man, kuris lig šiol pragyvenau.
Netekt štai reikia, Dievo užmirštas žmogau,
Ištikimybės ir garbės brangių dorybių,
Kurias man pats Kūrėjas įdiegė į širdį.
O didis Dieve, leisk dabar verčiau numirti!
Katrą iš jų paremčiau ar apleist ketinčiau,
Vis tiek blogai aš elgčiaus, kaltas pasdaryčiau,
Abudu jei išduoč, visi mane pasmerktų.
O, Tu, kurs leidai mus, apšviesk mane, patark!"

Matydami Rüdigerį svyruojant, Etzelis su Krimhilda parpuola ant kelių prieš savo vasalą. Tada:

Kilnus, taurusis vyras Rüdigeris tarė:
„Senjore ir karaliau, sau paimkit visa,
Ką davę esat man: žemes, visas pilis —
Verčiau pėsčiam išeiti svetiman kraštan".

Pasiryžimas

Tačiau vasalo ištikimybė vis dėlto nugali vaišingumo ir bičiulystės pareigą. Pavedęs žmoną ir savo valdinius karaliaus Etzelio globai, Rüdigeris įsako savo vyrams ginkluotis.

Pamatę kilnųjį markgrafą su vyrais, burgundai iš karto pamano, kad jis ateina jiems į pagalbą. Bet Rüdigeris įspėja, kad jie pasiruoštų kautis. Nustebę burgundai primena jo palankumą: Gernotas rodo markgrafo dovanotą kalaviją, draugiškumo ženklą, Gizelheris kalba apie sužadėtuves. Kaip skaudžiai tai paliečia Rüdigerio taurią širdį! Jis jaučia, kad kris kovoje; todėl jis linki burgundams laimingai pasiekt tėviškę, Reino krantus, o Gizelherį prašo globoti jo dukterį mielą. Kai markgrafas dar kartą kviečia gintis Gunterio vyrus, prabyla Hagenas:

„Labai aš susirūpinęs, taurusis grafe.
Grafienė, jūs žmona, man dovanojo skydą,
Bet hunai jį suskaldė štai prie mano rankos.
Atsivežiau čia jį su mintimi taikia".

Kad jis tik skydą turėtų, tęsia Hagenas, jis nieko kito neprašytų iš hunų. Rüdigeris atsako:

„Labai mielai tau savo skydą atiduosiu...

. . . .

Tai imk jį, drauge Hagen, ir laikyk prie rankos.
Linkiu tau jį Burgundų žemėn parsivežti".

Toks markgrafo nuoširdumas ir kilnumas sujaudina riterius. Jų akyse pasirodo ašaros. Sujaudinti ir Hagenas su Volkeriu. Jie atsisako kautis su Rüdigeriu, nors ir visi burgundai žūtų.

Mirtis

Tada prasideda paskutinis dramos etapas. Rüdigeris su savo vyrais prasiskina kelią į salę. Matydamas, kad daug žūsta burgundų, Gernotas šoka į piekį. Du aštrūs kardai sušvytruoja. Greit Rüdigeris perskelia kietą, kaip uolą, Gernoto šalmą, ir kraujas pasipila. Bet sužeistasis su dovanotu kalaviju taip pat skaudžiai atsilygina, ir abu miršta.

Ar bereikia aiškinti, kokia skaudi drama vyko Rüdigerio širdy, kai su vasalo ištikimybe ir priesaika kovojo draugiškumo, vaišingumo ir beveik giminystės ryšiai? Bet tikrai kilnų markgrafą parodo paskutinė jo dovana, kuri net Hageną sujaudina. Rüdigeris čia pasirodo tikras riteris, geras, nuoširdus. Tai ne barbaras, nešiojąs krikščionies vardą, bet žmogus, kuriam priesaika, sąžinė, teisingumas — šventi dalykai. Dėl to tas epizodas — šviesiausia, žmoniškiausia scena visose „Nibelungų" žiauriose kautynėse.

5. Dramiška poemos kompozicija

Psichologinis vieningumas

„Nibelungų Giesmė" yra epinis kūrinys. Net kruvini įvykiai pasakojami šaltai, nesijaudinant. Pats pasakojimas nelabai sklandus, neteka, kaip upės lygi srovė. Epizodai taip pat ne visada proporcingai suderinti, nepakankamai išdailinti. Bet už tat poemoj gerai sumegzti, psichologiškai pagrįsti konfliktai. Jei nesigiliname į smulkmenas, visas kūrinys atrodo meniškas, iš vidaus, vieningas, dramiškas. Mat, poeto uždavinys buvo paro-

dyti, kaip skaisti mergelė tampa šėlstančia fūrija. Psichologiškai dramiškas to pagrindimas ir daro poemą vieningą.

Jei imame stambiuosius įvykius, tai „Nibelungų G." atrodo kaip dvilypė Krimhildos meilės džiaugsmo, skausmo ir keršto tragedija. Kiekviena tragedijos dalis atsako vienai poemos daliai. Poemos veiksmas taip dramiškai plėtojasi, jog tiesiog prašosi suskirstomas į veiksmus. Dvilypė tragedija

Poemos pradžioj Krimhilda sapnuoja: ji išauginusi gražų sakalą, kurį sudrasko du plėšrūs ereliai. Sakalas — Zigfridas, mergelės meilė, kuri bus priešų suplėšyta, keršte paskandinta. Taigi sapnas trumpai nusako dvilypę tragediją ir gali būti jos prologu. Toliau eina Zigfrido mirties tragedija. Prologas

Pamatęs Krimhildą, Zigfridas taip galingai ją pamilsta, kad net sutinka nusižengti riterio tiesumui, t. y., padeda Gunteriui nugalėti Brunhildą. Ir čia veiksmas pradeda megztis. Jis dar labiau susimezga per vestuvių puotą. Brunhilda verkia; jai esą gaila, kad karalaitė Krimhilda ištekėjusi už vasalo. Bet iš tikrųjų ji nėra laiminga, ir todėl pavydi Krimhildai laimės. Tačiau veiksmas visiškai susimezga, kai Zigfridas, Gunterio prašomas, antrą kartą nugali Brunhildą, kai ją atiduoda į jos vyro rankas ir pasiima apyrankę ir juostą, kurias dovanoja Krimhildai. Užuomazga

Po vestuvių Brunhilda vis nesijaučia laiminga. Kai ji Gunterį įprašo pakviesti Zigfridą su žmona į svečius, ji, matyt, pasiryžusi išaiškinti paslaptingus dalykus, kurie ją kankina. Kai Krimhilda pradeda didžiuotis savo vyru, Brunhilda iš pavydo puola jį žeminti. Bet Krimhilda, radusi karžygy savo laimę ir pasididžiavimą, gins savo vyro garbę lig paskutiniųjų. Ji aistringai kovos, net nesusivaldys: ji išvadins Brunhildą pasileidėle ir parodys Zigfrido paimtus iš jos daiktus. Dabar veiksmas pasiekia viršūnę, krizę. Belieka katastrofa. Krizė

Kai karaliaus ir karalienės garbei gresia pavojus, kai apgauta, įžeista rauda ir vaitoja Brunhilda, atsiranda keršytojas Hagenas. Jo klastingos pastangos liktų be vaisių, jei Krimhilda, įsigijusi priešininkę, neieškotų draugų. Tokiu draugu apsimetęs, Hagenas sužino paslaptį ir nužudo Zigfridą. Bet katastrofos padarinius reikia užlyginti: kad Nibelungų turtų Krimhilda neišdalintų ir neįsigytų draugų, Hagenas lobį paskandina. Pirmos dramos katastrofa yra sykiu ir užuomazga Krimhildos keršto tragedijai. Katastrofa

Antroji tragedija

Krimhilda nuskriausta kremtasi ir trokšta keršto. Reikia tik progos anksčiau užsimezgusiai dramai augti. Ji pasitaiko. Tai Etzelio piršlybos ir vestuvės su Krimhilda. Per vestuvių iškilmes ji verkia, prisiminusi pirmųjų laimę. Jos juodų minčių neišblaško ir gimęs sūnelis.

Krimhilda prikalbėjo Etzelį. Jo pakvietimą burgundų karaliai priėmė. Su jais atvyksta aklai atsidavęs tarnas Hagenas. Tas akiplėša nesivaržo. Jis prieš karalienės rūmų langus viešai rodo Zigfrido kardą. Karalienės žaizda dvigubai sukruvinta, kai Hagenas prie žmonių atvirai prisipažįsta nužudęs Zigfridą. Tik mirtis dabar priešus besutaikins.

Katastrofa ilga ir baisi. Per daug tulžies ir keršto susirinko per ilgus metus Krimhildos širdy; per daug įžūlumo parodė Hagenas.

Tragedijų paralelizmas

Tos dvi psichologiškai pagrįstos tragedijos atrodo paralelios. Jos prasideda Krimhildos vestuvėmis, pasiekia krizę kivirčų scenose ir baigiasi mirtimis. Kad aiškiau būtų, sužymėkime neva veiksmus:

Prologas: Krimhildos sapnas.

Zigfrido mirtis:	Krimhildos mirtis:
I aktas: Krimhildos vestuvės.	I aktas: Krimhildos antrosios vestuvės.
II „ : Karalienių kivirčas.	II „ : Krimhildos ir Hageno kivirčas.
III „ : Zigfrido mirtis.	III „ : Hageno ir Krimhildos mirtis.

6. Poemos charakteriai

„Nibelungų Giesmės" veikėjų charakteriuose vyrauja paprasti, nesudėtingi jausmai, kas ir dera herojinei poemai.

Krimhilda

Krimhildos charakteris aiškėja iš pirmųjų kūrinio posmų, ypač iš jos sapno. Juk sakalas reiškia meilę, mergelės svajones; bet sakalas, kaip kovos ir medžioklės paukštis, sako, kad Krimhilda gali būti ir kovos moteris. Ir iš tikro ji daros lyg kovojanti keršto dievaitė. Meilė ir kerštas — visa Krimhilda. Bet kerštas tokia baisia forma išreikštas, kad vargiai rasime literatūroj į ją panašių. Tik Medeja (bet kitokiose aplinkybėse) kiek pralenkia Krimhildą.

Zigfridas

Zigfridas — riteris, milžinas. Jis myli narsą. Iš jo trykšta jaunystės jėgos, todėl jis linksmas. Išlieti energijos perteklių kovoj, medžioklėj ar kitaip jam vienas malonumas. Antra Zigfrido aistra — Krimhilda. Kai jaučia jos pritarimą, Zigfridas taip galingai pamilsta, kad net sutinka apgaulingai patarnauti

Gunteriui. Ir mirties valandą didvyris labiau gailisi žmonos, kaip savęs.

Zigfridas galingas, greitas, nesužeidžiamas, kaip Achilas. Todėl jis pasakiškas, mitologiškas. Tačiau mitologiškesnė atrodo Brunhilda. Nežinomas poetas ją mėgino sušvelninti, bet tai nelabai pavyko. Ji liko moteris — milžinas, karžygė. Ji atrodo kiek sušvelninta senovės germanų kovos deivė, valkirija. Ir čia „Nibelungų Giesmė", rodos, glaudžiausiai susijus su liaudies kūryba. Tačiau koks liūdnas tos fizinės jėgos garbintojos Brunhildos likimas! Ji teko nereikšmingam Gunteriui. Apgaulė nugalėjo. Brunhilda

Hagenas klastingas, narsus, akiplėša. Pavojuje kautynių ir karo meilė Hagenui tampa lyg malonumu, lyg sportu. Jo barbarišką vaizdą kiek sušvelnina ištikimybė savo ponams ir draugams. Nepaisymas pavojų ir mirties, net jų provokavimas, priverčia skaitytoją kiek atleisti jo įžūlumą, kautynių pamėgimą. Bet vis dėlto Hagenas lieka brutalios, kraujo trokštančios jėgos meilė, jos įkūnijimas. Hagenas

Viduriniais amžiais „Nibelungų G." yra turėjus didelį pasisekimą. Tai rodo daug išlikusių rankraščių. Vėliau dėl žiaurių scenų ji buvo užmiršta. XVIII amž. ji vėl iškyla aikštėn ir lig šiol turi daug garbintojų. Poemos įkvėpti rašytojai yra parašę nemaža dramų ir tragedijų. Žymiausias kūrinys — Hebbelio trilogija „Nibelungai". Taip pat poemos stiprioj įtakoj parašytas „Nibelungų Žiedas", kompozitoriaus R. Wagnerio muzikalinių dramų tetralogija. „Nibelungų Giesmės" bibliografiją šiandien pralenkia tik Goethės „Faustui" skirtų raštų skaičius. Poemos likimas ir įtaka

Pagalvoti: 1. Kuo ir kaip prisideda Zigfridas prie savo mirties? — 2. Ką mums sako Brunhildos ir Polifemo nugalėjimas? — 3. Kaip pasielgtume su Krimhilda, jei būtume Hildebranto vietoj? (tema Krimhildos teismui). — 4. Rolandas ir Hagenas (lyginamoji charakteristika). — 5. Kovų ir kivirčų priežastys „Rolando" ir „Nibelungų" giesmėse. — 6. Ištikimybės jausmas „Nibelungų Giesmėj".

Pasiskaityti. *Eretas, J.*, Dr., Vokiečių Literatūros Istorija, I t., Kaunas, 1931. *Heinemannas*, Vokiečių Kūryba, I tomas, Kaunas, 1922.

III. TRUBADŪRAI IR MINEZENGERIAI

O kad galėčiau būt ten maldininku,
Kad manąjį keleivio apsiaustą ir lazdą
Galėtų pamatyti gražiosios jos akys!
Rudelis

1. Trubadūrai ir jų poezija

a) T r u b a d ū r ų   a t s i r a d i m a s. — Riterių kultūra buvo pasklidusi po visą Europą. Tačiau su riteryste susijusi literatūra ne visur vienodai tarpo. Sakysim, XII amž. pirmojoj pusėj šiaurės Prancūzijoj klestėjo herojinė poema (chansons de geste) žygdarbių giesmių vardu, o pietų Prancūzijos kraštuose (Limuzine, Akvitanijoj, Langedoke, Provanse ir kt.) pražydo lyriškoji poezija, vadinamoji *trubadūrų* poezija. Palikdamos pilną rimties karžygiškąją poemą šiaurės kaimynams, pietų Prancūzijos sritys, prisisunkusios dvaro gyvenimo nuotaikos, gėrėjosi lengva, žaisminga meilės daina. Kodėl pietuose pirmiau atsirado kurtuazija ir su ja susijusi trubadūrų poezija?

Priežastys

Nurodoma įvairių priežasčių. — Pietų kraštuose prie jūrų ėjo gyva prekyba, daugiau buvo išlikę romėnų tradicijų ir kultūros. Sparčiau augant kultūrai ir susitelkiant turtams, žmonės pasigedo geresnio gyvenimo. Be to, pati gamta, maloni, išaugino karštesnius, gyvesnius žmones. Šiaurėje lig XIII amž. beveik nuolatos feodalai kariavo, o pietuose, palyginti, buvo ramu. Maurų artumas ir jų poezija taip pat turėjo įtakos. Dėl šių priežasčių pietų Prancūzijoj anksčiau ėmė kilti dvaro gyvenimas ir jo papročiai. Turtingi pilių valdovai ir valdovės pageidavo malonaus, smagaus gyvenimo, puotų, iškilmių, per kurias būtų deklamuojama, dainuojama. Tai galėjo atlikti dainiai, poetai. Jie buvo arba mėgėjai arba profesionalai. Pilių valdovai, ypač valdovės, tuos poetus globodavo — apdovanodavo arba įkurdindavo prie savo dvarų ir apmokėdavo. Ilgainiui beveik kiekviena dama turėdavo širdies ar apmokamą trubadūrą, kuris dainuodavo apie jos grožį ir skleisdavo garsą po visą apylinkę, nors ir slėpdamas jos vardą.

Kokia socialinė tų trubadūrų būklė? Daugumas jų buvo riteriai, vieni turtingesni, kiti turtų netekę. Jų tarpe buvo ir miestelėnų, iš vienuolynų mokyklų pabėgusių mokinių. Buvo ir aukštų senjorų ir net karalių, pvz., anglų karalius Ričardas Liūto Širdis, Aragono karaliai, Alfonsas II, Petras III. Šitie, suprantama, negalėjo skųstis gyvenimu, tačiau žemesnės kilmės trubadūrų tarpe buvo tikrų skurdžių, kurie gyvenimą leisdavo smuklėse. Garsesni, turtingesni trubadūrai turėdavo padėjėjų, vadinamų žonglierių. Jie atlikdavo trubadūrų kūrinius ir platindavo savo ponų poeziją ten, kur patys poetai negalėdavo nuvykti. Trubadūrų socialinė būklė

Kai kurie trubadūrai buvo visai mažamoksliai. Nemokančiųjų rašyti poeziją užrašinėdavo sekretoriai. Bet daugumas trubadūrų buvo išprusę žmonės. Jie buvo išėję geresnes to laiko mokyklas, išmokę „septynių laisvųjų menų". Jie šiek tiek buvo susipažinę ir su antikine lyrika, su romėnų Horacijum ir Ovidijum. Trubadūrų išsilavinimui buvo artimesnės dvarų moters, kurios mokėdavo dažnai skaityti, rašyti ir dainuoti. Jos geriau įvertindavo poetų pastangas, nes ir pačios kartais mėgindavo rašyti poeziją. Iš dalies pataikaudami moterims, trubadūrai ir stengėsi dainuoti apie damas ir meilę. Išsilavinimas

b) T r u b a d ū r ų p o e z i j a. — Damos meilė ir jai tarnavimas virto svarbiausia trubadūrų lyrikos tema. Pati dama, atrodo, tą garbinimą sutinka gana šaltai, tuo tarpu mylimasis lenkiasi prieš ją, aukština dėl jos „vertės", dėl jos grožio ir moralinių pasaulietinių dorybių. Kad būtų vertas damos meilės, mylimasis turi pareikšti dorybes, atsakančias jo luomui, kaip kurtuazija, narsa. Taip suprasta meilė atrodo kaip tobulinimosi skatintojas. Todėl poezijoj nemaža svarstoma, samprotaujama, patetiškai žavimasi. Žodžiu, trubadūrų poezijoj daugiau proto, kaip širdies. Pasitaikydavo ir gašlumo. Poezijos pobūdis

Trubadūrų poezijai nelabai svarbu mintis nei jausmo originalumas, svarbiau jai forma. Kodėl taip? — Todėl, kad trubadūrų poezija susijus su muzika, kaip ir graikų lyrika. Poetas, o dažniausiai jo padėjėjas, kūrinį deklamuoja ar dainuoja, gitaros ar arfos pritariamas. O kur reikalinga muzika, ten svarbu sklandūs, lankstūs, įvairūs ritmai ir rimai. Apie formos svarbą rodo ir pats trubadūros vardas. *Tobador* — išradėjas; ne turinio išradėjas, bet gražios naujos formos, įdomios melodijos kompozitorius.

Tų trubadūrų — išradėjų „išradimų" poezijoj yra buvę nemaža. Įvairių formų priskaitoma apie 70. Svarbiausia iš jų yra daina („canzona"). Tai lyg senovės odė. Kuris norėjo įsigyti poeto vardą, tas turėjo kaip reikiant pasirodyti, komponuodamas kanconą-dainą. Dainoj kalbama apie meilę ir damos kilnumą. Ji turi 5—7 posmus. Visi posmai vienodos struktūros, nes kiekvienas jų buvo dainuojamas ta pačia melodija. Vienose dainose strofos turėjo įvairius rimus, kitose — porinius, dar kitose kiekviena strofa turėjo vieną rimą. Skiemenų skaičius eilutėje būdavo įvairus.

Poezijos formos

Tensona („tenson") yra poetiškas dialogas, kurį žinojo ir romėnų poezija. Tensona vaizduoja pasikalbėjimą arba mylimosios su mylimuoju arba dviejų draugų, kurie, sakysim, ginčijasi apie meilės kančias ir džiaugsmus, apie legalią ir nelegalią meilę ir t.t. Kartais tensona, kaip dialogas, būdavo atliekama dviejų asmenų.

Serventa („sirventesc") — didaktiškas, satyriškas eilėraštis dienos politiniams įvykiams apdainuoti. Juo galima mokyti, kritikuoti, pulti, ginti, ar peikti. Serventoje vasalas iškeldavo savo siuzereną arba grasindavo jo asmeniniams ir politiniams priešams. Serventoje kartais būdavo kalbama ir apie karą.

Romansas („romance") — dainelė, kur poetas ne nuo savęs dainuoja, bet pasakoja apie kitus, apie jų jausmus. Tai lyg mažas, švelnus, naivus meilės romanas.

Baladė („balada"), arba šokių daina („dansa"), kalbėdavo taip pat apie meilę. Jos melodija buvo gyva, linksma, pritaikyta šokiams. Įvairios strofos turėdavo vieną ir tą patį refreną.

Alboj, arba aušrinės dainoj, du mylimieji, dažnai kokio sargo perspėti, nenoromis, skųsdamiesi, verkšlendami švelniai persiskiria. Serenadoj („serena"), vakarinėj dainoj, įsimylėjęs skundžiasi dienos ilgumu ir laukia, ilgisi pasimatymo. Pastoralė („Pastorela") vaizduoja riterio ir piemenėlės dialogą. Šis aristokratinis žanras, persimetęs į šiaurę, ten turėjo didesnį pasisekimą.

c) „Tolimoji Princesė". — Kad geriau suprastume, kokia buvo ta trubadūrų poezija, čia duodame, kad ir netobulai išverstų keletą strofų aristokratiškojo trubadūro J. Rudelio kanconos.

Kai gegužės dienužės būna ilgos,
Klausyti man patinka paukščių giesmės tolimos.
Kai nuo tenai aš atsitolinu,
Ji primena man meilę tolimąją;
Einu tada nuleidęs galvą ir nuliūdęs:
Nei paukščių giesmės nei erškėčio žiedas
Nedžiugina manęs labiau, nekaip žiema šaltoji.
Laikau aš tą tikru senjoru savo,
Kurs leis man pamatyti meilę tolimąją.
Bet už gėrybę tą, kurią iš jos aš patiriu,
Jaučiu vis dvi nelaimi, nes ji taip toli!
O, kad galėčiau būt ten maldininku,
Kad manąjį keleivio apsiaustą ir lazdą
Galėtų pamatyti gražiosios jos akys.

O kokį džiaugsmą jausčiau, kai prašyčiau ją,
Dėl Dievo meilės leisti pernakvoti svečiui tolimam;
Jei ji tada sutiktų, būčiau priglaustas netoli jos,
Norint dabar esu dar taip toli.
Kaip gražūs būtų mūsų pasikalbėjimai,
Kai mylimasis iš toli jau būtų artimas,
Ir džiaugtųsi švelniais ir maloniais pašnekesiais.
Nuo jos aš atsiskirčiau liūdnas, bet ir linksmas,
Jei pamatyčiau aš kada nors meilę tolimąją.
Tik vis dar nežinau, kada išvyst galėčiau,
Nes mūsų šalys taip labai toli.
Iš čia į ten tiek daug yra kelių, takelių,
Todėl ir nieko tikra pasakyt iš anksto negaliu.
Tebūnie taip, kaip Dievas viską leis.
Ir niekada aš meilės džiaugsmo nepatirsiu,
Jei nepasieksiu savo meilės tolimos,
Nes geresnės nei grakštesnės moters
Tikrai aš nežinau arti ir net toli.
Taurybė jos taip tobula, gryna,
Kad aš dėl jos norėčiau būti pašauktas
Belaisviu ten, toj saracenų žemėj...

Čia nėra rimo, ir skiemenų skaičius eilutėje žymiai didesnis. Galima tik įsivaizduoti, koks lengvumas originalo, kur skiemenų skaičius eilutėj tesiekia 9. Išvidinis refrenas, išreiškiamas žodžiais „tolimas, toli", daro muzikalinio lankstumo įspūdį. Pati kancona gana nuoširdi, jos kalba paprasta, tačiau formos meilė, žaismas aiškiai pabrėžti.

d) Trubadūrų poezijos įtaka. — Trubadūrų poezija XIII amž. pabaigoj susilaukė liūdnoko likimo. Kilę albigiečių karai sunaikino kraštą. Vienų pilių valdovai žemių neteko, kitų pilys buvo sugriautos ar žymiai nuskurdo. Vieni trubadūrai žuvo kovose, kiti metė dabar nepelningą amatą, dar kiti išsikėlė į svetimus kraštus, ypač į šiaurės Prancūziją. Tačiau trubadūrų poezija nežuvo visai. Ją pasisavino kitos tautos, nors ir savotiškai. Sakysim, ją pamėgdžioti ėmė šiaurės prancūzų lyrikai truverai; jos įtaka stipriai reiškėsi italų ir ispanų poezijai. Truverams tarpininkaujant, trubadūrų lyrika veikė anglus ir vokiečius. Svarbiausias trubadūrų nuopelnas, kad vid. amžiais jie pirmieji suprato gražios, apdirbtos formos reikšmę meno kūriniui ir kad tą formos pamėgimą perteikė kitiems.

2. Minezengerių poezija

a) Poezijos pobūdis. — Trubadūrų poezija rado gyvo atbalsio vokiečiuose, kur ja sekė vadinamieji minezengeriai. Kadangi nuo senovės vokiečiai nebuvo taip linkę į meilę,

kaip pietų ir net šiaurės prancūzai, tai trubadūriškos vokiečių dainos buvo kiek kitokios. Trubadūrų temos čia jau ne tokios aistringos. Minezengerių lyrikoj daugiau asmeniškumo, svajonių, daugiau ilgesio ir liūdesio, daugiau gamtos, kaip trubadūrų poezijoj. Pats žodis *minne* reiškia ne tiek aukštesniąją meilę, kiek mąstymą apie meilę, jos svajones. Taigi minezengeriai yra meilės apmąstymų — svajonių dainiai. Bet, žinoma, tų svajonių centre stovi aukštos kilmės ponia-dama. Ji minezengeriui atrodo nepasiekiama. Toks didelis nusižeminimas, didesnis, kaip trubadūrų, atsirado, tur būt, dėl to, kad daugumas minezengerių buvo kilę iš žemojo feodalų luomo, iš ministerialių.

Formos

Iš minezengerių poezijos formų suminėtinos p a s i u n t i n i ų dainos (Botenlieder) — poetiški riterių laiškai damoms; d i a l o g i n ė s dainos (Wechselgesänge), šokių dainos (Tanzlieder), b u d ė t o j o dainos (Tagweisen, Wächterlieder), kur mylimųjų saugotojas praneša ryto aušrą, ir pagaliau p o s a k i a i (Sprüche), pasižymį moraliniu ar religiniu turiniu. Apskritai minezengeriai neturėjo tokių įmantrių, įvairių formų, kaip trubadūrai. Daug ilgokų dainų neturėjo pastovios formos.

Minezango laikais vokiečiuose būta apie 200 poetų. Daugelio ir vardų nežinome, o kai kuriuos žinomus galime nutylėti. Tačiau negalima praeiti pro šalį, nepaminėjus tokio poeto, kaip Walter von der Vogelweide.

b) W a l t e r v o n d e r V o g e l w e i d e (1170?—1230?). Jis nesitenkina bendriniais nuvalkiotais posakiais apie damos grožį. Tiesa, apdainuoti grožį poetas mėgsta, tačiau jį piešia ryškiai. Štai, mylimosios akys jam rodosi, lyg žvaigždės giedrią vasaros naktį. Jos veidai rausvai balti, lyg pats dieviškasis Kūrėjas būtų su meile juose nutapęs rožę ir leliją drauge. Mylimosios jaunystės skaisčios spalvos, kaip rožė rasoje. Prieš savo palydoves ji, kaip saulė prieš žvaigždes. Karalienė — balandėlė be tulžies, rožė be spyglių. Tačiau Walteriui gražiausia toji moteris, kurios grožis susijungęs su dvasios geromis ypatybėmis. Kai susijungia grožis, kilnumas, skaistumas, garbė, tada poeto širdis randa savo karalienę. Į ją žiūri mieliau nei į dangų, ir visas kraštas džiaugiasi jos grožiu.

„Aukštoji meilė“

Kad Walteris gana laisvai elgiasi su įprastine mados poezija, tai rodo ir jo gamtos meilė. Kur buvęs, jis vis prisimena pievas, gėles, saulę ir paukštelius. „Kai gėlės iš žolės stiebias, ir, rodos, šypsos saulės spinduliams gegužės ankstų rytą, ir maži paukšteliai puikiai čiulba, koks džiaugsmas tam galėtų prilygti?“ klausia Walteris. Kaip minezengeris, jis turi atsakymą: kai my-

Gamtos meilė

lima, skaisti, dora, gražiai pasipuošusi moteris pasirodo draugijoj, tada dėl jos užmirštamos visos gegužės gėlės. Poetas čia, žinoma, žmogiškojo grožio negali paaukoti gamtos grožiui; bet svarbu, kad jis gamtos grožy randa džiaugsmo. Jam gamta nėra tik fonas ar tuščias žodis. Tai gali paliudyti ir šitoks posmelis:

Žiema paukštelius nuskriaudė,
Dėl to jie nečiulbėjo.
Dabar jie gieda dar puikiau:
Miškai ir pievos klesti,
Ir gėlės ginčijas su dobilais,
Katrie ilgiau bujos.
Kokia tai, ponia, pasaka puiki!"

Walteris dar labiau savo jausmą su gamta sulieja, kai jis dainuoja apie „žemąją meilę", t. y., kai jis kalba apie liaudies gražias, jaunas mergeles, nekilmingas. Štai, jis skundžiasi, kad „Žemoji meilė"

„Po liepomis"

žiemą miškai nuplikę, kad paukšteliai nebečiulba, bet kai pamatysiąs ant kelio mergaites sviedinį mėtant, jis žinosiąs, kad paukščių giesmės sugrįžta.

Kaip paprastos liaudies merginos meilė yra natūralesnė, taip natūralesnė ir jos dainų kalba. Joj nebėra išpūsto, riteriškojo puošnumo. Natūralioj dainoj poetas kartais mėgsta ir pajuokaut.

Kitur visai rimtai pasako, kad paprastos mergelės stiklinį žiedelį jis priimtų mieliau, kaip karalienės raudonojo aukso. Tačiau gražiausiu Walterio lyrikos kūrinėliu laikoma dainelė „Po Liepomis". Ten viena mergelė pasipasakoja savo pasimatymą su mylimuoju po liepomis. Dainelėj daug širdies, naivumo, gracijos, grožio. Sakoma, kad niekas gražesnės neparašė lig Goethės, didžiojo XVIII amž. poeto.

Tėvynės meilė

Walteris v. d. Vogelweide laikomas ir vokiečių patriotinės politinės lyrikos kūrėju. Poetas myli savo kraštą, žmones, kaizerį. Jis puola tuos, kurie kišasi į vokiečių reikalus. Ypač jis nekenčia tų, kurie renkant imperatorių nepalaiko poeto mylimo ir garbinamo kandidato. Walteriui priskiriama ir vokiečių patriotinė daina: „Deutschland, Deutschland über alles".

Dievo meilė

Walteris yra parašęs ir religinės poezijos. Apie jo religingumą ir poeziją literatūros mokslininkas Salzeris taip atsiliepia: „Jis buvo įsitikėjęs savo religijos tiesa, jos šventumu, jos tikėjimo ir dorovės mokslu; net savo aklame partiškame įkaršty, pasireiškusiame prieš popiežių, net tada jis nepakėlė savo balso prieš dogmą. Mokslą apie Dieviškąją Trejybę, Dievo Motiną, šventuosius, relikvijas, Dievo santykius su pasauliu, apie atpirkimą, atlyginimą už skriaudas, apie nuopelnus už gerus darbus ir pažiūras, pagal kurias katalikai turi tvarkyti gyvenimą, visa tai randame paskleista Walterio eilėraščiuose".

Taigi Walteris — plačiai suprastos meilės dainius. Tačiau iš gyvenimo patyrimo pripažįsta, kad viskas praeina, tik Amžinoji Meilė lieka. Pats skųsdamasis ir kitus įspėja:

O varge, kaip mumis apnuodijo malonumai!
Matau, kaip vidury medaus tvyloja kartumai!
Pasaulis yr gražus paviršium: baltas, žalias ir raudonas jis,
Viduj — juoda spalva, tokia tamsi, taryt mirtis.
Ką suviliojo jis — ieškok paguodos: ji didi.
Lengvąja atgaila bus tau nuplauta nuodėmė baisi.
Atmink tai, riteri, nes tau itin svarbu,
Nes tu dėvi šviesiu šalmu, žieduotuoju šarvu.

P a s i s k a i t y t i. *Eretas, J. prof.*, Vokiečių Literatūros Istorija I t., Kaunas, 1931 m. *Heinemannas*, Vokiečių Kūryba, I t., Kaunas, 1922.

IV. RITERIŲ ROMANAI

Nors gaila — reik suprasti,
Kad nieks negali Gralio rasti,
Tik tas, kurį dangus pažįsta,
Tik to akis Gralį išvysta.

Parcivalis

1. Romanų charakteris

Šiaurės Prancūzijos truverai labiau pagarsėjo savo eiliuotais romanais, nekaip lyrine poezija. Tuose romanuose jie ypačiai mėgo pasakoti apie *kurtuazinę meilę, riterių žygius, fantastiškus, pasakiškus nuotykius,* kurie nieko bendra su gyvenimu neturėdavo. Bet primityvios, nekritiškos, beveik vaikų fantazijos klausytojams-skaitytojams buvo priimtini visokie slibinai, milžinai, burtai, užburtos pilys ir t.t. Jie, kaip vaikai, buvo sužavėti tuo fantazijos žaismu. Motyvai

Riterių romanų, kaip ir riterystės, tikroji tėvynė yra Prancūzija. Iš čia jie pasklido po kitus kraštus ir buvo įvairiai perdirbinėjami. Tokiu būdu tie romanai pasidarė lyg tarptautiški. Prie to ypačiai daug prisidėjo prancūzų kalba, kuri viduriniais amžiais viešpatavo Anglijos diduomenės tarpe, kuria mielai kalbėjo ir vokiečių kunigaikščių dvaruose. Tarptautiškumas

Riterių romanų XII ir XIII amž. buvo daug. Dėl patogumo jie skirstomi į ciklus; seniausias yra a n t i k i n i s ciklas, kuriam veikėjai yra paimti iš graikų ar romėnų pasaulio; gausesnis už jį yra n u o t y k i ų ciklas, bet garsiausi yra b r e t o n ų romanai. Bretonų romanų pasakojimai pinas apie tris dalykus: karalių Artų, karžygį Tristaną ir šventąjį Gralį. Ciklai

Artus — V amž. Didžiosios Britanijos karalius, narsiai kariavęs su anglo-saksais. Romanistai Artaus sostine laiko Bretanijos Nanto miestą. Ten tas didvyris turi savo dvarą. Kad nebūtų tarp riterių kivirčų dėl pirmenybės, karalius su riteriais sėdi apie apskritą stalą. Atsisėsti gali tik narsiais žygiais pagarsėję riteriai. Dėl to šitie Artaus romanai kitaip yra vadinami „apskrito stalo romanai“. Artus

Tristano ciklas

Antrojo bretoninio ciklo herojus Tristanas turi pargabenti savo dėdei, Kornuelio karaliui Markui, sužadėtinę, šviesiaplaukę Izoldą. Kad senas karalius pamiltų jauną karalaitę, motina įdavė jai paslaptingo meilės gėrimo. Kelionėje per jūras Tristanas ir Izolda ištroško gerti ir netyčiomis išgėrė meilės gėrimą, skirtą karaliui. Vienas antrą pamilo taip smarkiai, kad visą gyvenimą negalėjo užmiršti. Šviesiaplaukė Izolda išteka už karaliaus, tačiau myli Tristaną. Tristanas taip pat gyvena tik dėl mylimosios. Po daugybės nuotykių Tristanas veda baltarankę Izoldą, kad užmirštų pirmąją. Bet veltui. Kartą Tristanas buvo sužeistas. Sveikatą jam tegali grąžinti tik šviesiaplaukės atvykimas. Išsiunčia laivą jos parvežti. Baltarankė iš pavydo pasako, kad šviesiaplaukė nevažiavus. Tada Tristanas nebetveria sielvartu, ir atvykusi mylimoji jau randa jį mirusį. Iš skausmo krinta ir miršta prie mylimojo ir šviesiaplaukė Izolda.

Tristano ir Izoldos mirtis

Šita tema buvo apdirbinėjama įvairių romanistų, o naujesniais laikais kompozitorius R. Wagneris iš jos sūkurė galingą muzikalinę dramą, vardu „Tristanas ir Izolda".

Gralio ciklas

Trečias bretoninis ciklas — G r a l i o, kuris jau paliečia žymiai kilnesnius dalykus, kaip Artaus, Tristano ir kiti ciklai. — Kas gi yra tas šventasis Gralis (Graal)? Padavimai sako,

kad tai brangaus akmens taurė, kurią Kristus vartojo per paskutinę vakarienę. Joje Juozapas iš Arimatejos, kuris palaidojo Kristų, buvo susirinkęs brangųjį Išganytojo kraują, tekėjusį iš perdurto šono. Vėliau Juozapo iš Arimatejos kūnas drauge su taure Karolio Didžiojo laikais buvęs perkeltas iš Palestinos į kažkokį vienuolyną Vogezų kalnuose. Iš ten šventoji taurė patekusi į Angliją (pasak kitų, ji buvusi Ispanijoj). Taurė buvusi saugojama ant kalno nepaprastoj pily. Jos saugotojais galėję būti skaistūs, nevedę riteriai, nors jų karalius galėjęs vesti. Riteris be nuodėmės, matydamas šventąją taurę, buvęs visiškai laimingas. Daug riterių, ypač iš Artaus dvaro, norėdavę surasti šventojo Gralio pilį, tačiau pavykdavę tik skaistiesiems, tauriesiems, nusižeminusiems.

Šitas šv. Gralio motyvas yra turėjęs nemaža romanų, parašytų prancūziškai, tačiau geriausiai jo temą pasisekė išplėtoti ir pagilinti „Parcivalyje" vokiečiui *Wolfram von Eschenbachui*, gyvenusiam apie 1170—1220 m. įvairių kunigaikščių rūmuose.

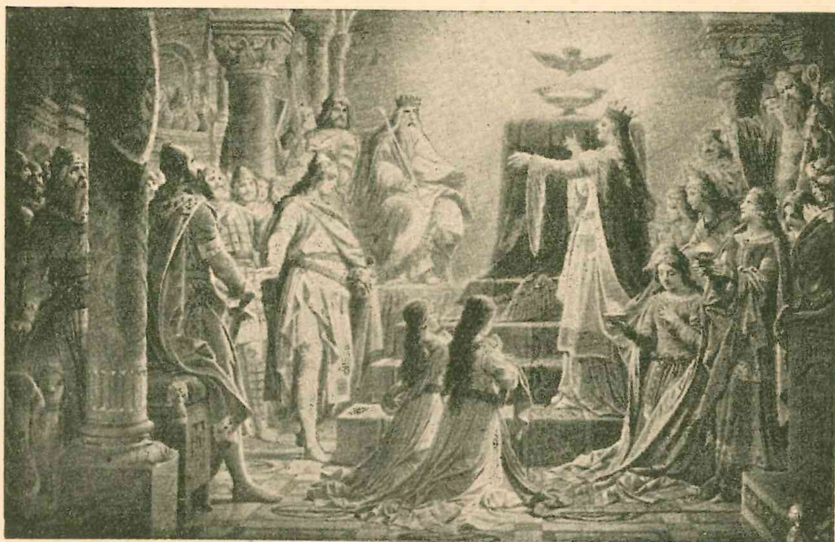
2. „Parcivalis"

Parcivalio tėvas, riteris Gamuretas, žuvo kovose. Norėdama apsaugoti sūnų nuo riteriškų nuotykių, pražudžiusių tėvą, motina auklėja Parcivalį, atskirtą nuo riterių. Niekas neprivalo nė žodžio prie jo užsiminti apie riterių gyvenimą ir papročius. Vaikas auga gamtoj. Jis pats pasidaro lanką ir strėlių. Nežinodamas jų jėgos, kartą jis šauja ir užmuša paukštelį, kuris pirma jam taip gražiai čiulbėjo. Parcivalis graudžiai jo verkia. Kitą kartą jis įsiklauso paukščių giesmių ir dėl jų liūsta, kažin ko ilgisi. Jautrus išauga Parcivalis gamtoje. Motina pamoko sūnų apie Dievą, bet nekalba apie Bažnyčią. Ji nori išauklėti gryną žmoniškumą, laisvą nuo santykių su visuomene. Parcivalio jaunystė

Paūgėjęs Parcivalis netyčiomis sutinka riterius ir pamano matąs dievus ar angelus, taip riterių apdarai ir ginklai jį nustebina ir patraukia. Užsidega Parcivalis riteriu būti. Norėdama sutramdyti, motina apvelka sūnų juokdario drabužiais ir išleidžia. Žmonės iš jo drabužių ir elgesio labai juokiasi, tačiau niekas Parcivalio nesulaiko. Jis nuvyksta į Artaus dvarą, kur jį sutinka taip pat su juokais. Bet čia jis parodo savo narsumą, įsigyja arklį ir ginklus. Riterio pašaukimas

Parcivaliui tenka išeiti riterystės mokykla. Gurnemancas išmoko jaunuolį riteriško gyvenimo tvarkos. Be kito ko, liepia

jam be svarbios priežasties neklausinėti vaikiškai apie kiekvieną dalyką. Tačiau neilgai tenka būti Parcivaliui pas Gurnemancą. Jo pagalbos šaukiasi karalienė Kondviramura, nes vienas riteris nori prievarta ją padaryti savo žmona. Nugalėjęs priešą, Parcivalis pats veda Kondviramurą. Tačiau skaisti meilė ir laimė neilgai jį sulaiko. Jis palieka savo žmoną ir iškeliauja.

Tauriausioji neša šv. Gralį

Gralio pily

Paleidžia žirgo pavadžius ir atsiduria pagaliau prie kažkokio ežero. Žvejys nuveda Parcivalį nakvynės į pilį. Riteriai iškilmingai priima keleivį. Visur gražu, puošnu. Salėj šviečia šimtas sietynų. Joj sėdi 400 riterių. Įeina tauriosios mergelės, pasipuošusios šilkais, kuriuose blizga brangūs akmens. Šešių gražiausių tarpe eina kunigaikštytė, tauriausioji, kuri neša šventąjį Gralį. Tai žmogaus žemiškųjų troškimų aukščiausias tikslas. Padėjusi prieš sergantį pilies karalių Amfortą brangenybę, kilnioji mergelė pasitraukia. Įneša į salę kruviną ietį, ir visi pradeda raudoti ir dejuoti. Taigi Parcivalis yra prieš didžiausios laimės šaltinį ir didžiausią skausmą. Jei jis paklaustų kentėjimų priežasties, jis išgelbėtų karalių Amfortą, savo dėdę, ir pats liktų Gralio karalium. Bet aklai laikydamasis Gurnemanco patarimo, prasimanytų mandagumo taisyklių, Parcivalis nieko neklausia.

Rytojaus dieną Gralio pilis, kaip išmirusi. Išlydėjęs pro vartus tarnas primena Parcivaliui, kam jis nepaklausęs. Pakeliui riteris sutinka pieno seserį Sigūnę, kuri, apraudodama mirusį vyrą, taip pat keikia Parcivalį, kad jis, palaimos vietoj būdamas, nepaklausė apie karaliaus kentėjimus. Juodų minčių prislėgtas, Parcivalis joja toliau. Ant sniego pamato nušauto karvelio tris kraujo lašus. Jie primena riteriui apleistos žmonos tris ašaras. Savo šeimos ilgesys prislėgia Parcivalį, kaip juodas slogutis. Kai nuvyksta į Artaus dvarą, jį prakeikia ir Kundrija, Gralio pasiuntinė, kad jis nepaklausė apie karaliaus ligą. Parcivalis jaučiasi nekaltas; jis mato, kaip jį keikia žmonės neteisingai; ima abejoti net Dievo teisingumu ir nutolsta nuo Jo. Bet vis dėlto jis ilgisi Gralio, ilgisi šeimos ir norėtų juos pasiekti. Keleris metus kenčia Parcivalis, klajodamas toli nuo Dievo ir tėvynės.

Klaidžiojimai

Pagaliau riteris nuvyksta pas atsiskyrėlį Trevricentą. Šis draugiškai jį priima. Riteris pasipasakoja savo kentėjimus ir kovas, savo ieškojimus ir troškimus, kad surastų žmoną ir Gralį. Trevricentas prisipažįsta esąs karaliaus Amforto ir riterio motinos Hercenleidės brolis. Jis išpasakoja, kad Gralis jėga negalima esą pasiekti; reikią nusižeminti ir atsiduoti Dievo valiai; išdidumas pražudąs; karalius Amfortas, atsidavęs nuodėmingai meilei, ėjęs prieš Dievo norus, todėl nuodingoji ietis jį ir pervėrusi, jokie vaistai karaliaus negalį išgydyti. Parcivalis pasilieka pas atsiskyrėlį atgailoti. Penkiolika dienų čia išbuvęs, Parcivalis virsta nauju žmogum, apsivalo nuo nuodėmių. Dabar, pilnas pasitikėjimo Dievu, pilnas jėgų atsispirti pagundoms, joja toliau. Po įvairių nuotykių, riteris vėl atsiduria karaliaus Artaus dvare. Kai riteris kartą dalyvauja puotoje, ateina Gralio pasiuntinė ir praneša, kad jis esąs išrinktas Gralio karalium. Lig ašarų sujaudintam Parcivaliui toji pasiuntinė dar priduria, kad jis susitiksiąs su žmona, kuri jau paaugino du jo sūnus, dvynukus. Vienam jų Lohengrinui teksią būti Gralio riteriu. Parcivalis nuvyksta į Gralio pilį ir, paklausęs apie karalių, išvaduoja jį iš kentėjimų. Kur seniau Parcivalis matė tris kraujo lašelius, ten jis sutinka savo mylimąją žmoną ir sūnus.

Atgaila

Parcivalis Gralio karalius

Wolframo von Eschenbacho „Parcivaly“, kaip matyt, sujungti du legendų ciklai: karaliaus Artaus ir šv. Gralio. Kaip „apskritojo stalo“ dvaras reiškia pasaulinę riterystę, taip Gralis dvasinę. Pats Parcivalis atstovauja tiek vienai, tiek antrai. Jis čia yra karaliaus Artaus dvaro dalyvis, čia jis Gralio ieškotojas

Dvejopa riterystė

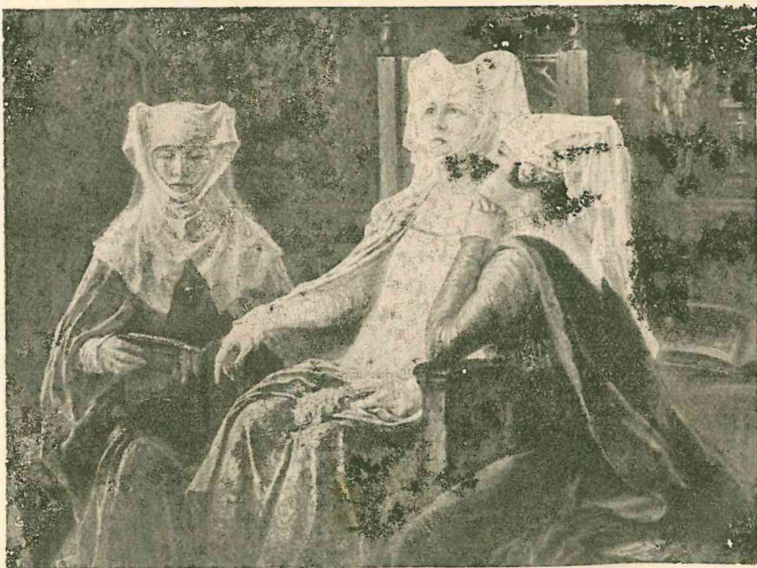
ir karalius. Kaip iš riterio Gurnemanco Parcivalis išmoksta riterių papročių ir taisyklių, taip iš atsiskyrėlio Trevricento jis pasirengia į dvasiškąją riterystę, kuriai reikia skaistybės, nusižeminimo, atsidavimo Dievo valiai, gailestingumo.

Svarbiosios idėjos

Mokėjimas atjausti artimo skausmą, gailestingumas svarbiau už riteriško mandagumo taisykles. Kam svarbiau etiketas, kas lieka šaltas žmogaus kentėjimams, tas pražudo savo paties laimę. Kas išvaduoja kenčiantį iš skausmų, tas išvaduoja save.

Gralis — laimės šaltinis. Jam pasiekti reikia Dievo malonės, bet jos vienos neužtenka: reikia stengtis, reikia tobulintis, kovoti ir kentėti. Kas ne žaidžia, bet visa širdimi garbingai ieško, tas randa laimę. Bet ji nėra šios žemės vaikas. Kentėjimas yra nuodėmės vaisius, o ne aklojo likimo padaras. Amfortas nusidėjo, jis turi skaudžiai kęsti. Parcivalis taip pat nusikalsta, kad etiketą palaiko svarbesniu dalyku už gailestingumą, ir todėl jis taip kenčia. Parcivalio laimė reikalauja ir meilės, bet rimtos, šeimos meilės. Klajodamas po pasaulį, jis negali užmiršti dviejų dalykų: šv. Gralio ir žmonos.

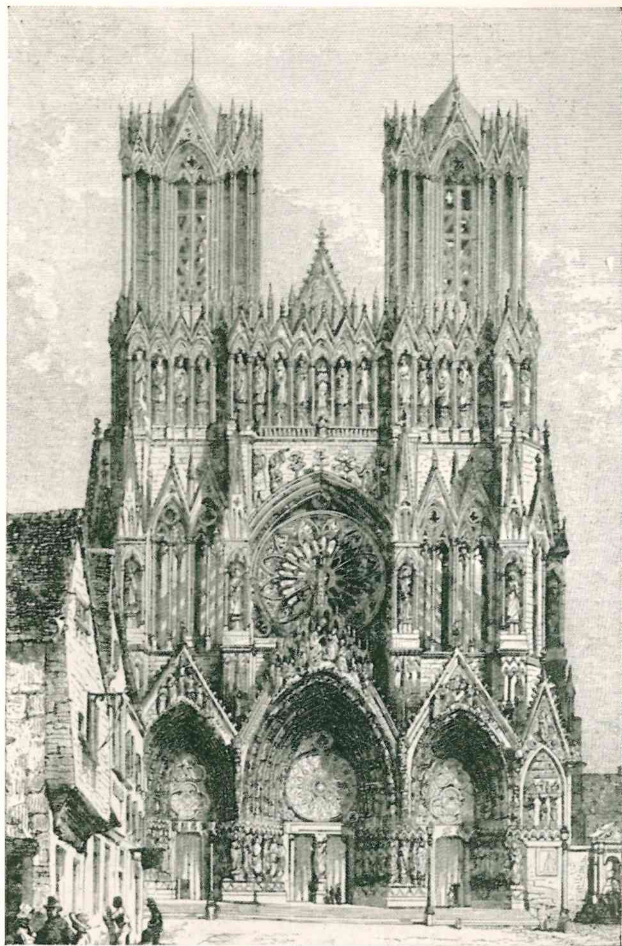
Wolframo „Parcivalis“ yra įkvėpęs R. Wagneriui žymiausią jo muzikalinę dramą „Parcivalį“ ir operą „Lohengriną“.

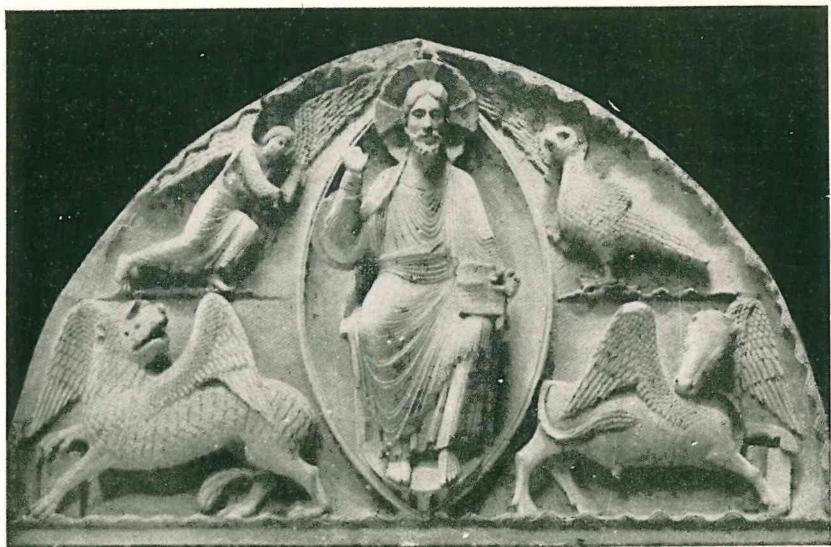
Vid. amžių damos skaito riterių romanus

Maria Lach vienuolynas (Vokietijoj), romaniškojo stiliaus šedevras: masyvumas, paprastumas, puslankių arkos. Rom. stilius kilęs šiaurės Prancūzijoj, išplitęs XI—XII a., ypačiai mėgstamas vienuolynų. Jį pakeitė gotikas, išplitęs taip pat iš Prancūzijos.

Reimso katedra (Prancūzijoj) — gotikas: vertikalinės linijos, aštrūs lankai, vietoj rom. apskritinių. Jų kombinacijos pridengia medžiagos masę ir padaro ją lengvą kaip pasaką.

Kristus Karalius (Chartres, Pranc.). Gotinė skulptūra mėgsta alegorijas: Kristaus figūra apsupta keturių evangelistų simboliais.

Coutences katedros vidus (Pranc.). Goțikos lieknų kolonų harmoningas miškas veržiasi į svaiginančias aukštumas ir kelia tikinčiojo entuziazmą.

Dievo Motina (Amiens, Pranc.). Gotinė skulptūra (kuriomis gausiai būdavo papuošiami statiniai) rodo karalienę, bet sykiu ir motiną, gracingai besišypsančią sūnui.

V. VIDURINIŲ AMŽIŲ VAIDINIMAI

Vidurinių amžių vaidinimams pradžią padarė krikščionių tikėjimo apeigos ir liaudies žaismai. Bažnyčios įtakoj augo rimtųjų vaidinimų rūšis: liturginė drama, kuri paskiau gavo *misterijos* vardą. Iš liaudies papročių išaugo nerimti komiškieji vaidinimai: *farsas* ir *sotie*. Vidurys tarp misterijos ir farso yra rimtoji komedija *moralité*. Vaidinimų rūšys

1. Misterijos

Taikindamasi prie savo tikinčiųjų psichologijos, Bažnyčia kai kurias savo mokslo tiesas ėmėsi aiškinti ir žmonių religinę dvasią stiprinti ne tik žodžiu, bet ir vaidinimais. Antai, jau 10 amžiuje yra žinia, kad Kristaus gimimas rodyte parodomas:

Prie altoriaus įtaisyta Kristaus prakartėlė. Šalia — du diakonai, apsitaisę angelais. Ateina piemenys. Įvyksta tarp jų ir angelų dialogas: „Ko jūs ieškote, piemenys?“ — „Kristaus, Viešpaties Išganytojo, kūdikėlio vystykluose, kaip buvo sakę angelai“. — „Čia Kūdikėlis ir Mergelė Marija, apie kurią Izaijo pasakyta: ji pradės ir pagimdys sūnų... Skelbkite, kad jis gimė“. — Gieda Aleliuja. Paskui laikomos šv. mišios. Kalėdų vaidinimas

Panašiai buvo inscenizuojamas Kristaus atsikėlimas iš mirusių. Velykų vaidinimas

Velykų rytą, prieš saulėtekį, prie Kristaus kapo atskuba trys moterys (dvasininkai jas vaidiną). Jos susirūpinusios kalba: „Kas mums atris kapo akmenį?“ Pasirodo angelas ir ima tyliai giedoti: „Ko jūs ieškote?“ — „Jėzaus Nazarėno, nukryžiuotojo“, unisonu atsako moterys. — „Jo čia nėra: Jis kėlės, kaip buvo pasakęs. Eikite ir skelbkite, kad jis yra kėlęs“. — Gieda Aleliuja, o choras paskui pragysta „Te Deum laudamus“; varpai sugaudžia, tam džiaugsmo himnui pritardami.

Kalėdų ir Velykų vaidinimai reikia laikyti liturginės dramos pradžia. Jie buvo liturgijos dalis; dialogai, kaip matyt, paimti iš Evangelijų; atliekami tų pačių dvasininkų (kunigų, diakonų, klierikų), apsitaisiusių bažnyčios rūbais; kalba — bažnytinė, lotyniška.

Šitie du Kristaus gimimo ir atsikėlimo motyvai imta plėsti. Kalėdų vaidinimai papildyti Trijų Karalių, nekaltų bernelių, Vaidinimų motyvų augimas

Juozapo sapno ir bėgimo į Aigiptą epizodais. Apie Velykų motyvą telkėsi net daugiau epizodų, kaip apie Kalėdų: Petras su Jonu lenktyniuoja prie Kristaus karsto; Marija perka aliejų Kristaus kūnui patepti; Kristus pasirodo Marijai... Ilgainiui imta atvaizduoti visa Kristaus kančia, apaštalų darbai, Marijos Magdalenos atvirtimas, kiti Evangelijos ir net Senojo Testamento tekstai: pirmųjų žmonių nusikaltimas, būsimasis teismas, krikščioniškosios legendos. Tokiu būdu motyvai rodo tendencijos plėstis. Kinta ir kalba. Į lotynų kalbą spraudžias tautinės kalbos, lig ją visai išstumia.

Vaidinimų pasaulėjimas

Net komiškasis elementas su antriniais vaidinimo asmenimis (žydais, velniais, pirkliu...) ima skverbtis į misteriją.

Pav., viename Velykų vaidinime, kol sargai saugoja Kristaus kapą, Išganytojas leidžias į pragarus ir išveda vėles. Liuciferis susirūpina, kaip pragaras naujų vėlių pripildžius. Jo pasiųsti velniai grįžta su grobiais. Čia pakliuvęs kepėjas, kurpius, audėjas, vynininkas, plėšikas, pirklys. Vienas velnias, beieškodamas grobio, patvory užsnūdo; į pragarą sugrįžo tuščiomis rankomis; dėl to jį išveja iš Liuciferio rūmų. Pareina satana ir pargabena kunigą, kurį jis vargais negalais pagavo mišias belaikantį. Kunigas ramiai išklauso savo ilgą nuodėmių sąrašą, bet Liuciferis jo akivaizdoj jaučiasi neramus, nes kunigas turi su savim šventintų dalykų. Jis išblaško velnius ir grasina, kad dar kartą ateis Kristus ir sugriaus pragarą.

Nors čia dar daug religinio elemento, bet suprantama, kad scenos su velniais neapsieina be juokų, o juokams bažnyčioj ne vieta. Pamažu vaidinimai ima trauktis iš bažnyčios. Kurį laiką sustoja dar prie bažnyčios, ant laiptų, paskui išsikelia už šventoriaus į aikštes. Bažnyčia vis dėlto juos rėmė, kol jie turėjo religinių pagrindų. Įnešdama vis daugiau pasaulinės dvasios ir vulgaraus juoko, misterija patiko liaudžiai, bet tuo pačiu ir pakirto sau šaknis. Bažnyčia negalėjo leisti, kad religinės temos būtų profanuojamos, ir uždraudė jas vartoti vaidinimams. Tokiu būdu XV a. gražiausiai beprażystąs augalas nuvyto, tegyvenęs lig 16 amžiaus galo.

Misterijos buvo išplitusios Vokietijoj, Italijoj, Ispanijoj, Anglijoj, bet labiausiai ir anksčiausia Prancūzijoj. Prancūzai davė joms XIV a. ir *misterijos* vardą dėl to, kad jose buvo rodomos didžiosios tikėjimo paslaptys (mysterium), arba dėl to, kad jos buvo išaugusios iš tarnavimo Dievui (ministerium).

Anksčiausi ir labiausiai garsūs vaidinimai yra žinomoji Kristaus parabola apie 10 išmintingų ir kvailų mergelių, kurių vienos buvo ištikimos sužadėtiniui, kitos užmigo ir pasivėlino į

puotą; tada jas atidavė velniams. Kitas vaidinimas, seniausias prancūzuos, jau prancūziškai parašytas „Adomo vaidinimas“. Abidvi misterijos atsiradusios XII a.

Šalia scenų iš Šv. Rašto buvo vaidinamos ir šventųjų gyvenimo legendos. Šitie vaidinimai vadinosi *mirakliais* (miracle — stebuklas). Esminio skirtumo tarp misterijos ir miraklio nebuvo. Mirakliai daugiausia išplito 14 a., ypačiai buvo rodomi Dievo Motinos stebuklai.

2. Moralité

Doro gyvenimo pamokyti ėmėsi kita vaidinimų rūšis, rimtas, pusiau komiškas vaidinimas, vadinamoji moralité. Jeigu misterijos buvo sudramintos šv. Rašto scenos, tai moralité yra savarankiškai sukurtas dalykas, kuris, kaip pats vardas rodo, turi stipriai moralizuoti, dorinti. Moralinės, dorovinės idėjos buvo skelbiamos alegorijomis. Veikėjuose buvo įkūnytos tam tikros dorybės, ydos, palinkimai; į sceną išeidavo Godumas, Rūstybė, Dievo meilė, Pasiaukojimas. Moralité atvaizduoja kovą tarp gerųjų ir blogųjų ypatumų. Alegoriškumas

Tokią kovą geriausiai pastebim anglų moralité, vardu „Pastovumo pilis“. Didvyris, kuris reiškia kiekvieną žmogų ir visą žmoniją, parodomas Vaikas, paskui Jaunuolis. Piktoji dvasia ištraukia jį į pasaulį ir jo smagumus. Bet Atgaila ir Išpažintis pažadina jį pamesti nedorybių kelią. Jis grįžta į Pastovumo pilį, kurią gina 7 dorybės nuo velnio ir 7 didžiųjų ydų (nuodėmių). Jau senstantį Šykštumas dar kartą išsivilioja iš pilies. Triumfuodamas pagauna jį demonas ir tempia į pragarą, bet Pasigailėjimas ir Ramybė atkovoja iš jo sielą ir parveda ją į laimės rūmus. „Pastovumo pilis“

Kai kurios moralité atvaizduoja Kristaus pasakytas parabolas (sūnaus palaidūno sugrįžimas). Moralité moderniajai dramai yra daug artimesnė, nei misterija. Jos centre yra ne Dievas, bet netobulas žmogus, kovojąs pats su savim. Čia kovoja jėgos, kurios glūdi paties žmogaus prigimtyje. Kova tarp jėgų, keliančių aukštyn, ir jėgų, traukiančių žemyn, sudaro tikrąjį dramiškumą. Čia glūdi užuomazga psichologinei dramai. Reikia tik žingsnis žengti iš alegorijų prie tipų ir prie individualių charakterių.

3. Komiški vaidinimai

Komiškieji vaidinimai, manoma, kilę iš liaudies papročių. Jie reiškėsi dviem pavidalais: farsu ir sotie.

Farsas

Farsas yra linksma lengva satyra, kurioj pajuokiami visokių luomų žmonės. Garsiausias iš visų farsų yra 1465 m. pasirodęs „Advokatas Patelenas“, kuris savo gyvais dialogais, ryškiais tipais, lanksčia intriga neužsileidžia Moljero farsams.

Advokatas Patelenas neturi pinigų, o nori gelumbės nusipirkti. Giria gelumbę, patį pirklį ir jo tėvus, gailauja, kad pinigų nepasiėmęs, kviečia pirklį, kad ateitų pas jį į svečius, į žąsies skerstuves, tada ir pinigus jam sumokėsiąs. Žąsim pasigviešęs, pirklys gelumbę atidavė. Rytojaus dieną ateina jis žąsies valgyti. Jį pasitinka apsiverkusi Pateleno žmona ir skundžias, kad jos vyras sunkiai susirgęs. Pirklys eina jo pažiūrėti. Patelenas visokiomis tarmėmis taip šūkauja, kad pirklys išsigandęs pabėga. Tuo pat metu pirklio piemuo išpiovė jo kaimenę. Pirklys jį apskundė teismui. Piemuo kreipės į Pateleną patarimo. Advokatas patarė apsimesti bepročiu ir į visus teisėjo klausimus atsakyti be-e-e. Piemuo bylą laimėjo. Po teismo Patelenas prašo honoraro, o piemuo jam atsako be-e-e.

Sotie

Sotie (sots — kvailiai) yra dviprasmiškas juokdarių dialogas, be kokio draminio veiksmo; tai paprasta klounada. Jų vaidintojai — juokdariai (kvailiai), kuriems pritaisytos asilo ausys, per pusę žalias, per pusę geltonas drabužis.

Commedia dell'arte

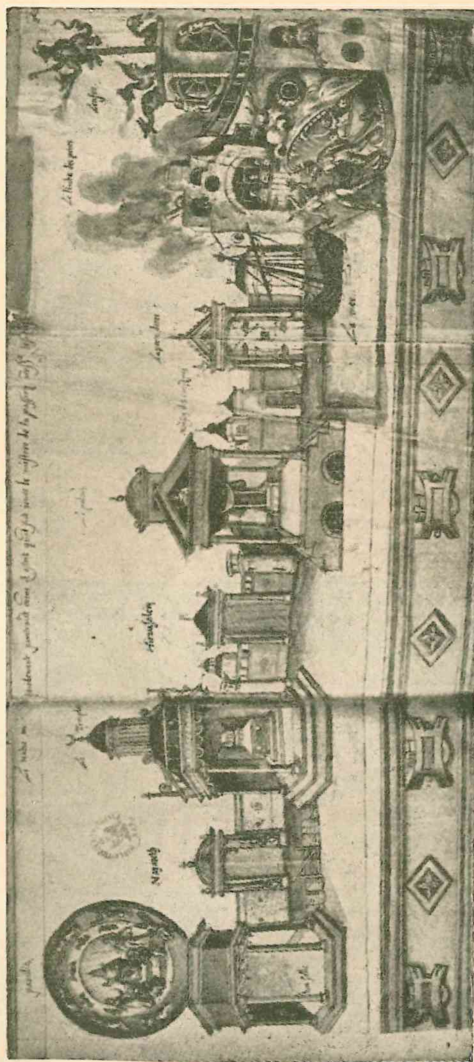
Italijoj plito *commedia dell'arte*, kuriai būdavo duodamas tik scenarijus, bendra kryptis, o dialogus improvizuodavo patys vaidintojai. Tų veikėjų susidarė nuolatiniai tipai. Dar šiandien gali dažnai jų vardą išgirsti: vikrus tarnas Arlechinas, jo mylimoji Kolombina.

4. Vidurinių amžių teatras

Scena

Iš pradžių buvo vaidinama bažnyčioje, paskui prie bažnyčios durų, pagaliau aikštėse tam tikrose scenose. Kol dar buvo vaidinama prie bažnyčios, tai scena buvo trilypė: apačioj duobė — pragaras, laiptuose rodės žmonės, aukščiau, bažnyčios angoje — Dievas. Ilgainiui, kada reikėjo didelės scenos, toje pačioje plotmėje vienoj pusėj (žiūr. paveikslą) buvo pragaro anga, toliau už pragaro ištisa eilė Šv. Žemės vietų: Tiberiados ežeras, Jeruzalės aukso vartai, karaliaus rūmai, bažnyčia, Nazaretas, pagaliau Rojus. Vietos dažnai buvo pažymimos tam tikrais parašais. Uždangos nebuvo. Publikai vieta — aikštė, aplinkinių namų langai ar net stogai. Tokis vaidinimas visam miestui buvo tikra šventė. Gatves kartais pertiesdavo virvėmis ir sulaikydavo visą judėjimą. Prieš pat vaidinimą, apsitaisę įmantriais drabužiais, vaidintojai su Kristum pryšaky ir bešokinėjančiais velniais užpakaly traukdavo per miestą, taryt, kviesdami į teatrą. Paskui jau pradėdavo vaidinti. Triukšmaujančius žiūrėtojus kviesdavo nurimti, o neklusniuosius kartais atiduodavo velniams, kurie atlikdavo čia ir policininkų pareigas. Žiūrėtojus traukte pritraukdavo didingos ir prašmatnios mise en scenos. Rojuj, jei reikia, auga medžiai, jų vaisiai nusvirę; viduj telkšo ežeras; iš pragaro verčias sieros dūmai, aidi nusidėjėlių klyksmai;

Publika

su velnių pasirodymais trinksi patrankų šūviai, spiegia ausį draskanti muzika. Su Dievo ar Dievo Motinos pasirodymu sugaudžia švelni ar triumfo muzika, sueina angelų ar šventųjų chorai. Mašinos prašmatniai nukeldavo šventuosius į dangų; šventa Dvasia karvelio pavidalu skrisdavo per orą; prapliupdavo lietus; nusidėjėlius žemė prarydavo ir t.t. Liaudies žiauriems papročiams atsakė ir žiaurūs natūralistiški veiksmai. Pav., scenoj kankindavo, žudydavo, kirsdavo galvą ar kitus kūno narius, ir pasipildavo kraujas. Vis tai buvo daroma, žinoma, su manekenais. Bet ir gyvus žmones kabindavo ant kryžiaus. Kristui ar latram tekdavo po kelias valandas iškaboti. Būdavo ir nelaimių: Kristų nuo kryžiaus ar Judą iš kilpos nuleisdavo be sąmonės. Vaidinimas trukdavo visą dieną: nuo kokios 7 val. ryto ligi saulei nusileidžiant, arba nuo 9 lig 5. Žinoma, būdavo daroma pietų pertrauka. Kartais vaidinimas tekdavo nutraukti dėl lietaus. Kai kuriems vaidinimams neužtekdavo vienos dienos. Pav., Kristaus kančių misterija Volensjeno mieste 1547 m. truko 25 dienas, o Apaštalų Darbai Burže 1536 metais ėjo 40 dienų. Juose dalyvavo net 494 vaidintojai. Suprantama, tiekos žmonių negalėdavo duoti vienas dvasininkų luomas. Čia dalyvavo visas miestas. Iš dvasininkų rankų vaidinimams pereinant į miestiečių rankas, susidarė ištisos draugijos, kurios rūpinosi vaidinimų rengimu. Prancūzijoje garsiausia *Kristaus Kančių Brolija*, XVI a., gavusi monopolį misterijoms rengti Paryžiuje. Moralité ir farsus vaidino *Bazochų* draugija. Jų žinioje buvo ir sotie vaidintojai *Enfants sans souci* (vaikai be rūpesčio).

Vaidintojų draugijos

Vidurinių amžių vaidinimai galingai išreiškė viso amžiaus nuotaiką, tą dvilypę dvasią: vieną religinio entuziazmo sparnais kylančią į Dievą, antrą neaptašytos barbariškos prigimties traukiamą į vulgarizmą. Turėdami milžiniškos reikšmės žmonių moraliniam ir religiniam gyvenimui, jie vis dėlto tolimesnei dramos evoliucijai nedaug ką davė. Juos pavadavo su renesansu atgijusi antikinė drama.

Šiandien religinių vaidinimų, panašių į vidurinių amžių vaidinimus, dar išliko pietų Vokietijoj Oberamergau miestelyje. Vienintelė graži liekana sutraukia svečių iš viso pasaulio.

P a s i s k a i t y t i. *Dubas,* Prancūzų Literatūros Istorija I, *Eretas,* Vokiečių Literatūros Istorija I.

VI. DANTĖ

„Dieviškoji Komedija“

„Palikite visą viltį, jūs, kurie čia įeinate“.

Trijų dieviškųjų asmenų Šviesa, kuri, palaimintųjų akyse spindėdama, kaip viena žvaigždė, duodi jiems tiek palaimos, teikis atkreipti savo žvilgsnius į šį audrų pasaulį!

Dieviškoji komedija

1. Dantės gyvenimas (1265—1321)

Vidurinių amžių italų literatūra neturi tokio herojinio epo, kaip „Rolando Giesmė“ ar „Nibelungai“. Bet italai turi žmogų, kuris literatūroje ryškiausiai parodė visą krikščioniškųjų vidurinių amžių dvasią. Tas žmogus tai — Dantė Alighieri.

Dantė

Dantė gimė Florencijoje, kuri tryliktame amžiuje buvo vienas reikšmingiausių ir turtingiausių Italijos miestų. Jau XII amž. Florencija buvo beveik nepriklausoma, popiežių globojama. Iškilus kivirčams tarp popiežių ir vokiečių imperatorių, tas miestas pasijuto visai savarankiškas.

Florencijos gyvenimas nebuvo ramus; čia smarkiai kovojo dvi partijos — imperatoriaus šalininkai, didikai *gibelinai* ir sa-

vivaldybės bei popiežiaus šalininkai, liaudies partija, *gvelfai*. Tos partijos kartais taip susipešdavo, kad vieniems laimėjus, kiti buvo ištremiami, o jų namai kartais su žeme sulyginami. Šitame judriame, turtingame, gražiame, bet pilname politinių to laiko aistrų mieste ir išvydo pasaulį 1265 m. didžiausias vidurinių amžių poetas.

Jaunystė

Jis kilęs iš turtingos gvelfų šeimos. Dar vaikas buvo, kai mirė jo motina. Netrukus susilaukė pamotės. Dantė augo su seserimis ir broliais besimokydamas. O mokytis jis mėgo, tik nebuvo kur. Todėl Dantei mokykloj teko išeiti tik paprastą gramatikos mokslą; gerai lotyniškai jis tepramoko vėliau (apie 20 m.), pats savarankiškai lotyniškus raštus beskaitydamas.

Meilė ir poezija

Dar visai jaunas Dantė pamilo gražią ir dorą florentietę Beatričę, kuri susilaukusi vos 24 metų mirė (1290). Tai moteriai pagerbti poetas išleido lyrikos rinkinėlį „Vita Nuova" („Naujasis Gyvenimas") ir vėliau savo nemirštamąją „Dieviškąją Komediją". Tačiau šitoji kilni meilė netrukdė Dantei sudaryti šeimą. Jis vedė Gemmą Donati ir susilaukė keturių vaikų.

Kaip tikras karšto temperamento florentietis, Dantė uoliai dalyvauja politiniame gyvenime. 1300 m. jį išrenka į Florencijos prijorus (miesto tarybos narius). Bet tuo laiku gvelfų partija, kuri valdė respubliką, skilo į baltuosius ir juoduosius; pirmieji, artimi gibelinams, palaikė imperatorių, o juodieji demokratai norėjo respublikos ir buvo palankūs Bonifacui VIII. Dantė stojo į baltuosius. Tačiau kai 1301 m. popiežiaus pakviestas Karolis Valua (Valois) užėmė Florenciją, baltiesiems pasidarė ankšta. 1302 m. Dantė su kitais baltaisiais buvo ištremtas.

Ištrėmimas ir mirtis

Skaudu buvo poetui be gimtojo miesto. Jis rūpinas sugrįžti. Tačiau svajonės neįvyksta, ir poetas vis negali pamatyti mielosios Florencijos. Jis klajoja iš miesto į miestą, imasi įvairių mokslų. Kai kas mano, kad jis klausė paskaitų net Paryžiaus Sorbonoje, to laiko garsiausiame mokslo židiny.

Ištrėmime Dantė parašė ir savo žymiausią veikalą „Dieviškąją Komediją", vis dar tikėdamasis sugrįšiąs pas saviškius. Tačiau apie 1315 m. galą viltys sudužo: Dantė buvo pasmerktas dar kartą; ne tik jis, bet ir jo vaikai. Su jais (Petru, Jokūbu ir dukterimi Beatriče) ir keliais draugais paskutinius metus praleido Ravenoj. Mirė poetas 1321 m. rugsėjo 14 d. Vėliau jo kūną Florencija norėjo susigrąžinti, tačiau tiems, kuriems nereikėjo jo gyvo, Ravena nedavė nė mirusio.

2. Dantė ir Beatričė

Kas buvo toji Beatričė, kuriai išaukštinti Dantė parašė savo didįjį kūrinį? — Žinių apie Beatričę teturime tik tiek, kiek pats Dantė paliko savo „Naujajame Gyvenime".

Baigdamas devintuosius metus, Dantė sutiko mergaitę, vardu Beatričę. Pirmas susitikimas

„Ji man pasirodė, sako poetas, su raudonu, kaip kraujas, rūbu, paprastai ir padoriai aprėdyta, apjuosta ir papuošta, kaip jos jaunučiui amželiui pritiko. Tą akimirką... gyvybės dvasia, glūdinti paslaptingame širdies kampely, pradėjo taip stipriai virpėti, kad ji garsingai ėmė reikštis silpniausiais pulso tvaksėjimais".

Toji devynerių metų kūdikis darė gilų įspūdį ne tik poetui. Net tie, kurie jos vardo nežinojo, dėl jos nepaprastumo taip pat ją vadindavo Beatriče (Beatitudo = palaima, Palaimutė).

Dantė skaito Beatričei ir jos namiškiams.

Pamatęs kartą, Dantė troško ir dažniau matyti tą „jaunutį angelėlį". Tačiau niekur jos nesutiko ir tik po devynerių metų vėl ją išvydo. Dabar „ši nuostabi valdovė, sako poetas, pasirodė man baltai, kaip sniegas apsitaisius, dviejų vyresnio amžiaus kilnių moterų tarpe. Ir eidama ji pažvelgė į tą pusę, kur aš bailiai stovėjau, ir su savo neapsakomu malonumu, už kurį nuo to laiko buvo atlyginta aukštesniame pasauly, ji mane pasveikino taip reikšmingai, kad pasijutau, lyg būčiau pakilęs aukščiau visų laimės ribų... Kai jos žodžiai pasiekė mano ausį, mane apėmė toks džiaugsmas, kad bėgau iš žmonių minios, kaip apsvaigęs; įlindau į ramų savo kambario kampelį ir paskendau mintyse apie Beatričę". Antras susitikimas

Priedanga

Šitas susižavėjimas įsirėžė ir į Dantės veido bruožus. Pastebėjo tai draugai ir ėmė klausinėti, ką jis pamilęs. Dantė slepia mylimąjį vardą. Jis apsimeta pamilęs vieną damą. Jai parašo ir eilėraščių. Dantės draugai patiki, nors pats poetas tik apie Beatričę tegalvoja. Kai dama-priedanga išvažiuoja iš Florencijos, Dantė suranda kitą moterį, už kurios galėtų slėptis su tikrais jausmais. Dėl šito sekiojimo paskui moteris žmonės pradeda visaip apie Dantę šnekėti. Apkalbų gandas pasiekia ir Beatričės ausį. Kartą sutikusi poetą, Beatričė jo nepasveikina ir nebenusišypso maloniai. O tame šypsny, jos žvilgsny ir balse buvo visa Dantės laimė. Jos netekęs, poetas verkia pasikukčiodamas, kaip nuplaktas vaikutis. Norėdamas atgauti Beatričės palankumą, Dantė rašo jai eilėraštį.

Beatričės mirtis

Kartą draugijoje Dantė netikėtai pamato Beatričę. Susijaudinęs, bijodamas, kad neparvirstų, jis atsiremia į sieną, o paskui išeina, pasiremdamas į draugą. Nuo to laiko jis pasiryžta apdainuoti tik Beatričės grožį ir dorumą. Netrukus miršta jo širdies damos tėvas. Sielvartas suspaudė mergelės širdį. Apdainuodamas jos skausmą ir jos tėvo mirtį, poetas lyg nujaučia, kad ir ji greit mirs. Ir iš tikro, Beatričė miršta. Dantė liūdi metus. Jį nori suraminti kita, graži, protinga ir jam patinkama moteris; bet kai pasirodo sapne jaunutė su raudonu drabužiu Beatričė, poeto visos mintys vėl nukrypsta į ją. Poetas pasiryžta: „Aš tikiuos apie ją pasakyti tai, ko dar nebuvo pasakyta nė apie vieną moterį". Ir savo pažadą ištesėjo: „Dieviškojoj Komedijoj" Beatričei tenka viena garbingiausių rolių.

Dorumas

Beatričę taip išgarbina Dantė dėl jos dorumo. Ji skyrėsi iš daugelio Florencijos moterų.

> „Ji žengė apsivainikavusi, pasipuošusi nusižeminimu, nerodydama jokios tuštybės dėl to, ką ji matė ir girdėjo. Daugelis praeidami tardavo: tai ne moteris, bet gražiausias dangaus angelas. Kiti sakydavo: ji stebuklas; garbė Viešpačiui, kurs leidžia tokias puikias būtybes. O aš sakau: ji būdavo tokia nusižeminusi ir dora, kad visi, kurie į ją pažvelgdavo, pajusdavo tokį ramų ir saldų kuklumą, kad jie negalėdavo prasijuokti, ir nė vienas negalėdavo pažvelgt į ją neatsidūsėjęs" (V. N. 26). „Dievas davė Beatričei tą aukščiausią malonę, kad tas žmogus negali susilaukti blogo galo, kurs vieną kartą su ja kalbėjo".

Taigi jos skaistumas, dorumas, gražumas veda Dantės sielą išganymo keliu. Todėl „D. Kom." ji bus netoli Marijos kojų.

Kas toji Beatričė?

Kas buvo toji Beatričė, niekas tikrai negali pasakyti. Kai kas manė, kad jos visai nebuvę, ji tesanti tik vaizduotės padaras; tačiau šiandien iš Beatričei skirtų eilėraščių nuoširdumo ir iš Dantės mėgstamo realizmo apdainuoti istorinius žmones, daug kas tvirtina, kad Beatričė tikrai gyveno, nors pavardė tikrai nežinoma. Vieni mano, kad ji buvo Dantės kaimyno Foliko Portinari duktė, kiti įrodinėja, kad tai anksti mirusi Dantės žmonos Gemmos sesuo arba artima giminaitė. Tik Gemmos mirusią seserį ar giminaitę garbindamas, Dantė tegalėjęs neužgauti savo žmonos.

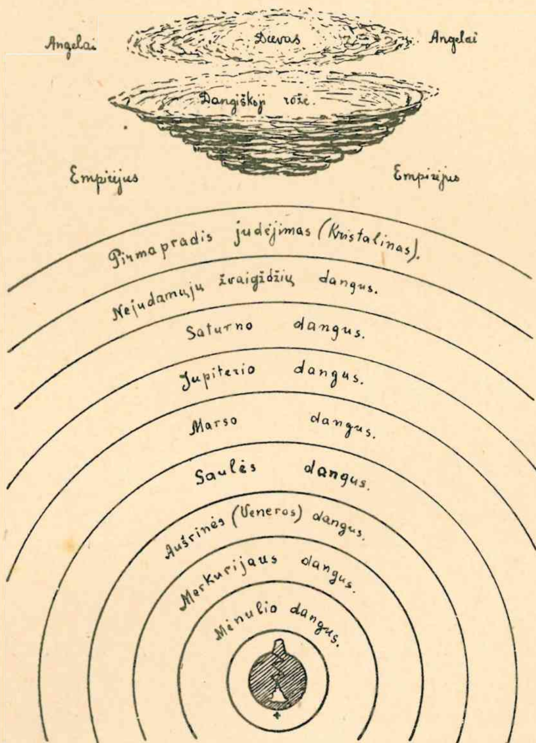
3. „Dieviškosios Komedijos" planas

Dantės „Dieviškojoj Komedijoj" aprašyta kelionė per pragarą, skaistyklą ir dangų. Kelionės aprašymams Dantė pasi-

naudojo „Eneidos“ ir kitų antikinių bei vidurinių amžių raštų pasakojimais apie gyvenimą po mirties. Bet jis mokėjo saviškai tą medžiagą sutvarkyti ir papuošti ją galingais fantazijos paveikslais[1].

Bendras planas

Pragarą Dantė vaizduoja žemes gelmėje; jo forma — maždaug apverstas kūgis ar piltuvėlis, kurio smaigalys yra žemės centre. Pragaro apverstas kūgis yra šiauriniam žemės pusrutuly. Antrasis, pietinis, pusrutulis apsemtas okeano, yra kalnas, vidury panašus į kūgį su terasomis. Tai Skaistykla. Kalno viršuj žemiškasis Rojus. Toliau prasideda Dangaus neaprėpiamos begalinės koncentrinės sferos. Jos apgaubia žemę, kaip pasaulio centrą (Ptolomejaus teorija), ir juo toliau nuo žemės, juo tos sferos greičiau juda. Viršum Dangaus sferų ties Skaistykla yra nejudamas Empirejus—pati Dievo buveinė. (žiūr. paveikslą).

Baltasis kūgis juodam skrituly yra Pragaras, išsikišęs kūgis — Skaistykla, ratai — Dangus.

Pragaro planas

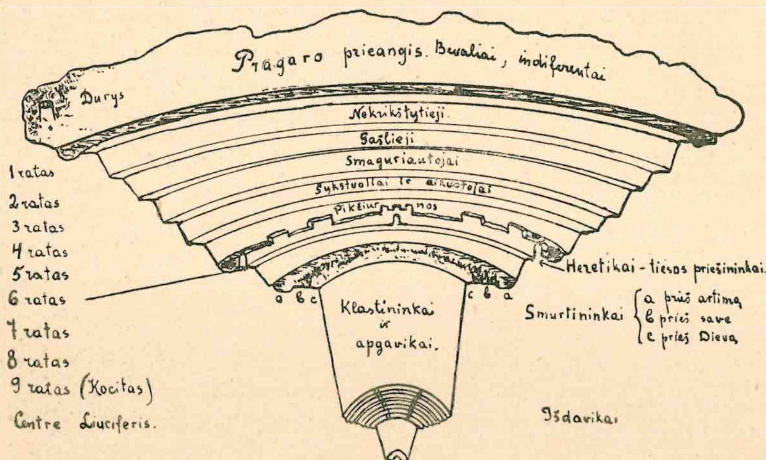
Kiekviena atskira sielų buveinės dalis (Pragaras, Skaistykla, Dangus) suskirstyta taip pat labai simetriškai. — Pragaro yra devyni koncentriniai ratai ir prieangis, taigi iš viso dešimt dalių. Kai kurie ratai turi po kelis kitus mažesnius ratus — skyrius: septintasis — 3 skyrius, aštuntasis — 10, devintasis — 4.

[1] Dantė savo kūrinį buvo pavadinęs „Komedija“. Jis tuo norėjo pažymėti, kad kūrinys parašytas itališkai (ne lotyniškai) ir kad aprašomi dalykai baigiasi gerai. Epitetą „dieviškoji“ pridėjo vėliau Dantės garbintojai.

Juo sunkesnė Dantei atrodo nuodėmė, juo tos nuodėmės ratas siauresnis ir giliau nugrimzdintas.

Skaistykla turi tiek pat skyrių, kaip ir Pragaras.

Dantės Dangaus sferos suskirstytos ptolomejiškai, planetų ir žvaigždžių sferomis. Taigi „Dieviškosios Komedijos“ *fonas* yra ne tik žemė, bet ir visas pasaulis.

Pragaro planas

4. „Dieviškosios Komedijos“ turinys

Paklydimas

a) P r a g a r a s. — Savo gyvenimo vidury Dantė pasijunta paklydęs tamsiame miške. Išsigandęs jis eina į kalnelį, apšviestą spindulių, bet kelią jam pastoja trys plėšrūs žvėrys: laksti ir marga pantera, išdidus liūtas ir išbadėjusi, išdžiūvusi vilkė. Dantė traukias nuo jų į tamsiojo miško gilumą. Čia jis sutinka Vergilijų, Beatričės atsiųstą Dantei padėti.

Prieangis

Vergilijus veda poetą kitu keliu — per Pragarą; abu poetai greit atsiduria ties vartais, kurių angoje įrašyta: *„Palikit visą viltį, jūs, kurie čionai įeinate“*. Keleiviai įžengia. Aplinkui tamsu. Girdėti tik dejuojant, keikiant ir verkiant. Tai P r a g a r o p r i e a n g i s, kur kenčia ištižėliai, lepšiai, egoistai, kurie gyvenime nedarė nei gera nei bloga; tų bevalių žmonių nei dangus nei pragaras nenori priimti.

Pirmieji penki ratai

Toliau keleiviai atsiduria pirmame pragaro rate — L i m b e, kur yra sielos, nepažinusios Kristaus tikėjimo. Čia yra nekrikštytų kūdikių, senovės didvyrių ir išminčių vėlės. Čia gyvena ir patsai Vergilijus. A n t r a m e r a t e *gašliųjų vėlės;*

nuolatinio didžiulio sūkurio blaškomos, nesustodamos, daužydamosios ir verkdamos, skrenda kartu su savo nuodėmės draugais. Trečiame rate keleiviai mato, kaip *apsirijėlius* plaka nuo-

Beatričė siunčia Vergilijų Dantės gelbėti.

latinis lietus, sniegas ir kruša. Ketvirtame — *šykštuoliai* ir pinigų eikvotojai nuolat susidaužia, keikdamiesi ir ritindami milžiniškus akmenis. Penktame rate Stikso purve *pikčiurnos* pešasi, nepaprastai įnirtę.

Šeštasis ir septintasis ratas

Prie Stikso purvinų vandenų stovi Liuciferio miesto sienos, kur Dantė ir jo vadas įeina tik angelui su ugnies kalaviju vartus atidarius. Už vartų keleiviai atsiduria šeštame rate savotiškose kapinėse, kur ugnies įkaitintuose, atidarytuose karstuose vaitoja *heretikai, bedieviai*. Septintasis ratas — smurtininkų buveinė. Ji padalyta į tris skyrius. Pirmame Dantė mato verdančio kraujo upėj panardintus tuos, kurie griebėsi *prievartos prieš artimą;* todėl čia *vagys, žmogžudžiai, tironai* negali iškišti galvos iš upės, nes pakraščiais bėgioja centaurai ir laido į juos strėles. Antram skyriuj — *savižudžiai*. Jų vėlės išaugusios į kreivus, juodus, nuodingus medžius. Baisūs paukščiai, harpijos, tupi ir peri juose, o iš įdrėkstų ir nulaužtų šakų srovena kraujas. Trečiame skyriuje, pelkėse, ant parkritusių ir susikūprinusių *smurtininkų prieš Dievą* lyja ugnies lietus.

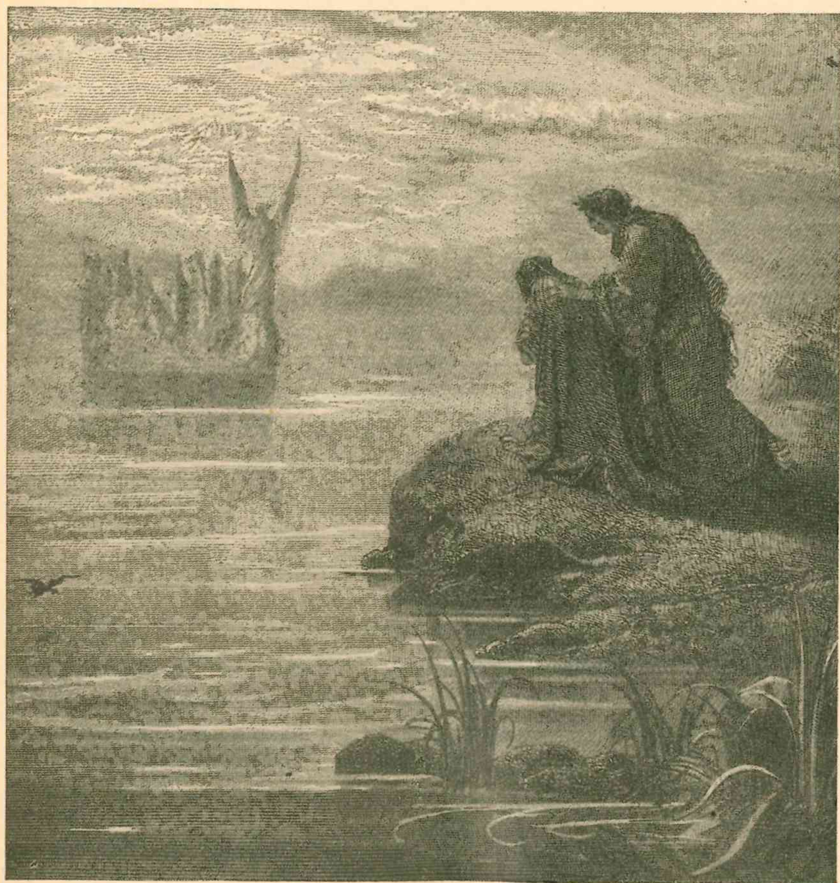
Aštuntasis ratas

Aštuntasis ratas gerokai siauresnis už kitus, tačiau jo dešimtyje „kišenių" (skyrių) sugrūsti įvairūs *apgavikai, klastininkai*. Pirmame skyriuj — piktosios dvasios plaka *suviliotojus* ir *tarpininkus;* o antrame „kišeniuj" biauriuose mėšluose skęsta *pataikūnai* ir *paleistuvės*. Trečiame skyriuje uolų ugninėse duobėse galvom žemyn kenčia *simonistai;* jų iškištos iš žemės kojos dega ir svyla, kaip žibintai. Ketvirtame „kišeniuj" *netikri pranašai* ir *burtininkai* vaikščioja į užpakalį atsuktomis galvomis, o penktame — *nusidėję teisingumui;* svetimų teisių pasisavintojai sugrūsti į verdančią dervą; juos, kaip varles, piktosios dvasios bado kabliuotomis strėlėmis. Šeštame skyriuje vos tik juda *veidmainiai;* prislėgti švininių apdarų, paauksuotų iš viršaus. Septintame — *šventvagiai, vagys*, gyvačių smaugiami ir kandžiojami pavirsta į pelenus ir vėl atgyja, kaip žmonės ar kaip gyvatės. Aštuntame — *apgaulūs patarėjai* ir *šmeižikai;* apsupti liepsnų liežuvių. Devintame — *nesantaikos sėjėjai* ir *herezijų pramanytojai*, kapojami ir draskomi į gabalus; vieni su perskrosta krūtine ir viduriais, kiti, nupiautomis galvomis pasišviesdami kelią, klajoja. Dešimtame — įvairūs *sukčiai* ir *apgavikai*, raupsuoti, drugio krečiami, pašėlę kandžioja vienas kitą.

Devintasis ratas

Pagaliau Vergilijus nuveda Dantę į paskutinį devintąjį ratą — išdavikų buveinę, — kur tų niekšų vėlės suskirstytos į keturis skyrius: giminių, tėvynės, svečių ir savo geradarių išdavikai. Jie visi įšalę leduose taip, kad nė verkti negali, nes jų ašaros tuoj sušąla. Šito devintojo skyriaus centre, žemės ir pasaulio centre, yra didžiausias išdavikas — *Liuciferis*. Jis lig

krūtinės įšalęs leduose. Jo trys galvos, raudona, juoda ir baltai gelsva, triuškina tris šlykščius išdavikus — Judą, Brutą ir Kasijų, o trys Liuciferio poros didžiulių sparnų, panašių į šikšnosparnio, plasnodamos sukelia baisų vėją, kuris šaldo vandenis. Įsikabindami į apžėlusius Liuciferio sąnarius, Vergilijus su Dante nusileidžia į urvą, kuriuo išeina į kitą žemės pusę.

Dievo tarnas atgabena mirusiųjų vėles.

b) S k a i s t y k l a. — Iš urvo išėję keleiviai laisviau atsikvepia; žvaigždėtas dangus ir virpanti jūra atgaivina Dantės prislėgtą krūtinę. Bet ir čia jiems kelią tuoj pastoja griežtas sargas Katonas Utikietis, nes patekti į salos p a k r a n t ę vienam nevalia be angelo palydovo. Tik Dievo tarnas į čia atga- Pakrantė

bena mirusiųjų vėles, susirinkusias pirma Tiberio įtakoj. Iš pakrantės vienos sielos eina tiesiai į Skaistyklą, kitos pasilieka čia ilgiau. Čia lieka vėlės atskirtųjų nuo Bažnyčios, kurie mirties valandą gailėjosi, bet nespėjo su Bažnyčia susitaikinti.

Šlaitas

Toliau kopia Dantė uolėtu, nelygiu Skaistyklos šlaitu (antipurgatorio). Čia jis sutinka eiles *apsileidėlių*, kurie atgailą ir susitaikinimą su Dievu atidėliojo lig paskutinio momento; vieni iš tingėjimo, kiti užklupti staigios, netikėtos mirties, treti — karaliai ir valdovai — pasinėrę valdžios ir žemiškos garbės dalykuose, mažai tesirūpino atgaila. Jie visi turi išbūti čia tiek laiko, kiek žemėje gyveno.

Skaistyklos terasos

Naktis. Dantė užmiega. Sapnuoja, kad aras neša jį į saulę. Kai atsibunda, pasijunta jau esąs prie skaistyklos durų. Čia stovi angelas, kuris su kalaviju įrašo kaktoje septynis P, septynių didžiųjų nuodėmių simbolį (P. lot. peccatum). Toliau abudu poetai lipa per septynias Skaistyklos terasas: puikybę, pavydą, pyktį, tinginystę, gobšumą, smaguriavimą ir gašlumą. — Kiekvienoj terasoj vėlės kenčia kitaip, bet visos jos pilnos vilties, visos jos meldžiasi. Dėl to Skaistykloj dvelkia liūdesio, melancholijos nuotaika. Čia nėra tos juodos nevilties, kurią sutinkam Pragare.

Bausmės

Poetas suprato, kad Skaistykloj neužtenka parodyti kentėjimai, bet reikia pasakyti ir, kaip čia vėlės skaidrėja. Taigi Dantė rodo ir baudžiamąsias ir gydomąsias priemones. Bausmės čia, kaip ir Pragare, yra šiek tiek panašios į nuodėminguosius nusidėjėlių darbus arba jiems priešingos. Dažniausiai sutinkame priešingumų: išdidieji nešioja milžiniškas sunkenybes, pavyduoliams užsiūtos akys, pikčiurnos trokšta tirštuose dūmuose, tinginiai-apsileidėliai nuolat bėga, šykštuoliai ir pinigų eikvotojai išsitiesę ant žemės, lyg materijos traukiami; apsirijėliai-smaguriautojai alksta ir trokšta, o gašlieji uždaryti ugnyse (čia panašumas didesnis — geismų ugniai atsako kita ugnis).

Gydomosios priemonės

Bet Skaistykloj kenčiantiems tenka nuolat medituoti ir melstis. Jie turi medituoti apie ydų šlykštumą ir dorybių grožumą. Ir čia Dantės kai kurie pavyzdžiai yra tikrai įdomūs. Štai puikybės pilni išdidėliai nuolat turi mąstyti apie nusižeminimą; o dėl to jų terasos sienose išbrėžti nusižeminimo paveikslai: Švenčiausioji Mergelė Marija, Dovydas, Trajanas, tuo tarpu kai asloje, po puikuolių kojomis, išpiešti puikybės paveikslai: Liuciferis, Saulius ir t.t. Pavyduoliai taip pat turi progos mąstyti:

švelnūs malonūs balsai jiems nuolat primena gerumo ir meilės paveikslus, o rūstūs, kaip perkūno, balsai mini Kaino ir kitus vardus; trokštantieji dūmuose pikčiurnos nuolat mato dvasios pakilimo vizijas, o tinginiai patys garsiai šaukia stropumo, uolumo ir apsileidimo pavyzdžius. Šykštuoliai dieną garsiai mini kilnaus neturto paveikslus, o naktį šykštuolių Pygmaliono, Mido ir kitų vardus; gašlieji nuolat kartoja čia skaistybės, nekaltybės, čia gašlumo pavyzdžius. Apmąstydamos ydas ir dorybes, sielos taip pat meldžiasi paskui angelus, kurie gieda giesmes, aukštindami tam tikras dorybes; tik vieni tinginiai nesimeldžia.

Perėjęs visas terasas, Dantė pasiekia Žemiškąjį Rojų su pikto ir gero medžiu vidury. Čia išnyksta Vergilijus, o Dantei pasirodo nauji globėjai; tai Matilda, kuri dainuodama skina gėles, ir Beatričė, kuri su dideliu triumfu nusileidžia iš dangaus. Nuplautas Letejos upėj (atgailoje) ir atsigėręs gaivinančio Eunojos vandens, Dantė gali kilti į Dangų. — Nauji vadai

c) D a n g u s. — Dantės vadovas per dangų, Beatričė, pakelia savo akis į saulę, o Dantė įsižiūri į jos žvilgsnį ir kyla į viršų. M ė n u l i o sferoj juodu randa vėles tų, kurie žemėj negalėjo išteseti savo pažadų, nes pikti žmonės sutrukdė jų pasiryžimus (pav., įstojusios į vienuolyną merginos brolių ar tėvų buvo iš ten išplėštos ir ištekintos). M e r k u r o sferoj Dantė mato vėles tų, kurie padarė didelius darbus, žemiškos garbės įkvėpti, A u š r i n ė j (Veneroj) džiaugiasi tie, kurie gyvendami buvo atsidavę žemiškai meilei, bet nebuvo užmiršę ir Dievo bei artimo meilės. — Pirmos trys sferos

S a u l ė s sfera skirta katalikybės mokslininkų-teologų ir didžiųjų vienuolių vėlėmis; čia Dantė mato šv. Tomą, šv. Pranciškų Asižietį, šv. Domininką ir kitus. M a r s o sferoj gyvena krikščionių karžygiai. Dantė mato, kaip jų vėlių didžiulės eilės sudaro spindintį kryžių, kur stebuklingai matyti Išganytojo bruožai. J u p i t e r y iš krikščionių valdovų ir karalių vėlių susidaręs milžiniškas skraidąs šviesus erelis prabyla į Dantę, lyg vienas nuostabus balsas. S a t u r n o sferoj Beatričė Dantei parodo beribėj erdvėj besibaigiančius laiptus; jais kyla ir leidžiasi nesuskaitoma daugybė šviesų; tai vėlės, mėgusios žemėj mąstyti, susitelkti. — Vidurinės sferos

Toliau Dantė kyla per n e j u d a m ų ž v a i g ž d ž i ų ir K r i s t a l i n o (Primum Mobile) sferas. Jis mato Kristaus ir Marijos triumfą; o Beatričės prašomi, apaštalai Petras, Jokūbas — Paskutinės

ir Jonas paeiliui patikrina Dantės tikėjimą, viltį ir meilę. Paskutinėj sferoj jis aprašinėja pirmojo judėjimo priežastis. Kas žemėj labiau mylėjo Dievą ir artimą, tas ir danguje gali daugiau laimės pajausti. Tačiau niekas iš dangaus gyventojų laimės netrokšta daugiau, kaip jos turi.

Mistiška rožė

Lig šiol Dantė, kalbėdamasis su šventosiomis vėlėmis, negalėjo matyti jų bruožų, nes jos vaizduojamos šviesos forma. Prie Empirejaus Dantei leidžiama matyti palaimintuosius su kūnais, kaip jie bus po paskutinio teismo. Poetas mato juos ne sferose, bet mistinėj rožėj, kurią jie sudaro. Norėdamas, kad paaiškintų, jis atsigręžia į Beatričę, bet jos vietoj randa šv. Bernardą. Jis parodo Beatričę, užėmusią vieną iš aukštesnių rožės laipsnių. Dantė už visa dėkoja. Šv. Bernardas prašo Marijos užtarimo, kad poetui būtų suteikta malonė išvysti Šv. Trejybę. Malonė suteikiama, tačiau poetas neįstengia papasakoti apie Tai, kas judina saulę ir žvaigždes.

5. Kūrybos charakteris ir grožis

„Dieviškoji Komedija" sunku įterpti į kokį griežtai nustatytą žanrą. Pirmiausia ji atrodo pasakojamasis kūrinys. Tačiau tai nėra epas. Tik negriežtai kalbėdami, ją galėtume vadinti poema. Jei įsižiūrėsime į atskiras kūrinio vietas, į epizodus, tai jie pasirodo gana įvairūs. Vieni jų lyriški (Franceska de Rimini ar malda į Mariją), kiti episki (Kačiagida, Ulysas), treti idiliški (Matilda Žemės Rojuje), ketvirti dramiški (Ugolino). Vienuose epizoduose stipriau pasireiškia viena kūrybinė galia, kituose kita. Sakysim, kuriamoji vaizduotė vienur sau pavyzdžius ima iš realaus gyvenimo, kitur ji yra laisvas šviesų, spalvų, judėjimo žaismas. Ne vienodai pasireiškia ir jausmas, protas. Šitas Dantės kūrybos įvairumas, jos elementai ryškėja iš pavyzdžių.

Įvairumas

a) D r a m i š k u m a s i r r e a l i z m a s. — Poeto sugebėjimą pasakojimą draminti, prisunkti jį stiprių konkrečių jausmų matome iš U g o l i n o e p i z o d o.

Fonas

Dantė su Vergilijum eina per devintą ratą. Jie girdi vaitojant, dantimis kalenant. Tai išdavikai kenčia įšalę Kocito leduose lig galvos ir dar giliau. Tamsoje vienam iš pasmerktųjų poetas netyčia įspiria koja į galvą, ir tas pradeda jį keikti. Kiti išdavikai verkia, bet jų ašaros tik išteka ir tuoj sušąla. Šitoj

ledo ir tamsos karalystėj Dantė pamato dvi galvas, kurių viena pridengia antrą.

Ugolino ir Ruggieri

Vergilijus su Dante prie jų prisiartina — čia prasideda lyg prologas — ir pasirodo, kad vienas pasmerktųjų iš bado dantimis kremta antro galvą. Dantės pakalbintas, „nusidėjėlis atgręžė burną nuo kraugeriško valgio ir, nusišluostęs lūpas galvos plaukais, kurią graužė iš užpakalio, prakalbėjo". Nusikaltėlis pasirodė esąs grafas Ugolino ir graužiąs išdaviko Ruggierio galvą. Jis buvęs ištikimas Ruggieriui; būtų pasiryžęs net mirti už jį. Tačiau Ruggieri, norėdamas atsikratyti Ugolino, apkaltinęs ir imetęs jį su vaikais į kalėjimą. Prologas

Pati Ugolino d r a m a prasideda kalėjimu. — Grafas sapnavęs šiurpų sapną. Ruggieri atrodęs jo ponas ir valdovas. Jis ginęs kalno linkui vilkus su vilkučiais. Šitoj medžioklėj Ruggieriui padėję kiti, kurie turėję išalkusias, bet gerai dresiruotas kales. Kai vilkas su vilkučiais pailsę, kalės su aštriais dantimis juos sudraskiusios. Ugolino pabudo. Dar neaušo. Išgirdo, kad jo sūnūs pro miegus verkia ir prašo duonos. I veiksmas

II veiksmas

Sapnas ir Ugolino miegančių sūnų verksmas — negeras tai ženklas. Ateina pusryčių valanda, Ugolino laukia atnešant valgyti. Bet išgirsta jis tik užkalant duris. „Aš pažvelgiau į savo vaikus, tylėdamas: aš neverkiau, nes viduje pasijutau pavirtęs į akmenį", sako apie tą baisią valandą Ugolino. „Mano sūnūs verkė; mano jaunasis Anzelmas tarė: „Kodėl tu taip į mus žiūri, tėve? kas tau yra?" „Aš dar neverkiau ir nekalbėjau per visą dieną ir kitą naktį". Koks baisus buvo tėvo sielvartas, kai ryt rytą jis pamatė savo sūnų veidus, bado iškraipytus. Nevilties pagautas, Ugolino ima kandžioti savo rankas. Sūnūs nesupranta tėvo: „Tėve, mūsų skausmas nebus toks šlykščiai baisus, jei tu suvalgysi mus: tu davei mums nelaimingąjį kūną ir tu jį atsiimk!.." Kad nedidintų sūnų skausmo, tėvas nutyla.

III veiksmas

Lig šiol veiksmas kilo, kol pasiekė aukščiausią laipsnį, krizę. Toliau eina nusileidimas ir katastrofa. — Ugolino nutyla; juoda tyla trunka tris dienas. Ketvirtą dieną sūnus Gaddo, parpuolęs prie tėvo kojų, lyg pamišęs, kliedėdamas sako: „Tėve, argi tu man nepagelbėsi?" Tai taręs, jis miršta. Miršta vienas po kito ir kiti trys. Nusilpęs tėvas parkrinta prie vaikų lavonų; dabar nebaisu mirti, sūnų mirtį iškentėjus. Bet dar dvi dienas jis kalbasi su mirusiais, kol jį patį ir jo skausmą nugali badas.

Epilogas

Vos pabaigęs pasakoti savo ir vaikų bado istoriją, akis išvertęs, Ugolino puola savo priešą, su šuns įniršimu kerta dantimis į jo galvą ir vėl ją ėda.

Realizmas

Ar bereikia aiškinti, kad poeto kuriamoji vaizduotė čia sėmėsi medžiagos iš realaus gyvenimo? Badas-alkis, vienas iš žemesniųjų žmogaus instinktų, čia sujungiamas su pykčio-keršto jausmu. Abu jausmai išreikšti taip pat labai realistiškai, natūralistiškai, būtent — ėdimu. Ir tas ėdimas atrodo, kaip šuns. Tai dar labiau sustiprina įspūdį. Kad šuo ar vilkas ėstų žmogaus galvą, nebūtų taip šiurpu, bet dabar protingas žmogus triuškina sau lygaus galvą. Čia žmogus atrodo tikrai žemas gyvulys, žemesnis už šunį. Šitokio realistiško ryškumo pilnas visas Pragaras. Niuansus, šešėlius piešdamas, palygindamas ir visur kitur Dantė atrodo puikus gyvenimo stebėtojas. Pastabumas, gyvenimo pažinimas leidžia poetui vaizdingai pasakoti.

b) Idilė ir alegorija. — Kuriamoji vaizduotė iš gyvenimo gali pasirinkti, kas gražu, ir neimti to, kas negražu. Kada tokią idealizuotą, išdailintą sceną poetas pripildo švelnių jausmų, tada gimsta idilė. Dantė gražią idilę davė Žemės Rojuje, kurią mes pavadinsime Matildos idile.

Fonas

Įėjęs į Rojaus sodą, poetas pastebi daugybę gražių augmenų ir gaivinančių pavėsių, kuriuose švelnėja gimstančios dienos spinduliai. Dantė eina pieva, iš kurios kyla švelnūs kvapai; lengvutis vėjelis, kaip malonus zefyras, glosto jo kaktą. Medžių viršūnėse paukšteliai kelia koncertus, su džiaugsmu sveikindami aušrą. Priėjęs upę, poetas mato jos skaidrius vandenis; tyriausios upės negali lygintis su jais, jei jie būtų ir pavėsy.

Anapus upės Dantė pamato moterį; ji gieda, skindama gėles. Sužavėtas poetas prašo gražiąją Rojaus gyventoją prisiartinti, kad galėtų suprasti jos giesmę. „Kaip lengva šokėja, kuri lyg be jokio judesio pastangos, vos palietus žemę, grakščiai deda koją už kojos, taip jaunoji moteris atsigręžė į mane“, sako Dantė; „tarp gėlių, kurios spindėjo aukso ir rožės spalvomis, ji atsigręžė panaši į nekaltą mergelę, kuri nuleidžia kukliąsias akis“. Kai ji prisiartina prie upės krašto ir pakelia blakstienas, Dantė pastebi jos nuostabiai skaistų žvilgsnį. Matilda, ta jaunoji moteris, nusišypso ir vėl skina gėles. Matydama poetą nustebusį, ji pasisiūlo paaiškinti, kodėl ji šypsosi ir gieda psalmę: „Tu pradžiuginai mane“. Ji taip elgiantis, kad čia laimės vieta — Rojus. Dar paaiškinusi dviejų upių reikšmę, gražioji moteris ugningu meilės balsu pragysta naują psalmę: „Palaiminti tie, kurių nuodėmės atleistos“, ir, „kaip nimfos, kurios bėga į mišką, vienos pasislėpti nuo saulės, kitos jos pamatyti, ji pradėjo eiti upės pakraščiu prieš srovę“. Idilė

Štai idilė, kuri iš tikro leidžia pajusti pirmykštės palaimos, Rojaus nekaltus džiaugsmus. Todėl pamatuotai daugelis kritikų mano, kad dėl skaistumo ir gaivinančio grakštumo toji scena yra viena gražiausių idilių italų literatūroj.

c) Procesijos alegorija. — Visam kūriny sutinkame nemaža alegorijų, tačiau niekur tiek gausiai jų nerandame, kaip procesijoj, Beatričei pasirodant.

Rojuj eidamas į saulėtekį greta Matildos, tik antroj upelės pusėj Dantė pastebi nepaprastą šviesą, nušvietusią sodą. Ne, tai ne žaibas, nes medžių žalume oras užsidega raudonai, ir pasigirsta nuostabi melodija. Įsižiūrėjęs jis pastebi septynias dideles žvakides, o už jų žmones; jų rūbai nežemiškai balti. Nuo žvakidžių atsiskiria septynios liepsnos ir išsirikiuoja. Toliau pasirodo poromis 24 seneliai, kurių galvos papuoštos lelijomis. Jie gieda: „Būki pagarbinta tarp Adomo dukterų!“ Už senelių keturi šešiasparniai žvėrys, o jų tarpe triumfo vežimas, traukiamas grifo — pusiau liūto, pusiau erelio. Iš dešinės vežimo pusės, lyg šokdamos, eina trys moterys, o iš kairės — keturios. Užpakaly vežimo linguoja septyni senukai, kurių galvos papuoštos rožėmis. Kai procesija sustoja, vienas iš jų tris kartus sugieda: „Ateik, mano sužadėtine, nuo Libano“. Procesija

Tai giesmei pritaria visi kiti, ir šimtas angelų pakyla ties vežimu giedodami ir šaukdami: „Meskime lelijas pilnomis rankomis“. Tada rytuose Dantė pamato rausvą dangų, kaip rožę, jame tekančią saulę, o gėlių debesy moteriškę. Jos rūbai raudoni, kaip liepsna, ant pečių žalias apsiaustas, baltas šydas, ir galva laurais papuošta. Nors Dantė ir nemato jos uždengto veido, tačiau pajunta širdy senosios meilės galybę; jis atspėja, kad taip triumfaliai nusileido Beatričė. Beatričės atvykimas

Beatričė prabyla — rūsčiai, su priekaištais dėl Dantės neištikimybės. Toji kalba tiesiog parodo realius moters jausmus. — Pirmiausia Beatričė klausia Dantę, ar jis pažįsta ją ir kaip drįso kopti į laimingųjų buveinę. Poetas, kuris, tarytum, kitokio susitikimo tikėjosi, nuleidžia galvą, lyg suakmenėjęs. Bet kada, lyg jį užtardamos, dvasios pradeda klausti Beatričę, kodėl ji jį baranti, Dantė pravirksta ir sudejuoja. Beatričė kreipiasi į ange- Dantės susitikimas su Beatriče

lus ir pasako, kaip jos vaikiškas veidelis padaręs Dantei kilnios įtakos; bet kai ji mirusi ir tada tapusi gražesnė ir galingesnė, tai Dantė nusikreipęs nuo jos ir susiradęs kitų moterų; vėliau jis sunykęs taip labai, kad jo gailėdamasi ji turės nusileisti į Limbą ir prašyti Vergilijų išvesti jį iš pražūties. Beatričė pažada Dantei atleisti, jei jis prisipažins kaltas. Ašarodamas, gėdos prislėgtas, poetas vos ištaria „taip". Tada Beatričė liepia pakelti galvą ir žvelgti į ją. Nors ir pro šydą pamatęs dieviškosios moters grožį, poetas pajunta tokį gailestį, kad jo suspausta širdis apalpsta. Kai Dantė atgauna sąmonę, jis prie savęs pamato gražiąją Matildą, kuri panardina poetą Letejoj. Nuplautą Dantę apsupa keturios šokėjos dainuodamos: „Čia mes esame nimfos, o danguje žvaigždės". Dabar jau poetas pamato Beatričės neuždengtą veidą. Bet čia jį vėl apsupa kitos trys šokėjos. Jų paragintas jis su tokiu alkiu žiūri į mylimąją, kol jos dieviškasis šypsnys visai jį pavergia.

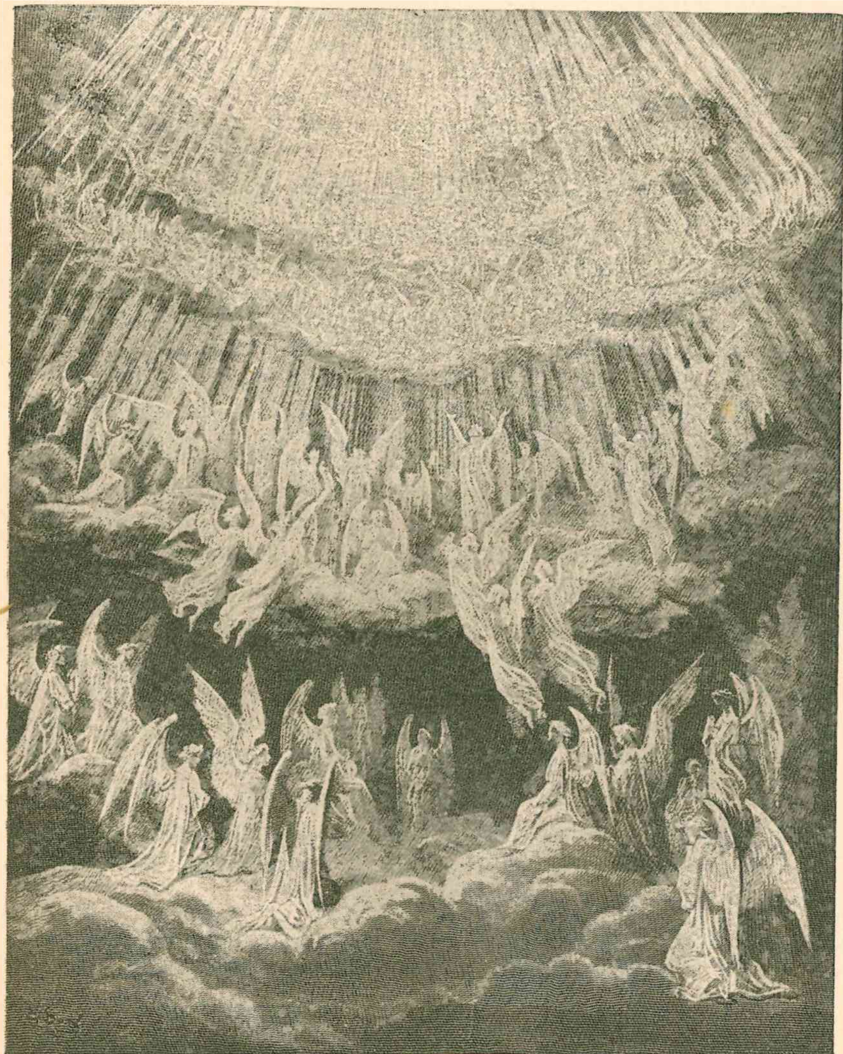
Alegorijos reikšmė

Dantės pirmas susitikimas su Beatriče ir jos žodžiai teturi tiesioginę reikšmę. Tačiau pats Beatričės asmuo simbolizuoja teologiją, dieviškų dalykų mokslą. Toji alegorija aiški Dangaus kelionėje, tačiau visas ryškumas iškyla kaip tik procesijos epizode. — Septynios žvakidės su liepsnomis reiškia septynias Šv. Dvasios dovanas; 24 seneliai su lelijomis ant galvų — 24 Sen. Testamento knygas; 4 žvėrys — keturias Evangelijas; grifas, žvėris liūto kūnu, su erelio galva ir sparnais, reiškia Dievo-Žmogaus dvejopą prigimtį; trys moteriškės dešinėj — tris teologines dorybes (tikėjimą, viltį, meilę), o keturios moteriškės iš kairės vežimo — 4 kardinalines dorybes; 7 seneliai, pasipuošę rožėmis, ženklina paskutiniąsias 7-nias Naujojo Testamento knygas. Kada, procesijai sustojus, gėlių debesy iš dangaus nusileidžia Beatričė, tada be išvadžiojimų aišku, kad ji reiškia teologiją, kuri viena tegali aiškinti visas šv. Rašto dalis ir dorybių mokslą. Tik mokslas, kuris aiškina amžinuosius dalykus, tegali būti taip iškilmingai sutiktas, ir jis tegali vesti žmogų-Dantę į paskutinį tikslą — dangų. Būdama apreikštosios tiesos simboliu, Beatričė reiškia ir autoritetą, kurį Dievas davė Bažnyčiai žmonėms mokyti.

d) Fantazija, harmonija, entuziazmas. — Pragaras atrodo gyvenimiškas, realistiškas, dramiškas. Skaistykloj dramiškumo mažiau. Jos pagrindinė nuotaika — melancholija, ilgesys. Dangus — palaimos ir šviesos buveinė — rodo poeto kuriamosios vaizduotės lankstumą, kalbos ritmo harmoningą pajautimą ir religinį nuoširdumą, entuziazmą.

Nors dangui piešti poeto kuriamoji vaizduotė ima pavyzdžių iš tikrovės, tačiau renkasi tuos paveikslus, kurie skaistesni,

džiaugsmingesni. Tam tobulajam džiaugsmui, kuris daug sunkiau vaizduoti kiekvienam poetui, Dantė pasirenka dažniausiai *šviesą* su įvairiais efektais ir niuansais. Mokėjimas laisvai žaisti šviesos priemonėmis čia tiesiog vadinamas fantazija, fejerija, kurios esmė aiškėja iš pavyzdžio.

„O, džiaugsme! Neapsakoma palaima!“

Šviesos upė

Juo Dantė kyla aukštyn, juo Beatričė atrodo gražesnė, juo jos šypsnys darosi labiau žavįs; jį prisimindamas, Dantė net turi prisimerkti, kaip prieš saulę. Tai rodo, kad Beatričė su Dante netoli Empirejaus. Čia šviesa tokia galinga, kad Dantė nieko nebeatskiria. Beatričės pamokytas jis įgauna naujos jėgos.

„Aš pamačiau, sako jis, šviesą upės pavidalo, kuri žibėjo tarp dviejų kraštų, išpuoštų puikiausio pavasario gėlėmis. Iš tos upės kilo žiežirbos, kurios triško tarp gėlių ir suteikdavo joms spindėjimą rubino, apsupto auksu; bet greitai tos žiežirbos, lyg apsvaigusios nuo dangiško kvapsnio, nuolat atskrisdavo į stebuklingąją srovę, kai kitos iš jos pakildavo".

Beatričė paaiškina, kad galėmis ir žiežirbomis pridengia šventųjų palaima.

Maldos entuziazmas

Nuoširdaus entuziazmo prisikvėpusios visos Dangaus giesmės. Tai ryškiai matyti šv. Bernardo maldoj į Mariją:

„Nekaltoji Mergele Motina, savo sūnaus dukterie, nužemintoji, bet iškeltoji aukščiau už visokį sutvėrimą, amžinosios valios nejudoma riba, tu taip išaukštinai žmogaus prigimtį, kad Dievas neatsisakė tapti savo paties kūriniu. Tavo širdy buvo įžiebta toji meilė, kurios spinduliai išdaigino dangiškos ramybės glūdumoje tą spindinčią gėlę. Kaip saulė savo vidurdienį, tu uždegi mus karštąja meile; tu esi mirštamiesiems gyvosios vilties šaltinis. O moteriške, tu esi tokia didi ir tokia galinga, kad jei kas nori malonės ir nesikreipia į tave, jis nori, kad jo troškimas skristų be sparnų. Tavo gerumas ne tiktai išklauso tą, kuris tavęs šaukiasi; dažnai jis gausingesnis, nekaip prašomas; tavy gailestingumas, tavy kilnumas, tavy sutelktos visos kūrinių dorybės".

Toliau, išdėstęs Dantės reikalą, šv. Bernardas įspūdingai baigia maldą:

„Žiūrėk, Beatričė ir visos dieviškosios dvasios, sudėjusios rankas, siunčia tau tą pačią maldą".

Jausmas ir protas

Čia lyrika — meilė Marijai — nėra grynas jausmas ar neaiškus religingumas. Kaip ir visame kūriny, taip ir čia su jausmu eina mintis, idėja. Dantė, katalikas, žino, kad krikščionių maldose jausmas esti susijęs su protiniu teologiniu elementu. Kad ir entuziastiškai garbindamas Mariją, poetas vis dėlto išlaiko jausmo ir proto pusiausvyrą. Bet ne visur taip esti. Kai kuriose kūrinio vietose protas, idėja toli pranešа jausmą, kitur, ypač politinės reikšmės scenose, jausmas prašoksta poeto protą.

6. Alegorijos ir simboliai

Viduriniais amžiais poezijos prasimanymai buvo pateisinami tik tada, kada po tomis „gražiomis melagystėmis" buvo slepiamos giliosios tiesos. Šitų gilesnių tiesų ieškoti, tiesų, apvilktų

fabulos skraiste, tenka ir „Diev. Komedijoj", nes Dantė, kaip tiesos ieškotojas, didelis katalikas ir šv. Tomo pasekėjas, turėjo savo kūriniui duoti ne tik tiesioginę prasmę, bet ir alegorinę, moralinę bei kitas.

Tiesioginė prasmė

T i e s i o g i n ė „Diev. Komedijos" prasmė labai paprasta: paklydęs tamsiame miške, Dantė nori iš jo išeiti; žvėrių užstotas jis susilaukia vado, kuris ilgu aplinkiniu keliu veda į tikslą; pakeliui jie aplanko Pragarą ir Skaistyklą, o į Dangų, į tobuląją laimę lig Dievo regėjimo, veda Beatričė.

Alegorinė prasmė

Kai kas apie a l e g o r i n ę poemos prasmę sako, jog kūriny atvaizduotas nusidėjusios žmonijos grįžimas į išganymo kelią. Tačiau daugumas mano, kad „D. Komedijos" faktai alegoriškai reiškia paties p o e t o a t s i v e r t i m ą: iš nuodėmės (miško), žmogaus proto ir išminties (Vergilijaus) dėka, jo siela pakyla lig nekaltumo, kuris sudaro žemišką laimę (Žemės Rojus), o iš čia, apreikštojo dieviškojo mokslo (Beatričės) padedama, ji pasiekia palaimos ir Dievo prigimties supratimą (Dangus).

Moralinė prasmė

M o r a l i n ė p r a s m ė — parodyti, kaip kenčia nusidėjėliai ir kaip džiaugiasi palaima išrinktieji; kitaip kalbant, norėta paraginti žmonės vengti nuodėmės ir stengtis būti skaistiems amžinajai laimei pasiekti.

Poema gali būti aiškinama ir p o l i t i n e p r a s m e, būtent, kaip sutvarkyti to laiko žmonija: imperatoriui (Vergilijui) turi būti pavesta žmogiški, žemiški dalykai tvarkyti, o Bažnyčiai (Beatričei) tektų rūpintis tik antgamtiniais dalykais ir moraliai įkvėpti imperatorių (Beatričė įkvepia Vergilijų Dantės gelbėti).

Kitos alegorijos

Poemoj pilna ir šiaip alegorijų: tamsus miškas — nuodėmės klaikumas arba klaidus pasaulio gyvenimas; lanksti pantera — gašlumas arba žmogaus palinkimas piktybę mylėti; liūtas — puikybė arba staigumas, neapdairumas; vilkė — šykštumas, godumas arba silpnybė, valios stoka blogybei atsispirti; Matilda — doras veiklumas; šv. Bernardas — kontempliatyvinis gyvenimas.

Skaičių simboliai

Simboliškos reikšmės turi ir „D. Komedijos" suskirstymas. Kiekviena kūrinio dalis, Pragaras, Skaistykla, Dangus, turi po 9 skyrius $+1=3\times3+1$. Taigi visose dalyse yra $3^3+3=30$ skyrių. Kiekvienai daliai skirta po 33 giesmes $+1$ įžangos, arba $33\times3+1=100$ g. Visas kūrinys parašytas tercinomis, t. y., kiek-

viena strofa sudėta iš 3 eilučių, kur rimuojamos trys eilutės vieną praleidžiant (schema: aba, bcb, cdc, ded...). Skaitmuo „trys" poeto skirtas Šv. Trejybei pagerbti. Bet kadangi Šv. Trejybė yra tobulybių tobulybė, tai jai reikšti tinka skaičius 10 ir dar labiau 10^2. Kiekviena „D. Kom." dalis baigiasi žodžiu stelle (žvaigždė).

Kaip matyt, Dantė daug dėmesio kreipė į formą. Bet jo forma netuščia. Kūrinys rodo milžinišką poeto erudiciją: Dantei pažįstama istorija, astronomija, literatūra, teologija, filosofija. Ką šv. Tomas skelbė savo filosofiškuose, teologiškuose raštuose, tą Dantė stengėsi įkūnyti meno kūriny. Poetas ne tik reziumuoja vidurinių amžių dvasią. Gerbdamas antikinės literatūros atstovus, mėgdamas kartais žmogaus psichinius pajautimus sujungti su fiziologiniais, jis parodo artėjant ir renesanso gadynę.

Pagalvoti. 1. Palyginti Dantės Pragaras su „Odisejos" ir „Eneidos" požemių karalystėmis. — 2. Kas „D. Komedijoje" charakteringa viduriniams amžiams?

Pasiskaityti. *Dantė:* Pragaras, I—X, vertė Narjauskas, „Skaitymai", XXIII ir XXIV kn. 1923; Pragaras, V, vertė J. Talmantas, „Vairas" 1931, 5 n. Pragaras V g. v. Michelis, „Ž." 1933, 7. Pragaras, XIII, v. Talmantas, „V." 1931, 7—8 n. *Dovydaitis:* Dantė ir Beatričė, „Naujoji Vaidilutė", 1921—22 ir 1922—23. *Dubas V.:* Dantė, „Lietuvos Mokykla", 1921. *Mykolaitis V.:* Dantė Alighieri, „Ateitis", 1921. *Voldemaras A.:* Dantė, „Skaitymai", XIII ir XVI kn.

TREČIAS SKYRIUS

RENESANSO LITERATŪRA

Renesansas

1. Susidomėjimas antikine kultūra. — Renesanso[1] epocha vadinamas XV—XVI amžius, kada Europa susidomėjo antikine kultūra ir ją atgaivino savo literatūroj ir gyvenime. Negalima sakyti, kad antikinis pasaulis iš viso būtų buvęs kada užmirštas. Viduriniais amžiais imperatoriai nors iš vardo stengėsi susirišti su senovės Romos tradicijomis, o šiek tiek išprusę rašytojai ar mokslo žmonės rūpinos pažinti romėnų raštus. Bet jie nemokėjo antikinės literatūros tinkamai suprasti, vertindami ją savo laiko akimis, be istorinės perspektyvos. Renesanso amžius

Jau vidurinių amžių pabaigoje romėnų rašytojus giliau ima studijuoti. Jų mėgėjai, vadinamieji humanistai, atsidėję mokos senųjų kalbų, o paskui jau rūpinas suprasti antikinių raštų grožį, jį iškelti aikštėn, pakomentuoti. Pirmi karštieji humanistai buvo lotynistai Petrarka, Bokačio (Boccaccio) ir kt. Jie ir patys rašė dailia lotynų kalba mokslo ir grožinės literatūros kūrinių. Senųjų tautų kultūra ypačiai imta domėtis, kai 1453 m. turkai užėmė Konstantinopolį, ir daug graikų mokslininkų turėjo persikelti į Italiją. Jų atnešta graikų ar romėnų kultūros sėkla paskatino italų rašytojus pamėgdžioti senovės kūrinių formas. Humanizmas

Labiausiai buvo susižavėta poema. Daugelis rašytojų laikė savo pareiga parašyti poemą, panašią į „Iliadą“ ir „Eneidą“, arba ir savaip sukurti (italų Ariosto „Pasiutėlis Rolandas“, Tasso „Išvaduotoji Jeruzalė“, portugalo Kamoes „Luziadai“). Labai gerbiama buvo odė; pražydo epigrama, ypačiai dvaro poetų tarpe; iškilo idilė ir pastoralė; jos ne tik skyrium rašomos, bet įterpiamos net į didesnius kūrinius; poemas, romanus (Tas- Antikinių raštų įtaka literatūrai

[1] Šalia renesanso vartojamas humanizmo vardas. Tačiau jis nėra tos pačios reikšmės. Humanistu vadiname tokį apsišvietusį žmogų, kuris mėgsta ir gerai moka senovės, ypač graikų ir lotynų kalbas, kuris gėrisi antikinės literatūros grožybėmis, formos dalykais, kaip estetas ar mokslininkas, bet ne tos literatūros pagoniškąja dvasia. Renesansininko sąvoka platesnė. Jis ne tiktai džiaugias senovės literatūros grožiu, bet jis myli ir jos pagonišką dvasią, gėrisi jos pagoniška filosofija, dorove, gyvenimo papročiais ir ragina savo laiko žmones pagal juos gyventi.

so, Servantes). Tačiau renesanso literatūra nebuvo tik antikinių kūrinių sekimas. Joje reiškias dar vidurinių amžių literatūros liekanų; atsiranda ir naujų literatūrinių formų: Petrarka ištobulina sonetą, Bokačio novelę. Dramos srityje nesitenkinama vienais Plauto, Terencijaus, Senekos sekimais, bet sukuriama ir savarankiškas realistinės dramos žanras (Ispanuose Lope de Vega ir Kalderonas, Angluose Šekspyras).

Meno renesansas

Humanistinis sąjūdis atsiliepė ir tapybai su skulptūra. Nusižiūrėję į graikų skulptūrą, tapytojai ir vaizdakaliai kuria harmoningo, grakštaus, pilno gyvybės žmogaus figūras; architektai stato naujo stiliaus rūmus ir bažnyčias, kuriose gotiškos vertikalinės linijos vietoj vyrauja horizontalinė. Iškyla nemirštamo vardo dailininkai *Leonardo de Vinči*, (1452—1519), *Rafaelis* (1483—1520), *Mykolas Angelas* (1475—1564), *Ticianas* (1477—1576), *Fra Anželiko*.

Italijos rašytojų ir menininkų pastangas remia didikai: Florencijos Mediči, Feraros D'Este. Palaikė juos ir popiežiai: Mikalojus V, davęs pradžią garsiajai Vatikano bibliotekai, Pijus II, Leonas X, kurie patys buvo dideli antikinio meno mėgėjai.

Antikiniai kūriniai atveria naujus kūrėjams horizontus. Jie veikia, kaip gaivinąs lietus apsilpstantį organizmą, duodami pasisavinti ir pritaikinti tai, kas kitų sukurta, paskatindami ir naujų kelių ieškoti.

Pagarba žmogaus prigimčiai

2. Žmogaus iškėlimas. — Renesanso laikais įsibėgėjęs sekimas antikine kultūra nesustojo vienose mokslo, meno srityse. Graikų literatūroj ir skulptūroj išgarbintas žmogus virto renesanso laikų žmogaus idealu: gražus kūnas, miklus protas, jausmų laisvė. Jeigu viduriniais amžiais žmogaus prigimtis laikyta sugedusi, palinkusi į pikta ir dėl to verta marinti, tai renesanso laikais žmogaus prigimtis laikoma graži ir dėl to verta, kad jai būtų duodama visiška laisvė. Jeigu vid. amžiais žmogaus kūniškąją prigimtį turėjo apvaldyti dvasia, tai renesanso laikais ta prigimtis gali reikštis taip, kaip jai patinka. Jeigu vid. amžiais žmogaus dvasią vedė ir globojo Bažnyčia, tai renesanso žmogaus prigimtis pati sau ponas.

Žmogus pats sau autoritetas

Žmogus pasijuto autonomiškas, pats sau autoritetas, juo labiau, kad senieji autoritetai buvo smarkiai pakirsti. Popiežių kovos su imperatoriais, schizma, kai kurių nemoralus gyvenimas apardė Bažnyčios ir valstybės autoritetą. Antra, atradimai ir išradimai iš viso apgriovė senuosius įsitikinimus ir pa-

kėlė žmogaus galybės garbę: Kopernikas įrodė pasaulio centru esant ne žemę, bet saulę; po jo mirties Galileo Galilei, išradęs teleskopą, jo mintį toliau plėtė; čia dar Keplerio, Kolumbo, Vasko de Gamos išradimai ir atradimai pakeitė žmogaus supratimą apie patį pasaulį. Kada tokiu būdu žmogus virto viso ko centru, jis panoro, kad visas gyvenimas kuo daugiau jam duotų smagumo. Smagumų beieškodamas, davė laisvę ir savo aistroms; įsigalėjo materializmas, ištvirkimas. Ir literatūra tarnavo tam, kad žmogaus gyvenimą padarytų smagesnį. Dėl to žymi dalis poetų Italijoje savo kūriniais linksmino, juokino sočiai pavalgiusius, nuobodžiaujančius ponus ir ponias.

Smagumų siekimai

Renesanso rašytojai ir vaizduoja tokius žmones, kokius matė gyvenime. Žmogų, kuris nedaug galvojo, bet kuris mėgsta smagų, egoistišką, materialistišką gyvenimą, sutinkame dažno renesansininko veikale. Apie tinginius, mėgstančius daug gerti, valgyti, apie pasileidėlius ypačiai daug kalba prancūzas Rabelais.

Kūno grožis

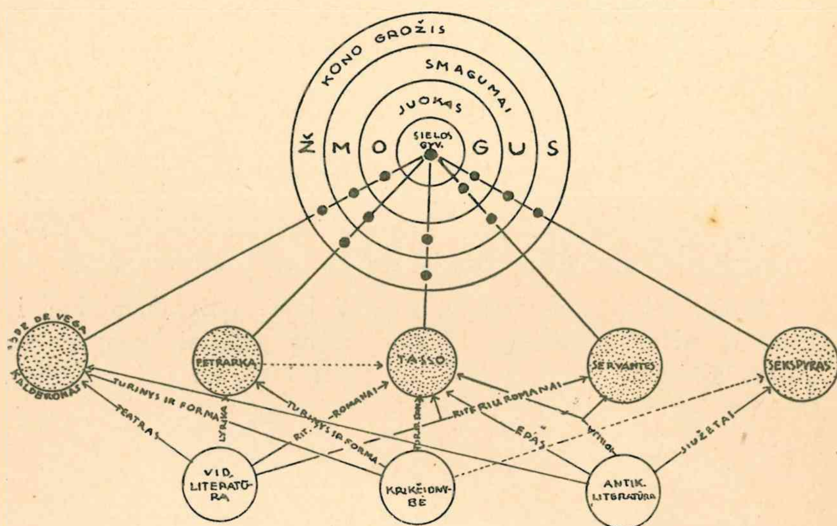
Kada kalba apie žmogų, pastebi jame renesansininkas ir kūno ir sielos gyvenimą. Kūno iškelia ypačiai fizinį grožį: rodos, žmoguje renesansininkas temato tik lanksčias linijas, švelnius judesius, dalių proporciją, kurias aprašinėja ligi smulkmenų. O sielos gyvenimas taip pat yra savotiškas: čia randi daug aistrų, jausmų; daugiausia tai žmogaus žemosios prigimties palinkimai, instinktai: kerštas, pavydas, garbės troškimas, egoizmas, išdidumas, despotizmas, veidmainiavimas, meilės aistros. Kaip antitezė joms atskleidžiamos ir dorybės: meilės skaistumas, nuoširdumas, ištikimybė, vaikų meilė tėvams, draugiškumas. Šitais jausmais alsuoja ir Tasso, ir Ariosto, ir Šekspyro žmonės, nors nevienodai stipriai. Sukilusios emocijos nulemia žmogaus veiksmus. Jų malšinti niekas ir nesistengia: leidžia laisvai reikštis žmogaus prigimčiai.

Jausmų laisvė

Laimingo, smagaus gyvenimo noras priverčia renesanso poetą pažiūrėti į žmogų iš juokingosios pusės. Net kilniosios žmogaus pastangos parodomos, kiek jos apgailėtinai juokingos (Don Kichotas), o kas bekalbėti apie nekilnius palinkimus. Skambus juokas ir pašaipa pagauna renesanso žmones. Juokias Ariosto, juokias Servantes, Lope de Vega, Kalderonas, Šekspyras. Tačiau ir juoką ir kančią renesansas parodo ne doroviniais sumetimais (ne tam, kad skaitytoją jais skatintų ar atpratintų), bet estetiniais, dėl įdomumo, dėl smagumo.

Juokas

Renesanso banga, iš Italijos perliejusi daugiau ar mažiau visas tautas, sukūrusi literatūrai gražiausių žiedų, išsigimė skelbdama pagoniškąją gyvenimo filosofiją. Beieškant smagumų įsivyravo karjerizmas, materializmas, ištvirkimas. Ta pati antikinė kultūra, kuri atgaivino meną ir mokslą, ilgainiui sunaikino dorovę: supūdė, kaip tas gaivinąs lietus kad supūdo javus, kai jo per daug esti. Renesanso žmonės antikine dvasia pasigėrė ir patyrė visus to pasigėrimo vaisius.

Renesanso literatūros schema. Viduriniai ratai reiškia kūrėjus (Lope de Vega ir Kalderonas, Petrarka, Tasso, Servantes, Šekspyras); apatiniai — literatūros veiksnius (vid. amžių literatūra, krikščionybė, antikinė literatūra); strėlėmis nurodyta jų įtaka. Kadangi renesansas iškėlė žmogų galingiausiai, tai brėžinyje juodais taškais nurodyta, kurias žmogaus sferas (kūno grožį, smagumus, juoką, sielos gyvenimą) pastebi ir atvaizduoja poetas (pvz., Petrarka žavisi kūno grožiu, smagumais ir siela, bet juoko neduoda). Brėžinyje dar turėtų būti pažymėta krikščionybės įtaka Servantui.

I. RENESANSO LYRIKA

Petrarka

Venki giedrojo dangaus ir žalumos,
Nesiartinki, kur giesmės ir juokai,
Bet nuskrisk, daina manoji, ten, kur ašaros.
Petrarka

1. Petrarkos pirmatakai

Poezija trubadūrų įtakoje

Provanso trubadūrų dainos atliūliavo ir į Italiją. Ir čia meilės ir damos poetų ypačiai atsirado nemaža. Tačiau, kaip trubadūrų, taip ir pamėgdžiojančių italų poezija buvo sausa, be gyvybės, be širdies. Tai buvo mados poezija, sugalvota, gražiai surimuota, bet ne iš širdies ištriškusi. Meilės dainas rašydami, poetai, viena, neturėjo stipraus talento, antra, apdainuodavo damą, kurios jie dažnai nebūdavo nei pažinę nei matę, ir, trečia, tos jų dainos dažnai būdavo užsakytos, parašytos dėl duonos kąsnio.

Dolce stil nuovo

XIII amž. antrojoj pusėj Italijoj atsirado žmonių, kurie pradeda lyriką savaip reformuoti, tobulinti. Tokių tobulintojų daugumas buvo iš Toskanijos, ypač iš Florencijos. Svarbiausi jų buvo Guido Guinizelli, *Guido Cavalcanti* ir net Dantė. Jie išdirbo vadinamąjį „malonų naują stilių" (dolce stil nuovo). Šito stiliaus autoriai teigė, kad tik kilni, dora širdis tegali tikrai mylėti. Suprantama, tauri širdis myli tik taurią ir kilnią asmenybę (moterį). Ir todėl apdainuoti moterį — reiškia apdainuoti ne tik jos grožį, bet ir visas jos tobulybes, dorybes. Mylėdamas kilnią moterį, poetas pamilsta visokį kilnumą, gerumą; pagaliau jo širdis dažnai pasiekia paties Dievo meilę. Šitoks meilės idealizavimas poezijoje, sakysim Guido Cavalcanti, nėra sausas. Ten yra ir tikro jausmo ir psichologinio tikrumo, nors ir idealizuoto, kiek suabstraktinto. To stiliaus ypatybių rasime ir Petrarkos lyrikoj.

2. Petrarkos gyvenimas (1304—1374)

Petrarkos tėvas, kaip ir Dantė, buvo florentietis. Kaip ir Dantė, jis buvo ištremtas. Todėl ir sūnui, būsimam didžiajam

Pranciškus Petrarka

lyrikui Pranciškui Petrarkai, teko gimti ištrėmime 1304 m. Ta aplinkybė (ištrėmimas) padarė poetą savotišką kosmopolitą, keliautoją, kuris vis dėlto niekada negalėjo užmiršti į daleles suskaldytos savo tėvynės Italijos ir nuolat geidė jai taikos.

Antikinės studijos

Petrarka gan anksti susipažino su Cezariu, Ciceronu, Vergilijum, kuriuos pamilo ir kurių kalba vėliau jis rašė dalį savo raštų. Jaunas Petrarka, beskaitydamas lotynų klasikus, taip jais susižavėjo, kad tėvas buvo priverstas vieną kitą rankraštį į krosnį įkišti, kad tik sūnus imtųsi kokio praktiškesnio amato. Sūnus paklausė: išvažiavo studijuoti teisių pirma į Montpellier, paskui į Boloniją; bet tik Petrarka gavo laisvę pats tvarkyti savo gyvenimą, jis tuoj metė mokslus, sugrįžo į Avinjoną ir atsidėjo poezijai ir knygoms.

Poeto garbė

Avinjonas buvo beveik pasaulio centras, nes jame tada gyveno popiežiai. Čia susirinkdavo tiek pasaulinės, tiek dvasininkų viršūnės, su kuriais Petrarka turėjo progos susipažinti, susirasti draugų ir globėjų. O tos pažintys jam, keliautojui, senovės rankraščių ieškotojui ir poetui, buvo labai naudingos. Petrarkos pažįstami ir draugai taip išgarsino šio humanisto ir poeto vardą, kaip joks lig tol gyvas poetas nebuvo išgarbintas. Su juo susirašinėjo kardinolai, karaliai ir karalienės; jį nuolat kvietėsi į savo dvarą popiežius; jo lyros suskambant savo dvare laukė ne vienas valdovas.

Poeto amžininkai, užsidegę humanistai, labiausiai jį garbino už eilėraščius ir knygas, kur jis žavėjosi Romos didvyriais, kėlė Romos didybę, už poetiškus laiškus (epistolae metricae),

kuriuos jiems rašinėjo. Už šitą humanistinį veikimą Petrarka buvo pagerbtas lyg Homeras: 1341 metais per Velykas Romoje, Kapitoly, su nepaprastomis iškilmėmis buvo vainikuotas laurų vainiku.

Į senatvę Petrarka gyveno gana nuošaliai, tvarkingai, apgailėdamas jaunystės klaidas. Mirė jis bedirbdamas: namiškiai rado jį apalpusį ant „Cezario gyvenimo“ rankraščio (1374).

Lotyniškų raštų likimas

Šiandien Petrarka yra minimas ne dėl jo lotyniškų raštų, kurių žymi dalis parašyta jo jau vainikuoto. Dabar maža kas skaito jo poetinius laiškus ar „Įžymiuosius žmones“. Ne daugiau skaitomi ir jo morališki filosofiški raštai ar epinė „Afrikos“ poema. Daugiau dabar vertinami dėl įtakos kitiems poetams ir šiaip mieliau skaitomi jo melancholiški sonetai ir kanconos, kurių neįvertino poeto amžininkai, kurių nebrangino nei pats poetas, vadindamas juos niekeliais. Dėl jų mes Petrarką ir minime.

3. Petrarkos poezija italų kalba. „Canzoniere“

Laura

1327 m. balandžio 6 d. bažnyčioje Petrarka pamatęs moterį, kuri jam padariusi tokio įspūdžio, kad jis ėmęs itališkai reikšti dėl jos savo jausmus. Eilėraščiuose vadina ją *Lauros* vardu. Daug mokslininkų suko galvas, spėliodami, kas buvo toji Laura. Bet mums tai ir nesvarbu. Svarbu, kad ta proga davė poetui stiprių jausmų, kurie prasiveržė poezijos kūriniais. Iš eilėraščių matyt, kad poeto jausmai buvo karšti, paskiau aprimo, suidealėjo, nusidažė švelnia melancholija. Šita meilės istorija ir sudaro žymią jo itališkųjų kūrinių dalį.

Didžiausias (per 300) italų kalba Petrarkos eilėraščių rinkinys yra „Canzoniere“. Tai patys svarbieji kūrinėliai.

Negalim čia be originalo pajausti jų formos grakštumo, tad pažvelgtina bent į jų motyvus, į jų nuotaikos rūšį, į eilėraščių struktūrą.

Idealioji meilė

a) Meilės motyvai. — Poetas ilgai nesidavė paliečiamas Amūro, bet vieną dieną netikėtai jis Petrarką sužeidžia. Nuo šiol poetas, Lauros sužavėtas, dainuoja apie jos grožį. Jis giria mylimosios akis, eiseną, gestus, jos balsą, dainavimą, pasisveikinimą. Poetas lygina Laurą su laurais, su lengvučiu vėjelio dvelkimu (ital. l'aura), saule ir žvaigždėmis; jis vaizduoja ją skalbiančią, aprašinėja tas vietas, kur Laura gyvena, džiaugiasi laimingomis gėlėmis ir žolėmis, kurias palietė mylimosios koja ar ranka. Poetas gieda savo liūdesį, sielvartą, ne-

rimastį, kurį suteikia meilė. Garbina Lauros grakštumą, jos moterišką garbę, kilnumą, dorumą, skaistumą. Kai mylimoji moteris miršta, Petrarka skaudžiai kenčia; jis lanko jos kapą ir tas vietas, kur matė Laurą. Jis vaizduojasi ją danguje sekančią poeto gyvenimą, atlankančią jį sapne. Nuolat jis mylimąją prisimena, kartais nori greičiau mirti, rašo jos garbei eilėraščius, ypač metinėse, pirmo pasimatymo, sukaktuvėse. — Dėl daugybės faktų, kuriuos sumini Petrarka eilėraščiuose, bet kurie neduoda gyvo Lauros vaizdo, kai kas mano, kad tie visi eilėraščiai skirti kelioms moterims. Kaip ten bebūtų, tačiau tik vienos Lauros vardas juose tefigūruoja.

Su Lauros meile poetui kyla noras tobulėti:

Kai kada į kitų damų tarpą
Ateina meilė ir jos gražus veidas;
Juo mažiau gražią, kaip ji, matau damą,
Juo many auga meilės ilgesys.
Laiminu vietą ašai ir laiką,
Kada mano akys taip aukštai pasiekė,
Ir tariu sau: „Atsidėkoki tu, mano siela,
Kad tu susilaukei net tokios garbės.
Per Ją tau ateina meilės svajonė,
Kuri tave veda į aukščiausiąjį Gėrį
Ir liepia paniekinti visa, ko geidžia žmogus.
Per Ją tau ateina kilnioji malonė,
Kuri traukia į dangų tiesiu takeliu.
Ir liepia eit išdidžiai ir tikėtis. (Sonetas XIII).

Soneto išvidinė forma

Petrarka, tikrasis soneto menininkas, savo jausmą moka gražiai išdalyti pagal dvi didžiąsias soneto dalis. Pirmoji didžioji dalis (pirmosios 8 eilutės), skirta jausmo aplinkybėms, vienam jausmo būviui išdėstyti: gražiausiąją damą mylėdamas ir galėdamas jos ilgėtis, poetas jaučia, kad tai yra jam garbė. Antroji, mažoji soneto dalis pasakoja padarinius, kurie kyla iš nusakyto būvio, iš aplinkybių. O tie padariniai aiškūs: kilni, garbinga meilė liepia užmiršti paprastus geismus, ragina siekti aukščiausiojo Gėrio, skatina kilti į dangų ir turėti vilties. Pirmoje soneto dalyje poeto jausmai pinasi su žemės gyvenimu ir aplinkybėmis, antrojoje jo jausmai kyla lig dangaus.

Giminystė su „dolce stil nuovo“

Nors šis sonetas neturi ypatingų gražių poetinių priemonių, vis dėlto jis yra įdomus dar vienu atžvilgiu. Būtent, jame matyti vadinamojo „naujo malonaus stiliaus“ ypatybių. Čia

meilė nei kerštinga nei pavydi, bet tokia, kuri pakelia žmogaus mintis. Tokią ir mėgdavo dainuoti „naujo malonaus stiliaus" atstovai. Tiesa, čia išsirašytame sonete damos ypatingo kilnumo nepastebime, bet matome, kad Lauros įkvėptąją meilę poetas suabstraktina, suidealizuoja, sufilosofina. Žinoma, ne visur Petrarka taip elgiasi. Jis nėra teorijos vergas. Jis dainuoja taip, kaip širdis sako, kartais nueidamas visai priešingu keliu, negu sonete XIII.

b) Gamtos jausmas. — Meilės pergyvenimus poetas dažnai išreiškia gamtos paveikslais. Įsijausti į gamtą tai Petrarkos originali lyrikos ypatybė. Štai kanconoj CXXIX poetas klajoja kalnuose, tarp uolų, liūdnas su mintimis apie Laurą.

Gamtos ir jausmo sutapimas

Ne vieną kartą (kas norės tuo tikėti?)
Skaidriam vandeny ir ant žalios žolės,
Ir skroblo liemeny, ir baltam debesy
Ją gyvą mačiau ir tokią gražią,
Kad Ledai jos dukra[1] būt buvus nuveikta,
Kaip saulės spindulys, kad nusineša žvaigždę.
Vieta juo žiauresnė, juo krantas tuštesnis,
Juo mano minty Jos vaizdas gražesnis.
Paskui, kai tikrovė išsklaido
Tą mieląjį vaizdą, aš sėduos,
It šaltas miręs akmuo ant gyvo akmens,
Paveikslas žmogaus, kur mąsto, ir verkia, ir rašo.

Poetas taip gyvai įsivaizduoja Laurą, kad ji jam rodosi lyg gyva, gražesnė už Eleną. Bet kai tikrovė išsklaido vaizdus, tada Petrarka taip jaučiasi nusivylęs, apsunkintas, prislėgtas, kad lyg pavirsta į kalnų akmenį. Net daugiau: poetui rodos, kad tikrasis akmuo yra gyvas, o negyvas ir šaltas, kaip ledas — jis, šalta statula, paveikslas, kuris verkia. Tai atrodo lyg susiliejimas su gamtos aplinkuma (uolomis, akmenimis): žmogaus prislėgta nuotaika reiškiama gamtos sunkenybėmis.

Kituose sonetuose gamta jau reiškias kaip poeto jausmų antitezė: kada visoj gamtoj ramu, tik „aš matau, mąstau, degu ir verkiu":

Gamta jausmo antitezė

Dabar, kai dangus, ir žemė, ir vėjas nutyla;
Kai žvėrys ir paukščiai sumiega;
Kai sukasi žvaigždžių vėžėčios ratu;
Kai jūra nurimus sau guoly ištysta —

[1] Elena.

Aš matau ir mąstau, degu ir verkiu. — Ji, naikintoja mano,
Vis ten prieš mane mano saldžiai nelaimei.
Manoji būtis tai karas pilnas rūstybės ir gedulo.

Tokių lyrikos vietų, kur gamta sutampa su poeto jausmu ar kur ji eina antiteze, Petrarkos lyrikoj nemaža. Ir tos rūšies kūrinėliai gražiausi; jie atrodo naujoviški, romantiški, nors gimę apie 500 metų prieš romantizmą.

O štai dar vienas tos pat rūšies sonetas, kurio vertime rūpėta ne tik kuo tiksliau perduoti autoriaus mintis, vaizdus, bet ypačiai metrą:

PAKALNĖ

O pakalne, pilna mano dejonių,
Upe, nuo ašarų manų užtvinus,
Paukščiai klajūnai, žuvys plačiuos vandenynuos,
Lakioją ir nardą tarp krantų ir tarp klonių;

Ore, nuo atdūsių manų atšilęs,
Take saldus, kurs jau kartus daraisi,
Kalvos, kurios patikot, kaip gaila man baisiai,
Bet mane veda čia jausmas neišdilęs;

Puikiai pažįstu jus ir šitą aplinką,
Netroškau, bet čia gražiausią mano būtį
Užliejo niūrioji begalybė skausmo.

Čia aš regiu savo mielą; ir man patinka
Grįžti čion ir mėlynoj padangėj pabūti,
Pakalnėj palikus savo kūną bejausmį.

(Išvertė *St. Santvaras*)

c) Amžinybės jausmas. — Minėdamas 10 metų po Lauros mirties (1358), viename sonete Petrarka skundžiasi esąs pavargęs, daug laiko paklydimuose praleidęs; jis nuliūdęs ir susigėdęs, kad Didžiajam Dievui nebegali paaukoti žuvusio laiko; pagaliau jis taria: „Viešpatie, kuris mane uždarei į šį kalėjimą, ateik manęs iš čia išvaduoti". Panašių jausmų Petrarka yra pareiškęs ir žymiai anksčiau:

Aš taip esu nuvargintas senos naštos,
Tų savo nuodėmių, blogų įpratimų,
Kad net būgštauju kelyje suklupti
Ir priešų rankosna patekti.

Iš neapsakomo didžiausiojo gerumo
Atėjo didis draugas išvaduot manęs,
Bet man paskui jisai išnyko iš akių,
Ir jį aš veltui stengiuos pamatyt.

Ir vis dėlto jo balsas skamba dar pasauly:
„O jūs, kur kenčiate, štai kelias,
Ateikit į mane! .. jei kas nors kelio nepastoja".

Ar meilė, ar malonė, ar koksai likimas,
Kas duos gi man sparnus, kokius karveliai turi.
Pakilt nuo žemės pasilsėt tenai?! (LXXXI sonetas)

Ir čia tas pat geismas pakilti nuo žemės. Ypač čia pabrėžta meilė Kristui, kurį Petrarka vadina didžiuoju savo draugu. Kad ir renesanso poetas, susižavėjęs gyvenimu, žmogumi ir jo darbais, Petrarka negali apsieiti be ano pasaulio, be santykių su amžinybe. Todėl jis atrodo iš visų pusių žmogiškas, pilnesnis, didesnis.

d) Petrarkos poezijos reikšmė. — Mokėjimas į save įsigilinti, išanalizuoti sielos gyvenimą, sugebėjimas atvaizduoti sielos kovas, nerimasčius ir abejojimus ir pagaliau graži muzikali eilių forma suteikė Petrarkos lyrikai visuotinio pasisekimo. Renesanso laikais Petrarka sekė patys italai (taip pat ir Torquato Tasso), o nuo jų neatsiliko ir kitų tautų poetai, kurie laikė savo pareiga apdainuoti Laurą. Petrarkos išdirbtas, ištobulintas sonetas vėlybesnių laikų XVI amž. poetams liko viena iš kanoniškųjų klasikinės poezijos formų. Net XIX amž. pradžios kai kurie romantikai, kurie šiaip vengė visokių nusistojusių klasinių garsenybių, ne visada paneigdavo Petrarką; jį mielai skaitė prancūzų romantikas A. Lamartinas, jį mėgo, jo vieną kitą sonetą išvertė ir apskritai sonetų formos ėmėsi žinomas lietuvių-lenkų poetas romantikas A. Mickevičius. Todėl Petrarka ir galima būtų pavadinti Europos lyrikos karalium.

Pagalvoti. 1. Kodėl renesansas kilo Italijoje? 2. Kuo renesanso laikų politinis, socialinis gyvenimas skiriasi nuo vidurinių amžių? 3. Kas yra sonetai (atsiminti literatūros teorijos dalykai). — 4. Palyginti čia išrašytų Petrarkos sonetų motyvai, nuotaika ir vidaus forma su A. Mickevičiaus sonetais.

II. RENESANSO POEMA

Torquato Tasso

1. Tasso gyvenimas (1544—1595)

Vėlybojo italų renesanso įžymiausias poetas Torquato Tasso gimė 1544 m. Sorrente, tačiau vaiko dienas praleido Salerne, kur jo tėvas, mokytas žmogus ir poetas, tarnavo kunigaikščio dvare. Čia ir kituose miestuose linksmai begyvendamas, būsimasis poetas pažįsta riterišką gyvenimą ir jo taisykles, pats prisiima to mandagumo kodeksą, kurį jis pareikš vėliau savo didžiojoj poemoj.

Torquato Tasso

Tėvo patariamas, Torquato stoja į Padujos universitetą teisių mokytis, bet netrukus atsideda literatūrai. Čia jis parašo (1561 m.) pirmą 12 giesmių poemą „Rinaldo", sonetų pluoštą, kurie pagarsina jo vardą. Daug skaito senovės graikų, romėnų ir naujausių italų bei prancūzų rašytojų ir poetų; ypač traukia jį filosofai: aristotelikai, platonikai ir scholastikai. Tuo pačiu metu jis rašo: eilutė po eilutės, puslapis po puslapio auga didysis kūrinys „Goffredo, arba Išvaduotoji Jeruzalė".

Domėjimas antikiniu pasauliu

Daug keliavęs, pagaliau, 1571 m. patenka į Alfonso II dvarą, kur buvo mėgstamos puotos, pageidaujami poetai. Tasso atlyginimas geras, jokių aiškiai nustatytų pareigų, daug pramogų, daug laisvės. Šitam nuolatinių pramogų dvare Tasso yra ponų, ponių ir panelių mylimas ir garbinamas. Poetas, kaip tikras renesanso vaikas, nevengia visokių smagumų, nepastovių, lengvabūdiškų aistrų. Gyvendamas ir kvėpuodamas šita epikūriška atmosfera, Tasso sukuria draminę penkių aktų pastoralę „Amintą" ir pabaigia „Išvaduotąją Jeruzalę". Bet apie 1575 m. poeto nerūpestingas gyvenimo periodas baigiasi. Jo gyvenimo taurė išgerta iki dugno. Dvaro žmogus.

Tasso tampa nervingas, vis sunkiau sugyvenamas. Malonumai jo nebevilioja; jį kankina tikėjimo abejonės ir kiti įsikalbėti dalykai. Jis įsivaizduoja esąs nebekenčiamas, įtarinėjamas, šnipinėjamas; kartais jam rodosi, kad jį nori nunuodyti ar jo kūrinius atimti. Jis nebesikenčia Ferraroj, kurios taip pirma troško, ir 1577 m. liepos 27 d., persirengęs kaimiečiu, pabėga. Paklajojęs sugrįžo, vėl pabėgo ir vėl sugrįžo, ligi 1579 m., kunigaikščio įsakymu, Tasso buvo uždarytas į šv. Onos ligoninę, pamišėlių prieglaudą. Šitame kalėjime ir išbuvo 7 metus. 1586 m., išėjęs iš ligoninės, poetas daug klajoja iš vienos vietos į kitą. Protarpiais parašo kokį veikalą. Paskutines dienas išgyventi poetui nemaža padeda vienuoliai, kurių globojamas jis miršta 1595 m. balandžio m. 26 d., nesulaukęs ruošiamų jam vainikavimo iškilmių Romoje. Liūdnas galas.

2. „Išvaduotosios Jeruzalės" charakteris

Į visuotinės literatūros lapus Tasso pateko dėl „Išvaduotosios Jeruzalės". „Išvaduotoji Jeruzalė" tai garsiausia Tasso poema. Joje vaizduojamos kovos dėl šv. miesto. Tos kovos yra fonas, kuriame vyksta ištisa eilė palaidų nuotykių. Fonas.

„Išvaduotąją Jeruzalę" Torquato Tasso stengėsi sukurti pagal savo poetiką. O pranešime apie poetikos mokslą Tasso nurodinėja, kad tobulos herojinės poemos siužetas turi būti *istorinis, garsus, didelis.* Siužetas turi būti ir *artimas*, kad galėtų sudominti, bet jis taip pat turi būti *nutolęs*, kad poetas gautų laisvės savo fantazijai. Jam poeto tiesa nesanti istoriko tiesa; kūrėjo idealinė tiesa būtinai reikalauja *kuriamosios vaizduotės* puošmenų, pagražinimų. Dvasių *antgamtiškam* gyvenimui turi atstovauti ne senovės dievai, bet angelai, demonai, burtininkai; pagaliau, poemai reikia veiksmo, kuris būtų vieningas, bet įvairus; jame turi būti įpinti *epizodai*, kurie sutiktų su publikos skoniu ir pamėgimais. Poemos teorija.

Siužeto pasirinkimas

Dabar aiškėja, kodėl Tasso savo poemai pasirinko siužetu Jeruzalės išvadavimą iš saracėnų. Mat, Gotfrido Jeruzalės išvadavimas — istorinis faktas, bet gana nutolęs, kad poetas galėtų laisvai žaisti fantazija. Jeruzalės išvadavimo siužetas yra garsus ir didelis. Jis liečia didžiausias krikščionių pasaulio šventenybes, kurių išvadavimu buvo susidomėjusi visa krikščionių Europa, kaip kadaise visi graikai domėjosi Trojos karu („Iliada") ar visi romėnai — Romos įsteigimu ir jos pirmatakais („Eneida"). Bet pasirinktas Tasso siužetas nebuvo svetimas ir renesanso žmonėms, nors jie nebuvo tokie religingi, kaip pirmųjų kryžiaus karų riteriai. Pirmiausia Tasso amžininkus vertė domėtis ne religingumu, bet kryžiuočių žygiais, turkų įsiveržimais į Europą. Kryžiaus karų musulmonų palikuonys turkai, nukariavę Balkanų pusiasalį, nedavė ramybės Europai, užplūsdami jos žemes ir kartais net atsibastydami iki pat Vienos. Be to, renesanso gadynėj, ypač Italijoj ir Ispanijoj, dar nebuvo galutinai išblėsęs riteriškumo garbinimas; todėl Gotfrido iš Bujono žygis, viena iš narsiausių, stipriausių riteriškumo apraiškų, turėjo dominti Tasso amžininkus.

Burtai ir fantazija

Taigi „Išvaduotosios Jeruzalės" pagrindinis veiksmas yra karo žygiai užimant Jeruzalę. Tačiau tai ne visa. Nusižiūrėjęs į „Iliados" mitologines būtybes ir jų kišimąsi į veiksmą, Tasso įveda į pagrindinį veiksmą angelus, demonus ir burtininkus. O tie dalykai jau silpnina tikimumą, tikrumą, nes pats poetas ne viską tikėjo. Jei jis tikėjo demonus ir angelus, tai nei jis nei skaitytojas netikėjo burtininkų ir burtų nepaprasta galia. Užburti miškai, į kuriuos riteriai negali įeiti, negali kirsti medžių judamiesiems kuorams statyti, užburtos pilys ir sodai, kuriuose stabmeldžių gražuolės laiko narsiausius riterius, užburti veidrodžiai ir žiedai, baidyklės, sirenos, netikėti išgijimai yra dalykai, kuriais maža tikima arba visai netikima. Tie visi burtai, fantazijos padariniai, kilę iš prancūzų riterių romanų, Tasso širdies neatgaivinti, lieka tik fantazijos žaismas be gilesnės reikšmės.

Karžygiai

Kaip ir „Iliadoj", „Išvaduotojoj Jeruzalėj" tarp daugybės riterių yra keletas pirmaeilių; svarbiausias iš jų — Gotfridas iš Bujono: jis viską tvarko, jis daugiausia rūpinasi, jis, ekspedicijos vadas, gauna Dangaus paskatinimus iš Archangelo Gabrieliaus. Kiti du žymūs krikščionių riteriai — Tankredas ir Rinaldas; jie daug padarytų, ir Jeruzalė būtų greičiau išvaduota, jei tuodu riteriai nebūtų pagonių gražuolių apžavėti. Ir iš tikro, kai Rinaldas ištrūko iš Armidos burtų ir grįžta į kovos lauką, Jeruzalė netrukus paimama. Šitų karžygių atskiros ir kolektyvinės mūšių scenos Tassui gana sekasi vaizduoti. Kovų aprašymai ir duoda poemai herojinį toną ir natūralumą. Tačiau geriausiai poetui pavyksta epizodai, kur jis pasakoja apie moteris ir meilę.

Herojinei poemai Tasso reikalavo epizodų, kurie patiktų publikos skoniui. Jį tenkindamas, poetas ir davė epizodų, kur vaizduojamos moterys ir meilė. Moterų rolė poemoj bus dar labiau suprantama, jei prisiminsime, kad renesanso gadynėj, kada plačiai buvo skelbiama meilės laisvė, būdavo net ligūstumo. Ir pats Tasso buvo tokios dvasios prisigėręs, tokiu gyvenimu gyveno. Bet įvesti meilės epizodus į pagrindinį veiksmą poetą paskatino ir senovės epai. Argi Vergilijus nepasakoja liūdno Didonos epizodo? Ar ne dėl moters įvyksta „Iliadoj" aprašytas karas? Ar ne dėl Briseidos iškyla Achilo rūstybė? Taigi ir Tasso savo poemoj vaizduoja gražiąsias pagones, kurios, suviliodamos geriausius riterius, daug nelaimių pridaro kryžeiviams. Tų gražiųjų stabmeldžių yra net trys: karingoji Klorinda, kurią myli Tankredas, žavingoji klastingoji gražuolė Armida, į kurios burtus įsipainioja Rinaldas, ir pagaliau melancholiškoji Herminija, pamilusi Tankredą. Krikščionių moterų kiek žymiau tepasireiškia drąsioji ir tvirtavalė Sofronija. Moterys

3. „Išvaduotosios Jeruzalės" epizodai

Neduodamas kurios vientisos fabulos, Tasso savo galybę parodo atskiruose epizoduose. Herminijos epizode pasirodo lyriškos idilės, Klorindos epizode — dramiškų būvių kūrėjas.

a. Herminija pas piemenis. — Tankredas kaujas su Argantu. Iš aukšto bokšto juos seka graži mergina. Tai Herminija, kuri, užimant Antiochiją Tankredui, buvo tekusi į nelaisvę, bet ją herojus paleido. Herminija pamilus Tankredą. Ji dreba dėl jo likimo. Ji mato Tankredo žaizdas ir nori burtais jas užgydyti. Klorindos šarvais apsitaisiusi, ji vyksta į Tankredą, bet krikščionių sargyba ją pamato ir pradeda vytis. Išgirdęs triukšmą ir viską supratęs, Tankredas skuba Herminijos link, bet jos smarkus žirgas ją nuneša toli.

Žirgas neša ją visą naktį, ir visą dieną ji klajoja verkdama. Ji, pasiekusi Jordano pakraščius, nieko nevalgiusi, beverkdama, užmiega. Kai pabunda, išgirsta čiulbant paukštelius, sveikinančius aušrą, upę čiurlenant, vėjelį šlamant bangose ir gėlėse. Beverkdama ji pagaliau išgirsta dainas, kurioms pritaria ragai. Herminija pakyla ir, palengva žengdama, pamato piemenį su banda. Piemuo ramiai pina žilvičius, klausydamas savo vaikų trimituojant. Senelis, pasirodo, buvęs prie karaliaus, tačiau piemens gyvenimą jis randa laimingiausią. Tėviškai jis priima Herminiją į savo šeimą ir duoda piemenėlės drabužius. Ir Tasso džiaugiasi, kad prasti drabužiai negali „paslėpti jos grožio, spindėjimo nei viso to, kas joje buvo tauru ir kilnu; jos karališkas iškilmingumas matyti visuose to paprasto amato darbuose". Ar ji gintų bandas, paprasta lazdele pasiremdama, ar milžtų pieno, visur iš jos judesių, iš žvilgsnio ir eisenos matyti, kad ji nėra miškų gyventoja. Piemenų idilė

Čia mes turime piemenų gyvenimo idilę. Teokrito iškeltas žanras atgijo XVI amž. ir XVII pradžioj. Ypač jis gajus Italijoj ir Ispanijoj, iš kur XVII amž. pradžioj persimetė į Prancūziją. O Tasso ir yra vienas žymiausių idilės (tikriau pseudoidilės) atstovų. Juk jo „Aminta", vienas žymiausių kūrinių, ir yra pastorališkoji idilė. Jos didelio pasisekimo paskatintas, Tasso negalėjo susilaikyti neįterpęs idiliškų epizodų į savo poemą. Tai tinka publikos skoniui, bet idilė nemažiau tinka ir Tasso talentui, ypač kada ji yra paspalvinta lengvu liūdesiu. To ir randame šitame epizode.

Lyriškas Herminijos skundas

Kai Herminijos avelės ilsisi pavėsy, ji pati medžių liemenyse įbraižo mylimojo vardą ir atsiminimus. Ji vėliau skaito savo įrašus ar verkia dejuodama. Ji kalbasi su savo draugais medžiais ir aidais, prašydama išlaikyti liūdną istoriją. Gal būt, kokią dieną Tankredas, „jei malonusis dangus teiksis išklausyti mirštamosios maldos, gal būt, atvyks į tuos miškus tas, kuris dabar, be abejonės, visai negalvoja apie mane, ir, nukreipęs žvilgsnį į tą vietą, kur ilsėsis trapus ir lengvas mano žemiškas rūbas, atiduos mano kančioms kelių ašarų ir atdūsių vėlybąją pagarbą". Be išvadžiojimų aišku, kad toks tylus liūdesys lyriškai nuteikia visą idilę.

b. Klorindos mirtis. — Švelnus ir lyriškas Herminijos epizodas pas piemenis. Tačiau nemažiau gražus, bet švelniai dramiškas yra ir Klorindos mirties epizodas.

Kovos lauke

Klorinda — tai nuostabaus drąsumo karžygė, tarsi kokia senovės amazonė. Ji atvyko iš Persijos padėti musulmonams apginti Jeruzalę. Kai tą narsią merginą pamato Tankredas, jis pasijunta lyg užburtas ir nori visada ją matyti. Vieną vakarą Klorinda su Argantu ir kitais saviškiais, išėję iš pilies, uždega kryžeivių judamąjį bokštą ir leidžias atgal į pilį. Bet spėja pasprukti tik Argantas. Klorinda tamsumoj ir maišaty nori pasislėpti, tačiau ją pastebi Tankredas, pasiveja ir pradeda kovą. Jis nežino, kad karžygys yra Klorinda, nes klausiama ji atsisako ištarti savo vardą, o pro užleistą ant veido šalmo dangtį karžygys jos nepažįsta. Kova karšta ir žiauri: abudu sužeisti, per abiejų šarvus srovena kraujas, tačiau nė vienas nenusileidžia. Staiga Tankredas pervėrė priešininkui krūtinę.

Parpuolusi ant žemės sužeistoji prisimena praeitį: tarnas sakė, kad jos motina esanti krikščionė. Klorinda, numovus pirštinę, tiesia ranką priešui ir prašo atleidimo ir krikšto. „Jos mirštančiame balse, — pasakoja poetas, — pasigirdo malonus ir pilnas skundo aidas, kuris paliečia jo širdį, užgesina jo pyktį ir nenorom priverčia verkti". Tankredas bėga prie upelio, atneša šalme vandens. „Jis jaučia drebant ranką, kai atidengia nepažįstamojo veidą. Jis ją mato, jis ją pažįsta; jis nutyla, nebejuda. Dieve, koks vaizdas! koks susitikimas! Jis suvaldė savo skausmą ir, pildamas šventąjį vandenį, pasiskubino suteikti gyvybę tai, kurią savo kardu nužudė. Kai jis tarė šventuosius žodžius, džiaugsmas nušvietė mirštančią, ir ji šypsojosi. Laiminga ir atgijusi paskutinį momentą, rodos, ji kalbėjo: „Dangus atsiveria: aš ten vyksiu ramybėje". Gražūs ir išblyškę šešėliai užplūdo jos baltąjį veidą, tarytum žibuoklės susimaišė su baltomis lelijomis. Ji

įsmeigia akis į dangų, ir rodos, kad dangus ir saulė maldingai į ją atsikreipia. Pakeldama į riterį savo šaltą, kaip ledas, ranką, ji tiesia ją taikos ženklui. Su šituo mostu gražuolė užgęsta, tarytum užmiega". Pirmas rankos padavimas, bet ir paskutinis... Tai skaudus, tragiškas įsimylėjusiam momentas, kurį švelni ir lyriška Tasso plunksna mokėjo gražiai atvaizduoti.

Poemos forma

Taip pat gražiai, nors ir fantastiškai atvaizduoti ir Armidos užburtieji sodai. Tačiau apie Tasso kūrybiškąjį talentą pakankamai byloja ir suminėti epizodai. Reikia tik pridurti, kad poemos originalo gražumą ypač pakelia stiliaus elegantiškumas ir sklandus muzikalus poemos ritmas.

„Išvaduotoji Jeruzalė" parašyta oktavomis (rimo schema: abab — abcc) ir turi dvidešimt giesmių. Pats autorius visą gyvenimą nepripažino savo poemos; jis vis sakė, kad tai tik metmens, o ne galutinai sudorotas kūrinys. Poetas ypač sielojosi dėl kai kurių epizodų, kurie gali kiek užgauti padorumą; todėl jis vėliau mėgino visą poemą iš naujo perdirbti ir duoti „Užkariautos Jeruzalės" vardą. Tačiau perdirbtas kūrinys neturi to gyvumo, raiškumo, sakytum, jaunumo, kurį sutinkame „Išvaduotoj Jeruzalėj". Tas jaunystės kūrinys, su džiaugsmu plačios skaitančios visuomenės sutiktas, buvo mėgstamas ir vėliau; XVII amž. iš jo epizodų buvo sukurta pora operų, XVIII amž. juo sužavėtas Volteris, o kai Chateaubriand'as sumano iš prancūzų poezijos išginti mitologiją, jis „Išvaduotąją Jeruzalę" tarp kitų nurodo gero veikalo pavyzdžiu.

III. RENESANSO ROMANAS

Servantes

Naikinkime puikybę, žudydami milžinus, pavydą — gera širdimi ir dosnumu, pyktį — ramumu ir susivaldymu, smaguriavimą ir miego meilę — blaivumu ir ilgais budėjimais, gašlumą ir nepadorumą — ištikimybe toms, kurias pasirinkome savo minčių valdovėmis, tinginiavimą naikinkime, keliaudami per pasaulį ir ieškodami progų, kurios mums leistų pasidaryti ne tiktai krikščionimis, bet ir gero vardo riteriais.

Don Kichotas

1. Servantes gyvenimas (1547—1616)

Servantes

Miguel de Cervantes Saavedra gimė 1547 m. Dar jaunas, matyt, ėmė eilėraščius rašinėti, o 22 metų pakliūva į Romą, kur prižiūrėjo vieno kardinolo rūmus. Kai tik Pilypas II paskelbia karą turkams, grasinusiems Europos ramybei, į kovotojų eiles stoja Servantes. Net sirgdamas Servantes nesiduoda atkalbamas, veržiasi į kovą (1571). Senųjų riterių pavyzdžiu jis nori kautis dėl Dievo ir karaliaus. Kova laimėta, bet karžygys joje sužeistas: dvi žaizdos krūtinėje ir viena kairėj rankoj, kurią teko nupiauti. Bet ir su viena ranka Servantes dar ilgai dalyvavo karo žygiuose.

1575 metais su geromis rekomendacijomis grįžta į tėvynę. Pakeliui jo laivą užpuola Alžiro musulmonai ir paima Servantes į nelaisvę sykiu su broliu Rodrigo. Radę rekomendacijos laiškus, musulmonai laiko Servantes didžiu žmogum ir laukia brangaus užmokesčio. Servantes savo jėgomis taisosi ištrūkti iš nelaisvės. Sudaro planus pabėgti ne tik sau, bet net visiems krikščionims belaisviams. Tačiau karžygys buvo išduotas ir nubaustas. Atsiunčia pinigus jam išpirkti, bet Servantes kilniadvasiškai leidžia tais pinigais išsipirkti broliui, o pats lieka ir vėl rengia planus pabėgti ir net sukelti prieš musulmonus visus krikščionis. Vėl nepavyko. Ir tik 1580 m. Servantes iš nelaisvės buvo išpirktas. Grįžta jis į tėvynę. Rodos, galėtų laukti, kad jau dabar galės ramiai tėviškėj gyventi. Imasi rašyti dramas — pasisekimo nėra. Veda — gyvena skurdžiai. Kai didžioji armada rengiasi į žygį, vargšas rašytojas gauna provizijos komisaro vietelę. Sunkus amatas: Servantes turi trankytis po Andalūziją, rinkdamas grūdus ir aliejų; žinoma, žmonės nuo komisaro stengiasi viską paslėpti. Čia rašytoją ištinka naujas smūgis: apkaltina jį pasisavinus javų ir 1592 m. įkiša į kalėjimą. Paleistas vėliau jis gauna mokesčių rinkėjo vietą Andalūzijoje, tačiau pats nuolat skęsta skolose. Negalėdamas išsimokėti, jis vėl turi eiti į kalėjimą (1597 m.). Kalėjime, sako, pradėjęs rašyti „Don Kichotą". Servantes taip skurdžiai gyvena, kad drabužiams nusipirkti jis turi prašyti draugus užstato už jį.

Tautiečių pamirštas ir suskurdęs

1605 m. pasirodo pirmoji „Don Kichoto" dalis. Per vienerius metus išeina net 6 leidimai. Visi skaito, visi gėrisi. Pilypas III, pro langą pamatęs studentą skaitant ir nuolat juokiantis, sako: „Arba tas studentas yra pamišęs, arba jis skaito „Don Kichotą". Patikrinus pasirodė, kad studentas tikrai skaitė Servantes romaną. „Don Kichotą" skaitydami, juokiasi seni ir vaikai, jaunikaičiai ir pažai, bet pats kūrėjas skursta. Kai miršta jo sesuo Magdalena, kuri su juo gyveno, skurdas yra toks, kad tretininkai savo narei turi sumesti laidotuvių išlaidas.

Skaitytojams juokas, autoriui skurdas

Servantes vargą nori nugalėti darbu. 1613 m. pasirodo jo „Paveikslingosios Novelės". Kitais metais išeina „Kelionė į Parnasą", o dar kitais — aštuonios komedijos. Bet svarbiausias rašytojo darbas — baigti „Don Kichoto" antra dalis, kuri užkirstų kelią nevykusiems pirmos dalies tęsiniams. Mat, 1614 m. buvo pasirodžiusi vieno pseudonimu prisidengusio rašytojo neva

Apvogtas ir išniekintas

„Don Kichoto" antra dalis. Slapukas autorius, be kito ko, stengėsi iškoneveikti Servantes, negražiai prikišdamas net jo vienrankystę. Kai didysis kūrinys buvo baigtas (1615), jo autoriui nebedaug liko vargti. Jis mirė 1616 m. balandžio mėn. 23 d.

2. „Don Kichotas" riterių romanų parodija

Pasiruošimas

„Don Kichotas" yra išvirkščias riterių romanas. Tai parodija. Romane atvaizduota, kaip bajoras, prisiskaitęs riterių romanų, pats ima elgtis, lyg jų herojai. — Bajoras don Kichotas nusprendžia tapti klajojančiu riteriu. Riteris turi šarvus — įsigyja juos ir Don Kichana, kad ir surūdijusius, kad ir virvagaliais suraišiotus. Riteriai turi pravardę — prasimano ją ir aistringasis romanų mėgėjas; jis pasivadins Don Kichotu iš La Manšos. Naujas riteris žirgo vietoj turi kuiną, kurį pavadina Rosinantu. Bet riteriui „meilė taip yra natūralus dalykas, kaip danguj žvaigždės", ir Don Kichotas prisimena netolimo kaimo merginą Aldonzą Lorenco, kuri bus labai tauri, nepalyginamo grožio riterio širdies valdovė; ją pavadina Dulcineja iš Tobozo.

Don Kichotas apsiginklavęs iškeliauja. Prijoja smuklę. Don Kichoto akims tai pilis. Fantastas prisimena, kad jis dar neįšventintas į riterius. Įšventinti turi tariamosios pilies savininkas. Pilies sargybos vietoj būsimasis riteris eina smuklės sargybą. Evangelijos vietoj smuklininkas prisaikdina riterį su sąskaitų knyga. Smuklės tarnaitės — tariamosios nuostabios gražuolės — pririša riteriui surūdijusius pentinus. Po dviejų mažų nuotykių Don Kichotas grįžta namo ginklanešio susirasti. Juo bus apyglušis kaimietis *Sanšo Pansa*, kuriam riteris pažada salą. Tai niekis, jei Sanšo neturi žirgo; užteks jam ir asilo.

Nuotykiai

Dabar avantiūros — nuotykiai tikrai, kaip riterių romanuose, pasipils be saiko. — Don Kichotas apsėstas prisiskaitytų vaizdų. Visur jam milžinai, burtai, nepaprastos kariuomenės ir t.t. — Prijoja vėjo malūnus. Ne, tai milžinai, malūnais pasivertę. Tad į kovą. Ta kova baigėsi liūdnai — bus kita. — Du vienuoliai raiti. Prie jų vežimas. Jame moteriškė. Už vežimo tarnai. Tai bus burtininkų pagrobta princesė. Ir vėl imtynės „nuskriaustajai" išvaduoti. — Kely du didžiuliai dulkių debesys. Tai kariuomenės einančios į kovą. Don Kichotas puola į mūšį. Bet ten būta tik avių. Piemenys akmenimis išdaužo riteriui

Šv. Veronika: Nežinomo vid. amžių vokiečio paveikslas: religinė dvasia, nekaltas naivumas.

Fra Angelico: Kristaus žaizdų garbinimas. Pereinamasis tarpsnis iš vidur. amžių į renesanso tapybą: vyrauja ne fizinis grožis, bet religinė dvasia.

L. da Vinči: Šv. Jonas. Šis renesanso šventasis neatrodo dvasinio susitelkimo atstovas: gražaus kūno, panašesnis į dievaitį Bachą.

L. da Vinči: Monna Liza. Šita paslaptingai besišypsanti moteris byloja apie žemišką džiaugsmą ir didžiojo renesansininko genialų mokėjimą išreikšti subtiliausius gyvybės virpėjimus.

Ticianas: Flora. Formų pilnumas, idealus grožis, pasitenkinimas.

SKULPTŪRA

Claude de France, Prancūzų karalienė; veido išraiška suidealinta, net galvos papuošalai rodo renesanso įštaigą.

Mykolas Angelas: Mozė; pirmas laužo renesanso įprotį sekti antikinę skulptūrą.

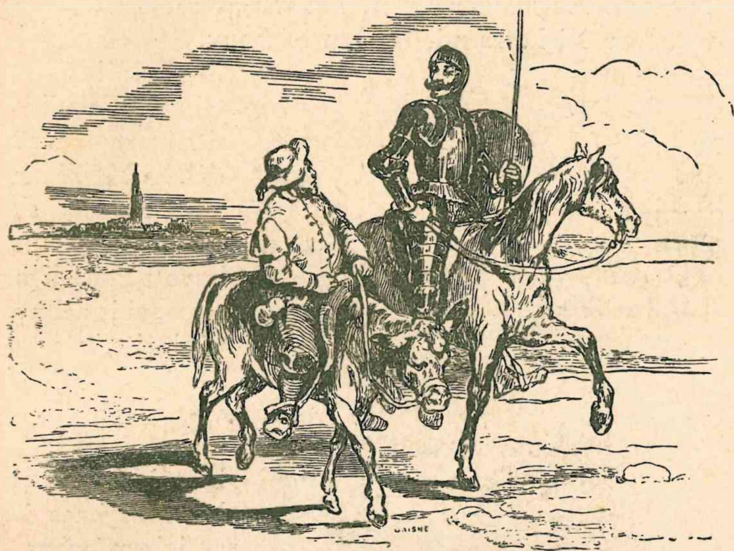
Rafaelis: Siksto Madona (Drezdene); Marija susimąsčiusi, jos žvilgsnis įsmeigtas į tolybę, ji žengia dangaus debesimis, betgi ji parodyta graži, puošni moteris: forma — dalių simetrija, spalvų aiškumas, kontūrų ryškumas.

dantis, nes jis buvo bebadąs avis ietimi. Štai lydimas numirėlis, ir vėl avantiūra, kuri net Sanšui naudinga: jis maisto randa. — Naktis. Baisiai tamsu. Girdėti šniokščia, ūžia. Sanšo dreba. Don Kichotas nerimsta, veržiasi į kovą. Jis tikis įsigysiąs ne-

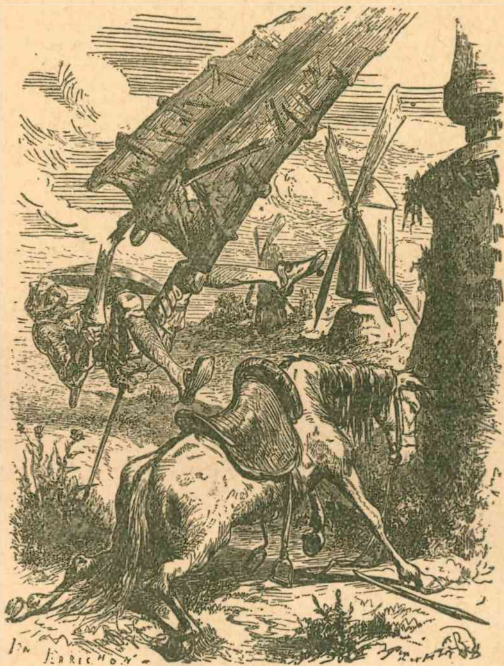
Riteris su ginklanešiu, bičiuliškai tardamiesi, keliauja nuotykių ieškoti.

girdėtos garbės, susiremdamas su baidykle. Bet kuinas nepaeina. Bus tatai burtai. Diena išaušta; pasirodo, kad baisusis ūžesys ėjo nuo vandens malūnų, o kuiną buvo supančiojęs Sanšo, kad ponas neišjotų į kovą su nežinomu vaiduokliu. — Štai kirpėjas joja užsimovęs ant galvos barzdos skutamą puodą. Ir vėl nuotykis. Don Kichotas atima puodą, kurį laiko brangiausiu Vambrino šalmu, ir užsideda ant galvos. — Joja toliau. Kely plėšikų gauja, varoma į katorgą. Don Kichotui jie — nelaimingi bajorai. Todėl ir paleistini. Išvaduotieji akmenimis Don Kichotui atsilygina. — Toms avantiūroms gal ir galo nebūtų, jei gimtojo kaimo klebonas ir kirpėjas gudrumu nebūtų suėmę Don Kichoto ir „užburto“, uždaryto narvely nebūtų parvežę namon.

Juokinga garbė

Po kiek laiko riteris vėl išjoja su savo ginklanešiu. Dabar jau jie žinomi. Pirmoji romano dalis juodu išgarsino. Kunigaikštis ir kunigaikštienė juos su džiaugsmu, kaip du juokdarius, priima į savo dvarą. Sanšo Pansa gauna salą valdyti. Valdo gerai, bet juokdariai jį prikankina, ir jis meta valdęs.

Kunigaikščio dvare iš Don Kichoto taip pat visi tylomis juokus krečia. Pagaliau jis vėl išjoja su savo ginklanešiu toliau nuotykių ieškoti. Bet jų gimtojo kaimo studentas persirengia riteriu, susiremia su Don Kichotu ir vargšą nugali. Šis be garbės turi grįžti namon. Netrukus suserga. Pakarščiavęs, atsižadėjęs riterių romanų, Don Kichotas miršta Don Kichanu.

Su vėjo malūnais kovos vaisiai

Kodėl Servantes taip iškoneveikė tuos riterių romanus? Todėl, kad XVI amž. riterių romanų skaitymo mada Ispanijoj buvo virtusi liga. Tie romanai ir nebuvo jau tikri riterių romanai, nes riterių gadynė buvo praėjusi. Miręs žanras XV amž. pabaigoj keistu būdu buvo atgimęs ir apsvaiginęs žmones.

Geriausias tokių romanų buvo „Galijos Amadis" (1508 m.). Į jį panašių žymiai menkesnių per XVI amžių buvo pasirodę dar apie 150. Leidimų jie susilaukė apie 500. Žmonės skaitė juos, kaip pamišę. Pasakojo, kad vienas ponas, namon sugrįžęs, rado žmoną ir vaikus beverkiant, bešaukiant: „Amadis mirė, Amadis mirė!" Pasirodė, kad romanas buvo atskaitytas lig Amadžio mirties. O Salamankoj vienas studentas išgąsdino kaimynus, besišvaistydamas su peiliu vienoj rankoj, su knyga kitoj. Paaiškėjo, kad su peiliu jis stengėsi apginti skriaudžiamą damą, aprašomą knygoj. Žmonės skaitė, kamavosi, o patys romanai buvo menkiausios kūrybinės vertės: visi ant vieno kurpaliaus siūti. Ispanų valdžia anksčiau buvo uždraudusi tuos romanus gabenti į kolonijas, bet romanai vis gyvavo. Tik Servantes su savo parodija sudavė didelį smūgį

tai fantastinei avantiūrinei literatūrai. Nuo tol visokie burtininkai, nykštukai, milžinai, slibinai ir avantiūros išnyko iš literatūros. Jie paliko tik pasakose. Meno kūriniuose vis labiau imta pasigesti gyvenimo tiesos ir psichologijos.

3. Visuotinės idėjos: idealizmas ir materializmas

Nors Servantes labai išjuokė Don Kichotą, kaip neprotingą romanų skaitytoją, vis dėlto jam suteikė nemaža simpatingų idealisto bruožų. Rašytojas davė jų iš savo paties gyvenimo. Juk jis idealistas, svajoja apie karžygio garbę, o susilaukia vienrankystės ir nelaisvės. Jis geriausias to laiko ispanų rašytojas, o vargsta skurde. Iš jo, karžygio, net viešai tyčiojasi kažin koks rašytojėlis. Taigi pats autorius yra Liūdnojo Veido riterio pirmavaizdis, kurio idealistinės pastangos sudūžta į skurdžią tikrovę. Juo toliau Servantes pasakoja apie savo didvyrį, juo D. Kichotas randa daugiau simpatijos jo ir skaitytojo širdyje. Iš Don Kichoto, kurį autorius leido šiurkščiai pajuokti, tąsyti, daužyti, daros Liūdnojo Veido riteris, kuris mumyse sukelia vis daugiau ir daugiau užuojautos, pasigailėjimo, ar net nusilenkiam prieš jo dvasią. O tai todėl, kad autorius, pašiepdamas ir karikatūrindamas savo herojų, pamilsta jį, kaip tėvas savo kūdikį, ir ima atverti vis naujas ir naujas jo sielos kerteles. Tose kertelėse pamatai daug širdies kilnių siekimų, gilios išminties, žmoniškumo; pamatai dvasią tokio žmogaus, kurį vadinam idealistu.

Autobiografinis bruožas

Don Kichoto tikslas — nuskriaustieji ginti, teisingumas saugoti. Ir jis negali tylomis sėdėti; jis aktingas, turi eiti ir daryti pasaulio veidą gražesnį. Jaučia, kad tai jo pareiga. Jis neklausia, ar sunku ta pareiga atlikti ar lengva, bet tik kur ji ir kokia. Kada jam nepavyksta, jo veidas nesiniaukia; jis pilnas optimizmo, kad Dievas jo neapleis, kad dorybė turi laimėti.

Aktyvus idealizmas

Optimizmas

„Nenusimink, drauge, — ramina sumuštasis Don Kichotas sveiką Sanšo Pansą, — Dievas mūsų neapleis. Jis maitina vabzdžius, kirminus ir visokius gyvius ore ir vandenyje, maitins Jis ir mus, kas Jo garbei gyvename ir veikiame".

Don Kichotas žino, kad doras žmogus visada daug kenčia. Visi didieji idealistai, žmonijos pažangos kūrėjai, daug kentėjo, buvo persekiojami. Todėl juo riteris labiau persekiojamas, juo jis geriau žino einąs dorybės keliu:

„Gėrėkis, Sanšo, kad visur, kur tik pasirodo aukšto laipsnio dorybė, ji visada persekiojama".

Dėl to jis pats niekados nesiskundžia. Net sugautas ir pasodintas į narvą, Don Kichotas yra kaip erelis, kuriam suvaržo sparnus, bet kuriam negali suvaržyti norų skristi į mėlynę. Riteris iš narvo liūdnai žvelgia į aplinkinius ir taria jiems suraminimo žodį:

„Nenuliūskite jūs, tauriosios damos. Tokių nelaimių tenka visiems patirti... bet dorybė viena turi tiek galybės... kad ji lieka nugalėtoja ir paskleidžia į visą žemę šviesą tokią skaisčią, kaip dangaus saulė".

Ištikimybė idealui

Gali idealistą sodinti į kalėjimą, gali žudyti, jis savo idealo neišsižadės. Kai Don Kichotas susikovė su Baltojo Mėnulio riteriu ir jo nuvargęs žirgas ir jis pats buvo nugalėti, jis turėjo pagarbinti savo priešo damą. Bet D. Kichotas ir dabar neatsižada: „Nudurk mane, riteri, — suvaitoja parblokštas D. Kichotas, — atimk mano gyvybę, nes tu man išplėšei garbę". Bet pasakyti, kad jo Dulcinėja (idealas) nėra gražiausioji moteris, jis negali. Ir šitokio pasiaukojimo akivaizdoje mes gailimės Liūdnojo Veido riterio, taryt, norėtume jam padėti.

Paneigimas realybės

Bet D. Kichoto idealizmas padaro blogo ir jam pačiam ir kitiems (piemenio nuotykis, istorija su kaliniais). Tai dėl to, kad jis gyvena įsivaizduotais idealais, nesutinkančiais su realybe.

Tikrasis gyvenimas jam atrodo tas, kuris yra jo sieloj, jo vaizduotėj. Tuos duomenis, kurių joj nėra, jis laiko burtininkų padarais. Tas Don Kichoto idealizmas tiko romantikams, kurie norėjo, kad prie jų išsvajotų troškimų taikintųsi gyvenimas. Dar vaikas būdamas, vėlybojo vokiečių romantiko atstovas H. Heinė graudžiai verkė dėl D. Kichoto nelaimių ir pyko ant Servantes, kad rašytojas drįso tą didįjį idealistą išjuokti. Kaip ir romantikai, Liūdnojo Veido riteris neturi gyvenimo patyrimo. Net daugiau — jis nieko nenori žinoti apie pilkąjį gyvenimą. Jis nedaro su juo jokių kompromisų. Jis gyvenimą nori pakelti lig savo idealų, o ne pats į jį nusileisti. Argi verta taikytis prie tokio gyvenimo, kur viešpatauja egoizmas, brutali jėga, kur gerai jaučiasi visokie smuklininkai, jų mergos, mulų varovai ir kiti kasdienės tikrovės vaidintojai? Ar verta vidaus poezija taikyti prie prozos? Ne. Ir Don Kichotas lieka vienas. Jis vienas idėjos, poezijos atstovas, prieš pilką minią, prieš gyvenimą, prieš prozą.

Ir meilės dalykuose Don Kichotas lieka idealizmo ir poezijos atstovas. Jis idealios, padorios, platoniškos meilės šalininkas. Jis lyg protestuoja prieš patvirkusius Renesanso žmones, kurie meilę skandina žemose aistrose, nors mokėjo gražiai kalbėti apie Platoną ir jo meilės sąvoką. „Aš nesu vienas tų sugadintų, ydingų meilužių. Aš myliu platoniškai ir skaisčiai", sakos D. Kichotas. Meilė jį skatina į gerus darbus, o ne žemina. Jis mylimą moterį idealizuoja, norėtų, kad ji būtų aukštos kilmės. Bet dorybė vertesnė už kilmę. „Gražios ir doros moters nuopelnai daro didelius stebuklus". Platoniškoji meilė

Idealistas — laisvas Dievo paukštis. Todėl Don Kichotas tol laimingas, kol jis bastosi po pasaulį. Kai apsigyvena kunigaikščio dvare, kai dalis svajonių patenkinta, riteris pradeda nerimti. Jam darosi trošku. Jis pasijunta vėl laimingas, kai, atsisveikinęs su dvaru, išjoja į laukus: Laisvės meilė

„Drauge Sanšo, iš visų gėrybių, kuriomis dangus apipylė žmones, brangiausia, be abejo, yra laisvė: visos brangenybės, paslėptos žemės ir vandens gelmėse, negali jai prilygti. Laisvei, kaip ir garbei, mes turime drįsti aukoti gyvybę. Nužemintas vergavimas — didžiausia blogybė. Tu matei, koks perteklius viešpatavo pily, kokios turtingos puotos mums buvo suruoštos. Ir, žinai, valgydamas tuos skanius valgius ir gerdamas malonius ir vėsius gėrimus, aš maniau esąs atiduotas alkio kentėjimams, nes negalėjau visu kuo laisvai naudotis, kaip savo daiktais. Šimtą kartų laimingas tas, kuriam Dangus dovanojo gabalėlį duonos, už kurį neturi dėkoti niekam kitam, tik Dangui".

Laisvę mėgsta idealistai, bet laisvės idėjos ir Renesansui charakteringos. Vis dėlto Don Kichoto idealizmas, gailestingumas yra kontrastas Renesanso gadynei, kurioj pasireiškė tiek daug egoizmo, negailestingumo.

Nors ir sukarikatūrintas, bet vienu atžvilgiu artimesnis Renesanso dvasiai yra Sanšo. Tai realaus gyvenimo žmogus, smagumų mylėtojas, materialistas, egoistas. Jis yra prozos atstovas, kūno žmogus. Dvasios gyvenimas Sanšui svetimas. Ginklanešys apskritas, riebus, kaip tie, kurie mėgsta maža galvoti, bet daug valgyti. O gerti, valgyti, gerai išsimiegoti, sunkiai nedirbti yra tikrieji Sanšo siekimai. Kai ponas kaujasi, ginklanešys ieško pas nugalėtuosius ko nors užkąsti ir atsigerti. Tas kūno, ne dvasios, žmogus ypačiai vengia fizinio skausmo. Jo šalindamasis, net kėsinasi prieš savo poną. Sanšo neblogos nuomonės apie save, bet apie kitus nelabai: štai jis į karalius tin- Sanšo materializmas

kąs, o jo žmona į karalienes netinkanti. Sanšo didžiausia ambicija ir svajonė — gauti valdyti salą, kurią D. Kichotas pažadėjo. Tada įvyktų jo idealas — miegoti, valgyti, nieko neveikti. Tik tas viliojąs pažadas išmasino nelankstų Sanšo į kelionę.

Idealisto įtaka materialistui

Bet sala yra idealisto riterio prasimanymas. Tuo prasimanymu idealistas sužavi, sugundo materialistą. Iš pradžių Sanšo niurna, keikia nuotykius, bet juo ilgiau jis gyvena su idealistu, juo materialistas idealistą labiau pamilsta. Jis pradeda girti pono kilnią širdį. Pono nurodymų besiklausydamas, Sanšo-gubernatorius tikrai parodo išminties, teisingumo. Ginklanešys, tapęs gubernatorium, pamato, kad kiekvienas turi užimti tokią vietą, kokiai jis tinka, nes nėra darbo, kuris būtų garbingesnis už kitą. Palikdamas salą, materialistas-idealistas S. Pansa nieko nepasiima. Nuogas, sako, atėjau, nuogas išeinu. Tik prašo sau sūrio gabalo, o asilui avižų saujos. Ar būtų S. P. taip galvojęs, jei nebūtų pirma bendravęs su idealistu? Kai Sanšo nebenori jokios salos valdyti, net ir tada jis nebesiskiria nuo Don Kichoto. Realistas pamilo Liūdnojo Veido riterį. Jį mirštantį ginklanešys guodžia, sakydamas, kad netrukus juodu vėl keliausią nuotykių ieškoti, ir jokių sąlygų jau nereikalauja. Ne Don Kichotą nutraukė gyvenimo pilkuma, bet Don Kichotas patraukė žemės egoizmą į idealo aukštybes.

Idealistas ir materialistas — du tipai, kurie pasiliks amžini. Stipriau ar silpniau pasireiškusį idealistą ir materialistą sutinkame visur. Don Kichotas su Sanšo Pansa tol domins žmoniją, kol žmogaus gyvenime kovos idealieji ir žemės gyvenimo palinkimai, vadinas, visados.

4. Charakteriai

Servantes į nemirštamuosius Don Kichoto ir Sanšo Pansos tipus įdėjo ne tik nemirštamą turinį, bet mokėjo juos vaizdingai, gyvai apibūdinti, psichologiškai juos pagrįsti. Štai autorius atvaizduoja savo didvyrius iš paviršiaus vieną su žirgu, antrą su asilu, kurie taip pat yra individualūs, kaip ir jų ponai. Štai Rozinantas yra sulysęs, suvargęs kuinas, bet, žiūrėk, vieną dieną jis pakels galvą, pasipurtins, nusižvengs ir padarys kokią avantiūrą. Vieną atmintiną dieną jisai net šuoliais pasileidžia. Rozinantas susidraugauja su asilu, su tuo mylimu Sanšo pilkiu,

Žmonių ir gyvulių individualizmas

kuris smulkiai žengia šalia kuino. Net gražu žiūrėti, kaip Rozinantas savo ilgą kaklą nori padėti ant vargšo pilkio nugaros.

Išorinė charakteristika

Bet štai tų gyvulėlių ponai, apie kuriuos pinas visas romanas. Don Kichotas aukštai užsėdęs; Sanšo Pansa, kaip tikras gubernatorius, apsižergęs savo pilkį. Riteris ilgas, liesas, pageltęs, kaulai iššokę; Sanšo visas apskritutis, riebus, raudonas, sveikata žydįs. Don Kichotas žvalgosi į tolį, ar nepamatys progos pasiaukojimui parodyti; Sanšo glosto maišą su valgiais ir vynu. Pamatei juos iš tolo ir jau supranti, kad čia joja idealistas ir materialistas.

D. Kichoto manija

Bet kodėl autorius atidavė juos pajuokai? Kas yra jų charakteryje, kad jie daro kvailybes? — Tai Don Kichoto manija gyventi riterių romanų gyvenimu. Jis šiaip sveiko proto žmogus, bet kada tik pradeda kalbėti apie riterius, jis negali išsilaikyti pusiausvyroje, daros, kaip sakoma, „be šulo". Jis įsikalė į galvą klajojančio riterio idėją ir negali ja atsikratyti. Ta įsikalta idėja pasireiškia dvejopai: kaip didybės manija ir persekiojimo manija. D. Kichotas nori parodyti tokių narsybių, kurios nustebintų visus. Kai žygis nepavyksta, riteris tuojau tiki, kad jį persekioja piktas burtininkas. Panašių manija apsikrėtusių žmonių esti nemaža. Jie skundžiasi, kad esą nekenčiami, persekiojami, niekas jų suprasti nenorįs. Jeigu jiems pritarsi, bus viskas gerai, bet pamėgink tik paprieštarauti, jie įšėlsta. Tokis yra ir Don Kichotas. Servantes ir juokias iš D. Kichoto maniako, kuris, tos didybės ir persekiojimo manijos apsėstas, daro įvairias kvailybes.

D. Kichoto išmintis

Bet Don Kichotas nėra kvailys. Kada jis neliečia žmonių gyvenimo, jis moka pabarstyti ir nuostabiai gilių išminties perlų. Sanšo Pansai, keliaujančiam salos valdyti, jis pataria:

> „Kada tau teks nusikaltėlis teisti, atsimink visada menkystę žmogaus, kurio sugedusi prigimtis traukia į paklaidas. Neįžeisdamas teisingumo, visada būk gailestingas; nors dieviškosios dorybės visos yra lygios, tačiau Jo gailestingumas spindi malonesne šviesa už teisingumą".

> „Atsimink, Sanšo, jei pasirinksi dorybę visko mastu, jei stengsies nedaryti kitokių kaip tik dorybės darbus, tau neteks pavydėti tiems, kurie gimė princais ir sinjorais. Aukštą kilmę paveldi, o dorybė reikia įsigyti; ji viena vertesnė už visas kilmės privilegijas".

Tai mintys, nepamirštinos nei vienam valdovui, nei vienam teismui, nei vienam žmogui visais laikais.

Sanšo kaimietis

Sanšo Pansa yra savo pono kontrastas. Jo charakteris rodo jį esant kaimietį. Sanšo neturtingas — iš čia jo noras turtų, salos. Jis nestipraus proto — iš čia kvailybės, nuotykiai. Jis gyvena beveik grynai fiziologiniu gyvenimu. Šituos pagrindinius bruožus turėdami, paleiskim kaimietį į pasaulį ir pamatysim gyvą Sanšo. Jo santykiai su žmona, su asilu, su Don Kichotu, su klebonu, kirpėju, kunigaikštiene pasidarys pilni gyvybės, psichologiškai tikri.

Sanšo — tarnas

Kaip buvo pastebėta, begyvendamas su Don Kichotu, Sanšo pradeda linkti į idealizmą. Tačiau tas jo charakterio atskleidimas palaipsniui yra pagrįstas tarno psichologija. Pamažu Sanšo pažįsta savo poną, todėl pagarba ir pasitikėjimas jam virsta skepticizmu. Pamatęs, kad jo ponas „be šulo“, Sanšo pradeda juoktis iš jo, kaip elgiasi ir daug tarnų, pažinę savo ponų silpnybes. Ginklanešys negali nesijuokti, prisiminęs vandens malūnų istoriją; išranda savo ponui Liūdnojo Veido vardą. Kai ponas ginklanešiui nori įkirsti rykščių, kad Dulcinėją iš burtų išgelbėtų, tarno nepagarba pasiekia aukščiausią laipsnį: jis parbloškia ant žemės riterį ir keliu prispaudžia krūtinę. Susitaiko. Sanšo pasilieka pas poną. Kodėl? Todėl, kad dingus pagarbai atsiranda meilė ir prisirišimas. Pagarbai mažėjant, didėja prisirišimas. O prisirišimas ir globa ponui be vieno „šulo“ taip reikalingi. Kas rūpinsis Don Kichotu, jei tarno nebus? O tas ponas vis dėlto toks geras, toks kupinas gražių tikslų . . .

> „Jis nežino jokios piktybės, jo siela atvira. Jis negalėtų niekam blogo padaryti, ir priešingai, jis daro gera visiems . . . Jo vaikiškas paprastumas liepia man jį mylėti, kaip savo akies lėlytę; nors ir kaip jis keistas, aš negalėčiau jo palikti“, sako Sanšo.

Štai kaip susirišo idealistas, maniakas ponas su savo tarnu, kaimiečiu materialistu-realistu. Abudu charakteriai, matom, yra kupini visuotinio žmogaus dvasios turinio ir psichologiškai teisingi.

5. Juokas ir komizmas

Mus žavi veikėjų visuotinumas, gyvumas, vaizdingumas, jų psichologinis tikrumas, kažin koks jaunumas, lengvumas, bet nemažiau džiugina juokas, trykštąs iš kiekvieno knygos puslapio. Servantes juokiasi ir mus verčia juoktis visais galimais juokais.

Rašytojas nevengia ir to juoko ar šypsnio, kuris kyla iš žodžių žaismo, iš qui pro quo, iš aliteracijų. Jis neatmeta nė vulgaraus juoko. Sakysim, kas nors gerokai gavo lazdų, ir tai jam atrodo juokinga. Arba štai: vargšas Sanšo, norėdamas išsigydyti sulaužytus šonus, išgeria savotiško balzamo ir dėl to baigia varyti visus vidurius. Arba, antai, Sanšo pakliūva į „neprietelių" rankas, kurie užmetę ant drobulės apskritąjį, minkštąjį, besikeikiantį ginklanešį svaido į viršų, kaip kamuolį.

Žodžių žaismas.

Vulgarus juokas.

Servantes mėgsta ir išviršinį komizmą, šaržuotus paveikslus, karikatūras. Sakysim, Don Kichotas mėgina valgyti ir gerti tuo tarpu, kai jo veidas pridengtas šalmu; kad riteris galėtų bent kiek atsigerti, tenka jam įdėti į burną piltuvėlis. Arba štai Don Kichotas dedasi ant galvos kepurę, kurią Sanšo buvo pridėjęs minkšto sūrio.

Išviršinis komizmas.

Servantes mėgsta ir būvių, lyg farso, komizmą. Štai, pavyzdžiui, vienas iš kilniausių bajorų Liūdnojo Veido riteris svajoja lovoje. Naktis. Staiga pas jį įeina guvernantė. Riteris pasišiaušia, žegnojasi; guvernantė išsigąsta, išmeta žvakę, susipainioja savo plačiose, gausingose sijono palose ir sunkiai parkrinta... Panašių farsiškų būvių pasitaiko ir momentalių ir tokių, kurie eina vis smarkėjančiu tempu, kad, rodos, nepasibaigs. Pastarajam atsitikimui pavyzdžiu gali būti įvykiai viešbutyje, kur Don Kichotas kovoja ir su odiniais maišais, pripiltais vyno.

Būvių komizmas.

Rašytojui gerai vyksta sukurti komiški charakteriai. Paimkite Sanšo, kuris atrodo artimesnis daugumui prozos žmonių. Koks tu juokingas, Sanšo, „arba kai tu drebi iš baimės, visai nesigėdydamas, prieš baisius vaiduoklius, kurie sukelia tavo pono drąsą, ir kai tu slepies už jo; arba kai tau garsvyčių pilna nosis ir kai tu parausti iš pykčio; arba kai fabrikuoji kokią nekaltą melagystę; arba kai tu pasiduodi kokiai mažai tuštybei, visados tave suprantame, visados tave mylime. Kaip susilaikyti nuo pašėlusio juoko, kuris mus pagauna, kai tu keliauji, svajodamas apie salos turtus, kurią tau pažadėjo, ir kai tu iš anksto suvartoji savo pajamas? Kaip nesijuokti, kai tu šokinėji iš džiaugsmo, neatsižiūrėdamas į savo pagarbos vertą svorį?.. Kaip susilaikyti, kai tu matai savo svajones sudūžtant ir kai tu atrodai nepatenkintas, nosį pakabinęs, prisiminęs, kad niekada neįžengsi į Mikomikono karalystę?.. Reiktų tau nupiauti liežuvis, kad nutiltum; bet tau, tur būti, pavyktų kalbėti su ran-

Charakterių komizmas.

komis. O kiek patarlių viena prie kitos tu sunarstai!.. Sanšo, kodėl tu pasiėmei auksą iš tos valizos, kurią radai kely? Kodėl tu jį pasilieki, kai pažinai jo savininką? Kodėl tu nenori pasakyti, ką tu su tuo auksu padarei? Kodėl tu su paskuba pradedi kitą kalbą, kada tau primena tavo radinį? Tu per daug myli materiją, Sanšo" (P. Hazard). Tu mėgsti gerai pavalgyti, tu to neslepi, ir mes juokiamės iš tavęs, nes mes norime juoktis bet kokį patenkintą riebulį pamatę.

Iš kontrasto, iš Sanšo pastatymo prieš Don Kichotą, prieš žmogų, nuo materijos labiausiai nutolusį, gimsta nuolatinė komedija. Štai juodu pradeda diskusijas, ginčus. Don Kichotas labai supyksta; paskui audra palengva aptilsta, ponas dovanoja, ginklanešys užmiršta, ir vėl įdomiai pasikalba. Įdomiausias, estetiškiausias, gal, bus tas pasikalbėjimas, kada Sanšo duoda savo pasiuntinybės apyskaitą. Mat, Don Kichotas per Sanšo Pansą buvo pasiuntęs laišką Dulcinejai. Ginklanešys laiško nenunešė. Reikia duoti apyskaita, ir todėl Sanšo meluoja, kiek begalėdamas „kuria", įsivaizduoja.

Charakterių kontrastų komizmas

— Tu nuvykai, Sanšo; bet ką veikė toji grožio karalienė? Tikriausiai tu ją radai varstant perlus ar siuvinėjant aukso siūlais kokį devizą riteriui, jos vergui.

— Ji, — sako Sanšo, — javus vėtė diendaržy.

— Būk tikras, — tarė Don Kichotas, — kad grūdai, jos gražių rankų paliesti, virsdavo grynais perlais. Tiesa, sakyk, ar tu pastebėjai, kokie tai buvo javai, ar rugiai ar kviečiai?

— Ne, tai buvo miežiai[1].

— O aš tau galiu užtikrinti, kad iš jos rankos paliestų grūdų galėjo būti iškeptas baltas pyragas. Bet pasakok. Kai tu jai padavei mano laišką, ar ji jį pabučiavo, ar prispaudė prie krūtinės, ar kokią kitą ceremoniją padarė?

— Kai jai parodžiau laišką, ji vis javus vėtė, ir rėtis buvo pilnas. Todėl ji pasakė: „Mano drauge, padėk laišką ant maišo; aš negaliu skaityti, nes pirma turiu pabaigti vėtyti".

Ir taip toliau ir t.t. Nerangi kaimiečio vaizduotė niekaip negali prilygti pono lakiajai fantazijai. Kiekvienas kitaip vaizduojasi Dulcinėją, o skaitytojas skaniai juokiasi.

Pagaliau riterių romanų parodija tada, kai „Don Kichotas" pasirodė, taip pat veikė, kaip komiškoji priemonė. To laiko žmonės lengvai galėjo pastebėti, kokio romano ir kokią vietą pa-

---

[1] Javų vardai vertime kiek pakeisti.

rodijuoja Servantes. Jie leipo juokais dėl tų išvirkščių scenų. Tas malonumas mums neprieinamas, nes visai nepažįstame tų pseudo riterių romanų, kuriuos ryte rijo XVI amž. ispanai. Parodijos komizmas

6. Kompozicija ir stilius

Nors „Don Kichotą" vadiname romanu, tačiau jame tikro įvykių sumezgimo, priežastingumo nėra, ko reikalaujame iš modernaus romano. Tas kūrinys yra laisvas epizodų junginys. Jei vieną kitą išmestume, romano vieningumas nenukentėtų. „Don Kichoto" įvairios scenos, epizodai sunarstyti lyg ant siūlo. Juos jungia tik du pagrindiniai veikėjai. Toks išviršinis palaidumas, intrigos stoka ypačiai matyti pirmoj romano daly. Epizodingumas

Antroji romano dalis, kuri laikoma ne tokia populiari, intrigos atžvilgiu kiek įdomesnė už pirmąją. Teisingiau kalbant, toj daly yra lyg dvi intrigos. Pirmoji prasideda klebono, kirpėjo ir studento Karaskos sąmokslu. Stud. Karasko turi tapti keliaujančiu riteriu, nugalėti Don Kichotą ir priversti keliauti namon. Bet studentui iš karto nepavyksta. Apsimetėlį riterį Don Kichotas nugali ir paleidžia į pasaulį. Tik po daugelio Liūdnojo Veido riterio avantiūrų Karasko, su geru žirgu ir gerai apsiginklavęs, nugali Don Kichotą. Intriga

Antroji neva intriga, įterpta į pirmąją, prasideda tada, kai Don Kichotas susitinka su kunigaikščiais.

Servantes romano kompozicijos palaidumą rodo ir įvairūs dalykėliai, įterpti į riterio avantiūrų pasakojimą. Įterptų pasitaiko ir pastoralių, vaizdelių iš piemenų gyvenimo. Vienur Don Kichotas girdi pasakojant pastoralę, kitur jis pats būva jos liudininkas. Pastoralė

Pastorales mėgsta Servantes, mėgsta ir Don Kichotas. Kai Karasko jį nugali, Don Kichotas galvoja pasidaryti piemeniu. Jis savo dama-piemenėle paliktų Dulcinėją, Sanšo mylimoji būtų jo žmona, kirpėjas išsirinktų pats, tik vienas klebonas, likęs piemeniu, neturėtų damos-piemenėlės. Jie visi švilpautų, ganytų avis ir dainuotų piemenų meilės dainas. Tai toks projektas. Jei Servantes būtų mažiau mėgęs pastoralę, gal iš jos būtų taip pat padaręs parodiją, kurios herojum būtų buvęs tas pats Don Kichotas.

Be pastoralės, Servantes į savo kūrinį yra įtraukęs ir novelę. Sakysim, gabendamas namon Don Kichotą, klebonas sustoja viešbutyje. Iš valizos ištraukiamas kažin keno novelės rankraštis, ir visi klausos jos skaitymo. Tai „Negudrus smalsuolis" — kūrinėlis, parašytas italų pavyzdžiu. Į romaną įterpta ir „Belaisvio Istorija", kur yra atsispindėjęs Servantes nelaisvės gyvenimas. Novelė

Servantes savo romanui panaudojo ir pasakėles-galvosūkius, atėjusias iš vid. amžių ar net iš seniau. Štai viena jų. Kai Sanšo lieka salos valdy- Pasakėlė — galvosūkis

toju, įeina nepažįstamas žmogus ir klausia Sanšo nuomonės, kaip pasielgti tokiu atveju. — Vieno valdovo žemės plotą upė skiria į dvi dalis. Ant upės tiltas; jo gale kartuvės ir teismo salė, kur stovi teisėjai-tarnai. Kiekvienas praeivis turi prisiekti sakąs teisybę, kur jis eina ir kokiu tikslu. Jei jis sako teisybę, gali toliau keliauti, jei ne, tai jį pakaria. Bet štai vienas keleivis prisiekė, kad jis einąs mirti ant kartuvių gale tilto. Teisėjai svarsto: jei mes tą žmogų paliksime laisvą, tada jis bus pamelavęs ir kreivai prisiekęs; todėl taisyklės reikalauja jį pakarti. Jei nuspręsime jį pakarti, tai jis bus sakęs teisybę ir bus buvęs nuoširdus, todėl turi likti laisvas. Kaip pasielgti? Tur būt, prisiminęs savo pono patarimą Sanšo išsprendžia taip, kad gailestingumas nenukentėtų. Ta pasakėlė-galvosūkis yra atėjusi iš III amž., iš Siksto Empiriko „Hipotezių".

Patarlės

Renesansas mėgo žmonių išmintį, aiškiai, vaizdingai, sąmojingai formuluotą. Servantes patenkina publikos skonį. Sanšo, tas liaudies vaikas, tų patarlių turi pilną burną. Rodos, jos tik laukia, kad Sanšo prasižiotų ir paleistų jas pasižmonėti. Štai viena kita: Geriau vyksta tam, kuriam Dievas padeda, nekaip tam, kuris anksti keliasi. — Pilvas įsako kojoms bėginėti, bet ne kojos pilvui. — Garbinga mergina turi sulaužytą koją ir sėdi namuose.

Dialogas ir stilius

Dialogai gausiai „Don Kichote" vartojami. Jų tonas yra tobulai natūralus, laisvas ir gyvas, vaizdingas. Kiekvienam veikėjui Servantes turi atskirą kalbą. Štai Don Kichotas vienaip kalba su Sanšo, visai kitaip — iškilmingai — šnekasi su tariamomis princesėmis ir damomis.

Servantes stilius l a n k s t u s, s k a m b u s, g y v a s, v a i z d i n g a s. Visa knyga atrodo prisisunkusi š v i e s o s ir j a u n y s t ė s. Jaunystės skaidrumas, judrumas, kažin kaip nejučiomis paskleistas knygoje, dar ilgą laiką žavės žmones, ypač jaunuomenę, kaip žavėjo lig šiol.

P a g a l v o t i. 1. Prometejus ir Don Kichotas, — kas jiems bendra ir kuo skiriasi. 2. Don Kichotas ir Taraskono Tartarėnas. — 3. Ar kaltas Don Kichotas dėl savo kvailysčių? (tema nevertingų romanų skaitymo teismui).

P a s i s k a i t y t i. 1. *Miguel de Cervantes Saavedra*, Don Kichotas, Kl. Karklio vertimas. Kaunas, 1924. 2. *Daudet A.*, Taraskono Tartarėnas, P. Būtėno vertimas, Kaunas, 1924.

IV. RENESANSO DRAMA

Jei atsiras kentėjimo draugų,
Daug sielvarto gali pakelt.
Karalius Lyras

A. Anglų drama

Šekspyras

1. Teatras Šekspyro laikais

Iš Italijos atsiritusi renesanso banga anglų gyvenime rado primityvius papročius, bet jau bundantį tautinį ir valstybinį susipratimą. Prancūzų kalbos vietoj jau imta vartoti gimtoji anglų kalba; kivirčai su Ispanija ir jos baisiosios Armados nugalėjimas stiprino anglų patriotines ambicijas ir savarankiškumą. Savarankiškai anglai prisiėmė ir renesansą. Nors sekė italų papročiais, nors skaitė ir žavėjosi italų Dante, Petrarka, Bokačio, nors išaugino kelis šimtus poetų, tų renesansininkų sekėjų, bet amžinas anglų renesanso atminimas paliko iš tos srities, kurioje jie parodė daugiausia savarankiškumo — dramoj, teatre, kuris anglams buvo ir meno šventovė, ir politikos tribūna, ir paskalų maišas. Kiek angluose jis buvo populiarus ir reikšmingas, rodo jau pats teatrų gausingumas. Londone, kuris turėjo apie pusę milijono gyventojų, Šekspyro laikais būta apie 20 teatrų.

Anglų renesanso savitumas

Londono teatrai buvo daugiausia susispietę prie pelkėtos Temzės. Tai buvo ne kas kita, kaip didžiulės pašiūrės, medinės, pusiau dengtos šiaudais. Gražėlesnis buvęs „Globo" teatras, kuriame vaidinęs Šekspyras. Rusas Varšeris tokias žinias pasakoja. —

Teatras buvo šešiakampis bokštas, panašus į nukirstą piramidę. Aplink bokštą apkastas gilus griovys, pilnas dvokiančio dumblo, o per griovį permesti lieptai, tilteliai, drėgni, slidūs. Dar kokias tris valandas prieš vaidinimą didžiulė aikštė būdavo prisikimšusi publikos. Stumiasi, grumdosi, klimpsta į purvyną, skuba sumokėti savo pinigus ir įsmukti į erdvų teatro kiemą.

Teatro išorė

Viduj minia lieka pačiam žemutiniam aukšte, pačiame kieme, mūsiškai tariant, partery, o aristokratams pritaisytos ga-

Teatro vidus

lerijos šonuose arba pačioje scenoje. Partery ir scenoj ar galerijose prieš vaidinimą didžiausias triukšmas, netvarka. Partery žiūrėtojai stovi tiesiog ant žemės. Viršuj galvų plynas dangus. Jeigu nelyja, tai ir čia visi džiaugias: linksmai kalbasi, šūkauja, pasikolioja, traiškina riešutus, apelsinams kailius mauna, obuolius valgo, alų geria ir t.t. Atsargūs ir rūpestingi žmonės, norėdami pirmose eilėse atsistoti, ateina nuo pat ryto; tai čionai jie ir pietus pavalgo. Kai prisigrūda, kas minutė pasigirsta šauksmai: kažin kas kažin ką suspaudė, kažin kas kažin ką ant žemės parvertė, kažin kur du teatro lankytojai susipešė dėl vietos...

Ne kiek geriau elgias ir rinktinė publika scenoje ar galerijose. Scenoje sėdi teatro globėjai, aristokratai, turtuoliai. Čia ir kiti dramos kūrėjai, kurie įeidavo nemokamai. Prisitaiko čia ir vikrūs raštininkai, pasiųsti knygų leidėjų. Prisidengdami kritikų vardu, jie nurašinėja aktorių roles, kad jų principalas galėtų iš tų nuorašų knygą išleisti visai be autoriaus žinios. Visi šitie ponai kalbasi, kortuoja, o tarnai jiems nešioja čia valgyt, čia gerti, čia ugnies pypkei. Damos ateina į teatrą su šilkinėmis ar aksominėmis kaukėmis. Iš dalies kaukės jas saugoja nuo vėjo ir saulės, iš dalies, kad nereiktų rausti nuo gerbiamosios publikos kalbų ir pjesės dialogų. Scenoj ponioms yra atitverta kelių suolų vieta. Tai jų ložės.

Parteris su scenos ponais nelabai sutinka: iš abiejų pusių protarpiais pasigirsta įžūlūs keiksmai, pašaipos; staiga švystelia kas obuolio graužtuką ar apgraužtą kaulą; pasipila kartais net buteliai ir akmenys. Pati publika jaučiasi čia, kaip namie arba kaip aikštėj.

Scena

Vaidinti pradėdavo apie trečią valandą. Pradžia paprastai skelbiama trimitu. Davus ženklą, štai tarnautojai išneša ir prikabina parašą „Londonas", „Neapolis". Publika supranta, kad veiksmas eis tuose miestuose. Kiti tarnautojai kabina prie sienų kilimus, prie jų dar prisega kartono keturkampius su baltais skersiniais — tai tikri langai. Scenos gilumoj yra nedidelis pakilimas, užtiestas atskira uždanga. Tai kalnai, balkonas, laivo dangtis, stogas... Čia sentimentaliai atsisveikina Romeo su Julija, čia pastatoma Desdemonos lova, kurioje ją Otelas pasmaugia, čia yra Dunkano pilis. Pritaisius kitus primityvios scenos reikmenis, pasirodo artistas, ilga mantija apsitaisęs, su laurų vainiku ant galvos ir sako prologą. Pasiro-

dydavo dar klounas su juokais ir kraipymusi, ir paskui prasidėdavo tikrasis vaidinimas.

Artistų trupėje būdavo nedaug: 10—12. Moterų roles vaidindavo vyrai, ir ne moterų, bet vyrų sukurti gražiausi moterų tipai: Ofelija, Desdemona, Kordelija... Nepaisydamas scenos paprastumo, anglų teatras labai rūpinosi kostiumais. Jiems pinigų negailėjo. Pavyzdžiui, už apsiaustą vienas artistas sumokėjo apie 20 svarų, tuo tarpu kad pjesės autorius tegaudavo tik 5—6 svarus. Artistai

Artisto amatas vis dėlto buvo tiek pat vertinamas, kaip kokio valkatos. Jie turėdavo prisiimti kokio didiko titulą ir globą.

Nors ir menka buvus teatro technika, bet niekados, sako, teatras nebuvęs taip vertinamas, kaip Šekspyro laikais. Ko artistai negalėdavo scenoj parodyti, tą publika pati įsivaizduodavo. Jei scenoj pasirodo trys moterys ir pasilenkusios skina, tai žiūrėtojo fantazija čia susiranda sodą, bet jeigu už kelių minučių jis išgirs apie laivo katastrofą, tai gėda jam būtų nematyti čia putojančios jūros ir granito kalnų. Teatro pamėgimas

Teatras buvo ne tik vieta pasismaginimams, bet tai buvo lyg klubas, kur susidarydavo viešoji nuomonė.

Šitokį teatrą rado jau didysis anglų dramaturgas Vilijamas Šekspyras. Jam nereikėjo teatro iš naujo kurti; jam beliko jis tik tobulinti.

2. Šekspyro gyvenimo nuotrupos (1564—1616)

Gyvenimas žmogaus, kurio veikalus žino visas pasaulis, yra kaip koks sfinksas: neaiškus, miglotas, mažai žinomas; ištisi jo gyvenimo tarpai yra nesusekti. Net yra kilusi nuomonė, kad tuos kūrinius, kurie šiandien yra priskiriami Šekspyrui, negalėjęs parašyti kažkoks nežinomas Šekspyras; juos turėjęs sukurti ano meto garsus filosofas ir valstybininkas Bakonas ar dar kas kitas. Vis dėlto gyvenimo dokumentai kalba daugiau už Šekspyrą, nekaip prieš jį.

Vilijamas Šekspyras (William Shakespeare) gimė 1564 m. (tais pačiais metais, kuriais mirė italų renesanso tapybos genijus Mykolas Angelas) Stratfordo miestelyje. Apylinkės kalvos, apaugusios žaliomis giraitėmis, lygios lankos įdiegė Šekspyrui meilę gamtos, kurios paveikslus jis nupiešė savo „Žiemos pasakoje", „Vasaros nakties sapne" ir kt. Į jo sielą siurbėsi čia ir Tėviškės įspūdžiai

kaimo liaudies dainos ir istorijos pasakojimai apie Baltosios ir Raudonosios Rožės kovas, kurias priminė čia pat netoliese esanti Varviko garsioji pilis. O pats Stratfordo miestelis buvo skurdus, purvinas, nedidelis, tik apie pusantro tūkstančio gyventojų. Bet jame Šekspyras gavo pamatyti gastroliuojančias teatro trupes, kurios Stratfordą dažnai lankydavo.

Mokslas

Tėvas Džonas Šekspyras buvo pirklys ir žemdirbys. Pamažu virto reikšmingu miestelio žmogum ir buvo išrinktas net burmistru (1568). Bet ir jis ir jo žmona abudu buvo nemokyti. Jie ryžos bent savo trečiam sūnui duoti tai, ko jie patys neturėjo — mokslo. Atidavė Vilijamą į mokyklą, kur žiemą ir vasarą buvo mokoma, be kitų dalykų, Ovidijaus, Vergilijaus, Cicerono. Bet tėvo reikalai pablogėjo, ir jis buvo priverstas atimti sūnų iš mokslo. 14 m. vaikinas turėjo tėvui padėti. Manoma, kad šiuo metu jis uždarbiavęs, sekretoriaudamas kažkokiam advokatui.

Vedęs

Dar visai jaunas, vos 18 metų, Vilijamas vedė kažkokią Oną Hathaway, aštuoneriais metais už jį vyresnę. Bet ir vedęs nemokėjo ramiai gyventi. Buvo, matyt, nemenkas nutrūktgalvis; susidėjęs su miestelio berniokais, daužėsi po smukles, lindo medžioti į draudžiamą dvarininko Tomo Liusi parką. Kartą jį sučiupo ir gerokai pabaudė. Atsikeršydamas Šekspyras parašė prieš dvarininką aitrią satyrą ir prikalė ją pie parko vartų. Dvarininkas perpyko ir pažadėjo prie tų pačių vartų satyros autorių pakarti. Stratforde Vilijamui pasidarė per karšta. Palikęs žmoną, sūnų ir dvi dukreles, laimės mėginti išdūmė į Londoną.

Londone

Nuo 1587 m., vadinas, nuo jo pirmųjų dienų Londone, lig 1592 m. beveik nieko apie jį nežinia. Pasakojama, kad jis vertęsis kuo galėdamas: palaikydavęs arklius svečių, kurie atjodavo ar atvažiuodavo į teatrą; dirbęs spaustuvėj, buvęs režisieriaus padėjėju. Tačiau visi šitie pasakojimai sulieja Šekspyro darbus su teatru, kur genialusis vaikinas rado dirvą savo jėgoms pritaikinti. Jau 1592 m. Šekspyras yra žinomas dramaturgas, kuris nustūmęs ankstesnius talentingus kūrėjus. Nuo šio laiko ėmė kilti jo vardas. Dramaturgo pasisekimas davė jam ir materialinės naudos. Nusipirko savo gimtajame miestelyje namus ir žemės; išsirūpino (1599) sau bajoro vardą. Nors Londone praleido beveik 30 geriausių savo amžiaus metų, bet jame nesibuvino. Šekspyrą traukė tylus provincijos, jo gimtojo miesto

gyvenimas. Ten jį gerbė Stratfordo gyventojai kaip turtingiausią miesto žmogų, ten, gal, laukė jo žmona, jaunesnioji duktė Judita, 28 metų, dar netekėjusi mergina; vyresnioji duktė Zuzana jau buvo ištekėjusi, o vienintelis sūnus Hamnetas dar vaikas buvo miręs. Nuo 1609 m. jau jis gyvena Stratforde, palaikydamas santykius su Londonu. Tik šeima kažin ar bemokėjo dramaturgą suprasti. Žmoną ir dukterį rado apsikrėtusias fanatišku puritonizmu, kuris kovojo su bet kokiais pasilinksminimais ir teatrais. Tėvo amatas joms rodės baisiausiai nuodėmingas. Gal dėl to Šekspyras dažnai lankydavo smuklę, ten girsnodavęs, kauliukais žaisdavęs, dėliojęs satyriškas epigramas arba slankiodavęs po savo sodus, medelius prižiūrėdamas.

Šekspyras

Vėl tėviškėj

Paskutiniais savo gyvenimo metais dar išleido antrąją dukterį už vyro, už kažkokio smuklininko, taip pat jaunesnio už jaunąją ketveriais metais. Prieš mirdamas liepęs surašyti testamentą, kuriame neužmiršęs nei namiškių, nei žentų, nei jų vaikų, nei Stratfordo varguomenės, nei pagaliau savo trupės draugų artistų. Bet savo testamente nė žodžio nemini apie kūrinius. Mirė 1616 m. balandžio 23 d., tą pačią dieną, kurią buvo gimęs, tą pačią dieną, sakoma, kaip ir Servantes. Palaidotas Stratfordo bažnyčioje. Į jo kapo akmenį įrašyti, sako, jo paties žodžiai: „Mielas bičiuli, kad ir kažin kas bebūtum, dėl Dievo, nejudink mano dulkių. Teesie laiminamas, kurs pagerbs šį akmenį; prakeikimas tam, kurs palies manuosius palaikus“.

Dabartinis Stratfordas visu kuo primena Šekspyrą: gatvių vardai, Šekspyro teatras, Šekspyro biblioteka. Sodai prisodinti tų gėlių, kurios yra minimos jo dramose. Net viešbučiuose, kur paprastai sustoja turistai, kambariai pavadinti Šekspyro dramų

vardais: „Otelo“, „Vasaros nakties sapnas“... O mokykloj, kur mokęsis Šekspyras, teberodomas išzulintas suolas, kur esą sėdėjęs garsusis dramaturgas. Geriausias vis dėlto Šekspyro atminimas — tai jo paties pastatytasis paminklas: jo kūriniai.

3. Šekspyro dramaturgija

Pirmatakai

a) Išviršinis kūrybos paskirstymas. — Šekspyras anglų teatrą jau rado sukurtą. Prieš jį dirbo Kyd, Greene, Lodge, *Marlowe* ir kt., kurie iš misterijų ir moralitė išaugino psichologinį ir realistinį teatrą. Jų įtakoje Šekspyras pradėjo savo teatro karjerą. Tolimesnis šaltinis, iš kurio srovena įtaka Šekspyrui ir jo amžininkams bei pirmatakams, buvo romėnų Terencijus ir Seneka. Bet juo toliau, juo Šekspyras daros savarankiškesnis ir vis galingiau rodo savo individualiąsias žymes.

Kūrybos periodai

Šitoje jo kūrybos evoliucijoje skiria paprastai keturis periodus. Pirmajam, kuriame dar stipriai reiškėsi jo pirmatakų ir romėnų įtaka (1587—92), priskiriami šie veikalai: *Andronikas*, pora istorinių dramų *(Henrikas VI ir Ričardas III)*, 4 komedijos *(Klaidų komedija, Tuščios meilės pastangos, Du Veroniečiai* ir kt.), tragedija *Romeo ir Julija.* Antrasis periodas yra jo darbas 1592—1609 m.; šiuo tarpu rašytojo talentas dar savarankiškesnis; jis rašo istorines dramas apie Lankasterius *(Henrikas IV, V, VIII, Karalius Jonas), Venecijos Pirklį* ir šešias komedijas *(Vasaros nakties sapną, Daug triukšmo dėl nieko, Dvyliktąją naktį* ir kt.). Trečias periodas yra produktingiausi 1601—09 metai; šiam tarpui priklauso didžiausios tragedijos: *Julijus Cezaris, Hamletas, Otelas, Karalius Lyras, Makbetas, Antonijus ir Kleopatra* ir kt. Šito laiko tragedijose vyrauja juodžiausias pesimizmas. Į gyvenimo galą tas pesimizmas atslūgsta. Tamsieji debesys nuslenka, nors poeto pasaulio dangus ir nepragiedrėja. Dramaturgas ima daugiau skendėti gamtos peizažuos, o pesimizmo vietoj pasitenkina tylia, rezignuojančia melancholija. Tai Šekspyro ketvirtas kūrybos periodas, kuriam tenka *Cimbelina, Žiemos pasaka, Audra.*

Kūrinių rūšys

Jau chronologiškai suminint Šekspyro kūrinius lengva buvo pastebėti, kad jo draminius veikalus galime suskirstyti tokiomis rūšimis: *istorinės dramos, komedijos ir tragedijos.* Bet pami-

nėtina, kad Šekspyras yra palikęs dar pluoštą sonetų ir epinių kūrinėlių. Taigi Šekspyras yra plataus masto rašytojas.

Istorinėmis dramomis Šekspyras sudėjo duoklę atgyjančiam anglų patriotizmui. Tremtinio lūpom jis reiškia savojo krašto pasiilgimą: „Sudiev, manasis krašte. Tavęs netekdamos manosios akys netenka šviesos ir pasineria į nakties tamsybes". O karaliaus Jono lūpomis jis gieda himną sutvirtėjusiai Anglijai: „Galvos nenulenks Britanija prieš savo priešą, kol suras priešą savyje pačioj. Tetrenkie nelaimės iš trijų mus šonų, mokėsim joms žiauriai atsispirti". Tačiau kurdamas anglų gyvenimo paveikslus, Šekspyras vis labiau įsigilina į žmogaus palinkimus, kurių pasitaiko ne tik anglui, bet ir visiems: pavydą, garbėtrošką, meilę... Daugiausia tokio psichologiškumo randame *Ričarde III*, kuris yra tarsi pereinamasis tiltas iš Šekspyro istorinių dramų į psichologines pesimistiškas tragedijas.

Komedijų žanre randam daug renesanso laikų žaismo, muzikos, jausmų švelnumo. Tai duoklė, pasakytum, epochai. Bet ir jose iškyla Šekspyro pamėgimas žmonių paveikslus, tipus kurti.

Pagaliau visas Šekspyro genijus ir kūrybinė dvasia pasireiškia jo psichologinėse tragedijose, kur analizuodamas žmogaus aistrų gyvenimą, pasirodo esąs aukščiau tautos ir epochos ir išeinąs į bendrą visiems laikams ir žmonėms plotmę.

b) Psichologinė kūryba. — Foną savo dramoms Šekspyras piešia iš pačios Anglijos praeities, iš kaimynų gyvenimo (Danijos), iš antikinio pasaulio (Romėnų, Graikų) arba sukuria fantastišką pasaulėlį. Tačiau Šekspyro kūryboje svarbu ne paimtoji medžiaga, bet žmonės, charakteriai. Jo charakteriai labai sudėtingi, tačiau kiekvienas vis kitoks. Niekas nemoka taip individualizuoti žmonių, kaip Šekspyras. Dantė aukštesnis už jį idėjų kilnumu ir gilumu, Goethė jausmų nuoširdumu, bet niekas nesusilygina su juo mokėjimu įsigyventi į kiekvieną žmogų. Jei sakoma, kad Mykolas Angelas turėjęs keturias sielas, tai Šekspyras turėjo tūkstantį sielų ir kiekvienam savo sukurtam poezijos žmogui įdėdavęs vis naują.

Fonas

Charakterių individualizavimas

Nors Šekspyro charakteriai ir labai įvairūs, tačiau tame jų margume gali rasti ir bendrų bruožų, kurie charakterizuoja jų herojus ir kuriais jis skiriasi nuo kitų kūrėjų.

Žemės žmonės

Šekspyro veikėjai yra šios žemės žmonės: iš žemės išaugę ir prie jos priaugę. Jie rūpinas tik šio gyvenimo reikalais, o kas bus po jo, per daug dėl to nesigraužia (išskyrus Hamletą). Čia Šekspyras iš pagrindų skirias nuo Dantės, kuris į šį gyvenimą žvelgė krikščioniškomis akimis. Šekspyro žmonės kovoja ir žūna dėl žemiškųjų reikalų. Herojų, kurie kovotų dėl pačios tiesos ir jos ieškotų, kurie kovotų apskritai dėl idėjų (religinių, tautinių), jų tarpe beveik nėra. Čia yra tik žmogus su visa savo žemąja prigimtimi — laukinis, šiurkštus, žiaurus, egoistas, baisioms begėdystėms pasiryžęs, bet impulso momentais pasiryžęs sudėti ir brangiausias aukas.

Šekspyro žmonės gyvena ne protu, bet aistromis; širdyje verda visas aistrų katilas. Tos aistros ir valdo žmogų. Nuo jų priklauso žmogaus likimas. Tokiu būdu Šekspyras žmogaus likimą įdeda į paties žmogaus širdį, tuo tarpu kai Sofoklui likimas yra atskira, nuo žmogaus nepriklausanti būtybė.

Žmogaus prigimtyje Šekspyras pastebi daugiau baisiųjų aistrų, ypačiai jį valdo garbėtroška ir valdžios noras, toliau eina pavydas, šykštumas, meilės aistra. Jos šėlsta žmogaus prigimtyje, kaip ugnis, ir sunaikina dėkingumą, artimo meilę, dukters, žmonos meilę, net patriotizmą, kaip audra javų lauką.

Tokios prigimties žmonių ir tragizmas kitoks. Jame maža kovoja, sakysim, aistra su protu, jausmas su pareiga. Jame dvilypumo maža; žmogus iš vienos aistros. Dėl to savo žygyje jis mažai svyruoja (visai priešingai Rasino tragedijose). Dorovės sumetimai Šekspyro herojų nevaržo; rodos, kad jiems visai neegzistuoja moralė. Jie neklausia savęs: ar teisingai daro ar ne, ar tikslas kilnus ar nedoras. Genami pavydo, garbėtroškos ir kitų aistrų, jie tik veržiasi pirmyn, anot vaizdingo Busses palyginimo, kaip jautis į raudoną skarmalą. Jeigu kiti dramaturgai savo žmones stengias tormozuoti, ir tų žmonių tragizmas kyla iš mėginimo suvaržyti aistras, tai Šekspyro žmogaus aistrai duota visiška laisvė nešti ten, kur jai patinka — iki ta aistra sunaikina patį žmogų; čia yra ir jo katastrofa. O Šekspyro tragedijos ir baigias paprastai katastrofa, kurioj žmogus yra sunaikintas savo aistrų.

Charakterių visuotinumas

Tos pačios aistros, kurios kankina Šekspyro žmones, niekados žmonijos nėra pametusios, dėl to Šekspyro charakteriai yra visuotiniai.

c) K ū r y b o s r e a l i z m a s. — Kūrėjas Šekspyras nepaiso taisyklių, kurių laikėsi graikų dramaturgai. Jis žiūri tik, kad būtų panašu į gyvenimą, realu, natūralu. Dėl to kūryboj randama daug realizmo. Tas realizmas reiškias čia ir charakteriuose, ir kalboje, ir žanruose, ir išviršinėj formoj.

Šekspyro tragedijų charakteriuose yra sumišę kilnieji jausmai su žemaisiais. Pvz., Antonijus laimi kovą ir jos pergalei pasigeria, ko niekados nepadarytų klasiškos tragedijos karalius. Čia jungias didingumas su menkumu taip, kaip pačiame gyvenime. Charakterių realizmas

Šekspyras neranda gerų ir blogų žodžių dialoguose: visi jam lygūs; dėl to jis nevengia ir vulgarizmų.

Tragišką ir komišką elementą jungia toje pačioje dramoje, ko niekados nebūtų padaręs nei antikinis Sofoklas nei klasikinis Kornelis. Pagaliau Šekspyras sujungia tame pačiame veikale eiliuotinę kalbą su neeiliuotine.

Šekspyro realizmas tai laisvas, drąsus žingsnis į naująją dramą.

Prie šios Šekspyro dramaturgijos charakteristikos pridėkime dar jo galingą fantaziją scenos efektams kurti ir svarų žodį scenos patosui.

4. „Otelas“

a) A i s t r o s t r a g e d i j a. — Renesanso metu daugelis italų papročių atkeliavo į Angliją. Ir dramoms medžiagą Šekspyras nekartą pasiima iš italų didikų gyvenimo. „Otelo“ tragedijoje jis pasakoja, kaip karo vadas mauras Otelas pamilo ir vedė senatoriaus Brabancijaus dukterį Desdemoną, bet, sukurstytas savo leitenanto Jago, ją ėmė įtarinėti neištikimybe ir nieku nekaltą pasmaugė; patyręs, kad buvo savo leitenanto apgautas, nusižudė ir pats. Medžiaga

Panašios šeimos nesantaikos būta ne tik renesanso laikais ir ne tik italų gyvenime, bet visur ir visuomet. Ir nors Šekspyras vaizduoja anuos laikus, bet jis parodo apskritai, kokių aistrų esama paslėptų žmogaus dvasios gelmėse, kaip tos aistros ima siautėti, kol prieina ligi visa naikinančios katastrofos. Nors keičias laikai, keičiasi papročiai, bet žmogaus prigimtyje aistros tebelieka, tik jos nevienodos rūšies, nevienodos įtampos ir nevienodai suvaldomos. Šekspyro žmonių aistros ypačiai galingos.

Natūrinis žmogus

b) Aistrų žmonės. — Jau pats tragedijos vardas atkreipia akį pirmiausia į Otelo charakterį. Otelas tebėra civilizacijos mažai pažinęs, jos nesugadintas natūralus žmogus. Jis geros, švelnios širdies; už meilę mokąs atsimokėti meile; atviras, tiesus ir, kaip vaikas, pasitikįs kitais žmonėmis. „Mauras geros ir atviros širdies, — pripažįsta ir Jago, — žmonėm jis tiki, manydamas, kad jie taip pat yra teisingi, nors jie vien tik apsimeta tokiais". Antra vertus, Otelas didelės energijos, spontaniško veiklumo, primityvaus žiaurumo žmogus, jeigu tik jo energiją kas nors uždegs ir pastūmės veikti. O uždegti jis labai nesunku — jis gi taip visais pasitiki ir gyvena ne protu, o jautriais ir giliais jausmais. Otelo jausmingumą dar labiau sustiprina jo sunkiai besuvaldomas pietų krašto temperamentas.

Šitokis Otelas pasirodo visoje savo darbų eigoje, nuo pat vedybų ligi savižudybės. Otelas pamilo gi ne dėl gražumo, ne dėl moters imantrumo, bet

pamilo ji mane už vargą ir kančias,
o aš ją pamilau, kad ji užjaust maniems
vargams mokėjo.

Desdemonoje matė Otelas moters ir žmonos idealą, gražiausią ir tobuliausią Dievo pasaulio kūrinį. Jos akivaizdoje pats karingasis Otelas jautėsi švelnėjąs, taurėjąs, kaip pavasario žemė nuo saulės šilumos. Netekęs Desdemonos, netektų jis visko, jo širdyje paliktų tuščia, nyku; jo gražus pasaulėvaizdžio rūmas visai subyrėtų, beliktų tik chaosas, kuriame gyventi nėra įmanoma.

Civilizacinio žmogaus pinklėse

Bet niekuomet Oteliui nebūtų atėjusi mintis, kad Desdemona jam gali būti neištikima. Jis tikėjo, kad žmonės yra tokie, kokie jie atrodo. Reikėjo, kad iš šalies kas sudrumstų jo nuoširdų pasitikėjimą žmona ir Kasijum. Jo nuojauta, sveikas natūralus instinktas Oteliui aiškiai sako, kad Desdemona nekalta ir negali būti kalta. Bet pozityvus Jago įkalbinėjimas nuojautą griauna. Otelas negali Jagu netikėti, juk Jagas visą laiką rodės patikimas, ir niekas Oteliui nebuvo įtaręs Jago. Veltui Otelas vis reikalauja įrodymų. Jago organizuojami įrodymai (sapnas, skarelė, tariamasis pašnekesys tarp Desdemonos ir Kasijaus) pakankami, kad nedaug galvojantį ir neanalizuojantį Otelą įtikintų. O kada jį įtikina, tada pajunta Otelas, koks jis būtų buvęs laimingas, jeigu nieko apie tai nebūtų žinojęs ir nebūtų teiravęsis:

Aš laimės nenustočiau, jei nežinočiau to.
Bet o dabar sudie, sudie, ramybe, laime,

Sudie ir jūs, sparnuotų karžygių pulkai...
Otelo baigtas kelias.

Pavydas ir idealizmas

Tačiau Otelas, nusivylęs Desdemona, nepasitraukia iš gyvenimo į vienatvę, kaip paskesnis Moljero mizantropas. Veltui jis buvo manęs, kad išrausiąs iš širdies ir meilę ir pavydą, jei įsitikinsiąs žmonos neištikimybe. Viena, jame sukilusi pavydo aistra. O pavydas esti žiauriai egoistiškas. Jis reikalauja neperleisti kitam pavydimo dalyko, nors ir pats jo netektum:

norėčiau geriau
raupuotas gimti, drėgnam urve rėplioti, kad tik
iš to, ką pats myliu, kitam nė lašo neatiduočiau.

Geriau jau visai sunaikinti nekaip kitam atiduoti. Antra, šį norą sunaikinti Desdemoną stiprina ir natūralaus žmogaus idealisto prigimtis, kuri reikalauja kiekvieną pikta pataisyti ar nubausti. O Desdemoną nubausti, jaučia Otelas, esą dėl ko. Ji sugriovė Otelo akyse taurios moters idealą, sugriovė visas šviesias jo pažiūras į gyvenimą ir žmones.

Jos vardas buvo taip skaistus, lyg kad Dianos
Veidas, dabar, kaip mano, juodas ir biaurus.
O jei pasauly dar yra ugnis, vanduo,
Nuodai ir peiliai — to nusidėjimo pikto
Nenubausto palikti negaliu.

Ir mylėdamas ją žudyti ryžtas. Bet radęs ją miegančią, iš naujo pajunta Otelas joje aną gražiausią gamtos padarą. Jis nori, kad liktų ji tokia visuomet jo atmintyje. Tokią nukovęs mylėsiąs ją ir po mirties. Drebančiomis lūpomis bučiuoja ir skubiai žudo, kad paskutinę valandą Desdemona, užsigindama dovanojusi Kasijui skaralę, tariama nelagyste iš naujo nesuterštų ano skaistaus vaizdo. Grynas pavydas ir savaip suprastas idealizmas susidėjo, kad įvyktų žmogžudystė. Kada kiti liudininkai Otelui įrodė, kad jis neteisingai pasitikėjo Jagu, jam buvo antras nusivylimas ir sykiu trečias nusivylimas — Jagu ir savim. Tada ir gyventi juo labiau nebuvo prasmės. Ir kaip šiurkščiu brutaliu būdu nužudė žmoną, su tokiu pat brutalumu pats žudosi.

Desdemona

Tokiam žmogui, kaip Mauras, nesiseka gyventi pasaulyje tarp plėšrių lapių. Jam pritiktų gyventi tik tarp atvirų žmonių — arba draugų arba priešų. Lygiai nesiseka ir D e s d e m o n a i, nors ir ji niekam pikto nėra padariusi, visiems tik gero norėjo ir kiek begalėdama darė, nes josios esmė buvo pa-

sigailėjimas, meilė ir klusnumas. Ji pamilo juk ne turtuolį džentelmeną Rodrigą, bet daug vargusį ir kentėjusį karingąjį Otelą. Pamilusi visa pasiaukojo vyrui, nepasilikdama nė savos valios, nenorėdama nuo jo daugiau ir pavojuose skirtis, kaip lig tol nebuvo skyrusis nuo tėvo. Net tada, kai Otelas ją šiurkščiai ima šen ir ten siunčioti, ji neranda pasipriešinimo žodžio; kada Emilija jį niekina, ji tegali tik stebėtis ir rūpintis, kuo galėjusi jį įžeisti ir kartoja: mes turim jo klausyti. Vyro apšmeižta, ji tegalėtų reaguoti tik ašaromis ir nuoširdžiais ištikimybės žodžiais: o jo žiaurumas gal gyvenimą išplėšti man, bet neišplėš jo meilės. Žudoma dar sykį švysteli nuostabiai pastovia ir gilia meile savo vyrui:

...pati, pati... niekas. Lik sveika, pasveikink mano vyrą... — atsako Desdemona paskutiniais žodžiais į Emilijos klausimą, kas ją nužudęs.

Desdemona žuvo ne dėl savo nepaprastos meilės ir klusnumo, bet kad ji, kaip ir Otelas, labai nepažįsta žmonių, kad galėtų su realiu gyvenimu kovoti. Ji yra perdaug gera, kad įtartų kitus. Ji netiki, kad galėtų būti pasaulyje žmonių, kurie norėtų ją apšmeižti; ji netiki, kad būtų pasaulyje moterų, kurios apgaudinėtų savo vyrus. Jos pačios mintys tiek nekaltos, kad ji nesijaučia dar labiau kurstanti Otelą, užtardama prieš jį Kasiją net mirties valandą.

Tiems geriesiems žmonėms nebūtų taip sunku pasaulyje, jei apie juos nebūtų nenaudėlių, kurie puikiai pažįsta žmonių silpnybes ir jas klastingai išnaudoja. Toks yra ir J a g a s, — žmogus kurmis, kuris akių nuo žemės nepakelia ir nieko gražaus pasaulyje nemato. Jis netiki jokiu teisingumu: viršininkai pareigas skirsto ne pagal kiekvieno nuopelnus, bet iš malonės. Dėl to kiekvieno uždavinys esąs — įsigyti bet kuria kaina pinigo ir pačiam į gyvenimo viršūnes muštis. Jis netiki ir pastovia idealia meile. Jei Desdemona ir nekalta, tai vis tiek ir ji nusikalsianti. Vyrai santykiuose su moterimis — esą ištvirkėliai, suvedžiotojai; moterys žiaurios, piktos katės, raganos, vaidintojos. Jis dėl to netiki ir savo žmona Emilija. Įtaria, kad ji turėjusi neleistinų santykių su Mauru.

Jagas

Aš nežinau, ar iš tikrųjų tiesa tai,
Tačiau tas vienas įtarimas liepia man
Daryti taip, lyg būtų tai tiesa.

Įsivaizduotas įtarimas jau skatina jo aistrą keršyti. Keršyti jam malonu, kaip Desdemonai malonu gera daryti. O keršyti jis sugeba, nes viena, puikiai pažįsta žmogaus žemosios prigimties psichologiją; antra, jam visos priemonės yra geros. Dėl to jis mikliai moka organizuoti klastas, prieiti prie gailestingos, kenčiančios, pavydžios, mylinčios širdies, apsimesti jų bičiuliu ir kiekvieną įtraukti į savo pinkles.

Šekspyras Jago paveikslu sukūrė tokį tipą, kuris paskui atgims iš naujo Goethės Mefisto asmenyje.

Tokiu gyvenimu, kuriame aistros pražudo geriausius žmones, Šekspyras galėjo pasibaisėti. Jis ir nesako, kad visas pasaulis yra tokis pesimistiškas. Jis leidžia nubausti Jagą, tą visos nesantaikos kaltininką. O šeimos žuvimas atrodo, kaip juodas audros debesis, po kurio vėl prasidės normalus gyvenimas.

c) A i s t r ų a u d r o s e i g a. — Tą aistrų audrą, jos kilimą, jos kulminaciją ir katastrofas Šekspyras mokėjo puikiai suorganizuoti į vieningą tragedijos siužetą.

Pirmiausia Šekspyras tiksliai parinko tragedijai tinkamus veikėjus — skirtingo, net kontrastingo charakterio ir kontrastingų siekimų. Iš karto du pasirodo nepatenkinti esamąja padėtim ir siekiantieji ją pakeisti — tai Rodrigas, kuris myli Desdemoną, ir Jago, kuris nekenčia savo konkurento Kasijaus ir Jagą tariamai nuskriaudusio Otelo. Taigi Rodrigo ir Jago siekimai iš dalies sutampa. Tik Rodrigas dėl savo charakterio lieka visą laiką Jago įrankiu.

Pirmame veiksme Jagas į kovą prieš Otelą įtraukia Rodrigą ir Brabancijų. Otelas iš tiesioginio atviro priešo Brabancijaus išsisuka, ir dėl to jau pirmo veiksmo gale Jagas pakeičia planus.

Antrame veiksme naujas Jago siekimų etapas — pašalinti iš adjutantų Kasijų. Priemonės — Jagas nugirdo Kasijų, Rodrigas išprovokuoja Kasijų kautis. Rezultatas — Otelas Kasijų iš pareigų pašalina.

Trečiame veiksme naujas Jago siekimo etapas — pasėti Otelo širdyje įtarimą Desdemona. Priemonės — Jago pašnekesys su Otelu apie Kasijaus ir Desdemonos pažintį, apie Kasijaus sapną, apie Desdemonos tariamai dovanotą Kasijui skarelę. Trečiame veiksme kova ypačiai sustiprėja, nes ir antroji pusė jau turi naujų siekimų ir dėl jų aktyviai kovoja — Kasijus nori atgauti prarastą Otelo malonę, o dėl jo veikia ir Desdemona. Rezultatai — Otelas įtikintas, kad Kasijus suvedžiotojas, ir pasmerkia jį žūti.

Ketvirtame veiksme akivaizdūs intrigos momentai, Jago paruošti jau trečiame veiksme — nugirstas pasikalbėjimas su Bianka, tariamąja Desdemona, skarelė Biankos rankose. Akcijos iš Kasijaus ir Desdemonos pusės mažiau. Visur dominuoja Jagas ir Otelas. Rezultatas — Desdemona pasmerkta žūti, ir lyriškai suskamba jos daina apie gluosnį, artimos katastrofos nuotaiką pakeldama.

Penktame veiksme — vaisius prinokęs, belieka tik nuskinti, belieka, būtent, katastrofos. Žudomas Kasijus — priemonė: Rodrigas, kurį patį pribaigia Jago (aukščiausio laipsnio Jago niekšybė!); Otelas žudo Desdemoną, Jagas Emiliją, Otelas nusižudo.

Vadinas, veiksmas ypačiai intensyvėjo trečiame ir ketvirtame veiksme, o penktame jau ritosi be didelių paties veiksmo inspiratoriaus Jago pastangų.

Kaip šioje tragedijoje visas veiksmas yra inspiruojamas ir varomas vieno asmens, o visi kiti veikėjai tik įrankiai jo rankose, taip kitoje Šekspyro tragedijoje randame atvirkščią reiškinį — visi veikėjai susitelkia veikti vieną pagrindinį asmenį — būtent, „Hamlete".

5. „Hamletas"

Iš visų Šekspyro pesimistiškų tragedijų ryškiausiai išsiskiria „Hamletas". Kitokie čia ir veikėjai, kitokis jų tragizmas, kitokia ir tragedijos draminė kompozicija. Daugiausia reikšmės „Hamleto" tragedija turi ir ateities literatūrai.

Hamleto šaltiniai

„Hamletą" Šekspyras parašė tuo pačiu laikotarpiu, kaip ir kitas kruvinąsias tragedijas: „Otelą", „Makbetą", „Karalių Lyrą"; maždaug 1602 m. Medžiaga paimta iš metraščių; Sakso Gramatiko apie 1200 m. buvo užrašytas įvykis iš Danų gyvenimo, kaip karalių nužudė jo brolis ir vedė našlę. Šita kronikos žinia jau buvo panaudota prancūzų novelistų (Bolleforest ir Boisteau), kurie 1570 m. buvo išleidę naują tomą su Hamleto pasakojimu. Taigi tragedijos medžiagą Šekspyras ne prasimano, bet tik esamus istorinius ar beletristinius pasakojimus sudoroja dramine forma.

I veiksmas

a) „H a m l e t o" s i u ž e t a s. — Danijos pilies sargybai kiekvieną vidurnaktį ima rodytis šmėkla buvusio karaliaus Hamleto, kuris neseniai staiga buvo miręs, kaip viešai buvo skelbiama, gyvatės įgeltas. Sargyba apie tai praneša karaliaus sūnui Hamletui, kuris per dienas vaikščioja nuliūdęs, staigios tėvo mirties ir motinos jungtuvių su dėde sujaudintas. Žinios apie tėvo pasirodymą sudomintas, Hamletas su draugais Horacijum ir Marceliu vidurnaktį išeina šmėklos laukti. Velionies tėvo šešėlis pasirodo ir pasako savo mirties priežastį: brolis Klaudijus jam, miegančiam, įleidęs į ausį nuodų; kadangi karalius miręs be atgailos, tai dabar turįs kentėti. Šešėlis reikalauja, kad sūnus atkeršytų už jo mirtį, bet nekeltų rankos prieš motiną. Hamletas prižada kerštą, prisaikdina draugus niekam nieko nepasakoti ką matę (I veiksmas).

Kad niekas nepastebėtų Hamleto permainos, jis apsimeta beprotis. Karalius ir karalienė susirūpina Hamleto niūrumu ir II veiksmas buvusiems jo draugams Rozenkrancui ir Gildenšternui paveda sekti jį ir išaiškinti to niūrumo priežastį. O Hamleto niūrumas dar labiau didėja, kada karaliaus patarėjo Polonijaus duktė Ofelija, tėvo ir brolio liepiama, grąžina jam meilės laiškus ir praneša, kad daugiau jos nelankytų. Susigraužusiam Hamletui pralinksminti pakviečiama artistų trupė. Jais Hamletas sugalvoja pasinaudoti, kad išsiaiškintų, ar kartais šmėkla nėra pamelavus, ar karalius Klaudijus tikrai nužudęs jo tėvą (II v.).

Pakviesti artistai, Hamleto nurodyti, vaidina karaliaus Gonzagos nužudymą: žmonos meilužis įpila jam į ausį nuodų. Bežiūrėdamas šios scenos, karalius Klaudijus ima balti, staiga pa- III veiksmas kyla, liepia nutraukti vaidinimą ir išeina iš salės. Hamletas įtikintas. Triumfuoja. Klaudijus pasijunta, kad Hamletas jam yra pavojingas; dėl to rengias išsiųsti jį į Angliją ir ten nukirsdinti jam galvą. Motina tuo tarpu šaukia sūnų pas save, kad išaiškintų jam, jog savo sumanytu vaidinimu jis karalių įžeidęs. Hamletas eina pas motiną ir pereinamam kambary randa Klaudiją, mėginantį melstis ir besielvartaujantį dėl savo kaltės. Jau buvo betraukiąs kardą, kad nusikaltėlį nužudytų, bet susilaiko ir tyliai nueina pas motiną. „Hamlete, tu sunkiai įžeidei karalių", prataria į jį motina. „Mama, jūs sunkiai įžeidėt mano tėvą", atkerta Hamletas ir išdeda jai visą jos nusikaltimo baisumą. Išsigandus motina suklinka pagalbos. Kažkas šūktelia už užtiesalo, o Hamletas, šaukdamas „Žiurkė", duria kalaviju; tarias nubaudęs karalių, bet atskleidęs uždangą randa Polonijų, savo mylimosios tėvą, kuris buvo norėjęs Hamleto kalbos pasiklausyti (III veiksmas).

Polonijų slapta palaidoja, o Hamletą išveža į Angliją, bet pakeliui (kaip žinom iš Hamleto laiško Horacijui) princo laivą IV veiksmas užpuola plėšikai, ir Hamletas sugrįžta vėl į Daniją. Tuo tarpu netekus tėvo ir mylimojo Hamleto Ofelija išeina iš proto. Apie nelaimes išgirdęs jos brolis Laertas parvažiuoja iš Prancūzijos nubausti tėvo ir sesers nelaimių kaltininkų ir sukelia gyventojus prieš karalių Klaudijų. Bet Klaudijus išsiteisina ir kaltę suverčia Hamletui. Laertas reikalauja keršto. Keršto aistra dar labiau pakyla, kai praneša, jog Ofelija, bepindama prie upelio vainikus, įkritusi ir prigėrusi. Klaudijus pritaria Laerto kerštui ir pasiūlo planą: surengti Laertui su Hamletu dvikovą, kurioje Laertas su-

žeis Hamletą užnuodytu kardu, o jei ir to neužtektų, tai nuvargusiam dvikovoj Hamletui karalius duosiąs gėrimo, kurio nuodas pribaigsiąs Hamleto jėgas (IV v.).

V veiksmas

Hamletas, sugrįžęs į pilį, randa laidojant Ofeliją. Iš sielvarto brolis Laertas šoka į duobę, prašydamas ir jį kartu užkasti. Prisideda prie jo ir Hamletas, nes jis mylėjo Ofeliją labiau, kaip keturiasdešimt tūkstančių brolių. Po laidotuvių karalius Klaudijus pasiūlo išmėginti Hamletui ir Laertui jėgas dvikovoje. Hamletas sutinka. Jam vis tiek. Atneša kardus, taures. Prasidėjus kovai, karalienė, nežinodama ką, geria už sūnaus sveikatą, išgeria karaliaus paruoštus Hamletui nuodus. Laertas sužeidžia Hamletą, o paskui ir pats sužeidžiamas tuo pačiu kardu. Karalienė miršta. Miršta ir Laertas, pasakęs karaliaus klastą. Hamletas tuo pačiu kardu nuduria karalių ir, nuodų priveiktas, miršta. Pasigirsta iškilmingo maršo garsas, ir įeina Fortinbrasas, kuriam tenka Danija valdyti. (V v.).

b) Hamleto ir kiti charakteriai. — Ryškiausias ir svarbiausias tragedijos asmuo yra patsai Hamletas. Tai asmuo, kurio dvasią jauste nujauti, bet negali tiksliai formuluoti; dėl to jis sukėlė daugiausia komentarų. Hamletas, mums rodos, yra poetiškos prigimties figūra, kurios dvasios galios — jausmas, protas ir valia — yra išaugusios neproporcingai. Silpniausia yra jo valia. O kas stipresnis: ar jausmas, ar protas, negali pasakyti. Hamletas pirmiausia jausmo žmogus. Jo jausmas yra dvejopas: pažįstąs ir reaguojąs. Pažįstąs — sakom dėl to, kad jausmu, intuicija jis betarpiškai nujaučia naujas tiesas: nujaučia, kad Klaudijus yra kaltas dėl velionies karaliaus mirties; Polonijų užmušęs, nujaučia savo pražūtį; stodamas į dvikovą su Laertu, nujaučia savo galą. Jo jausmas yra reaguojąs; kiekvieną dalyką Hamletas stipriai pergyvena (tėvo mirtį, Ofelijos netekimą), stipriau nei paprastas žmogus. Tų pergyvenimų sukelti jausmai spiria Hamletą veikti, duoda jam tuo momentu aktyvumo (tėvo šešėlis, artistų monologas apie Hekūbą, Fortinbraso žygis į Lenkiją, dėl žemės sklypo, neverto keliolikos centų). Jeigu ką jis padaro, tai padaro momento jausmų įtakoj, impulso pagautas (Polonijaus, karaliaus nužudymas).

Jausmas: intuicija ir jautrumas

Impulsyvumas

Bet šitą aktyvumą varžo antra Hamleto galia — jo protas. Hamleto protas yra gyvas, miklus, nuolatinių studijų gražiai išlavintas. Jam netrūksta minčių, sąmojo, orientacijos; ne-

trūksta nei miklaus, stipraus žodžio savo mintims ir jausmams išreikšti. Bet jo protas yra teoriškas, ne praktiškas. Teoriškas dėl to, kad jis mėgsta samprotauti, apibendrinti. Tik jo apibendrinimai nėra moksliško proto diktuojami, nėra kritiški, bet daugiau poetiški: iš vieno fakto jis daro visuotines išvadas; vienas faktas jam yra lyg poetui visos faktų rūšies tipas. Iš to, kad jo motina nebuvo ištikima velioniui karaliui, jis daro išvadą, kad visos moterys esą niekai, o toliau — kad net jau visas pasaulis esąs supuvęs. Tai išvada susijaudinusio žmogaus, kuriam paprastai gyvenimo reiškiniai rodosi arba didesni arba mažesni; kuris žiūri pro didinamuosius akinius, mąsto hiperbolėmis. Jos yra nuoširdžios, bet vienašališkos, nekritiškos ir dažnai klaidingos. Pasakytum, jo refleksija (samprotavimai) yra paremta sinekdochomis (iš dalies spręsti apie viską) ir hiperbolėmis (spręsti su perdėjimais). Tokia prigimtis nemoka laikytis aukso vidurio; ji arba optimizmu išgrįsta, arba joje telkšo pesimizmo bala. Tokia prigimtis nelabai tinka pastoviam, ilgam darbui. Karštai rodžius kurį momentą energiją, dažnai ji palinksta į pasyvumą: jeigu jai viskas šviesu, tai belieka tik džiaugtis; jeigu jos pasaulis niūrus, belieka kentėti ir skųstis, bet nesiima blogybių taisyti, nes vis tiek viso pasaulio nepataisysi. Tokis yra Hamletas. Jeigu emocijos skatina jį veikti, tai proto refleksija sulaiko nuo veiksmo, traukia į pasyvumą. Impulso pagautas jis mato, kad netikęs yra jo pasyvumas, ir pasiryžta veikti, bet pasiryžimas nevirsta darbu, kai tik pradeda galvoti. Jis per daug galvoja, kad galėtų veikti. Visą energiją suvartoja mąstymui ir jausmui, o nelieka jos veiksmui.

Teoriškas protas

Nekritiškas protas

Pasyvumas

Iš šito neveiklumo kyla ir Hamleto tragedija, kada jam, nelinkusiam veikti, skiriama pareiga kovoti su gyvenimo blogybėmis, kada tėvas jam paveda atkeršyti už jo mirtį. Jausmas skatina jį veikti, ir jis iš karto prisiima tėvo skirtą pareigą: „Aš, kaip mintis, nuvyksiu atkeršyti!.. Ištrinsiu iš savo širdies visa, kas užsiliko: mintis, jausmus, svajones, visą gyvenimą... Įrašysiu tik tavo žodžius!“. Bet jis pats dar nesijaučia, kokia sunki jo prigimčiai yra ta pareiga. Jis turįs ne tik užmušti Klaudijų (mąsto jis), jis apskritai turįs išnaikinti viso pasaulio blogybes, kurios ardo moralinę tvarką. Ir nors Hamletas pažadėjo, bet negali ištesėti. Jame „dažnai akla drąsa ima viršų, o žūva geriausiai apgalvoti sumanymai“. Ir pats Hamletas jaučias neturįs jėgos, valios skirtai pareigai įvykinti.

Hamleto tragizmas

Tie momentai, kada jis pamato neturįs valios pareigai įvykinti, yra jam tragiškiausi.

Šitokiai prigimčiai netinka įprastinis dramos sudarymo būdas: dviejų asmenų ar dviejų aistrų kova, kurioje vienas veikia viena kryptimi, antras jam priešinga; ten drama kyla tarp valingų veikėjų. O čia Hamletas kaip tik neveiklus; jo prigimtis neveikia, o tik ją kiti veikia. Išorės įvykiai daro jam įspūdžių, ir šitų įspūdžių įtakoj jis keičias. Žiūrėtojui lieka sekti, kokis jis įstojo į dramą, kaip keitėsi, kokie to keitimosi rezultatai.

Hamleto idealizmas optimizmas

Į sceną Hamletas išeina jau pesimistas, bet iš įvairių posakių galima spėti jį buvus optimistą idealistą. Laimingas jis pas tėvus, laimingas su draugais, besimokydamas Vitenberge, kur gerai pažįsta literatūrą, meną, filosofiją, išmiklina protą, išmoksta riterių papročių. Aplink save matydamas laimingus žmones, įsivaizduoja, kad žemėj idealai gerbiami, kad pasaulį valdo sielos kilnumas ir švelnūs jausmai, kad valstybėj viešpatauja teisingumas, o šiaip žmonių gyvenime meilė ir ištikimybė. Dėl to jis didžiuojas savo tėvu, kurio plaukai, kaip saulės dievo; kakta, kaip Jupiterio; grasinąs ir atleidžiąs žvilgis, kaip Marso; jis gerbia savo motiną, tą žmonos-motinos idealą; giliai myli malonią Ofeliją, mergaitės idealą; jis nuoširdus savo draugams Rozenkrancui ir Gildenšternui. Apskritai, jis gerbia žmogų, vadindamas jį Dievo pasaulio papuošalu, o ypačiai moteris. — Tokis turėjo būti Hamletas lig tėvo mirties, maždaug lig 30 metų savo amžiaus.

Hamleto pesimizmas

Su tėvo mirtim krinta smūgis po smūgio Hamleto optimistiniam pasauliui. Sostas atitenka niekingam dėdei. Motina, užmiršusi savo vyrą, karžygį, ištėka už menko karaliaus, Ofelija atsako jam savo meilę, mokyklos draugai virsta jo šnipais. Jo idealai griūva, o jo protas, mėgstąs apibendrinti, daro tuojau visuotines išvadas: jei jo motina, žmonos idealas, neištikima, tai kas besakyti apie kitas moteris; jei jo draugai virto jo šnipais, tai visa Danija yra vienas kalėjimas, o žmonės yra niekšai. „Nepatinka man žmogus, moteriškė dar labiau". Net gamta yra niekam tikusi: dangus, tasai gražusis dangus su saule, mėnesiu ir nesuskaitoma žvaigždžių daugybe išrodo lyg užkrečiamų garų debesys. Hamletas nusivilia ne tik visais žmonėmis, bet ir s a v i m. „Aš, rodos, dar padorus žmogus, o galiu pakaltinti save tokiomis kaltėmis, kad geriau negimusiam būti: aš išdidus,

kerštingas, savimyla, pasiryžęs didžiausiai niekšybei, bet tik valios trūksta man, kad įvykdyčiau piktybes, kurias galiu sugalvoti. Mes visi esam niekšai... Visi..."

Su kiekvienu smūgiu Hamleto dvasia niaukias, ir dabar jam visai išblėso optimizmo pragiedruliai. Jo sieloj beliko tik pesimizmas, šaltas juodas, kaip rudens naktis. Tokiais atvejais iškyla klausimas: ar beverta gyventi. Būt ar nebūt

Būt ar nebūt — štai kur klausimas!
Kas dvasiai yra garbingiau: įžeidžiančio likimo smūgiai kęsti,
Ar pasipriešinti piktybės jūrai ir jąją nugalėt ik paties dugno?
Numirt — užmigti, ne daugiau. Pabaigt sapnu širdies skausmus
Ir tūkstančius kančių — sapnų...
Kas tokio galo sau netrokštų?!.. Numirt, užmigt...
Užmigt, o gal sapnuot? — Štai ir kliūtis.
Taigi, kokius sapnus sapnuosim šiam mirties miege,
Kada praūš gyvenimo mūs audra?
Štai ir sustojom. Štai kodėl mes trokštam vilkt
Gyvenimo tą sunkų jungą.
Ir kas nukęstų užgaules, pasaulio piktybes,
Paniekintosios meilės kančią, tironų išdidumą,
Ir pajuokas galingųjų, sulaužytąją teisę, teismo begėdystę?
Kas panieką pakęstų, kuria atmoka kruopštų darbą ir garbės žygius?
Jeigu ramybę mums suteikti gali viens tik smūgis!
Kas vilktų šį jungą su prakeiksmu, su ašarom gyvenimo skurdo...
Bet baimė: o kas bus tenai? —
Tenai, toje nežinomoj šaly, iš kurios niekas nesugrįžta...

Ir Hamletas, tas jaunasis, bet neveiklusis Hamletas, temoka priimti gyvenimo suduodamus smūgius, temoka tik dejuoti, trauktis nuo gyvenimo, užsidaryti į savo kiautą, o ne pakilti ir paimti patį gyvenimą už ragų ir tvarkyti taip, kaip jo idealai rodo.

Hamletui partnerė, paraleliškas charakteris, yra Ofelija, neturinti savo valios, nemokanti pasipriešinti neapgalvotam tėvo draudimui. Jei ji bent palankesnį žvilgsnį būtų parodžiusi Hamletui, kai tas atbėgo, gavęs jos laiškus, nebūtų taip greit jos laimė buvusi suardyta. Bet ji tyli, kukli, klusni duktė, tyliai, bet giliai mokanti mylėti, o kai nevalia mylėti, bent kentėti. Jos asmenyje susiduria meilė ir klusnumas tėvui. Tas susidūrimas Ofeliją pražudo. Čia yra jos tragizmas. Šekspyras šitą švelniąją mergaitę nuostabiai gražiai atvaizdavo, išleisdamas ją į sceną kelis kartus. Bet kiekvieną kartą tose trumpose scenose jos paveikslas stipriai apšviečiamas vis iš kitos pusės: iš pradžių parodo jos santykius su broliu, paskui su tėvu, paskui Ofelija

su mylimu Hamletu, pagaliau išveda į sceną jau be proto. Ir ta laukinėmis gėlėmis pasipuošusi Ofelija su dainele apie mylimą bernelį lūpose yra dar mielesnė ir malonesnė.

Laertas

Hamleto charakterio kontrastas yra Laertas. Tai veiksmo žmogus, nors jo likimas yra panašus į Hamleto likimą. Hamletas netenka tėvo ir motinos, Laertas neteko tėvo ir sesers, bet

Ofelija

Laertas tik išgirdo apie šeimos nelaimes, metė Prancūziją ir grįžęs sukėlė piliečius prieš karalių. Tačiau Laertas yra kitas kraštutinumas: jis turi daug veiklumo, bet neparodo savarankiško proto; jis pasiduoda svetimai įtakai; sutinka būti aklu

įrankiu Klaudijaus rankose. Valdytojo idealas atrodo Fortinbrasas, kuris veiklumą sujungia su išmintimi, nors šis žmogus tik tik įvestas į sceną. Fortinbrasas

c) „H a m l e t o“ k o m p o z i c i j a. — „Hamleto“ tragedijos kompozicija daug kuo skiriasi nuo kitų dramų kompozicijos. Šitas skirtumas pareina nuo paties herojaus charakterio. Hamletas neveiklus; dėl to veiksmas, nors sukas apie jį, bet nėra jo iniciatyva varomas. Jam daugiausia tenka kitų veikėjų varomi veiksmai, kurie atskleidžia ir toliau plėtoja jo charakterį. Tokių veiksmų čia randam keturias grupes. Viena jų kyla iš Polonijaus iniciatyvos (išvidinis santykių su Ofelija nutraukimas), kita iš karaliaus ir karalienės (Hamleto niūrumo priežasties ieškojimas, išvežimas į Angliją, scenos su motina), trečia karaliaus ir Polonijaus (Hamleto ir Ofelijos santykių išviršinis nutrūkimas), ketvirta iš paties Hamleto iniciatyvos (patyrimas apie Klaudijaus kaltę, pastangos jį nubausti). Šitos veiksmų grupės eina ne viena paskui kitą, bet mišriai, kaip ir pačiame gyvenime. Jos aiškiai duodas matomos iš plano: Veiksmų grupės

A. Į v a d a s:

a. Dvasios pasirodymas atveria nenormalius santykius karaliaus dvaro gyvenime I. 1.

b. Paskui duoda pažinti, kokie tie santykiai (ekspozicija). Ekspozicijos reikalui autorius veda į —

1. Karaliaus rūmus, kurie teisėtai priklauso Hamletui, kuriuose įvyko nepaprasti įvykiai, kuriuose Hamletas turi santykius su karalium ir motina. I. 2.

2. Polonijaus namus, kuriuose Hamletas turi santykių su Ofelija ir Laertu. I. 3.

B. V e i k s m o u ž u o m a z g a:

Dvasia reikalauja nubausti Klaudijų ir netoleruoti karalienės jungtuvių; uždeda pareigų. I. 4—5.

C. V e i k s m o k i l i m a s:

Hamleto asmenybės evoliucija:

a. Padėtyse, kurias paruošė kiti:

1. Išvidinis nutrūkimas Hamleto santykių su Ofelija (faktas už scenos). II. 1.

2. Karaliaus ir karalienės pastangos Hamletui iškvosti ir išblaškyti. II. 2.

3. Išviršinis Hamleto santykių nutrūkimas su Ofelija (faktas scenoje). III. 1.

b. Padėtyse, kurias paruošė pats Hamletas.

Per vaidinimą patiria karalių esant žmogžudį. III. 2.

D. V e i k s m o k r i z ė:

Pasiektas aukščiausias veiksmo įtempimas:

1. Hamletui proga nubausti Klaudijų, bet neišnaudojama. III. 3.
2. Proga motinai graudenti: ji panaudota. III. 4.

E. Antiveiksmas:

Kai Hamletas neišnaudoja progos Klaudijui nubausti, viso veiksmo iniciatyva pereina į Klaudijaus rankas. Polonijaus vietoj stoja toliau veiksmo varyti jo sūnus Laertas. Klaudijus veikia, kad nusikratytų Hamletu:

a. Pirmas karaliaus mėginimas Hamletu nusikratyti: siunčia į Angliją. IV. 1—3.

b. Antras karaliaus mėginimas Hamletu nusikratyti:
1. Proga: Laertas reikalauja keršto. V. 7.
2. Planas: karalius sugalvoja dvikovą. IV. 7.

F. Katastrofos:

Laerto ir Hamleto dvikova, kurioje žūsta visi herojai.

G. Finalas:

Fortinbraso įžengimas į sceną.

Fortinbrasas tragedijoj nėra iš dangaus iškritęs. Jo žygis į sceną buvo iš anksto paruoštas. Jau buvo Klaudijus dėl jo pasiuntinius siuntęs, derėjęsis dėl jo leidimo per Daniją ir Lenkiją. Net į sceną buvo pasirodęs Fortinbrasas, keliaudamas į Lenkiją, ir, grįždamas iš ten, pateko į tragedijos kruviną puotą.

d) Tragedijos sceningumas. — Skiriamas vaidinti dramos veikalas, kad žiūrėtojui būtų įdomus, turi būti sceningas. Tą tragedijos sceningumą Šekspyras palaiko scenų gyvumu, trumpumu, įvairumu ir efektingumu. Vienomis jų kelia pasibaisėjimą, kitomis užuojautą ir pasigailėjimą, kitomis vėl priverčia susimąstyti. Štai, pavyzdžiui, karaliaus Hamleto dvasios pasirodymas scenoj. —

Ant jūros kranto pilis. Vidurnaktis. Aplinkui žingsniuoja sargyba. Kalbasi apie kelintu kartu besirodantį mirusios karaliaus šešėlį. Tarsi, į jų žodžius atsiliepdamas, iškyla tamsus, ginkluotas šešėlis ir tyliai slenka pro sargybą. Sargybos kalbinamas tyli, kertamas, duriamas nestoja. Didingumas, nuostaba, pasibaisėjimas dvelkia iš scenos ypač tikinčiam vaiduokliais. Visai kitokia scena, kada pasirodo pamišusi Ofelija, laukinių gėlių žiedais pasipuošus, šiaudgaliais apsidraikius; čia juokias, kvatojas; čia gailiai dainuoja apie mylimą, bet neištikimą bernelį. Kokia nuoširdi ir simpatijas bei užuojautą vargšei mergaitei sukelianti scena.

Pagaliau vėl kita, jau filosofiškai prasminga scena kapuose, kada Hamletas stovi tarp žemės dulkių ir žarstomų kaukolių, kada kaukolė jo rankoj, akys įsmeigtos į ją, o mintis įtempta:

argi ir Aleksandras didysis taip atrodo? taip pat atsiduoda kapinėmis, žeme, dulkėmis? Kur kitur gali būti patogesnė scenos aplinkuma kalbėti apie gyvenimo niekybę, kaip kapinėse! — Šita scena (ir Ofelijos laidotuvių scena) veiksmo nevaro pirmyn, bet nepraleistinos dėl įspūdingumo.

Šekspyras, renesanso žmogus, nepraleidžia ir gudragalviavimo scenų, kurių pats dialogas savaime sudomina žiūrėtoją, kaip kokis galvosūkis, mįslė, paradoksas (pav., duobkasių pasikalbėjimas apie tai, keno amatas seniausias). Gudragalviauja ir Hamletas, ir Duobkasys, ir net Polonijus mėgina sąmojingas pasirodyti.

e) „Hamleto" reikšmė. — „Hamleto" tragedija buvo įdomi anglams, pamiršta kiek pseudoklasikos laikais, atgaivinta romantikų, reikšminga šiandien.

Iš 1607 m. yra likę užrašų, kad anglų jūrininkai Indijos pakrantėse laive vaidinę „Hamletą" ir kai kurias istorines dramas, kad nubaidytų nuo savęs nuobodulį, tinginį, kortas ir miegą. „Hamletas", matyt, tiko anglams, gal dėl to, kad jis pagavo momento nuotaiką. Visas šitas laikotarpis Anglijos istorijoj atrodo kruvinas, pilnas įtarimų, išdavimų, klastos. Šotlandijos karalaitė Marija Stiuart ištekėjusi už savo vyro galvažudžio lordo Botvelio. Visuomenėj ėjo gandų, kad Šekspyro globėją grafą Esseksą nunuodijęs Leisteris, už kurio tuojau ištekėjus našlė grafienė. Taigi anglų visuomenė galėjo žiūrėti ir tikrinti panašius įvykius gyvenime, kokius matė scenoj.

„H." Anglijos nuotaikos reiškėjas

Sukaupdamas Anglijos nuotaiką, Šekspyras pajėgė „Hamlete" parodyti ir visos epochos renesanso žymes. Tas žmogaus garbintojas, autoritetų griovėjas kritikas, nusivylėlis renesansas švystelia ir Hamleto asmenyje. Jaunajam Hamletui žmogus buvo gražiausia būtybė, ypačiai moteris. Subrendusiam Hamletui autoriteto liudijimo neužtenka, jis nepasitiki savo tėvo šešėliu, reikalauja realesnio išrodymo ir griebiasi vaidinimo, kad pats pamatytų, jog Klaudijus yra nusikaltėlis. Nepasitiki net savo akimis: prašo Horacijų, kad ir tas žiūrėtų.

Renesanso žmogus

Klasikams ir pseudoklasikams Šekspyras nelabai patiko. Jiems Šekspyro kūryba tai produktas girto, laukinio žmogaus (Voltaire).

Sielvartaujantiems svajingiems romantikams patiko Hamleto neaiškumas, paslaptingumas, gyvenimo bei žmonių niekinimas ir ta didelė kančia, kuri graužė Hamleto dvasią. Įžymusis prancūzų romantikas V. Hugo Hamletą palygina su A. Dürerio „Melancholijos" paveikslu: viršuj galvos plazdena šikšnosparnis, prie kojų mokslas su gaubliu ir kompasu, meilė su smilčių laikrodžiu, o už jo horizonte kyla milžiniška saulė, nuo kurios dangus viršuj galvos daros dar tamsesnis. Tokis jam ir Hamletas. Romantikų kūriniuos dažnai painiojos Hamleto charakterio bruožai (A. Musset, Slovackis, A. Krasinskis, Mickevičius...).

Romantiškas žmogus

Ir šiandien mąstantieji ir kenčiantieji poetiškos prigimties žmonės randa Hamlete sau brolį. Jį užjaučia ne dėl to, kad jis negali nužudyti žmogaus, bet dėl to, kad jis nepajėgia atlikti dalyko, kuris, jo supratimu,

Moderniškas žmogus

yra jo pareiga. „O, Hamlete, tu mums ne mažiau brangus. Ir šiandien gyvenančioji karta tave supranta ir brangina ne mažiau. Mes mylime tave, kaip brolį. Tavasis sielvartas yr mūsų sielvartas, tavo susigraužimas yr mūsų susigraužimas. Tavo išdidus protas atkeršija mus tuo, kad pripildo tuščio triukšmo žemę ir tuos, kurie ją valdo. Mums pažįstama tavo kančia, kada tu matei pasauly veidmainybę ir netiesą triumfuojant. Aiman, mums pažįstamas ir dar didesnis tavo skausmas, kada tu pajautei, jog tavyje nutraukta yra jau gysla, kuri mintį įkūnija laimėjančiu darbu. Ir į mus šaukės iš kapų balsas didžiųjų velionių. Ir mus išdavė mūsų jaunystės draugai, ir mums grėsė mirtis nuodingo kardo ašmenimis; ir mums pažįstama kapų nuotaika, kad sielą pagauna pasibiaurėjimas visu tuo, kas žemiška, ir širdgėla dėl viso pasaulio. Ir mus priversdavo svajoti su kaukole rankoj atvertų kapų dvelkimas" (G. Brandes).

6. „Karalius Lyras"

Kai kurie kritikai „Karalių Lyrą" laiko geriausia Šekspyro tragedija. Ji buvo parašyta apie 1605—06 m. Temą ir medžiagos poetas jai galėjo rasti kronikoje arba senovinės pjesės „istorijoje apie karalių Lyrą ir jo dukteris". Tą medžiagą Šekspyras sudramino, sukurdamas milžiniškus charakterius, sudarydamas vaizdingas, efektingas scenas, stipriai supindamas veiksmą, prisunkdamas pesimistiškos nuotaikos.

a) „Karaliaus Lyro" siužetas. — „Karaliaus Lyro" siužetas yra dvilypis. Viena dalis vaizduoja, kaip karalius Lyras savo žemes pavedė dukterims, o tos jį išvarė iš namų. Antra siužeto dalis pasakoja apie grafą Glosterį, kuris išvijo iš namų gerąjį sūnų Edgarą, o pasiliko palaidūną Edmundą, nuo kurio pats žuvo. Abidvi tragedijos eina paraleliškai, viena su kita susipynusios.

Ekspozicija

Lyro tragedija. — Britanijos karalius Lyras turi tris dukteris. Dvi jau ištekėjusios: vyresnioji Honerilė už Albanijo hercogo, antroji už Kornvalijos hercogo, o jauniausiajai ir tėvo mylimiausiajai Kordelijai dar tik peršas Prancūzų karalius ir Burgundų hercogas. Pasenęs Lyras išskirsto savo valstybę į tris dalis. Kuri duktė labiausiai karalių myli, tai teks didžiausioji dalis. Regana ir Honerilė seniui pataikauja, o tuo pasipiktinusi jaunesnioji duktė tiesiai atsako: „Myliu jus kiek man liepia pareiga: ne daugiau ir ne mažiau..." Ji negalinti sakyti, kad daugiau nieko nemylės: ištekėjusi savo meilę turės pirmiausia atiduoti savo vyrui. „Geriau negimus būtum..." iršta Lyras ir atsižada dukters, o grafą Kentą, kuris mėgina užtarti Kordeliją, išveja iš valstybės; dukters dalį paskiria Ho-

nerilei ir Reganai; sau pasilieka tik karaliaus vardą ir 100 palydovų; gyvensiąs mėnesį pas vieną dukterį, antrą pas antrą.

Verkdama Kordelija atsisveikina seseris ir prašo rūpintis seneliu tėvu. „Tik jau be pamokslų ... verčiau pasimokyk, kad įtiktum savo vyrui, kuris tave paėmė iš malonės“, atsikerta seserys ir tarias, kaip reikės tėvas suveržti.

Intrigos užuomazga

Glosterio tragedija. — Grafas Glosteris turi du sūnu: tikrą sūnų Edgarą ir netikrą Edmundą. Edmundas trokšta turtų ir valdžios. Kad atsikratytų broliu ir vienas paveldėtų tėvo palikimą, Edmundas parašo laišką, kuriame neva Edgaras kalbinąs jį nužudyti tėvą ir jo turtus pasidalyti. Kai Glosteris įžengia, Edmundas neva stengias laišką paslėpti. „Kokis čia popierius?“ teiraujas tėvas. „Niekšas, žvėris! už žvėrį jis biauresnis. Eiki, suraski jį, sulaikyki jį!..“ šaukia tėvas, perskaitęs tariamąjį Edgaro laišką. O Edmundas skuba pas brolį: tėvas, girdi, esąs piktas, reikią pasitraukti jam iš akių. Pavyksta. „Tėvas lengvatikis, brolis atviraširdis“, triumfuoja Edmundas: „jeigu ne gimimu, tai gudrumu laimėsiu ir žemes ir ko norėsiu“.

Ekspozicija

Intrigos užuomazga

Lyro tragedija. — Karalius Lyras su 100 palydovų gyvena pas Honerilę. Artimiausias jam žmogus — juokdarys. Atsirado ir antras. Tai išvytasis Kentas, persirengęs, stoja tarnauti karaliui. Dar mėnuo nepraėjo, duktė jau pasišiaušė prieš tėvą ir pasiūlė jam paleisti palydovų pusę. Susiunta karalius. „Nedėkingume, kipše su granito širdimi, kada vaikuos įsikuri, baisesnis tu už jūrų baidykles ... Balnoti žirgus ... dar liko mums duktė“ (I veiksmas).

Veiksmo kilimas: pirmas laipsnis

Glosterio tragedija. — Edmundo įkalbėtas, nuo tariamojo tėvo pykčio Edgaras pabėga į tyrus laukus. O Glosteris tą sūnų išdaviką įsako surasti ir suimti. Edmundui sekas. Tėvas jį garbina, o Regana, tai girdėdama, priima jį į savo artimųjų tarpą.

Lyro tragedija. — Atvyksta Lyras pas Reganą. Regana pataria tėvui grįžti pas vyresniąją seserį, atsiprašyti, sumažinti savo palydovų skaičių arba ir visai be jų apsieiti. „Ne, raganos, aš baisiai jums atkeršysiu ... Atkeršysiu, kad net pasaulis sudrebės, bet verkti aš neverksiu, nors ir širdį gabalais suplėšys ... O, juokdary, iš proto aš einu ... Verčiau gyvensiu be pastogės, kur šiaurės vėjo karalystėj, miške su vilku, pelėda“ (II veiksmas).

Veiksmo kilimas: antras laipsnis

Tuščiuose laukuose šėlsta audra. Tokią naktį, kada ir „lokys alkanas ir išbadėjęs vilkas slepias“, karalius Lyras klajoja, rauja savo žilus plaukus, keikdamas žmogaus nedėkingumą, kuriam pritaria net pati gamta.

Karaliaus ieško ištikimasis Kentas, kad nugabentų į Doverį pas jauniausiąją dukterį, kuri su kariuomene atplaukė tėvo gelbėti, išgirdusi apie jo nelaimes. Lyrą Kentas nuveda į palapinę, kurioje šalo pabėgęs nuo tėvo Edgaras, drabužius susidraskęs, kūną spygliais susibadęs, apsimesdamas bepročiu, velnio apsėstu. „Tatai, tur būt, buvo tėvas, kuris atidavė dukterims visa, ką turėjo, nes kas gi kitas gali įstumti žmogų į tokią nelaimę, kaip nedėkingos dukters“, taria į jį Lyras. Skausmas palaužė jo jėgas: netenka jisai proto.

Veiksmo kilimas: krizė

G l o s t e r i o t r a g e d i j a. — Sujaudintas karaliaus nelaimės, Glosteris ryžtasi jam padėti. Tariasi dėl to su Edmundu. Edmundas paslaptį išduoda Reganai, kad greičiau paveldėtų tėvo palikimą ir gautų daugiau valdžios. Sugauti Glosterį — įsako karaliaus dukterys ir žentas. Kai suimtą ir surištą grafą atveda, Regana, kaip tigrė, šoka prie jo, drasko jo plaukus, žilą barzdą, o princas Kornvalis išduria jam akis. Savo poną užstodamas vienas tarnas pakelia ginklą ir mirštamai sužeidžia Kornvalį. Apakintą Glosterį išveja iš pilies. Jo kūno skausmą dar padidina sielos skausmas, kai sužino, kad jį išdavęs mylimasis sūnus Edmundas (III veiksmas). Tarnai atiduoda jį vadžioti elgetai (Edgarui). „O, vargše tu, mano sūnau. Apgautas tėvas tave pražudė. O kad sulaukčiau dieną, kurią tave apkabinti galėčiau; sutikčiau tau jau tada su aklojo dalia“, sielvartauja apakęs tėvas.

Veiksmo kilimas: antras laipsnis

Veiksmo kilimas: krizė

L y r o t r a g e d i j a. — Honerilė ir jau našlė Regana abidvi pamilo gražų, akiplėšišką tėvažudį Edmundą. Honerilė rašo jam laišką, kad tas nudaigotų jos vyrą, kuris ėmė baisėtis savo žmonos ir jos sesers darbais.

Veiksmo slūgimas: pirmas laipsnis

Tuo tarpu Kordelija su prancūzais ieško klajojančio karaliaus Lyro.

G l o s t e r i o t r a g e d i j a. — Apakintas grafas jau nebenori gyventi; jis prašo savo vadą, kad vestų jį prie staigiosios uolos, nuo kurios jis rasiąs tikrą mirtį. Edgarui pavyksta sukelti seneliui noras gyventi tol, kol patys dievai to norės. Bet senelis neišlaiko visų kančių ir laimės, kada Edgaras pasisako kas esąs, ir miršta su šypsniu.

Veiksmo slūgimas

Katastrofa

L y r o t r a g e d i j a. — Prancūzų kareiviai suranda laukuose pamišusį karalių ir nugabena į stovyklą. Gydytojams pavyksta jam grąžinti protas.

Veiksmo slūgimas: antras laipsnis

Sugrįžo protas, sugrįžo dukters meilė, ir nuo jos niekur dabar Lyras nebesiskirs (IV veiksmas).

Tuo tarpu kyla kova tarp anglų ir prancūzų. Prancūzai nugalėti; Lyras ir Kordelija paimti į nelaisvę, uždaryti į kalėjimą. Kovą laimėjęs Edmundas jau teks Reganai, bet ji miršta, savo sesers konkurentės nunuodyta. O Honerilės laiškas pakliuvo į Edgaro rankas ir buvo perduotas Albanijos hercogui. Hercogas apšaukė Edmundą išdaviku. Kaltinimą palaiko nepažįstamas riteris ir stoja su Edmundu į dvikovą. Edmundas mirštamai sužeistas. Kai jo priešas pakelia šalmą, pasirodo jo brolio Edgaro veidas. „Jau ratas apsisuko: aukštai buvau pakilęs, bet nugarmėjau vėlei žemėn... Prieš savo prigimtį dar noriu gera padaryti. Skubėkite į pilį: buvau aš liepęs Kordeliją ir Lyrą nužudyti“, taria Edmundas ir miršta. Iš palapinės ateina žinios, kad ir Honerilė nusižudžius, o iš pilies pasirodo Lyras, laikydamas savo rankose Kordelijos kūną. Ji buvo jau pasmaugta. Miršta ir jis.

Katastrofos

Pasakojant siužetą buvo nurodyta į draminį tragedijos augimą. Bet prikišama, kad tragedijos užuomazga sunkiai pateisinama, nėra užtenkamai motyvuota, jog Kordelijos susilaikymas nuo panegyrikos ir jos atviresnis žodis galėjo karalių taip susiutinti, kad jis prakeiktų savo mylimiausią dukterį; juk, be abejo, ji ir anksčiau tokia buvo. Lygiai Glosteriui nėra užtenkamo pagrindo dėl vieno laiško taip sūnus įtarti. Tačiau kartą jau užsimezgęs veiksmas eina kylančiu tempu, lig pasiekia krizę (aukščiausią viršūnę), o paskui leidžias laipsniškai ir baigias katastrofa. Kordelijos mirtis vėl nustebina: prikišama Šekspyrui, kad jos mirtis neišplaukia su būtinumu iš visos tragedijos. Greičiausiai taip baigti Šekspyrą bus paskatinęs noras duoti efektingą, jaudinančią sceną. Iš viso „Karaliaus Lyro“ scenos gyvos, įspūdingos, jaudinančios. Kai kur efektingumas virsta net žiaurumu, drastiškumu (Glosterio apakinimas).

Draminis augimas

Sceningumas

Siužetą pasakojant, buvo pastebėtas „Karaliaus Lyro“ dvilypumas, net pažymėta, kaip Lyro tragedija kaitaliojas su Glosterio tragedija. Tokis dvilypis siužetas pasitaiko dažniau Šekspyro komedijose, o taip pat „Venecijos Pirkly“ (kuris yra pusiau komedija), kada šalia ponų dramos parodoma jų tarnų drama.

Siužeto dvilypumas

Karalius Lyras

Kam šioje tragedijoje pavartotas tokis dvilypis siužetas? Šekspyras savo idėją nori, matyt, įkūnyti platesnio masto gyvenime: parodo, kad tokie pat santykiai tarp tėvų ir vaikų yra karalių ir nekaralių gyvenime; tokie pat santykiai su sūnumis ir dukterimis. Šekspyras sugretina Lyro nelaimę su Glosterio, kad pirmojo skausmas atrodytų dar gilesnis: nelaimingas yra žmogus, netekęs kūno akių, dar nelaimingesnis Lyras, netekęs dvasios akių — proto; pasigailėjimą kelia Edgaras, elgeta, apsimetęs pamišėliu; kokio tad turi būti pasigailėjimo vertas Lyras, buvęs karalius, kai pasirodo tikrai pamišęs ir dar didesnis elgeta, nes prieglaudos turi ieškoti elgetos palapinėj.

Šitas paralelizmas tik labiau iškelia ir pabrėžia Lyro nelaimių baisumą. Bet ar jis nesutrukdo veiksmo eigos? — Ne, nes Glosterio tragedija yra priežastingai susipynus su Lyro tragedija; jeigu ne Lyras, kitoks būtų Glosterio likimas, jeigu ne Edmundas, kitoks būtų Lyro likimas. Siužeto dvilypumas čia yra tobulai pavartota galinga draminė priemonė.

b) Karaliaus Lyro ir kiti charakteriai. — Tragedija atskleidžia eilę vis kitokių charakterių. Daugumo jų dvasia lieka nesikeitus, tik Lyras (ir Glosteris) pergyvena visą savo dvasios evoliuciją veiksmo metu.

Karalius Lyras „karalius nuo galvos iki kojų". Jis despoto figūra. Jis *išdidus, savigarba,* reikalaująs sau ne tik pagarbos, bet ir pataikavimo; pataikavimas glosto despoto ambiciją, kaip svajonė, nors ja ir netikima. Lyras, *įsitikėjęs savim,* dėl to nepakenčia jokio prieštaravimo, net svetimos nuomonės. Jis staigus visokiems žygiams. Staigumas daro jį neteisingą. Fanatiškas ambicingumas ir tas staigumas yra jo nelaimių akstinas. Su šitokiu charakteriu Lyras pasirodo scenoje atstumiąs, kaip aprūdijęs plienas. Bet yra jame kažkas, kas patraukia prie jo žmones. Veiksmo eigoje jo charakteris keičias, kaip keičias tas plienas, ugnies deginamas ir kūjo smūgių daužomas. Tokie smūgiai ir tokia ugnis Lyrui yra gyvenimo nelaimės ir skurdas. Jeigu „Otele" Šekspyras parodo, kaip pamažu genda žmogus, į kurio gyslas yra įleistas pavydo ir įtarimo nuodas, tai Lyras eina atvirkščiu keliu: gyvenimo smūgiai, vienas už kitą smarkesni, sugrąžina ir despotui žmogaus jausmus. Bet tų vargų kalvė Lyrui yra labai skaudi. Jis ilgai nesiduoda joje nuskaidrinamas. Kai jam tenka atsižadėti vieno savo kaprizo — pusės palydovų, jis, kaip tas iš po kūjo ištrūkęs plienas, šnypšdamas, keikdamas, grasindamas lekia pas Reganą. Ir tik audrotie, kai pergalvoja žmonių vargus, jame pradeda atgyti tas žmoniškumas, kurį buvo jam prislėgęs paauksuotas despoto drabužis. Atgimsta jam *mokėjimas suprasti kenčiantį žmogų:*

Lyras despotas

Lyro tapimas žmogum

O vargšai ligoniai!
Jūs, kuriuos negailestingai
Plaka biauri, pikta ši vėtra,
Kur priglausite savo bedalę galvą?
Kur rasite užuovėją nuo šaltų liūčių
Jūs, kurie skylėtuos esat skarmaluose?
Tiek maža apie jus anksčiau mąsčiau.

Ir Lyras pradeda dabar kitais rūpintis. Lig šiol visas jo pasaulis buvo Aš, nuo šiol į tą pasaulį įeina ir Jis (žmogus).

Pergyvenęs nelaimę, Lyras išmoksta savo klaidas prisipažinti ir pulti ant kelių prieš Kordeliją, maldaudamas ją dovanoti. Pagaliau tas Lyras išmoksta maža kuo pasitenkinti. Dabar Lyrui garbė nei palydovai jau nerūpi; jis nebe karalius; jis tik žmogus, tėvas, jam vis tiek, kur ir kaip gyventi, kad tik su Kordelija. Vedamas į kalėjimą jis jau negrasina, nesipriešina:

Tenai čiulbėsim, kaip narve paukšteliai,
Palaiminimo jei norėsi tu,
Aš pulsiu prieš tave ant kelių,
Maldaudamas: „Man atleisk!" Tenai gyvensim,
Melsimės, dainuosim, save guosim
Mes pasakom; plaštakėm margaspalvėm
Šypsosimės.

Kentėjimo ugnis nuo Lyro prigimties nuvalė visas rūdis; paliko tik viena galinga tėvo meilė.

Lyro charakteris yra nepaprasta individualybė, kuri iš didelės kančios virsta net bepročiu. Nenuostabu, kad vienas vokiečių artistas, sako, pasigaudamas veidrodžių ir gydytojų patariamas, studijavęs Lyro rolę 20 metų, kad tobulai išreikštų jo kentėjimus.

Kordelija

Kiti charakteriai ne tokie sudėtingi. Šviesiausias paveikslas yra Kordelija. Joje yra tėvo išdidumo ir atvirumo sakyt tai, ką jaučia. Bet tėvo meilė, to tėvo, kuris jos nekenčia, ir pasiaukojimas dėl jo nustelbia visus kitus ypatumus. Šalia jos atsistoja mažiau apibrėžtas Edgaras, Kentas, o į tamsiųjų Šekspyro paveikslų galeriją įeina Regana su Honerile ir Edmundas, tas karjeristas, kuriam tiltas į turtą ir valdžią nieko nereiškia nukloti lavonais. Pažymėtina viena Edmundo priemonė į karjerą: klastingas intrigavimas, kitų žmonių kiršinimas. Šitą priemonę dar genialiau vartoja Šekspyras „Otele" ir net komedijose. Ją randam ir vėliau Šilerio „Plėšikuose". Šekspyras parodė, kad ir Edmundo prigimtyje būta gerų ypatumų, bet turto ir valdžios troškimas juos buvo nustelbę. Mirties akivaizdoje jo širdis sutvaksena gerais norais: „prieš savo prigimtį" jis ragina paleisti Lyrą ir Kordeliją. Šia pastaba Šekspyras Edmundą padarė daugiau gyvenimiška, nes negali būti žmogaus, kuriame tebūtų viena piktybė.

Edmundas

Veikėjų tarpe pažymėtinas juokdarys, kurį paprastai Šekspyras vartoja komedijose. Čionai juokdarys yra ne tiek linksmintojas sąmojais, kiek realioji Lyro sąžinė, kuri nuolatos Lyrui prikaišioja netikusius jo žygius. Savo priminimais jis tik didina, kiršina Lyro skausmus, o jam, lyg sąžinės priekaištams, negali atsispirti. Juokdarys

P a g a l v o t i. 1. Palyginti idealistą Hamletą su idealistu Don Kichotu. Katras jų laimingesnis? Katras naudingesnis žmonėms? — 2. Palyginti valdovai Klaudijus, Karalius Lyras, „Antigonos" Kreonas. — 3. Išnagrinėti „Venecijos pirklys": svarbieji charakteriai; Šeilokas — tautinis žydų tipas (jo neapykanta krikščionims ir jos priežastys; jo kalbos stilius; ar Šeilokas yra komiška ar tragiška figūra?); renesanso žymės (žaismingumas, meilė, muzika...); siužeto dvilypumas. — 4. Palyginti Šekspyro moterys: Kordelija, Ofelija, Desdemona, Porcija. Palyginti jos su graikų moterimis. Moters idealas: Desdemona ar Porcija? — 5. Kuo skiriasi renesanso amžiaus teatras nuo antikinio teatro ir vidurinių amžių vaidinimų?

B. Ispanų drama

Bendras žvilgsnis

Ispanų renesanso laikų dramaturgai Lope de Vega, Kalderonas pažįsta antikinę literatūrą, tačiau patys jos nepamėgdžioja. Laisvai kurdami jie išugdo dramą, labai artimą ispanų gyvenimui ir jų tradicijoms. Toji drama yra daugiau vidurinių amžių tęsinys, nekaip priešingybė, nes ir renesanso laikais ispanų gyvenime nenutrūko ryšiai su vidurinių amžių idealais.

Katalikiškumas

Per kelis šimtus metų viduriniais amžiais ispanai kovojo su maurais dėl katalikybės. Tose kovose katalikybė tiesiog suaugo su ispanų krauju, su temperamentinga pietų žmogaus prigimtim ir pasidarė beveik ispaniškumo žymė. Ispanui jo tautietis nekatalikas atrodė neispanas. Todėl su renesansu kilusi reformacija Ispanijoj nerado dirvos. Atvirkščiai, čia gimė stipri kontrareformacija. Čia valstybė griebėsi žiaurios inkvizicijos, čia su dideliu entuziazmu ir pasiaukojimu katalikybę ėmė stiprinti Jėzaus draugija, vadovaujama Igno Lojolos ir Pranciškaus Ksavero. Tas prisirišimas prie katalikybės, kova dėl jos, kartais net fanatiška, paliko ryškius pėdsakus renesanso teatrui. Ispanų dramaturgai nėra abejingi religijai, kaip Šekspyras. Lope de Vega, Kalderonas, jau pagarsėję, eina į kunigus. Didžiosioms šventėms jie specialiai rašo religinius vaidinimus, autosakramentalijas, o šiaip dramose apskritai žmogiškus dalykus parodo taip, kaip į juos žiūri katalikai. Bet greta kilnių religinių poskrydžių jie parodo kontrastą: aistrą siautėjant ir klastingos nuodėmės vingius.

Dėl katalikiškumo ir kontrastingumo reikia ispanų renesanso teatrą vadinti barokiniu; baroko[1] vardą duodame ir tam

---

[1] Baroko vardas, tur būt, portugališkas (barocco = netaisyklingas, ne visai apskritos formos žemčiūgas). Vokiečių mokslininkai juo pavadino meno stilių, kuris susidarė po renesanso ir suklestėjo 17 a. Iš renesanso statikos barokas perėjo į dinamiką, iš tiesiosios linijos į vingiuotą ar kreivą, iš lygios plokštumos į gaubtą, iš paprastumo į turtingumą, puošnumą, tapybingumą.

menui, kuris pražydo tada drauge su jėzuitų kontrareformaciniu veikimu.

Tautiškumas

Ispanas buvo per daug prisirišęs prie savo krašto ir tikėjimo, kad savo teatre rodytų jam svetimą graikų mitologiją. Dėl to siužetus rinkdavosi iš savo krašto arba iš katalikų gyvenimo. Vienur (apsiausto ir kalavijo komedijose) vaizdavo renesanso ispanų papročius, kitur (istoriškai herojinėse dramose) atskleisdavo karžygišką tautos praeitį, kovas dėl religinės ir tautinės nepriklausomybės, kovas, kurios anksti buvo pažadinusios tautinį susipratimą. Karžygiška ir didinga praeitis žavėjo dramaturgus ir visuomenę tos valstybės, kurioje, anot Karolio V, „saulė nenusileidžia“.

Liaudiškumas

Ispanų baroko teatras nebuvo atitrūkęs nuo plačios liaudies. Jis stengėsi prisitaikyti prie judrių ispanų masių ir duoti joms įdomių pramogų.

Intrigos teatras

Gyvas, judrus ispanų liaudies charakteris reikalauja painios veikalo intrigos. Todėl dramaturgai mažiau rūpinasi veikėjų charakteriais, o labiau stengiasi taip imantriai supinti intrigą, kad žiūrėtojas veiksmą sektų neatsikvėpdamas, vis laukdamas ir neatspėdamas, kas bus toliau. Jeigu jis nejaus nė trupučio to įtempimo, kurį patiria per bulių imtynes, jis nukreips nugarą į sceną, o akis — į duris.

Fantastika

Reikalas pinti intrigą pastūmi dramaturgus griebtis pavojingų, nenatūralių priemonių. Jie parodo moteris, persirengusias vyrų ar pažų drabužiais, o kartais net vyrus, apsivilkusius moteriškai; asmens, kuriuos visi laikė jau mirusius, po kiek laiko pasirodo gyvi; tėvai po daugelio metų susitinka su dingu-

---

Tomis formomis b. išreiškė dvilypę žmogaus prigimtį: čia gaivališką veržimąsi idealo linkui ligi ekstazės, čia vėl šliaužiojimą pažemėmis; dinamiškas baroko žmogus niekados negalėjo sustoti vidury, jis blaškėsi į šalis. Gal dėl to buvo pamėgtas Magdelenos paveikslas.

B. prasidėjo Italijoj architektūroj, persimetė į skulptūrą, tapybą, poeziją. Iš Italijos perėjo į Prancūziją, Ispaniją, Lenkiją, Lietuvą ir kt.

Savo formų iškilmingumu ir turtingumu, pagaunančiu žmogaus dvasią ir jusles, barokas buvo priešingas protestantizmui, kuris žmogaus dvasią buvo suvaržęs, palikdamas jai tik šaltas, racionalistines religijos formas. Barokas sutarė su ano meto katalikų bažnyčių dvasia; sutarė taip pat ir su didikų ištaigingumu. Kur atsigavo katalikybė, ten ji reiškėsi dažnai ir barokiniu religiniu menu. Nenuostabu, kad jėzuitams atsikėlus į Lietuvą ir laimėjus kovą su protestantizmu, susikūrė pas mus tiek daug barokinių statinių, ypačiai bažnyčių.

siais vaikais, jaunikaičiai suranda pagrobtas sužadėtines arba pažįsta jas persirengusias piemenėmis, tarnaitėmis, pažais. Nemaža reiškia apalpimai, užpuolimai, dvikovos, staigūs pabėgimai ir t.t.

Reikalas patikti publikai, ispanų būties ir pačių rašytojų gyvenimo kontrastai pastūmėjo dramaturgus kurti margą, įvairų, *Margumas* kontrastingą teatrą. Jie pina tragizmą su komizmu, juokus su ašaromis; greta tauraus kilnumo parodo grotestišką, perdėtą realizmą; po paprasto eiliuoto dialogo leidžia veikėjui dainuoti kupletus ir serenadas. Tas kontrastingų, gausių ir įvairių elementų jungimas yra viena iš charakteringiausių barokinio teatro *Juokdarys* žymių. Ji neleidžia klestėti nė grynai istorinei ar grynai herojinei tragedijai. Istorijos faktus rašytojai mielai supina su legenda ir savo pačių prasimanymais; į tragiškų ar taurių herojų tarpą įstato persikreipusį juokdarį (graciozo), kurio rolė tenka dažniausiai gudriam, retai apykvailiui, bet drąsiam ir visada plepiam tarnui ar tarnaitei. Su intriga juokdarys ne visada glaudžiai suaugęs, tačiau be jo nėra dramos nei komedijos, nes ji nesulauktų liaudies simpatijų. Tas nuolatinis graciozo pasikartojimas mažina veikalo meninę vertę, tačiau be jo ispanų renesanso teatras neįsivaizduojamas.

Baroko dramų ir komedijų vyriausias variklis yra jausmai, *Moteris* aistros. Ypačiai garbės jausmas. Tai tautiškas ispanų motyvas. Tautos, luomo, šeimos, asmens garbė dažnai yra viena iš pagrindinių intrigos gijų. Tą riterišką jausmą Lope de Vega ir Kalderonas parodo tokį gyvą, kad kartais jis prilygsta ir net pralenkia gaivalingą pavydą ir meilę.

Pažymėtina, kad garbė ir kitos aistros susigrumia mote- *Garbė* ryje. Moteris nėra pasyvi ar antraeilė veikėja, kaip dažnai Šekspyro kūriniuose. Lope de Vegos ir Kalderono raštuos ji tikra karštakraujė, energinga ispanė. Ji tokia valinga ir aktyvi, kad neretai prilygsta vyrus. O mums, prie tokio temperamento nepratusiems, atrodo, kad toji moteris kartais net pralenkia vyrus, ypač kada yra įžeista jos garbė ir kada ją apima kerštas ar meilės pavydas.

2. Lope de Vega

a) V i n g i u o t a s g y v e n i m a s (1562—1635). — Žmogus, kuris iškėlė ispanų teatrą į pasaulinę garbę, yra Lope-Felix de Vega Carpio.

Jis gimė Madride, senoj gotų kilmės šeimoj. Sakoma, kad dar nemokėdamas rašyti penkerių metų vaikas jau diktuodavo vyresniesiems draugams kupletus, o 7-rių metų jau mėginęs rašyti komediją. 12 m. Lope de Vega įstoja į jėzuitų kolegiją ir netrukus į Alkalos universitetą. Jo nebaigęs, tėvų netekęs, fantazijos dilginamas karštakraujis jaunuolis pasiryžta su draugais keliauti aplink pasaulį. Pasirodo, kad pėsčiam ne taip lengva apriesti žemę. Nežinodamas ko griebtis, vos 15 m. Lope de Vega įstoja į Pilypo kariuomenę ir dalyvauja vienoj karo ekspedicijoj. Po metų išėjusį iš kariuomenės jaunuolį priglaudžia vyskupas Lara.

Ankstyvas brendimas

Lope de Vega

Padauža

Ten, papildydamas nutrauktą mokslą ir besiruošdamas į kunigus, Lope de Vega įsimyli. Palikęs geradario namus, jis susideda su kažin kokia Doroteja. Jų santykiai nebuvo kilnūs. Todėl vėliau tos moters vardą tariant, ledinis prakaitas su krauju užplūsdavęs Lope de Vegos veidą. Atsiskyręs nuo Dorotejos 22 m. vaikinas tampa kunigaikščio Albos (žiauriojo generolo vaikaičio) sekretorium. Ten bedirbdamas ir pradeda literatūros karjerą, veda vieno kario taurią dukterį doną Izabelę de Urbiną. Tačiau beįsižiebiantį gražų šeimos židinį ardo ankstyvesni paklydimai. Dėl dvikovos, dėl kurios nemaža buvo kalta Doroteja, rašytoją ištremia iš Madrido. Palikęs jauną žmoną, nusiminęs Lope de Vega bastosi po pasaulį, buvoja Italijoj, Prancūzijoj. Kai jis lanko Ispanijos miestus, kur jau vaidinamos jo komedijos, kartais su juo drauge vyksta ir žmona. Dažnos kelionės pakerta jos nestiprią sveikatą. Užpuolus liga ją visai parbloškia. Klajoklis Lope de Vega vos suspėja atvykti jai akių užmerkti.

Karčių jausmų persekiojamas, rašytojas stoja į Pilypo II Didžiąją Armadą, kuri ruošėsi sunaikinti Angliją (1588). Po Armados katastrofos laimingai grįžęs į Ispaniją Lope de Vega dar dvejus metus klajoja, kol jam leidžiama gyventi Madride. Veda antrą kartą ir atsideda teatrui. Laimėjęs Madrido miesto konkurse šv. Izidoriaus premiją, Lope de Vega tampa tautos garsenybe; jo garbę didina nuolatiniai scenos laimėjimai.

Atgailotojas

Garbė ir šeimos ramybė neapsaugojo poeto nuo lengvapėdiškumo. Bet savo klaidų paslėptą geluonį jis pajuto po kelerių metų, kai jį ėmė plakti likimo botagas. Kai mirė mylimas vyresnysis sūnelis, kai jo mirties parblokšta po kelių mėnesių mirė ir jo antroji žmona, Lope de Vega susimąstė, pabūgo. Bet kai netrukus Karmelio vienuolyne užsidarė jo duktė, kai jūroje paskendo antrasis sūnus, ispanų dievinamas dramaturgas pasijuto baudžiamas už senąsias nuodėmes. Jis ima atgailoti. Meldžiasi, gausiai dalina išmaldas, šalinas nuo pasaulio, o 1609 m. įsišvenčia kunigu. Ir kai laiko savo koplytėlėj mišias, nuo susitelkusių jausmų jis visas virpa, neretai

stambios ašaros rieda per veidus; o naktimis jis plaka save rykštėmis ligi kraujų.

Buvusis karys, dabar kunigas neužmiršo ir savo talento. Tapęs kunigu, jis nenustojo rašęs lig pat mirties. O ji atėjo 1635 m., Lope de Vegai bekartojant Jėzaus ir Marijos vardus, kai rašytojas sulaukė 73 m. Madrido miestas jam suruošė karališkas laidotuves. Pamaldos ir gedula truko 9 dienas.

Šitaip baigėsi kontrastingas ir vingiuotas, tikrai barokiškas ir ispaniškas didžiojo dramaturgo gyvenimas.

Kūrėjas

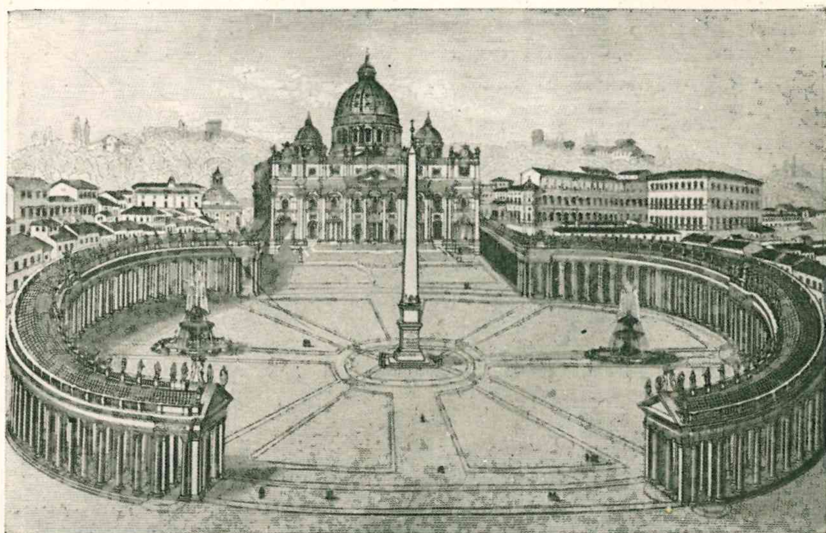
Gyvenimo įvairumui atsako kūrybos gausumas ir įvairumas. Kurdamas taip greitai, kad sekretorius nespėdavo užrašyti diktuojamų eilių, Lope de Vega paliko apie 2.200 dramų, neskaitant epinių ir lyrinių kūrinių. Dėl skubaus rašymo jo kūryba nelygi, improvizacinė, fragmentari, neužbaigta, nenušlifuota. Nemaža jų dalis yra autosakramentalijos: religiniai vaidinimai su gyvenimiškomis realistinėmis priemaišomis, vaidinimai per didžiąsias, ypač Dievo Kūno, šventes. Kita Lope de Vegos kūrinių dalis yra dramos su legendiniu istoriniu fonu. Jų žymiausios „Sevilijos Žvaigždė“, „Garsiosios Asturietės“, „Garbė ir Meilė“ ... Nemaža yra papročių arba apsiausto ir kalavijo komedijų (comedias de capa y espada), kaip „Belizos kaprizai“, „Madrido Plienas“, „Sodininko šuo“, „Mylėti nežinant ką“ ... Tokių skirtumų pats Lope de Vega nedaro — dramas ir komedijas vadina komedijomis.

Užuomazga

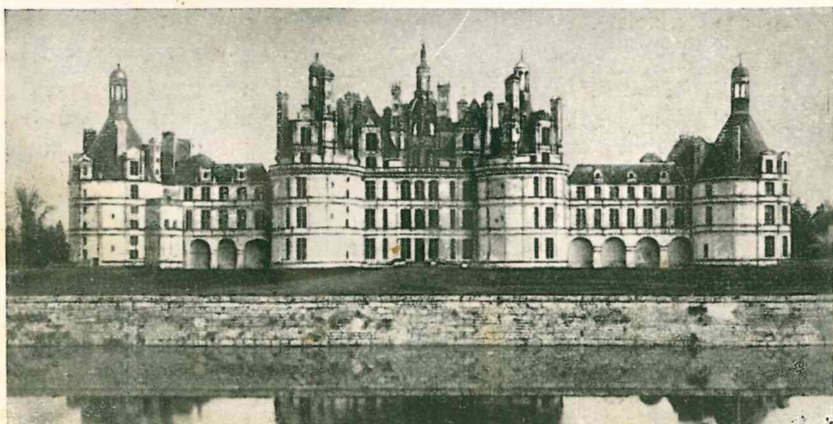
b) „Mylėti nežinant ką“. — Jau pats tos apsiausto ir kalavijo (du to laiko ispanų apdaro reikmenys) komedijos vardas intriguoja ir rodo pinantis realybę ir fantaziją. „Mylėti nežinant ką“ (Amar sin saber á quien) prasideda don Pedro ir don Fernando dvikova netoli Toledo miesto. Dviejų susipešusių riterių taikyti atskuba tretysis, don Chuanas (Juan — Jonas). Tas dar nespėja įsikišti, kai don Fernandas perduria don Pedrą ir pasprunka su don Chuano mulu. Atbėgę sargybiniai areštuoja Chuaną, kaip užmušėją, ir nugabena į kalėjimą. Netekęs mulo drauge su ponu eina į kalėjimą ir publikos mėgstamas juokdarys tarnas Citron. Štai jau naivus žiūrėtojas lig širdies gelmių suinteresuotas nekaltųjų likimu.

Intrigos priemonės

Dar viena scena, ir jau pamatome naujų intrigos siūlų. Don Fernandas turi gražią šešiolikametę seserį Leonardą. Ją myli įtakingas didikas don Liudvikas, bet nėra Leonardos mylimas. Seseriai don Fernandas nupasakoja savo dvikovą ir tariasi, kaip padėti nekaltai įkliuvusiam riteriui. Suintriguota

Bramante ir Mykolas Angelas: Šv. Petro bazilika Ryme, Renesanso architektūra: horizontalinė ir lenkta linija, kupolas, simetrija, antikinės kolonos. Renesanso stiliaus statomos ne tik bažnyčios, bet ypačiai kunigaikščių rūmai.

Chambord rūmai (Prancūzijoj): puošnumas, ištaigingumas, palyginti su vid. amžių pilių karingumu.

Bernini: Šv. Teresės ekstazė. Siužetas — religinis, didingas; išraiškoj puošnumas, įvairumas, dinamika, banguojanti, vingiuota linija.

Murillo: Vaikai vaisius valgo. Baroko mėgsta gyvenimo tikrovę, sensualistinį pasitenkinimą.

Leonarda pati imasi jo gelbėt. Per tarnaitę Ines ji nusiunčia į kalėjimą pinigų su laiškeliu nepažįstamam; sakosi nuo tolo mačiusi jį areštuotą ir pasiryžusi padėti, ligi jis bus laisvas. Užuojauta maloniai nustebina kalinį. Nežinodamas geradarės vardo, parašo jai įmantrų meilų laiškelį ir atsilygindamas atsiunčia per tą pačią tarnaitę brangų žiedą. Don Chuano laiškelis palenkia donos Leonardos širdį. Ji norėtų, kad riteris tikrai ją pamiltų. Bet kai tarnaitė, išgyrusi riterį, įduoda jo žiedą su deimantu, karštakraujė Leonarda pasiryžta: „Arba tas riteris bus mano vyras, arba mes žūsime drauge". Ji dar kartą siunčia į kalėjimą tarnaitę. Ši nusineša don Leonardos portretėlį. Jį pasilieka sau don Chuanas ir jaučiasi tikrai įsimylėjęs. Citronas taip pat susimerkia su apsukriąja tarnaite Ines.

Kai don Chuano paleidimu rūpinasi įtakingas don Liudvikas de Ribera, aktyvioji gražuolė uždengtu veidu su savo tarnaite aplanko kalėjime belaisvius. Abi poros savaip pasikalba. Don Leonarda pamato riterio gražumą ir dar labiau prisiriša. Don Chuano maldaujama ji vis dėlto neišdrįsta nudengti savo veido. Tai dar labiau suintriguoja riterį. Don Liudviko globojamas gavęs vienai nakčiai išeiti iš kalėjimo, riteris su protektorium atsiduria toj miesto vietoj, kur pasisakė gyvenanti Leonarda. Nieko nežinodamas, pats globėjas jį ten nuveda, nors ir pats dūsauja dėl gražuolės. Citrono improvizuoto užpuolimo dėka don Chuanas pasikeičia keliais žodžiais su mylimąja balkone; sykiu sužino iš jos, kad doną Leonardą mylįs jo protektorius. Grįžo riteris į kalėjimą, bet jam gelia širdį, kad jo nežinomoji dama yra jo globėjo mylimoji. Tik Leonarda dar kartą atėjusi kalinio aplankyti, grąžina jam viltį, nes trumpam momentui nudengia mantiją nuo veido.

Liudviko užtariamas nekaltas don Chuanas paleidžiamas. Dėkingas don Fernandas jį pasiima į savo namus. Čia riteris turėsiąs išbūti tiek dienų, kiek sėdėjo kalėjime. Jis ir dona Leonarda laimingi tik trumpą momentą pasimatę. Juodu turi skirtis, nes riteris negali stoti skersai kelio geradariui don Liudvikui, kuris prašo buvusį kalinį, kad užtartų jį Leonardos akyse ir palenktų jos širdį. Atsilygindamas dėkingumu, don Chuanas užtaria don Liudviką ir staiga išvyksta, teatsisveikinęs su Leonarda. Ši ima įtarinėti, kad ją apgavo, bet don Liudvikui pasisako negalinti jo mylėti, nes jos širdį išsivežęs don Chuanas.

Laisvė ir trumpa laimė

Don Liudvikas pasiveja kely besielvartaujantį konkurentą

ir areštuoja, kaip nedėkingąjį, kuris pabėgo net neatsisveikinęs su geradariu (žiūrėtojas vis laikomas įtemptas, nors komedija visai arti galo). Negelbsti nė don Chuano pasiteisinimas, kad nenorėjęs paveržti don Liudviko merginos. Tačiau iš tikrųjų suėmimas tėra tik tariamasis. Iš Donos Leonardos sužinojęs tiesą ir supratęs savo konkurento dėkingumą ir garbingumą, don Liudvika pasiryžo jį pralenkti taurumu ir garbe. Areštuotą riterį jis atveda į moterystės kalėjimą ir atiduoda į donos Leonardos meilias rankas. Don Chuanas prisiekia būti amžinai tokiame maloniame kalėjime, o gražioji Leonarda sušunka, žiūrėdama į riterius: „Tasai kilnaširdiškumas vertas Aleksandro". Prie šitos vestuvių poros prisideda kitos dvi: don Fernandas veda Lizeną, dėl kurios įvyko dvikova, o don Chuano tarnas Citronas veda tarnaitę Ines.

Atomazga

Kad nepasirodytų, jog komedijos autorius leido dvikovoj žūti nekaltam žmogui, reikia priminti, kad don Pedro buvo niekšas. Jis buvo suviliojęs don Chuano seserį; už tai brolis seniai norėjo atkeršyti, bet atkeršijo kitas. Taigi žiūrėtojas neturi sielotis dėl nenaudėlio mirties, o turi džiaugtis drauge su jaunaisiais, kurie, Citrono pasakymu, eina į vestuves pora po poros, kaip kurapkos.

3. Kalderonas

a) Gyvenimas (1600—1681). — Antrasis, labiau už Lope de Vegą aukštinamas, ispanų teatro atstovas yra Petras Kalderonas (Pedro Calderono de la Barca).

Kilimo iš senos bajorų šeimos Kalderonas gimė Madride 1600 m. sausio 17 d. Mokėsi jėzuitų kolegijoj, garsiajame Salamankos universitete. 19 metų grįžo į Madridą, gavo ginklanešio vietą, ėmėsi literatūros.

Poetas

Kelis kartus jaunas poetas dalyvavo Madrido miesto šv. Izidoriaus (to miesto globėjo) poetų konkurse. 1622 m. iš konkurso komisijos pirmininko Lope de Vegos gavo trečią premiją ir garsiojo dramaturgo pagyrimą. Tais pačiais metais šv. Igno Lojolos ir šv. Pranciškaus Ksavero kanonizacijos proga jėzuitų suruoštame konkurse jis taip pat buvo vainikuotas.

Karys

Po kelerių linksmų Madrido metų Kalderonas 1625 m. įsirašo į Pilypo II kariuomenę ir išbūna kareiviu Italijoj 10 metų. Tuo laiku parašo keletą žymių dramų, o jų tarpe „Gyvenimą-Sapną". Kada 1635 m. karalius pakvietė poetą iš Italijos, jo laukė garbė. Netrukus mirė senelis Lope de Vega, ir visos Ispanijos akys nukrypo į naują žvaigždę — Kalderoną.

Kunigas

1651 m. reikšmingi Kalderonui. Tada pasirodė keli jo žymūs veikalai, ir tada jis pasiryžta tapti kunigu. Kas jį tuo keliu pastūmėjo, nežinia.

Manoma, savaime prie to priėjo. Jis iš pat jaunystės buvo rimtas, religingas ir taurus. Net kareiviu tarnaudamas uoliai atlikinėdavo religines pareigas. Taigi buvusis karys 1651 m. rudenį atlaiko pirmąsias mišias, o karalius po kiek laiko jį paskiria garbės kapelionu.

Kalderonas

Tapęs kunigu Kalderonas buvo ketinęs visai neberašyti teatrui. Jam atrodė, kad tas darbas sunkiai suderinamas su naujomis pareigomis. Tačiau karaliaus prašomas sutiko rašyti valdovo ir Švenč. Sakramento šventėms. Mirė 1681 m. gegužės 25 d. per Sekmines, kada visa Ispanija vaidino jo autosakramentalijas. Paliko žemę kaip poetas krikščionis, vos baigęs rašyti vaidinimą Dievo Kūno šventei. Mirdamas jis prašė palaidoti be iškilmių, paprastai. Jo noras buvo išklausytas. Bet niekas negalėjo sutrukdyti gausiai miniai palydėti mylimą poetą į paskutinio poilsio vietą.

Kalderonas nebuvo toks produktyvus, kaip Lope de Vega. Bet jo kūryba, kaip ir gyvenimas, labiau apdirbta, apgalvota, gerai pritaikyta teatrui, kurio efektus autorius buvo išstudijavęs. Apskritai, savo kūriniais Kalderonas nelabai rūpinos. Labiau vertino autosakramentalijas, kurių parašė 72. Kitų dramatinių kūrinių priskaitoma apie 118. Į tą skaičių įeina papročių arba apsiausto ir kalavijo komedijos, istorinės ir herojinės dramos, kaip „El Alcala de Zalamea“, „El medico de su Honra“ (Savo garbės gydytojas) ir pagaliau religiškai-filosofinės dramos, kaip „Devocion de la Cruz“ (Kryžiaus garbinimas), „Šv. Patriko Skaistykla“, „Nuostabusis Burtininkas“, „Gyvenimas — Sapnas“ (La Vida es Sueño). Kūrybos rūšys

Nors Kalderonas mėgo antikinę literatūrą, bet kūryboje ja nesekė. Jis ėjo tradiciniu keliu, kuriuo jau buvo keliavęs Lope de Vega. Kūrybos charakteris

Kalderono dramų variklis — taip pat aistros, ypač garbė, meilė, pavydas. Pažymėtina tik, kad dažnai Kalderono herojai stengiasi savo aistras sutvardyti, suvaldyti. Jo vaizduojamas sielos gyvenimas dramatiškesnis, gilesnis, didingesnis, aistros galingesnės kaip Lope de Vegos. Kalderono dramos nuoširdesnės, lyriškesnės, mistiškesnės, filosofiškesnės. Su jomis žiūrėtojas pakyla nuo žemės gyvenimo. Ten jis sutinka gilių min-

čių, įspūdingų sentencijų, didingų vaizdų, plačių simbolių, stiprių kontrastų.

Tas filosofinis simbolizmas ypačiai susitelkęs „Gyvenimo — Sapno" dramoje.

Žemė — kalėjimas

b) „Gyvenimas — Sapnas". — Neprieinamuose kalnuose, tarp baisių uolų, tamsiame kalėjime, atskirtas nuo pasaulio, tik su tarnu auklėtoju gyvena Lenkijos karaliaus sūnus Zigmantas (Sigizmundas). Jo rankas grandimis surakino ir jį į požemį įmetė pats jo tėvas, karalius Bazilijus, nes žvaigždės išpranašavo, kad sūnus būsiąs žiaurus valdovas, net patį tėvą paminsiąs po kojų. Kada pranašavimai ėmė pildytis, kada sūnaus gimimą lydėjo žemės drebėjimai ir motinos mirtis, tėvas, ūgterėjusį vaiką užrakino požemiuose (simbolis žmonių giminės, kuri nusikaltus pateko į žemės klaikumas ir kančias?). Visą jaunystę urve praleidęs, Zigmantas keikia savo gyvenimą. Ilgėdamasis laisvės ir tobulos laimės, jis lyriškame monologe išdėsto žmogaus menkystę apskritai, kai lyginame jį su kitu pasauliu:

Laimė ne čia

„Ar kiti gimė ne taip kaip aš? Kodėl neturiu tų dovanų, kurias turi kiti? Paukštis gimsta šventadieniškai pasipuošęs ir vos pataps plunksnuota gėle, ar sparnuota paukšte, o jau ir skrodžia oro plotus visam amžiui pamiršęs šilumą motinos lizdo. Ar turėdamas galingesnę sielą aš turiu turėti mažiau laisvės? Gimsta žvėris, ir jo turtingai išmargintas kailis nuo Dievo teptuko vos tapo žvaigždžių atvaizdu, o jau yra akiplėša drąsus, nes prigimtis jį išmoko žiaurumo ir padaro girios labirintų pabaisa. O aš su savo nuostabiais instinktais turiu turėti mažiau laisvės? Gimsta žuvis, kuri nekvėpuoja, kaip bangų ir jūražolių padaras, ir vos tik sužvilgo vandenyse tas žvynuotas laivelis, jau eina jis kur nori, į visas jūrų begalybes, žiūrėdamas tik jų ledinių gelmių. O aš, turėdamas daugiau proto, turiu turėti mažiau laisvės? Gimsta upelis, kuris vingiuoja tarp pievų, o jau švelniu čiurlenimu jis garbina graciją savo kvapniojo lopšio, kurį jojo greitajai tėkmei suteikia plačiųjų laukų didingumas. O aš, turėdamas daugiau gyvybės, turiu turėti mažiau laisvės? Kai toji skaudi mintis apninka mane, aš, tapęs vulkanu, kaip Etna, norėčiau išplėšt iš krūtinės savosios širdies gabalėlius. Kokia teise, kokiu teisingumu, kokiu pagrindu galima atimti žmogui tą puikią dovaną, tą brangiausią teisę, kurią Dievas suteikia krištoliniams vandenims, žuviai, žvėriui ir paukščiui?"

Aukštesnės galios

Kol Zigmantas šitaip ilgisi laukinės laisvės ir kenčia uždarytas vienas, kad net mirties bausme uždrausta kitam prie kalėjimo prieiti, tėvas karalius nutarė patikrinti žvaigždžių pranašystę. Gėrimais užmigdo Zigmantą ir perneša į karaliaus rūmus. Jei mokės būti žmoniškas ir gerai valdyti, jam teks Len-

kija, o jei nemokės, vėl užmigdę grąžins į kalėjimą ir pasakys, kad jis niekada nebuvo išėjęs iš urvo, bet sapnavo gražų sapną.

Su puošniais rūbais, muzikai skambant, prabunda vakarykštis kalinys. Minios tarnų jam lenkiasi ir bučiuoja rankas. Koks malonus ir nuostabus pasaulis! Ar tai ne sapno monai? Bet kam kvaršinti galvą? „Aš noriu, kad man tarnautų —. tebūnie, kas bus!" sušunka Zigmantas. Bet čia tuoj ima rodyti savo laukinį žiaurumą. Išgirdęs savo kalėjimo auklėtojo Klotaldo vieną kitą patarimą, princas nori jį užmušti. Akiplėšiškai elgiasi priimdamas Maskvos kunigaikštį Astolfą. Išvydęs savo gražią giminaitę princesę Estrelę, puola prie jos. Kai tarnas pastebi, kad nedera jai, Maskvos princo mylimajai, per daug rodyti palankumo, Zigmantas įspėjusį iš kelinto aukšto išmeta pro langą. Laimingasis savim tesirūpina

Tada pasirodo karalius Bazilijus, ir įvyksta gilaus dramatizmo simbolinis pasikalbėjimas. Tai pasikalbėjimas ne tiek tėvo ir sūnaus, kiek, sakytum, Dievo ir žmogaus, pasaulio Kūrėjo ir pasaulio atsiskyrusios dalelės, kuri tik save tepažįsta, savo siaurais egoistiniais reikalais tesisieloja. Dramatinis dialogas

Bazilijus. Atvykęs jau pirmą dieną tu padarei žmogžudystę?.. Kaip aš galėsiu tave priglausti prie savo krūtinės, žinodamas, kad tavo rankos jau išmoko žudyti?.. Aš atėjau su saldžia mintim tėviškai apkabinti tavo kaklą, o dabar grįšiu to nepadaręs, — aš bijau tavo rankų.

Zigmantas. Apsieisiu ir be tavo glamonėjimų, kaip apsiėjau ligi šiol. Tėvas, kuris parodė griežtumą atitolindamas nuo savęs, kuris išaugino kaip laukinį žvėrį, kuris laikė mane baidykle ir geidė mano mirties — ką aš veiksiu su jo glamonėjimais, kai jis man išplėšė žmogaus prigimtį.

B. Jei dangus ir Dievas būtų norėję, geriau būtų, jei nebūčiau tau jos davęs! Aš negirdėčiau tavo kalbų, nematyčiau siautėjimų.

Z. Jei nebūtum man jos davęs, man nereikėtų skųstis. Bet jei kartą davei, aš prikišu, kad ją man buvai atėmęs. Duoti yra tauriausias ir garbingiausias darbas, bet duoti tam, kad atimtum, yra didžiausia niekšybė.

B. Štai atlyginimas už tai, kad iš skurdaus kalinio padariau tave princu.

Z. Už ką tau dėkoti? Mano valios tirone, išgveręs seni, ką mirdamas man gali duoti, kas nebūtų mano? Tu esi mano tėvas ir mano karalius; taigi visą šitą didybę prigimtis man duoda; aš naudojuos, bet tau nieko neskolingas; aš net galėčiau pareikalauti atskaitos už tą laiką, kai tu buvai man atėmęs laisvę, gyvenimą, garbę. Dėkok man, kad iš tavęs nieko nereikalauju, nes tu esi mano skolininkas.

B. Tu — barbaras ir akiplėša. Dangus nesuklydo... Ir nors dabar žinai, kas esi... bet atsimink mano patarimą: būk malonus ir nuolankus, nes visa tai, gal būt, tėra tik sapnas, nors tau atrodo, kad esi išbudęs.

Maištas prieš aukštesnes jėgas

Karalius išeina. Zigmantas lieka susimąstęs: „O gal iš tikrųjų sapnuoju, nors man ir rodos, kad aš išbudęs? Ne, aš nesapnuoju... Aš žinau, kas esu; nors tu dūsauji ir gailies, bet tu negali sukliudyti būt šito karaliaus vainiko paveldėtoju. Jei seniau leidausi grandiniais surakinamas, tai dėl to, kad nežinau, kas buvau. O dabar žinau, kas aš; žmogaus ir žvėries sutapimas".

Zigmanto niekas pasauly nestebina. Tik moters grožiu norėtų džiaugtis... bet niekšiškai, per prievartą. Kai jam sukliudo, pasitraukia jis visiems grasindamas ir užmigdytas vėl atsiduria kalėjime. Pabudęs mano, kad sapnavo. Kada jo senas auklėtojas įspėja, kad ir sapne reikia būti geram, Zigmantas, skaudžiai pamokytas, sutinka ir liūdnai svarsto:

Simbolinis monologas: laimė tik sapnas

„Iš tikrųjų sutramdykim tą laukinį ūpą, tą dūkimą, tą valdymo dvasią, jei sapnas prasidėtų; o tai neišvengiama, nes gyvename taip keistame pasaulyje, kad gyventi reiškia sapnuoti; o man patyrimas rodo, kad žmogus, kuris gyvena, sapnuoja, tai, kuo jis yra, lig tol, kol pabunda. Karalius sapnuoja, kad jis yra karalius, ir gyvendamas iliuzija jis įsako, liepia, valdo. Tas priimamas ovacijas, kurias kiti jam teikia, mirtis padengia dulkėmis, viso ko apgailėtina pabaiga. Ir kaip dar norisi viešpatauti, kai reikia pabusti mirties miege. Turtuolis sapnuoja apie savo turtus, kurie jam tiek rūpesčių neša, vargšas sapnuoja apie savo skurdą ir vargą... Šiame pasauly, vienu žodžiu, kiekvienas sapnuoja tai, kas jis yra, bet niekas to nesupranta. Aš sapnuoju, kad esu surakintas grandiniais, ir aš sapnavau, kad buvau pataikaujančiose sąlygose. Kas yra gyvenimas? — Pašėlimas. Kas yra gyvenimas? — Iliuzija, šešėlis, fikcija; aukščiausias gėris — menkas dalykas, nes visas gyvenimas — sapnas, o patys sapnai ne daugiau kaip sapnai".

Nelaimė — mokytojas

Bet kalėjimas dar nėra Zigmanto paskutinis sapnas. Sužinojusi, kad jų sosto įpėdinis kalėjime, kariuomenė sukyla. Atėjusi prie urvo ji kalbina Zigmantą imti karališkąją valdžią ir ginti kraštą nuo svetimšalio maskviškio Astolfo, kuriam Bazilijus nori pavesti sostą. Bet skaudžiai pamokyto Zigmanto dvasia nuskaidrėjo, užgeso valdžios troškimas.

Šalin iliuzijos

„Jūs norite, — sako jis, — kad man vėl prisisapnuotų didybės, kurias laikas turi sugriauti? Ar norite, kad tarp likimo ūkanų ir šešėlių aš vėl išvysčiau tuščią įstaigą, kurią vėjas išsklaido?.. Ne, aš nenoriu iš naujo būti laimės kaprizų auka: o dabar, kai žinau, kad visas šitas gyvenimas ne daugiau kaip sapnas, išnykite visos tuščios

šmėklos, kurios, norėdamos apgauti mano užgimusius pojūčius, atrodote turinčios kūną ir balsą, kai iš tikrųjų jūs neturite nei kūno nei balso. Šalin tariamos didybės, šalin fantastinės didingos iškilmės; šalin iliuzijos, kurios su mažiausio vėjelio pūstelėjimu išnyksta... Man nebėra daugiau melo, nes nuo paklydimo išsivadavęs žinau, kad gyvenimas tėra tik sapnas".

Bet kareivių įtikintas, kad buvusis puošnusis regėjimas gali būti tikrenybės pranašas, Zigmantas sutinka imti valdžią.

„Gyvenimas — trumpas; sapnuokime, mano siela, dar kartą... Eime karaliauti. Likime, nepažadink manęs, jei miegu; o jei iš tikrųjų viešpatausiu, nebeužmigdyk manęs. Bet sapnas ar tiesa — reikia veikti gerai, štai esmė! Jei tai tiesa, tai dėl jos, o jei ne, tai bent tam, kad išbudęs turėtum draugų". Gerai veikti — esmė

Su gerais pasiryžimais, svyruodamas, keršaujančios nuskriaustos Rozauros kurstomas prieš maskviškį Astolfą, Zigmantas kariauja. Tėvas ir Maskvos princas priešinasi. Zigmantas išblaško jų kariuomenę, abu suima ir pamato tėvą prie savo kojų (nuo Dangaus lėmimo neišbėgsi). Tačiau dabar Zigmantas nebešėlsta, susivaldo, apkabina savo žilagalvį tėvą. Kada Zigmanto didžiadvasiškumu ir išmintim stebisi visi — ir tėvas, princas atsako:

„Mano mokytojas buvo sapnas... Per jį aš sužinojau, kad visokia žmogiškoji laimė vis dėlto praeina, kaip sapnas, o aš noriu pasinaudoti tuo laiku, kurį ji trunka, ir paprašyti jūsų atleisti man klaidas. O taurių širdžių savybė — mokėti atleisti".

Greta šito pagrindinio bruožo — simbolinio konflikto tarp tėvo ir sūnaus — yra dar dramoj dvi antraeilės intrigos, kurios čia neiškeltos. Yra juokdarys, yra net persirengusi moteris. Tačiau šituose konvenciniuose rėmuose dvelkia galinga ir turtinga Kalderono asmenybė, plasda jo gili mintis, o lyriškuose monologuose ir replikose švysčioja, lyg deimantai, gausios sentencijos. Tai rodo, kad net seni apdulkėję rėmai genijaus nenustelbia — į juos sugeba įdėti tokį giliaprasmį menišką paveikslą, kad ištisus amžius gali stebinti žmones, o patį jų kūrėją pastato šalia pačių didžiųjų dramaturgų.

Pirmos dalies pagina

TURINYS